fondată în 1895
bpt
serie nouă

sadoveanu

strada lăpușneanu • oameni din lună • morminte

mihail sadoveanu

---

strada lăpuşneanu •
oamenl din lună •
morminte

PREFAȚĂ

Ori de cîte ori exegeții au încercat să-i scruteze fizionomia, căutînd acele trăsături ale unui presupus portret interior, imaginea care a rezultat pare a unui înțelept din vechime, impenetrabil în imobilitatea expresiei, în adîncimea celestă a privirii, ca o emblematică zeitate pămînteană. Chipul „solemn ca o operă a naturii" pe care i-l contempla G. Călinescu cu puțin timp înainte de strămutarea lui în mit și în legendă se asemuia, izbitor, cu acela pe care îl evocase în 1941, în a sa *Istorie a literaturii*: „...însă lăsarea în jos a gurii, zîmbetul împietrit al feții aduc [...] o nepăsare ferină; ochii nelămuriți, reci, venind de departe și trecînd peste prezent, sunt ai unei rase necunoscute". În viziunea mai recentă a unui alt critic, portretul scriitorului nu își modifică structural trăsăturile: „el pare mereu singur chiar cînd e însoțit, cufundat într-o muțenie de sfinx. Izbitoare e puterea lui de abstragere din tot ce-l înconjoară, natură sau om. Ochii albi și obrazul încremenit nu comunică nici o participare, nici o emoție. Omul trebuie să fi avut ceva din placiditatea misterioasă a fenomenelor naturale, tăcerea fiind semnul trăirii în alt tărîm, nu interior-psihologic, ci imaginar." [1]

---

[1] N. Manolescu: *Sadoveanu sau utopia cărții*, Editura Eminescu, 1976, p. 221.

Nu altfel ne-am închipui acea figură spiritualizată și enigmatică a bătrînului Decheneu, magul din munte, care în *Creanga de aur* îl iniția pe Kesarion Breb asupra drumului ce îl avea de străbătut. Dar Decheneu și Kesarion Breb nu sînt decît ipostaze ale aceluiași tip sau, mai degrabă, arhetip spiritual. Ca cel hărăzit să oficieze mai departe aceeași învățătură, după ce bătrînul își va fi împlinit rostul său, Breb îi va succede lui Decheneu, impunînd celor din jur același respect și veneratie, reverberînd aceeași extatică seninătate și liniște zeiască. Asemeni lui Kesarion Breb, destinul i-a îngăduit și lui Mihail Sadoveanu să-și ducă experiența pînă la capăt, să răzbească, neclintit și calm, toate încercările vieții. În frămîntările sufletești pe care le trăiește Breb pe parcursul drumului său ne este poate greu să recunoaștem pe viitorul Decheneu, „cel din urmă slujitor al muntelui ascuns". Dar tot atît de anevoios e să-ți închipui — dincolo de acea imagine consacrată, în care chipul marelui prozator capătă ceva din solemna măreție a unui monument, a unei biruințe a naturii umane — pe tînărul Mihail Sadoveanu din anii zbuciumați ai tinereții, cînd evenimente hotărîtoare pentru destinul țării aveau să-l afle combatant în tranșee sau gazetar de front, martor în primele rînduri al eroicelor bătălii purtate de ostașii români la Mărăști sau Mărășești, unde avea să se decidă nu numai soarta țării, dar și realizarea unei arzătoare aspirații colective : întregirea neamului, înfăptuirea unității naționale.

„Am plecat cel dintîi și m-am întors cel din urmă, deoarece regimentul meu (Războieni, 15) făcea parte din avangarda întregii armate de operațiuni" — își va nota scriitorul impresiile în legătură cu prima sa campanie de război cînd, pentru întîia dată, a trăit acut și dureros frisonul morții. Bănuit a se fi îmbolnăvit de holeră asiatică, în fața implacabilei sentințe și înainte de a se îndrepta către un lazaret, Mihail Sadoveanu nu își va pierde însă acea liniște sufletească, acel calm interior pe care, atît de tulburător, chipul său îl va iradia mai tîrziu, în anii maturității : „Camarazii stăteau deoparte și mă priveau cu ochi de spaimă. Înțelegeam că deodată devenisem pentru ei o bestie

apocaliptică. Cînd însă încredințai celui care-mi era mai aproape dorințele mele, ultimele poate, și dădui însărcinări către toți cei iubiți care mă așteptau, văzui durerea adevărată și crudă în toate privirile... Cu toate acestea nimeni nu mi-a întins mina cînd am plecat. Ce copilărie ! Mă gîndeam eu singur mai pe urmă, de cîte copilării leagă omul simțămintele cele mai puternice ale sufletului." [1]

Concentrat în repetate rînduri și pe perioade mari încă înainte de intrarea țării în primul război mondial, Mihail Sadoveanu are prilejul să cunoască viața grea a plugarilor chemați atunci sub arme : „Erau fantastici oamenii mei, cu căciulile negre de companie în cap și cu opincile umplute cu paie în picioare. Stăteau liniștiți și nu spuneau nimica."

Din clipa în care flăcările marelui război al noroadelor încep să pîrjolească pămîntul României, scrisul lui Sadoveanu va deveni una dintre cele mai autorizate și mai eficace arme de îmbărbătare a celor ce se jertfeau pentru soarta țării. Cine parcurge publicistica scriitorului din această perioadă, articolele sale zilnice apărute mai întîi la București în *Gazeta ostașilor*, iar mai apoi — după căderea unei mari părți din teritoriul patriei sub ocupație străină — în ziarul *România* (organ al apărării naționale) ce va apare sub îndrumarea directă a Marelui Cartier General în Iașul devenit temporar capitală, este impresionat de acel fierbinte patriotism și nobilă înflăcărare care îl călăuzeau pe scriitor în activitatea sa cotidiană de reporter de război. Urmărind aceste pagini, aceste prețioase documente, astăzi îngălbenite de timp, înțelegi mai bine cît de prețios poate fi aportul unei mari conștiințe scriitoricești în momentele de mare cumpănă din istoria poporului său. Imaginea pe care ne-o înfățișează Mihail Sadoveanu în acești înflăcărați ani ai primului război mondial nu este cu nimic mai prejos, prin curaj, abnegație și putere de convingere, prin devotamentul, pasiunea și înalta sa conștiință civică cu care a știut să susțină cauza neamului său — cu

---

[1] M. Sadoveanu : *41 de zile în Bulgaria*, *Opere*, vol. 21, p.p. 164-165.

și mai multă dăruire parcă în lunile cînd balanța victoriei părea să încline primejdios și inexorabil de partea invadatorului — decît aceea, de mai tîrziu, din timpul războiului civil din Spania, a unui Hemingway. Atitudinea sa avea însă și temeiuri mai profunde : nu era vorba numai de a se situa de partea adevărului, a unei cauze juste ; era amenințată în ființa sa soarta propriului său popor, a propriei sale țări, de al cărei pămînt și natură se simțea indisolubil legat prin toate fibrele ființei sale, ale cărei frumuseți și inefabil nimeni ca el, de la Eminescu încoace, nu avea să le decanteze și să le evoce cu atîta putere de sugestie. Încă de la o vîrstă fragedă, cînd *drumul la Siret* fusese primul itinerar al unei tainice inițieri în miraculoasa alcătuire a Firii, aderența lui Sadoveanu la spațiul românesc depășea cu mult, printr-o extraordinară acuitate a percepției, simpla stare de încîntare juvenilă : „În asemenea peregrinări, nu căutam numai plăcerea simplă a mișcărilor libere în unda vicleană a acelei ape, nici murele brumate ; învățătura mea urma o altă lege. Toate minunile nouă ale vieții care se înfățișau ochilor se înscriau în mine ca niște hieroglife durabile ; de asemenea auzul meu înregistra acordurile delicate ori grave ale naturii, asociindu-le imaginilor. Ceteam deci viața din juru-mi ca un primitiv." [1]

Același instinct al unui suflet *primitiv* care îl ajuta să percepă șoapta mîhnită a codrilor, toate acele zvonuri ale nemărginirii și veșniciei, să decodifice *semnele* unei lumi imaginată ca un urias *gromovnic*, îl face să descopere tainice corespondențe și raporturi ale eului său lăuntric cu spectacolul naturii, cu lucrurile și vietățile ce însuflețesc privelиștile lumii înconjurătoare. cărcia, în clipa hărăzită contemplării, el îi transferă parcă ceva din propria ființă : „În înfățișarea unică a dezghețului de primăvară de care mi-am adus astăzi aminte, am rămas fixat și eu însumi pentru totdeauna : constat asta în imaginea indelebilă pe care o păstrez în mine și am încredințarea că toate. împreună cu mine cel de altădată, s-au păstrat în sine. în fracțiunea de timp și de lumină care continuă să călăto-

[1] M. Sadoveanu : *Anii de ucenicie*, *Opere*, vol. 16, p.p. 398-399.

reasc㠠în infinit. Mă voi stînge curînd ; dar ioanele acestea, ca și lucirile unui astru mort, vor continua să fie, fără sfîrșit." [1]

Legătura scriitorului cu pămîntul, cu regnurile, cu tot ceea ce îl înconjoară va căpăta astfel semnificația unei vitale și indestructibile osmoze : „Mă încorporez lucrurilor și vieții, am simțirea că totul trăiește în felul său particular, brazdă, stîncă, ferigă, tufiș de smeură, arbore și tot ce pare nemișcător : faptul de a avea asemenea cunoaștere mă face să iau parte la viața tainică a stîncii, arborelui, smeurei și ferigii." [2]

Era firesc, așadar, ca acel pătrunzător și sensibil *homo contemplativus* să se transforme, în împrejurările de excepție prin care trecea țara în acei ani, într-o conștiință luptătoare, civică, într-un veritabil *homo activus* pe care destinul neamului său nu îl putea lăsa indiferent : „Destinul neamului în care mă aflu are o traiectorie proprie. Misterul lui, zăcînd latent în tot ce iubesc acolo unde mă întorc, se pregătește de demult și de departe." Parcă nemulțumit de puținătatea itinerariilor parcurse, scriitorul va simți permanent, ca un irepresibil imbold lăuntric, dorința de a străbate și cunoaște țara mai bine, de a-i înțelege misterioasa frumusețe : „Aș vrea să cutreier țara, să intru mai bine în inima acestui popor care, plin de atîtea calități și defecte, stă ca o enigmă în fața tuturor".

Unele din însemnările acelor ani vijelioși, ai primului război mondial, vor alcătui substanța unor volume de povestiri ca *File însîngerate* (1917) sau *Frunze-n furtună* (1920). Alte scrieri ca *Strada Lăpușneanu* (1921), *Morminte* (1939) vor fi, de asemenea, marcate de impresiile trăite de autor ca reporter de război în acele zile „de înfrigurare, de deprimare, de renaștere și de nădejde", în vîltoarea aprigei „lupte pentru valorificarea acestor drepturi de viață ale neamului trecut prin momente excepționale". Desfășurîndu-și acțiunea într-o Românie imediat postbelică, romanul *Oameni din lună* (1923) se leagă, tematic, de aceste ultime două cărți.

---

[1] M. Sadoveanu : *Anii de ucenicie*, *Opere*, vol. 16, p.p. 402-403.
[2] *Anii de ucenicie*, op. cit., p.p. 402-403.

*

În evaluarea creației sadoveniene, critica a fost de obicei parcimonioasă și reticentă în aprecieri asupra cîtorva scrieri, menționate deseori în fugă, atunci cînd nu erau ignorate de-a binelea, considerate ca ocupînd un loc cu totul periferic în ansamblul operei sale. Printre acestea sînt enumerate de regulă și romanele mai sus amintite. În ce privește *Strada Lăpușneanu* și *Trenul fantomă* (apărut la editura Națională — Ciornei în 1932, fiind de fapt o reluare parțială a romanului *Strada Lăpușneanu*), G. Călinescu le considera „simple cronici". Nici aprecierile autorului nu au fost de natură să încurajeze comentarii mai favorabile. Se știe că scriitorul însuși a avut ezitări asupra reeditării romanului *Strada Lăpușneanu* (apărut inițial în 1919 în revista *Rampa*), considerîndu-l, după cum ne informează Profira Sadoveanu, „că e o lucrare scrisă în pripă, subiectul nefiind bine aprofundat". Aceeași rezervă a manifestat-o autorul și asupra reeditării publicisticii din timpul primului război, invocînd insuficienta detașare de acele evenimente, perspectivă necesară, după opinia sa, în crearea unei opere durabile: „Teribila epopee nu s-a depărtat destul ca s-o privim sub perspectiva ei adevărată; focul care ne-a ars sufletele încă nu s-a potolit, ca să putem scoate dintre scorii și cenușă aurul unor amintiri neprețuite; marile evenimente trebuie deabia de-acum înainte să îndemne pe artiști" [1].

Sub auspicii tot atît de puțin încurajatoare își va începe cariera și celălalt roman, *Oameni din lună*, apărut în 1923 sub pseudonimul Silviu Deleanu, în numerele 3-4 ale revistei *Viața românească*, iar în volum, în același an, la editura „Cartea Românească". Cîștigul de cauză pe care îl va repurta prozatorul în defavoarea lui Ibrăileanu, căruia îi va demonstra în felul acesta că poate scrie o carte în care să nu fie recunoscut ca autor nici chiar de redactorii revistei ieșene, va servi poate, peste ani,

---

[1] M. Sadoveanu: *Pe marginea epopeei*, în *Însemnări literare*, nr. 2, 10 febr. 1919.

ca argument în plus pentru a se sublinia că în romane de felul acesta Sadoveanu nu este... Sadoveanu. Mai tîrziu, o precizare a autorului venea să atragă atenția asupra unuia din personajele centrale ale romanului. Într-un interviu publicat în *Vremea* la 6 decembrie 1942, la întrebarea care dintre personajele sale îl reprezintă mai mult, Sadoveanu emitea, nu fără oarecare iritare, un răspuns ce echivala cu o confesiune : „Eu nu m-am autobiografiat niciodată ; n-am crezut că sînt un personaj de roman. În romanul meu *Oameni din lună* există însă un personaj, un profesor, Eudoxiu Bărbat, a cărui atitudine în fața vieții, mie, personal, îmi place. Eudoxiu acesta are o structură sufletească deosebită de cea a semenilor săi, e un om care privește altfel viața."

Și totuși, în rămășagul pe care îl făcuse cu Ibrăileanu, Sadoveanu mizase poate nu atît pe abilitatea sa în a-și disimula stilul, procedeele și mijloacele expresive, cît mai ales pe o greșită înțelegere de către redactorii *Vieții românești* a specificului artei sale narative a cărei notă distinctivă ar fi constat, cum se credea în mod facil, în preponderența elementului descriptiv. Or, văzut doar sub latura descriptivului, Sadoveanu era în chip surprinzător simplificat, nu mai era cu alte cuvinte... Sadoveanu. Cele douăsprezece volume ale lui Fabre din *Souvenirs enthomologiques* care vor străjui de atunci la loc de cinste în rafturile bibliotecii sale — preț al pariului cîștigat — se vor datora nu atît iscusinței scriitorului de a fi simulat „sobrietatea" și de a fi ocolit descriptivul, cît nereceptivității redactorilor săi, poate în acel moment neatenți, grăbiți la lectură Căci nu numai în acest roman de o factură așa-zis balzaciană, cum a fost considerat *Oameni din lună*, dar și în altele ca *Strada Lăpușneanu* sau *Morminte*, autorul nu încetează de fapt să fie el însuși, chiar dacă scrisul său nu e întotdeauna la înălțimea marii sale vocații. Atît la nivelul unor motive, idei, teme specifice, cît și în ce privește natura spirituală și sufletească a unor personaje, asemenea cărți prezintă totuși multe afinități cu alte scrieri considerate reprezentative pentru arta și potențialul creator al prozatorului, nefăcînd astfel notă discordantă în ansamblul operei sale Dacă luăm în considerare bunăoară un motiv fundamen-

tal, atît de specific universului sadovenian, acela al *drumului*, al *călătoriei* ca act de inițiere în marile adevăruri și sensuri ale existenței, vom vedea cît de intim comunică aceste scrieri cu restul operei autorului și cît de interesante filiații îngăduie aceasta, în ansamblul ei, cu mari creații ale altor literaturi.

★

...Dintre toate ispitele cu care îl învrednicește natura pe om poate nici una nu e mai irezistibilă pentru imensa sa sete de cunoaștere ca aceea pe care o închipuie firul șerpuitor, evanescent al unui drum. Din vremuri imemorabile omul a înțeles și a tălmăcit acest imbold al Firii, această chemare a Necunoscutului. „Așterne-te drumului / ca și iarba cîmpului / la suflarea vîntului" — sună ca o povață îndemnul poetului anonim. Dar nu toate cărările duc către aceeași împlinire a vieții. Și atunci, aceeași sau poate altă voce anonimă vine să observe în legătură cu cineva : „a apucat-o pe un drum greșit" ; sau : „nu și-a văzut de drumul său". „Și du-te în calea ta", îl sfătuiește bătrînul Decheneu pe Kesarion Breb în *Creanga de aur*. În această accepție, *drumul* este un semn care figurează simbolic însăși ideea de destin. Spațiu al Imprevizibilului, drumul poate marca cotituri bruște, inexorabile, în evoluția unei vieți. Sînt drumuri pline de neprevăzut din care revii altul decît cel care ai plecat, după cum sînt drumuri... fără de întoarcere. Angajarea pe un anume *drum*, pe o anume *cale* a vieții se dovedește astfel o hotărîtoare opțiune nu numai pentru omul obișnuit, dar și pentru artist : „Dacă m-aș fi dus altundeva — notează Proust către sfîrșitul temerarei sale tentative de regăsire a *timpului pierdut* — aș fi cunoscut altfel de oameni, memoria mea ca și cărțile mele ar fi fost pline de cu totul alte tablouri"... Această angajare implică, așadar, asumarea unei experiențe unice, irepetabile. Frecvența acestui motiv al *drumului*, al *călătoriei* ca act individual de trăire a unei experiențe de cunoaștere este de-a dreptul impresionantă în literatura lumii din toate timpurile. Îl vom regăsi de fiecare dată, purtînd o altă încărcătură de sensuri, nu numai în basme sau în străvechile epopei, de la aceea a lui Ghilgameș

și marile poeme homerice pînă la romanele cavalerești medievale, în acele capodopere scrise în zorii unor timpuri ce vesteau lumea modernă (precum *Divina Comedie* sau *Don Quijote*), într-o serie de cicluri de povestiri populare sau în acea nemuritoare operă începută pe la 1570 de scriitorul chinez U Ceng-en (*Călătorie spre soare apune*), precum și în mari romane ale literaturii universale moderne (*Muntele vrăjit* de Thomas Mann, *Călătorie la capătul nopții* de Celine, *Deșertul tătarilor* de Dino Buzzati etc.) sau în scrieri mai recente ca *Modificarea* de M. Butor, *Pe drum* de Jack Kerouack etc.

Dintre scriitorii români, Mihail Sadoveanu va fi acela în opera căruia acest motiv va căpăta nu numai cea mai mare pondere, dar și profunzime[1]. Prezența acestui motiv poate fi sesizată în romane dintre cele mai diverse ale scriitorului (*Creanga*

---

[1] Element important în înțelegerea universului imaginar și a umanității sadoveniene, acest aspect a format abia în ultimul deceniu obiectul unor analize temeinice. Într-un articol consacrat romanului *Frații Jderi* — articol inserat în volumul *Din luminile veacului* (1967) — Edgar Papu deslușea cu multă finețe în episodul vestitei vînători domnești *„un drum de inițiere"*, comparabil cu acela al călătoriei întreprinsă de Ghilgameș către strămoșul său Utnapiștum, drum prin care domnitorul moldovean „dorește să se inițieze de la legendarul schivnic al Izvorului Alb asupra destinului său și al Moldovei. Dar acest drum de inițiere se află legat tocmai de cufundarea adîncă în elementul naturii, în acea pădure neumblată, unde semnul de călăuză — factorul introducător — este tot o vietate a acelei sălbăticii, fabulosul bour"...

Cîțiva ani mai apoi, în eseul consacrat „imaginarului sadovenian" din volumul *Teme* (1971), N. Manolescu va observa cu subtilitate funcțiile și semnificațiile multiple, simbolice pe care le capătă, într-o scriere ca *Hanu-Ancuței*, motivul *hanului* și al *drumului inițiatic*: „...hanul nu e o răspîntie a drumurilor întîmplătoare, ci a unora *esențiale*. Monahul coboară acum pentru prima oară de la schitul lui, într-un astfel de *drum esențial* de împlinire a unui jurămînt; Constantin Moțoc, orbul și alți «străini» străbat și ei *drumuri ale destinului*".

Același motiv al drumului inițiatic, al călătoriei ca modalitate de cunoaștere de către om a tainelor vieții îl va identifica Mihai Drăgan în alte două romane sadoveniene: *Vremuri de bejenie* și *Nunta domniței Ruxanda*.

de aur, *Zodia Cancerului*, *Baltagul*, *Nicoară Potcoavă*, *Neamul Șoimăreștilor*, *Strada Lăpușneanu*, *Oameni din lună*, *Morminte* etc., etc.), avînd în fiecare dintre ele alte funcții și implicații. Substanța ideatică, marea densitate și profunzime a unei cărți cum este *Creanga de aur* rezidă și în polivalența sensurilor ei simbolice. Lunga călătorie pe care o întreprinde pe la 780 Kesarion Breb este prin excelență un drum al desăvîrșirii de sine și al cunoașterii, al deosebirii celor trecătoare de cele eterne, un drum al inițierii în cele veșnice prin confruntarea cu *lumescul*. Fiecare încercare e o nouă treaptă în calea anevoioasă a acelei desăvîrșiri care-i va permite lui Kesarion Breb să devină un vrednic urmaș al bătrînului din munte, al 33-lea Decheneu (cifră simbolică). Ales de mag pentru tăria sa morală și puterea de a răzbate obstacolele vieții, Kesarion Breb va urma un drum care-i va prilejui contactul cu o străveche spiritualitate, aceea a Egypetului, și cu o alta, mai nouă, aservită, în marasmul cetății Bizanțului, unui lumesc degradat. Asemenea unui Hyperion, ispita care îl tulbură pe tînărul Huron nu are firea ușuratecei Cătălina și nici chipul terifiant al demonilor și monștrilor care-i asaltau, în viziunile lor infernale, pe anahoreți în pustie, — așa cum își imaginau în trecut marii artiști ai penelului — ci aceea de o tragică noblețe al împărătiței Maria. Breb nu se va abate însă din drumul său, anticipat de bătrînul Decheneu. Călătoria pe care o întreprinde Kesarion Breb servește, așadar, și la confirmarea unui adevăr, sau mai bine zis a unei îndoieli pe care bătrînul Decheneu — spirit ce nu boicotează istoria, ci e preocupat să iscodească în permanență tainele altor lumi — o avusese dinainte : „Vreau să știu care-i taina ei și dacă este o taină nouă". În *Zodia Cancerului* drumul capătă un sens invers : nu mai este vorba de cunoașterea adevărurilor spirituale și morale ale altor lumi de către un autohton, ci de inițierea unui străin în rînduielile civilizației noastre arhaice. Sosit din Lehia, trimisul extraordinar al regelui Franței la Poartă, abatele Paul de Marenne străbate ținutul Moldovei, descoperind cu sporită uimire și încîntare nu numai un pămînt de o paradisiacă frumusețe, dar și pitorești le, străvechile obiceiuri și rituri, adevăruri despre viață

ale celor ce-l locuiesc. Traversînd mediul muntenesc, urmînd acel milenar itinerar al oilor, drumul pe care în *Baltagul* îl străbate Vitoria Lipan pentru a afla adevărul asupra dispariției soțului ei, de fapt în scopul descoperirii și pedepsirii presupușilor lui asasini, capătă tot mai mult sensul unei căutări ce „devine rit" — cum observa G. Călinescu. În *Neamul Soimărești!lor* sau în *Nicoară Potcoavă* ca și în alte scrieri cu caracter istoric întîlnim, de asemenea, acele *drumuri esențiale* ale vieții, drumuri în nemărginirea cărora se fac și se desfac destine, se nasc eroi și se pedepsesc vrăjmași, se plămădește și se învolbură Istoria, își afirmă vrerile și nădejdile de mai bine o umanitate.

Așezate la răspîntia drumurilor, *hanurile* — ca acela al Ancuței, al lui Gorașcu Haramin sau Enea Căpriță — jalonează, ca niște solitare repere, spațiul sadovenian. Ele nu sînt doar niște simple locuri de adăstare, de popas. Hanul permite adunarea unor oameni „în trecere", a unor „călători de departe sau mai de-aproape" care, atunci cînd conteneste un timp „viersul lăutarilor" își dau ghes unii altora, depănînd povești pline de lilc. Fie ei monahi sau ciobani tăciuni ce se coboară, după o îndelungă izolare, din sihăstria munților, fie dimpotrivă tîrgoveți, cărăuși, negustori umblați prin lume, ceea ce îi unește laolaltă într-un anume timp și loc e, desigur, o potrivire a sorții. Drumurile care li s-au încrucișat sînt, într-adevăr, niște *drumuri ale destinului*. Străini sau cunoscuți, eroii aceștia sînt mai întotdeauna niște împătimiți drumeți: „Și țări și oameni mulți am văzut. Eu am fost la Soroca, — glăsuiește Costea Morocîne în *Vremuri de bejenie* — și la Bacău, și la Hotin, și la Smil, și la Cetatea Albă, în toată țara asta... Și la București, la munteni, și la Brăila, și la Țarigrad... Ș-am fost și la Craiova, și la Mosc... Pe unde n-am umblat eu ?"

Nu o umanitate izolată în deprinderile ei străvechi ne înfățișează, așadar, autorul, ci una dornică să știe ce se află în jurul său, să cunoască viața și experiența altor noroade. Jupînul Dămian Cristișor din *Hanu-Ancuței* vine tocmai de la Lipsca; boierul Gligoroea, tatăl lui Andreiaș Hamură care se întoarce de la învățătură din Țara Leșească, este el însuși un om umblat

prin lume care poposise „și la Țarigrad, și la Mosc, și la Liov" (*Vremuri de bejenie*). Deși nu s-a urnit mai departe decît Tîrgul Romanului, trăind ca un monah schivnic în sat la Dăvideni și nu are alt vis decît „să se ostească cu Alisandru Machidon în țara lui Por-împărat", lui Ghiță Botgros îi va fi dat să străbată lumea ca unul din oamenii de nădejde ai lui Nicoară Potcoavă. Despre el se va vorbi mai apoi ca de un viteaz veslit. Căci unii dintre acești oameni simpli, „frați dintr-o durere" pe care soarta îi adună la han, după scurtul lor popas se vor pierde nu în pulberea drumului, ci în legendă, stăruind în amintire „ca un vis al noroadelor".

Spunîndu-și sau ascultînd povestea, taina vieții altora, ei vin din depărtări și se pierd în necunoscut, se reintorc în largul lumii. Întreaga lor existență pare a confirma spusa călătorului filozof, Keyserling, că cel mai scurt drum spre tine însuți e acela împrejurul lumii. Vămi ale vieții, hanurile îngăduie doar un popas trecător, întîlniri sau regăsiri temporare, după care fiecare drumeț o apucă din nou pe calea sorții sale. În sînul naturii, eroii sadovenieni se simt în plenitudinea ființei lor. Popasul la un han nu înseamnă decît întreruperea temporară a condiției lor de asidui peregrini. Avînd la îndemînă „calul din poveste înainte de a mînca tipsia cu jar", omul sadovenian se simte liber în mișcările sale. Ioniță Comisul din *Hanu-Ancuței* vădește mentalitatea unui om al naturii, produs al acelei civilizații de tip pastoral, — civilizație în care G. Călinescu vedea pe bună dreptate un semn al vechimii unui popor : „popoarele străvechi se caracterizează prin civilizație pastorală, prin retragerea la munte de unde pot privi și ocoli invaziile, printr-o față brăzdată de vînturile alpine, de experiența milenară, printr-un ochi pătrunzător și neclintit de vultur, prin mutenie".

După Eminescu, Sadoveanu este scriitorul care a simțit și a intuit cel mai bine cît de adînc se împlîntă rădăcinile noastre în cel mai insondabil trecut. Nici o altă operă nu exprimă atît de plenar, cu atîta intensitate și profunzime această impresionantă *vechime*, *unitate* și *masivitate* a poporului român, — trăsături pe care tot G. Călinescu le considera fundamentale, spe-

cifice fizionomiei noastre etnice și spirituale. Afinitățile umanității sadoveniene cu acest tip țărănesc, arhaic, pastoral chiar, de civilizație — aspect de atîtea ori subliniat dealtfel de la G. Călinescu încoace — pun și mai mult în valoare dimensiunea și suflul epopeic al acestei monumentale creații. Și nicăieri nu se afirmă cu atîta forță primatul acțiunii ca în epopee, nicăieri ca aici, *călătoria* întreprinsă de eroi nu capătă atît de acuzat înfățișarea unei experiențe de cunoaștere, de inițiere, a unui *drum* esențial de accedere la niște adevăruri fundamentale, de percepere, în actul nemijlocit al trăirii, a unor sensuri ale existenței individuale și, într-o măsură sporită chiar, ale celei colective.

Dar nu toate drumurile vor avea în opera sadoveniană impetuozitatea suflului epopeic. Sînt și trasee moarte, dezolant de uniforme, a căror monotonie are ceva din răceala apelor stagnante, *ape ale morții*, cum le va numi prozatorul. Ele sugerează drama unor vieți eșuate în anonimat, impasuri existențiale trăite într-un climat opac și anodin. Fără a le supralicita, dar nici subestima locul pe care îl ocupă în ansamblul creației scriitorului, asemenea romane ca *Însemnările lui Neculai Manea*, *Apa morților*, *Cazul Eugeniței Costea*, *Floare ofilită* etc. sînt totuși exterioare eposului sadovenian. Nu acesta este însă cazul cu alte scrieri ca *Strada Lăpușneanu* sau *Morminte* (într-o anume măsură și *Oameni din lună*) care vin să potențeze nu din adîncul unor timpuri legendare, ci din perspectiva unei epoci contemporane autorului, acea *dimensiune epopeică* atît de specifică universului sadovenian. Și nu întîmplător vom reîntîlni aici același motiv al drumului, al călătoriei ca act de inițiere în tîlcurile vieții sau ale unor lumi trecute.

În romanul *Strada Lăpușneanu* vom desluși, distincte unul de altul, mai multe astfel de *drumuri* sau, mai bine spus, mai multe limburi ale unei lumi scoasă din rosturile ei firești. Despre unul din ele și, aparent, unul îmbietor, un fals drum, titlul romanului vorbește de la sine. În condițiile vitrege ale războiului și ale retragerii din Capitala căzută sub ocupația dușmanului, Strada Lăpușneanu din Iași devine subit refugiul și locul de euforică promenadă al fostei protipendade bucureștene care,

și în aceste vitrege circumstanțe, își exhibă plictisul, vanitățile cu aceeași inconștiență și indiferență față de soarta țării ca, pînă nu demult, în cafenelele și pe trotuarele Căii Victoriei. Este de fapt o faună libertină, vorace, parazitară, care orbecăie prin întunericul propriei existențe, în chip iresponsabil sustrasă efortului colectiv, sacrificiilor unui popor ce avea să-și înfăptuiască în acel timp aspirațiile seculare de unitate națională. Toată „mișcarea aceea curtenitoare și caracteristică a bărbaților, care se încovoiau ușor din șale de o parte și de alta a femeilor zîmbitoare, apropiindu-și nasurile de gîturile albe, de umerile împodobite cu etole scumpe", toată agitația aceasta spasmodică a unor domni și doamne „murmurînd, salutînd, observîndu-se pe sub gene încondeiate și prin monocluri cu luciri ciudate" îi vor revela tînărului Paul sau fratelui său, Adrian — personajele centrale ale romanului — o falsă umanitate, o spectrală procesiune de suflete moarte: „strada întortocheată între statuia lui Cuza și cofetăria Tufli, era numai o expoziție de haine, zîmbete și frumusețI".

În evocarea unei asemenea priveliști, imaginația autorului aproape că nu fusese pusă la încercare. Într-o *Scrisoare deschisă Domnului Lăpușneanu,* publicată în nr. 361 din 1 martie 1918 al *României* — scrisoare ce poate fi socotită un preludiu al romanului pe care îl va publica un an mai tîrziu în foiletonul revistei *Rampa* — indignarea lui Sadoveanu în fața acestui spectacol carnavalesc, real, căpăta accentele unui virulent pamflet: „Nu știu dacă mulți din vrednicii luptători din munți și de pe Siret cunosc această stradă a Iașilor care evocă numele unui sîngeros voievod al Moldovei. E un loc îngust și cotit", „împodobit cu foarte multe firme străine și cu parfumuri extrem de scumpe. Cuza, de pe soclul lui din Piața Unirii, îi întoarce spatele". [...]

„Cine nu trece sus și-n jos prin acest nostim culoar? Deputați încruntați, senatori cu priviri juvenile, femei cu toalete mărețe și zîmbete îndoielnice, gazetari buni și prietini cu ultimul ministru de interne, artiști, cercetași, surori de caritate și-n sfîrșit cei mai colorați reprezentanți ai vremii, furnizorii armatei și hienele războiului în toate ipostazele...

În după-amiezele cu soare ale primăverii timpurii, la ore fatale, această masonerie se adună, circulă, dezbate și stabilește buletinul zilnic al acestei triste bolnave care se numește România.

Pe cînd soldatul suferea, sîngera și murea la hotar — colectivitatea anonimă, «domnul Lăpușneanu» se plimba în liniște, fuma, flirta și se pregătea de ora cinei."

În violent contrast cu această imagine a luxurii, autorul va surprinde destinul vitreg al unei umanități urgisite, a sărăcimii din ulițele imunde și din locuințele promiscue ale mahalalei, — alte bolgii ivite în calea celor două personaje dominante ale cărții : „O lume fumurie din toate straturile de jos ale societății, oșteni pămînteni cu siluete zdrențuite și slabe, oșteni străini aduși de vînt din Apus, și din extremul Răsărit, femei și copii, foiau prin bălți de noroi și lumină. Încălziți de instincte, se cercetau și se urmăreau ca niște nesigure umbre de fantasmagorie."

Iașul din anii retragerii, dar și ai crîncenei rezistențe în fața unui inamic covîrșitor nu numai numeric, dar și din punct de vedere al înzestrării cu un armament mult mai modern, apare așadar ca imaginea unui univers sumbru, ce își dezvăluie la tot pasul dezolantele sale limburi. În fața unei „pitării închise" a umanitate suferindă în care, printre cei flămînzi, se profilează, ca niște „fantome ale morților războiului", mulțimea văduvelor, închipuie o adevărată bolgie dantescă. Dar nu numai aici îi va fi dat lui Paul să descopere acele „capitole din epopeea lui Dante", ci pe tot parcursul anevoioasei sale călătorii. Căci tot acel *drum* al „hainelor, zîmbetelor și frumuseților" pe care îl închipuie strada Lăpușneanu nu este decît un segment dintr-un itinerar mult mai vast și mai sinuos, presărat cu orori și ispite, pe care îl străbate în căutarea lui Adrian, fratele său mobilizat pe front, și mai apoi a mamei și „surorii adoptive", Mary, refugiați temporar în Iașul tuturor contrastelor sociale. Și aici este vorba, așadar, tot de o *călătorie* întreprinsă în împrejurări-limită, într-un spațiu răvășit de război, de un *drum* la capătul căruia adolescentul timid, plecat în căutarea familiei, se maturizează treptat, trăind nu numai sentimentele inerente vîrstei, fiorii primei

experiențe erotice, dar și contactul cu o lume bîntuită de flagelul războiului, cu o umanitate constrînsă de împrejurări dramatice să lupte pentru a supraviețui.

Dar și în asemenea situații, adevărata umanitate sadoveniană nu încetează să-și afirme virtuțile morale, fondul ei de înțelepciune și cumpătare, deprinderile și rînduielile sale străvechi. E de ajuns un moment de răgaz, pîlpîirea unui foc, pentru ca din beznă chipurile să-și recapete individualitatea, e de ajuns o bucată de pîine, un strop de rachiu pentru ca, între cei pe care soarta i-a adunat laolaltă în obscuritatea unui compartiment de tren, undeva într-o stație, să se stabilească o comuniune afectivă, de felul aceleia care-i unea pe eroii legendari de la Hanu-Ancuței sau al lui Gorașcu Haramin. Moș Avram, Dominte, Gheorghe Țipa, cu care facem cunoștință aici încă din primele pagini ale cărții, descind din stirpea unor Savu Frăsinel și Ile Caraiman din *Nicoară Potcoavă*, a unui Grigore Priceputu din *Morminte* sau Moș Leonte și Ioniță Comisul din *Hanu-Ancuței*. Ca și în universul magic al hanului unde, deîndată ce „viersul" lăutarilor contenește, se pornesc poveștile, și aici se deapănă istorisiri în scurtele răgazuri. E de ajuns să se înfiripe o asemenea atmosferă pentru ca deîndată limbile să se dezlege ca prin farmec și pe chipurile celor prezenți, pînă atunci îngrijorați de soarta nu mai puțin vitregă a celor de-acasă, să răsară acea dorință de a-și împărtăși unii altora frămîntările și aleanurile. Și astfel sinistrul compartiment de tren, în care chipurile oamenilor încep să-și recapete identitatea la scăpărarea unei flăcări, se transformă pe nesimțite într-un insolit han.

Itinerarul pe care îl urmează Paul în căutarea rudelor se intersectează, așadar, nu numai cu acela al bejeniei unor mulțimi lovite de război, care „se duceau așa în neștire ca pe un drum de țintirim", dar și cu acela al „mulțimilor cenușii aduse dintr-o jumătate a lumii și îmbulzite între tunuri și rățele de sîrmă", cu acela al unei rezistențe eroice în fața unui inamic ce invadase țara. Cu toată starea precară a înzestrării celor din primele rînduri ale frontului, curajul, simplitatea și demnitatea acestor oameni, pînă mai ieri foști plugari, îi dezvăluie lui Paul sau

tînărului locotenent Adrian Plopeanu o lume conștientă de justețea cauzei pentru care luptă: „Poate în întunericul minții lor, ei înțeleg totuși că își apără un pămînt al lor... ceva nedeslușit... ceea ce au apărat și alții înaintea lor... Pe cînd ceilalți sînt din alt capăt de lume. Ce le pasă lor? La dînșii nu-i război. Ce caută ei aici?... Ei se duc acasă."

În privirile oțelite ale acestor oameni nedormiți de săptămîni din convoaiele militare, Paul va desluși, asemenea fratelui său, acea „energie și alt suflet" din care era plămădită substanța sufletească și morală a adevăratului popor. Cu atît mai inumană i se va înfățișa fauna rapace, grotescă a celor care caută să transforme războiul într-o sursă de cîștiguri obținute prin speculă. Galeria unor asemenea specimene de profitori de felul proprietarilor Sandu Vulcănescu, Constantinescu sau Domnului Costică, a căror frazeologie cinică le scoate și mai mult în evidență venalitatea, demagogia și arivismul se completează cu alte figuri din *high-life*-ul ce se perindă seară de seară prin somptuosul salon al doamnei Lazaridi al cărei soț „vîrît în afaceri pînă-n gît este membru al unui consorțiu de import-export".

Mutat din linia frontului ca gazetar la ziarul *Straja* din Iași, Adrian Plopeanu nu se va putea adapta Sybarisului monden. Conștient că trăiește într-un „iarmaroc al vanităților, între strigătele mizeriei și rugurile de jertfă ale omenirii", el se dovedește o victimă ușoară a acestui „curent de disoluție" care se infiltrase la toate nivelurile administrației de stat: „Toate ministerele și oficiile statului se prefăcuseră în zărăfii și bazaruri". Stigmatizat lăuntric de ororile războiului, pradă ușoară în fața unor indivizi rapace ca domnul Gușilă sau ca abilii cartofori din casa doamnei Lazaridi, Adrian se afundă pe acest drum al pierzaniei — sporind numărul acelor victime ale inadaptării ca Radu Comșa sau Ladima — atunci cînd, în final, își vede grav compromisă liniștea căminului conjugal. Sedus de farmecele și încurajările profesionale ale planturoasei Tina Vulcănescu, soția proprietarului și fostului senator de Dîmbovița, taciturnul Paul se lasă brusc ademenit de „mirești nelinîștitoare ale unei vieți noua", decis să profite de avantajele tinereții. Celor

doi frați le este însă comună o anume doză de naivitate pe care dialogurile, adeseori artificioase, nu fac decît să o amplifice. Mai bine individualizată psihologic este Mary. Aparent docilă, fără personalitate, Mary se arată în final o ființă impulsivă, capabilă de surprize atunci cînd se simte desconsiderată — și motivele nu-i lipsesc — optînd pentru gestul definitiv al rupturii. Avatarurile pasiunii lui Paul pentru Tina Vulcănescu pe care cu un instinct feminin și cu o tot mai asiduă curiozitate ea le urmărește par a-i stimula, psihologic, sensibilitatea și receptivitatea față de tentațiile mondene. Relația Mary-doctorul Baciu este relevantă din punct de vedere psihologic. Mary acceptă să fie curtată de la distanță de holteiul precaut care este doctorul Baciu, preîntîmpinîndu-i și temperîndu-i orice efuziune sentimentală mai tranșantă. Timid, ca și personajul lui Ibrăileanu din *Adela*, Baciu se împacă — așa cum ironic îi prezice Ciumara — cu situația de simplu și inofensiv confident al lui Mary, chiar și după consumarea aventurii erotice a acesteia cu Algiu :

„— Inima se vindecă, răspunse Ciumara.

— Dar ea ?...

Ciumara începu a rîde :

— Ea poate ieși iar în lume, strălucind mai frumos, ca luna după eclipsă... Pot să-ți spun, *mon cher ami*, că o s-o întîlnim iar, ș-ai să fi destul de laș ca să-i faci din nou curte...

Doctorul oftă fără să răspundă."

Descendent al unei boierimi provinciale pe cale de dispariție, Mihai Ciumara se comportă ca un aristocrat de viță, cu finețuri și tabieturi, mărturisindu-și aprehensiunea față de schimbările sociale care se precipită, față de proliferarea alarmantă a profitorilor și speculanților.

Casa din Copou a doamnei Plopeanu simbolizează și ea declinul iremediabil al unei lumi tihnite, patriarhale Pe ruinele acestei lumi al cărei amurg autorul îl surprinde nu fără o undă de nostalgie, se ridică indivizi ca onctuosul și perfidul cucon Vasilică Gușilă, a cărui falsă smerenie și mieroase vorbe ascund de fapt turpitudinea morală și setea de îmbogățire. El își are precursor pe un Evghenie Ciornei care, într-o altă epocă, aceea

de la sfîrşitul veacului trecut, evocată în *Venea o moară pe Siret*, va urmări cu aceeaşi tenacitate înavuţirea prin uzurparea puterii boierului Filoti-Buciumanu. Dar, în acel sfîrşit de veac, boierul încă se mai putea consola cu gîndul că, arendînd şi vînzînd, mai putea petrece „ultimele zile frumoase de la Aranjuez". Pentru aceşti scăpătaţi descendenţi ai vechilor familii moldoveneşti, ultimul privilegiu al părinţilor nu mai era însă decît o palidă imagine. Cei care le înţeleg mai bine descumpănirea şi neliniştea, tristeţea şi drama sînt oameni simpli, ca moş Avram, care oploşiţi pe lîngă casa doamnei Plopeanu, mai uită de propriile necazuri. Nu întîmplător tot ei sînt şi cei dintîi care presimt şi asistă cu mută îndurerare la tragice deznodăminte. Amintind, prin atmosfera aceea de părăsire şi dezolare care se înstăpîneşte pe lucruri după declanşarea deznodămîntului, de unele scrieri ale lui Cehov, finalul romanului se impune ca o pagină memorabilă. Odată cu vestea sinuciderii lui Adrian, piere parcă subit ceva din sufletul casei :

„În ziua luminoasă, plină de zgomotele uşoare şi uniforme ale împrejurimilor, de la fereastra deschisă, ei n-auziră împuşcătura : o lovitură de pistol, seacă şi uscată, parcă s-ar fi rupt un vreasc... Văzură însă într-o vreme pe moş Avram sosind cu acru-i de mihnire lîngă terasă. Li se părea ciudat că gîfîie şi ridică ochii cu albul mărit spre fereastra deschisă.

— Ce este, Avrame ? întrebă cucoana Leonora. Unde-i domnul Adrian ?

— Sărut mîna, cuconiţă, zise el nehotărît... Domnu locotenent îi dincolo de cireş, mai la vale... Dumneavoastră n-aţi auzit ?... Eu nu-nţeleg de ce şi-a ridicat viaţa... Am tras mantaua peste el, ş-am venit să vă spun...

Şi sta cu gura căscată, întors puţin spre livadă, pe cînd un ţipăt prelung tresărea sus în odăi, şi fereastra deschisă rămînea singură, neagră şi pustie."

Moş Avram apare în final nu numai ca o umbră fantomatică a casei pustii, dar şi ca una tragică a ceea ce fusese pînă nu demult : *călăuza* credincioasă, *însoţitorul* de nădejde din tot timpul drumului care îl va duce pe Paul la ai săi, *drum* într-un fel

simbolic, al trăirii unor experienţe, al modelării sale ca om. Însuşirile morale ale acestui tip uman, atît de frecvent întîlnit în creaţia scriitorului — *călăuza* — îşi află în bătrînul moş Avram o sugestivă întruchipare. Este interesant de urmărit semnificaţia aparte pe care relaţia *stăpîn-călăuză* o capătă în proza sadoveniană. În nici unul din aceşti însoţitori de nădejde şi bun sfătuitori ce veghează cu paternă grijă orice pas al eroului, fie că se numesc Gheorghiţă Mitrofan *(Vremuri de bejenie)*, Constantin *(Creanga de aur)*, moş Avram *(Strada Lăpuşneanu)*, Grigore Priceputu *(Morminte)* etc. nu vom recunoaşte chipul echivoc al acelei slugi care, asemenea spînului din basme, îşi urăşte într-ascuns stăpînul, hărăzindu-l uneori pierzaniei şi nici pe acela jovial al hazliului şi mult prea terestrului scutier Sancho ce-l însoţeşte pe cavalerul Tristei Figuri, jinduind după un regat, un comitat, o insulă pe care să domnească ca un suveran. Constantin din *Creanga de aur* ne apare, dimpotrivă, ca un fel de alter-ego, dintr-un ev mai îndepărtat, al lui Kesarion Breb : „Cu toate acestea slujitorul lui, omul acela mare şi pletos cu înfăţişare de dulău ciobănesc, făcea semnul cu smerenie, dar avea şi el o privire neprietinoasă pe care o păstra numai pentru el. Deşi deosebiţi, era între stăpîn şi slujitor o oarecare asemănare. Slujitorul părea dintr-un veac mai vechi şi mai sălbatic, gata să rupă în mîni fălcile fiarelor. Umbla în urma stăpînului său observîndu-l cu luare-aminte, deşi se părea că nu vede nimic. La un semn or? la un sunet era lîngă el, cu fruntea plecată, cu pletele atîrnîndu-i de o parte şi de alta a ochilor."

Credincioasa călăuză, *însoţitorul* este în creaţia sadoveniană un soi de înţelept al cărui instinct de „primitiv" se vădeşte în harul de a presimţi primejdiile, de a *citi* zodiile, semnele vremii, tainele pămîntului. Moş Avram posedă şi el aceste calităţi ce nu sînt străine omului simplu, umblat prin lume, deprins a se lupta cu greutăţile vieţii şi vitregiile sorţii. El este solul întîrziat al unei alte lumi, al acelei civilizaţii de tip arhaic pe care ascensiunea burgheziei săteşti la sfîrşitul veacului trecut şi mai apoi a celei urbane, industriale, de după război, o destramă tot mai mult, transformînd-o într-o palidă amintire a unor vremuri de mult

apuse. Stadiul avansat al acestui proces ireversibil de extindere a relațiilor capitaliste în mediul urban, ascensiunea unei burghezii uriviste, la care tendința de îmbogățire cunoaște forme tot mai brutale și violente într-o societate imediat postbelică, vor forma obiectul atenției prozatorului în celelalte două scrieri: *Oameni din lună* și *Morminte*.

Asemenea casei doamnei Plopeanu din Copou acaparată prin abile uzurpări de voracele cucon Vasilică Gușilă, părăginitul imobil al bătrînului profesor Eudoxiu Bărbat din *Oameni din lună* este și el simbolul unei lumi crepusculare. În finalul romanului *Strada Lăpușneanu*, atmosfera casei a cărei „fereastră deschisă rămînea singură, neagră și pustie" exprimă în nefireasca, sepulcrala ei tăcere un spațiu tragic, simbolic. Imaginea pare să îl obsedeze pe scriitor de vreme ce o vom întîlni, sugerînd tot un astfel de spațiu, și în alte scrieri ca, bunăoară, în acea capodoperă a prozei sale scurte intitulată *Un țipăt*: „Casa tot în întuneric rămase, sub ploaia rece și mocnită de toamnă; salcîmii fîșîiau cu jale, cutremurați de durere ca într-un cimitir".

Din scenă însuflețită, casa se transformă subit într-un sumbru lăcaș, într-un mohorît sanctuar al morții, chenarul ferestrelor, ca și orbitele goale, accentuînd parcă și mai mult atmosfera aceea de apăsătoare tristețe și dezolare. Ca și solitarul ei proprietar, casa profesorului Eudoxiu Bărbat poartă și ea patina timpului, pecetea indelebilă a destrămării, semnele iminentei năruiri: „Era însemnată ici-colo de lepra bătrîneții, burlanele dinspre stradă suferiseră lovituri, bolta de intrare n-avea cinstea să fie îngrijită de un portar".

În mod cu totul semnificativ itinerariul pe care îl străbate tînărul licențiat în drept Traian Bălteanu are ca punct de plecare imobilul cel nou al părinților de pe Strada Muzelor și pe cel terminus: vechea casă a bătrînului Eudoxiu Bărbat. Călătoria sa se desfășoară, așadar, între două universuri diferite, incomunicabile. Cumpărată și fasonată cu prețul înglodării în ipoteci, casa avocatului Bălteanu se dovedește de la început o investiție falimentară care, pe măsură ce datoriile cresc și creditorii devin tot mai vehemenți, în loc să ofere confortul și liniștea dorită,

hotărniceşte un climat al tensiunii, al grijilor şi certurilor familiale. În ea s-au materializat parcă orgoliul, vanitatea şi pretenţiile de confort ale unei mici-burghezii provinciale care nu-şi poate îngădui traiul pe picior mare fără riscul totalei prăbuşiri. Confruntat cu aceste sumbre perspective, agravate simţitor de abia stinsul vulcan al războiului cînd „suferinţa fu un creditor sever care bătu la toate uşile", asaltat zilnic de reproşurile unei soţii pretenţioase pe care comoditatea, pasivitatea, incapacitatea de a se descurca a soţului o fac şi mai violent revendicativă, avocatul Bălteanu îşi pune mari speranţe în plecarea la Bucureşti a fiului său pentru a-i servi de ajutor profesorului Eudoxiu Bărbat. Burghez destul de limitat ce preţuieşte banul, situaţia respectabilă, domnul Bălteanu întrevede ca salvatoare pentru redresarea situaţiei sale materiale moştenirea averii bătrînului profesor. Itinerarul pe care îl va străbate fiul său se dovedeşte tot un drum de iniţiere nu atît în universul forfotitor al metropolei, în „furnicarul bucureştean" unde mişună o faună coruptă de indivizi venali, cît mai ales în valorile morale şi spirituale ale unei alte lumi reprezentată de cărturari ca profesorul Eudoxiu Bărbat şi prietenul acestuia, paleograful şi arhivarul Grigore Simandiri. Ca şi profesorul Stamatin din *Creanga de aur*, a cărui rîvnă de a restaura un ev de mult apus, de a căuta un trecut al obîrşiilor, e împinsă pînă la sacrificiu, asemenea generalului Oraţiu Demetrian din *Morminte* — şi el un iscoditor al tainelor trecutului — profesorul Eudoxiu Bărbat este însufleţit de pasiunea cercetării vechilor izvoade pentru a afla genealogia, „uricul" răzăşilor putneni şi, prin aceasta, de a cunoaşte „gîndurile strămoşilor mei şi însuşi sufletul lor". Vlăstar al unei fiice de răzeşi, Sadoveanu se va arăta statornic preocupat să evoce acele vremuri şi oameni în care vedea conservate însuşirile sufletului nostru colectiv. În faţa acestei neaşteptate solidarităţi dintre un tînăr sensibil ca Tudor Bălteanu, conştient de impasul moral, de slăbiciunile unui tată dispus oricînd, pentru bani, să accepte cele mai deplorabile compromisuri şi bătrînul profesor — visătorul incurabil şi, totodată, omul integru, inflexibil în faţa

șantajului și intimidărilor — indivizi tarați ca publicistul A. Florescu și Mitu Gorciu se vor recunoaște, cu stupoare, nepulincioși.

S-a vorbit, și nu fără oarecare temei, de factura balzaciană a acestui roman, trăsătură identificabilă atît în preocuparea autorului de a înfățișa, în funcție de mediul în care trăiesc, unele fizionomii, anumite tipuri umane, îndeosebi figuri de arivișți și profitori aserviți zeului Mamon, dominați doar de setea de cîștig, cît și în surprinderea unor procese sociale pe care, la alt nivel și în ipostaze diferite, le vom întîlni și în creația lui Balzac: ruinarea unor categorii umane și ascensiunea burgheziei în condițiile proliferării relațiilor capitaliste. Asemenea tipuri, orientate univoc pe făgașul parvenirii cu orice preț, le vom regăsi și în celălalt microroman, *Morminte*. Pegra demagogilor lipsiți de scrupule de felul avocatului Mitu Gorciu — „catindatul" preferat al măcelarilor, băcanilor din Popa Dobre și al proprietarilor din Strîmbeasca — sau lui A. Florescu, pe care „șapte ani de războaie și nenorocire, de ocupație, de frămîntări politice, de vremuri tulburi fuseseră (...) ca cele șapte vaci grase din Biblie" se îmbogățește aici cu un exemplar nu mai puțin ambițios: doctorul în „științe sociale" Constantin Ionescu care, ca director de minister, deputat, apoi ca director al revistei *Progresul social* a făcut carieră „în etape scurte". „Omul invincibil, patrioticul doctor" pentru care o afacere urgentă și importantă e o „afacere grasă" este hotărît ca prin orice mijloace, cu prețul chiar al denaturării voinței testamentare, să intre în posesia averii defunctului general Orațiu Demetrian, tatăl soției sale. Și totuși, privite mai îndeaproape, asemenea creaturi „maloneste" vădesc, prin hilara lor găunoșenie și superficialitate, prin versatilitatea și locvacitatea lor demagogică, afinități mai degrabă cu personajele caragialești, decît cu cele balzaciene. Asemenea similitudini pot fi observate și la nivelul unor situații imaginate. Intuit de tînărul avocat Emanoil Modru, planul de acțiune al doctorului Constantin Ionescu se bazează pe un adevărat „lanț al slăbiciunilor", descris în cel mai curat stil caragialesc: „Doctorul încercă să-mi treacă mie afacerea pierdută pentru motivul că eu am o soră, care soră e măritată cu Ion Popescu Inod, care Ion Popescu Inod va prezida foarte curînd o secție la

Casație, care secție la Casație are în dosarele ei celebra afacere a terenurilor. La Ion Popescu Inod nu se poate ajunge ; magistratul acesta subțire și nalt, chel și în aparență somnolent, e dur ca o bară de fier ; — însă Ion Popescu Inod are slăbiciune pentru soția sa, prea frumoasa și prea cocheta mea soră Ana ; iar prea frumoasa mea soră are la rîndul ei slăbiciune pentru fratele ei geamăn Emanoil Modru."

Există, de asemenea, o mare diferență de optică între modul în care vedea Balzac lumea citadină a metropolei pariziene și felul în care privește Sadoveanu „furnicarul" Capitalei. Acea atitudine de *arbiter elegantiarum* pe care, ademenit de febra luxului, în Parisul tuturor contrastelor, Balzac a ținut cu ostentație să o afișeze îi este cu totul străină lui Sadoveanu. Ca atîtea personaje ale sale, Sadoveanu va rămîne un „ursuz" din alt ev în forfota lumii bucureștene. Spre deosebire de un Balzac al cărui „atașament pătimaș față de tendințele epocii îl găsim concentrat în dragostea ce-o nutrește pentru Paris" [1], Sadoveanu nu se va simți în largul său în agitația bucureșteană, preferînd casa liniștită de la Fălticeni sau pe aceea din patriarhalul Copou. Destinul nefericit al unor prieteni ca Ion D. Manolache-Holda sau Ion Bîrseanu, răpuși de boli și mizerie în tentacularul oraș îl vor determina să împlinească hotărîrea pe care o luase în sine de mai multă vreme : „Am asistat în tăcere la toată această înfricoșată spovedanie a umilinții și neputinții și am simțit pe mine cămașa de ghiață și inima mi s-a ghemuit între ghimpi... Hotărîrea de a evada din București s-a accentuat ca o spaimă. Am lepădat tot. În primăvara anului 1906, mi-am încărcat calabalîcul și m-am întors la Fălticeni, cu puține mijloace, cu nădejdi multe... [2]

Și mai tîrziu, cu toate periodicele reveniri în Capitală, el va continua să tînjească după „liniștea unei prisăci". Locuința sa din ultimii ani ai vieții — casă în care G. Călinescu vedea un loc unde călăsluiește Liniștea — era un univers al reculegerii în care, departe de forfota orașului, scriitorul voia să se regăsească pe sine. În firea

---

[1] E. R. Curtius : *Balzac*, Editura Minerva, 1974.
[2] M. Sadoveanu : *Anii de ucenicie*, *Opere*, vol. 16, p. 619.

retrasă, tăcută a unora dintre personajele sale recunoaștem ceva din structura sufletească a povestitorului, a cărui dorință — „vreau să fiu al meu“... — formulată de timpuriu nu își afla nicăieri mai bine împlinirea ca în dumbrăvile edenice ale Deltei, în liniștea solemnă a pădurilor seculare, în vecinătatea crestelor Ceahlăului. În mijlocul unei naturi neprihănite unde putea întîlni acele „zidiri ale creației dintîi“ care fuseseră leagănul strămoșilor săi. Provocării, sfidării lumii mondene, nici unul dintre „*raisoneur*-ii“ săi — Tudor Bălteanu, Emanoil Modru, Paul sau Adrian Plopeanu etc. — nu îi va putea răspunde, asemenea unui Rastignac : „Și acuma, între noi !“

Oricît de indefinit ar părea la prima vedere, acel *drum* al inițierii îl putem recunoaște și în *Morminte*, cu diferența că el nu mai capătă de data aceasta o extensie spațială, ci o adîncime temporală. Există mai întîi un plan al prezentului în care se desfășoară investigația tînărului avocat Emanoil Modru în scopul stabilirii adevărului și îndeplinirii dorinței testamentare a lui Orațiu Demetrian, figură ce prezintă frapante afinități spirituale cu aceea a lui Eudoxiu Bărbat. Dar aceste ultime dorinți ale unui om dispărut îi vor revela tînărului avocat nu numai o conștiință integră, dar și un adevăr de altă natură, rod al meditațiilor, dar și al unei experiențe dramatice, trăită odinioară, în timpul războiului, de generalul Orațiu Demetrian cînd „*în vremea tragediei eu primisem o inițiere surprinzătoare de la pămînt și de la oameni*“. Parcă pentru a marca această neașteptată coborîre în timp, autorul creează o atmosferă stranie. Solemnul moment al citirii testamentului este precedat de evocarea unui spațiu insolit în care, ca în unele dintre prozele lui Mircea Eliade, contururile lumii reale se estompează, străzile și casele Bucureștiului de odinioară căpătînd parcă o altă, bizară identitate : „Am avut o clipă impresia că nici nu mă aflam în capitală. Printr-un joc obișnuit mie al imaginației, am admis că e cu putință să fi trecut într-un peisagiu străin, depărtat și tainic. S-a deschis și s-a închis o portiță : Bucureștii au rămas la o sută sau la o mie de kilometri. Mă aflu într-o înfundătură

de grădini, lîngă o bisericuţă. Copaci bătrîni se ridică după un zid. Doamna Agripina s-a oprit lîngă o poartă grea de fier. Are şi aici cheie. Fără să mai rostească un cuvînt, a deschis şi m-a lăsat să intru ; a închis şi n-am mai văzut-o. Am regretat dintr-odată ochii ei simpatici şi foşnetul straiului ei.

Am stat singur un răstimp privind în jur ; în stînga era umbră de arbori deşi ; în dreapta grădină deschisă, cu flori nouă, pînă la terasa unei case acoperită cu ţiglă roşie. Păreţi albi, persiene verzi. Trei scaune de mlajă, în jurul unei măsuţe, pe terasă. Singurătate desăvîrşită ; nu se vede om, nu s-aude glas. Poate-i casa cu personagii adormite de vrajă. O casă de departe, din basmele prunciei.

De la bisericuţa de aproape sună clopotul, melodios, sub cerul de azur curat al dimineţii. Într-un tei vechi din preajma mea un grangur a fluierat sonor de cîteva ori. Atunci vraja s-a isprăvit ; uşa casei s-a deschis."

Document impresionant de viaţă, testamentul lui Oraţiu Demetrian reînvie nu numai o pagină de vitejie din istoria poporului nostru, dar tălmăceşte secretul, temeiurile profunde ale acestui eroism colectiv. Ca unul dintre cei mulţi pe care soarta i-a adunat laolaltă într-un ceas de mare cumpănă pentru ţară, Grigore Priceputu este, nu mai puţin, o figură exponenţială, semnificativă pentru înţelepciunea, iscusinţa şi curajul omului simplu, al ţăranului care în necurmata sa acţiune asupra pămîntului şi în milenara sa vieţuire în sînul naturii a deprins marea lecţie, înţelesurile, tîlcurile şi şoaptele Firii. Încă din 1930 Mihai Ralea[1] intuise cu fineţe fazele unei consubstanţiale legături dintre om şi natură în proza lui Sadoveanu, — proces căruia îi urmează, pe măsura angajării tot mai active a individului în Istorie, o treptată desprindere din sînul acestei matrice modelatoare : „Natura lui Sadoveanu e o *natură istorizantă*, natura care a văzut, a auzit, a înghiţit multe suflete.

---

[1] M. Ralea : *M. Sadoveanu*, *Adevărul literar şi artistic*, IX, nr. 522, 7 decembrie 1930.

XXX

Ea e un depozit, un cimitir de veleități și frămîntări stinse. Ea păstrează toate urmele vieții care au palpitat în sînul ei. Strigoii neodihniți, închiși în ea îi dau o mișcare și un suflu. Șoaptele lor se aud cîteodată toamna, ca și speranțele lor de înviere primăvara. Un fluid, ca o osmoză curge mereu de la om către pămînt și din pămînt renaște către om."

Inexplicabil, nebunesc, stupefiant pentru dușmanul care îl întîmpină cu gloanțe de pe colină, gestul lui Grigore Priceputu de a se coborî în vale pentru a lua apă de la fîntînă și, ajuns acolo, de a adăpa cu grija unui gospodar necuvîntătoarele ieșite cîrd de prin *ogrăzi* — episod dintre cele mai frumoase din creația sadoveniană — nu este un act ostentativ de bravură. El are mai degrabă semnificația săvîrșirii unui ritual — apa fiind un simbol fundamental al vieții — în timpul căruia satul părăsit se însuflețește subit prin sutele de țipete ale viețuitoarelor deîndată ce se aude scripetele găleților ieșite din fîntînă. Prin însăși oficierea acestui ceremonial al umplerii găleților cu apă, Grigore Priceputu se știe în afara morții. În acest scurt moment de acalmie, el redevine gospodarul de odinioară care, prin acest act aproape ritual, celebrează insondabilul mister al vieții. Cu acest personaj se face, așadar, trecerea în alt timp, mai apropiat de acela cînd s-a săvîrșit geneza sufletului unui popor atît de osmotic legat de spațiul zămislirii sale. Ca și bunicul său, ciobanul care „cunoștea stelele, florile și vietățile", ca de altfel asemenea multor eroi sadovenieni, Grigore Priceputu este, cum o arată și numele, iscusit în sondarea și descifrarea tainelor pămîntului, în detectarea cu ajutorul furcuței de măceș a acelor pămînturi amicale, vii, „în care n-a săpat și n-a scurmat niciodată mînă de om", în care „omul se simte bine, ca într-o amintire paradisiacă". Pentru el natura e un *gromovnic* ale cărui semne știe a le „ceti", deslușind în ele la tot pasul urmele vitregiilor pe care le-a avut de înfruntat poporul de-a lungul zbuciumatei sale istorii : „Sînt și în poiana asta ciolane de oameni vechi, ca în toate părțile. De cînd bate asupra noastră acest necaz, domnule colonel, una alta asta este... de ne poartă ba prin țara Ardealului, ba la Jiu, ba la Dunăre... de cîte ori am poposit, am cântat

pentru odihna mea un loc viu. Şi pentru a dumneavoastră liodină, am căutat totdeauna, domnule colonel, de cînd vă servesc. Pe oriunde am trecut, arar a fost să nu-mi dea furcuţa semn. Este şi un semn anume, cînd oasele sînt amestecate cu metal. Acolo poate fi comoară de aur, dar mai ales pot fi urme de fier, căci nu-i rîpă... una alta asta este... nu-i şes, nu-i deal, nu-i vale de apă, unde să nu fi fost în vremea veche bătălie, cum este şi în zilele noastre. Amărîte zile... a şoptit ca pentru sine Grigore Pricputu. Tot aşa am aflat de la bătrîni că a fost şi altădată."

Capătă astfel relief o altă idee fundamentală a creaţiei sadoveniene : ideea că toate au un sens, că nimic nu este aleatoriu, că lumea este o carte de semne. Dar, spre deosebire de alţi eroi sadovenieni — un Ilie Turculeţ, bunăoară — şi ei meşteri pricepuţi în citirea zodiilor, a semnelor din natură, Grigore Pricepulu este mai mult decît un „filozof" al naturii, unul al istoriei, un om care şi sub vijelia vremurilor nu îşi întrerupe dialogul său cu veşnicia. Experienţa trăită de Oraţiu Demetrian alături de acest însoţitor al său — căci şi Grigore Priceputu îndeplineşte aici acelaşi rol de călăuză — va avea astfel semnificaţia unei adevărate regenerări morale, unei iluminări interioare : „Flacăra pe care a aprins-o el în mine a crescut, mi-a aţîţat sufletul spre regiuni obscure, iar cunoaşterea spre o sumă de investigaţii.

Un popor nu valorează prin masa lui amorfă, ci prin elementele excepţionale ; acestea sînt jaloane ce indică posibilităţi viitoare ale colectivităţii. Din elemente gregare şi tîmpe nu poate ieşi nimic ; ele sînt menite să cadă la gunoiul veacurilor. Cu mistică surprindere constatam în oastea aceea în retragere, care mă făcuse a desnădăjdui o clipă, puterea de suflet care pe urmă a ridicat-o iar şi i-a asigurat izbînzile. Grigore Priceputu nu fusese singur. Ca el căzuseră şi alţii ; ca el mai rămăseseră mulţi pe care nu-am obişnuit a-i cunoaşte.

Aceste individualităţi de elită îmi dovedeau că, în colţul de lume în care trăim azi, elementul primar „om" a urmat în timp anume legi de dezvoltare ; că lumea aceasta de la Carpaţi a cunoscut cîndva o înflorire culturală."

Acest „ceas al inițierii" lui Orațiu Demetrian este nu mai puțin revelator pentru tînărul Emanoil Modru care, astfel, se simte purtat într-un „veac afund", în vremuri imemoriale, în legendă. În mod totuși surprinzător, finalul edulcorat, convențional al acestui roman — marcat dealtfel nu o dată de situații facile, neconvingătoare, de episoade parazitare — ni-l înfățișează pe Modru ca un personaj șters. Tulburat de chipul angelic al domnișoarei Cireașa, cea de a doua fiică a lui Orațiu Demetrian, Modru va renunța la visul unei evaziuni, unei experiențe proprii de cunoaștere, meditînd cu senină resemnare: „Pornirea mea cea mai secretă era să abandonez totul, să pornesc într-o călătorie minunată care n-are loc și timp; știam însă că viața mă va umili și mă va întoarce de unde plec. Afacerile sînt afaceri. Totuși aveam drept și la puțină nebunie."

Departe totuși de a se constitui ca un insignifiant apendice, ca o irelevantă anexă în ansamblul creației prozatorului, *Strada Lăpușneanu*, *Oameni din lună* și *Morminte* ne oferă pagini în care nu numai că îl recunoaștem pe scriitor în preferința și vocația sa de a trata unele motive, teme, de a evoca anumite destine umane, dar — înfățișîndu-ne acele momente de deplină conjuncție a destinului individual cu cel colectiv — ele se integrează armonios în ceea ce cu atîta îndreptățire s-a numit: eposul sadovenian. Scriitorul pentru care „nici un argument nu poate sta mai presus decît o frumusețe" izbutește și aici, în cele mai reușite episoade să convertească istoria cea mai vie, trăită, în mit, să deslușească și să confere unui moment de răscruce din istoria poporului nostru acea „lamură a eternității, lamura sufletului generațiilor".

ADRIAN ANGHELESCU

1880 5 *noiembrie* Se naşte Mihail Sadoveanu. Tatăl său, avocatul Alexandru Sadoveanu, era fiu de ţăran din ţinutul Gorjului, iar mama, Profira, provenea din familia de răzeşi Ursaki, din satul Verşeni, de pe apa Moldovei.

1887 E înscris la şcoala primară din satul Vatra Paşcani. Aici are învăţător pe M. Busuioc, evocat mai tîrziu de scritor în *Domnu' Trandafir.*

Pasiunea pentru istoria poporului român, pentru vitejii lui voievozi, şi mai ales adevăratul său cult pentru Ştefan cel Mare încep să se afirme încă din anii copilăriei şi ai şcolii primare: „Din cei dîntăi ani ai vieţii mele Ştefan cel Mare a fost pentru mine cel mai luminos erou al istoriei. Îmi plăcea să caut prin cărţile pe care le aveam la îndemînă cît mai multe lămuriri asupra epocii în care a domnit peste Ţara Moldovei acel voievod minunat. În şcoala primară, la dascălul meu Busuioc, am fost scos la lecţie să spun ce ştiu despre bătălia de la Războieni. Am ieşit în faţa băncilor şi am început a povesti celor

de față, pe larg, cum s-a săvîrșit acest episod al domniei marelui voievod. Domnul Busuioc, minunat de cunoștințele mele, m-a cercetat numaidecît de unde am aflat toate acele lucruri. «Din cărți», am răspuns cu liniște. «Ia adă-mi și mie acele cărți, să le văd și eu» — a spus domnul Busuioc. M-am înfățișat cu comoara din care îmi luasem acele cunoștințe: *Istoria românilor* a lui Tocilescu, alta a lui Xenopol, și altele pe care le găsisem prin biblioteca tatălui meu. Gustul pentru istorie, de altfel, l-am moștenit de la tata, care avea obiceiul să-mi povestească cu mare plăcere din istoria popoarelor și mai cu osebire din istoria Franței."

1891 Absolvă școala primară.

1892 Devine elev al gimnaziului „Alecu Donici" din Fălticeni, al cărui director era Vasile Lovinescu, tatăl lui E. Lovinescu. „Mă aflam într-o școală nouă, — își amintea Mihail Sadoveanu —, despre care fusesem încredințat că e plină de greutăți și năcazuri... Cîteva luni am urmat cursurile într-un local vechi, o casă boierească de demult. Pe urmă, în preajma sărbătorilor de iarnă (1892—1893), am intrat în localul nou. deosebit de frumos și încăpător."
Împreună cu colegii săi de gimnaziu organizează jocuri „de-a haiducii". Lui Mihail Sadoveanu îi plăcea să îndeplinească mai ales roluri de eroi populari, cum precizează E. Lovinescu, acesta făcînd parte din grupul urmăritorilor: „Sadoveanu făcea mai totdeauna pe haiducul, iar eu făceam parte din poteră".

1895 Începînd să aibă o mai mare pasiune pentru pescuitul cu undița, cutreieră necontenit bălțile Șomuzului și Nada Florilor, acordînd o mai mică atenție pregătirii școlare, din care cauză rămîne repetent.

Moare Profira Sadoveanu, mama scriitorului, provocîndu-i o profundă durere, prelung resimţită în inima sa: „Cînd a murit, aveam paisprezece ani, elev al gimnaziului din Fălticeni. A fost o lovitură aşa de brutală, încît am simţit-o îndelung după aceea. Era între mine şi mama o legătură strînsă de iubire. Ea iubea în mine pe primogenitul ei şi avea şi bucuria asemănării mele cu ea".

1897 Debutează în revista umoristică *Dracu*, din Bucureşti, în numărul din 20 aprilie 1897, cu schiţa *Domnişoara M... din Fălticeni*, semnată Mihai din Paşcani. În aceeaşi revistă, în numărul din 30 aprilie, publică poezia *Homo*, iscălită tot Mihai din Paşcani. Toamna, se înscrie la Liceul Naţional din Iaşi, unde întemeiază o frumoasă şi durabilă prietenie cu N. N. Beldiceanu şi Enric Furtună.

1898 Colaborează la revista *Vieaţa nouă*, mult solicitată, în acea vreme, de tinerii începători în ale scrisului, printre care Grigore Pişculescu (Gala Galaction), N. D. Cocea (care iscălea cu pseudonimul Nelly), Tudor Arghezi şi alţii. În paginile acestei reviste, Mihail Sadoveanu semnează pentru prima dată cu numele său adevărat.
Publică poezia *Din răsărit* şi schiţa *Dinu* în revista *Carmen*, unde semnează şi cu pseudonimul M. S. Cobuz. Împreună cu un coleg, Constantin Moţoi, scoate timp de zece săptămîni revista *Aurora*.

1899 Sub pseudonimul M. S. Cobuz colaborează la revista *Pagini literare*, condusă de Artur Stavri şi Ion Gorun, în coloanele căreia mai semnau I. L. Caragiale, G. Coşbuc, A. Vlahuţă, Şt. O. Iosif, Dimitrie Anghel, Jean Bart şi alţii.

4 iulie — 22 august Publică în ziarul ieşean *Opinia* un ciclu de *Povestiri vînătoreşti,* poezii şi cronici. *Octombrie* Împreună cu publicistul Matei Rusu scoate revista literară *Lumea,* care încetează însă după cel de al treilea număr, din lipsă de fonduri: „Am suportat cu uşurinţă dispariţia revistei la care mă angajasem pe jumătate. Nici nu-i putea fi alta soarta. Chiar m-am bucurat într-o privinţă că m-am despovărat de atare întreprindere mediocră".

1900 „În anii 1899—1900, eram pentru mulţi din colegii mei de liceu autor consacrat: publicasem nuvele şi poezii în cîteva reviste, scrisesem foiletoane într-o gazetă locală *Opinia;* alcătuisem *Imnul liceului,* căruia maestrul Enrico Mezetti îi compusese muzica. Făcusem să circule un timp şi-o revistă centrigrafiată, *Aurora,* care se petrecuse cu florile primăverii ce-o născuse. Eram preocupat şi absorbit cu desăvîrşire de pasiunea mea literară în aşa măsură, încît îmi întrebuinţam toată vremea cu manuscrisele şi cărţile."
Absolvă Liceul Naţional din Iaşi. În toamnă, devine student la Facultatea de drept din Bucureşti, dar nu persevereză, atras fiind de boema literară şi de mediul scriitoricesc.
Noiembrie-decembrie Colaborează la *Revista literară* a lui Th. M. Stoenescu.

1901 Colaborează la *Revista modernă,* începînd cu numărul 14, din 21 mai, cu versuri, proză şi traduceri, semnînd M. Sadoveanu-Cobuz, S. Prisăcaru, Ilie Puşcaşu. Aici publică nuvela *Ion Ursu* (nr. 32, 33, 35, 36, 37).
21 octombrie Se căsătoreşte cu Ecaterina Bîlu, stabilindu-se la Fălticeni, „Căsuţa în care locuiam fusese cîndva a lui Vasile Fieraru, şi găzduise în ea şi

Creangă după ce fusese izgonit, cu Trăsnea şi Mogorogea, de la Pavel Ciubotaru, în urma istoriei cu «poştele»...“
Elaborează prima variantă a romanului *Şoimii*, intitulată *Fraţii Potcoavă*. În acest sens, îl anunţă pe Enric Furtună: „Am scris neîntrerupt vreo cincisprezce zile şi am dat gata un roman pe care l-am botezat *Fraţii Potcoavă*. Patruzeci de file scrise mărunt-mărunt cum ştii tu că scriu eu! Hm! *Fraţii Potcoavă!* Nu-i aşa că miroase a romantism? Lucruri care s-au întîmplat la 1570... Ciudat. Şi eu am crezut că-i romantic; dar Beldiceanu zice că nu-i romantic. Vorbă ! Tocmai romantic n-o fi el, că oamenii care se învîrt în povestire nu-s nici de carton, nu-s nici zmei, nici eroi care au cîte o bătălie în fiecare zi — înţelegi. Prăpăstii niciodată n-o să pot scrie. Îs oameni ca toţi oamenii, numai cu patimi mai mari şi cu caractere mai tari, cum erau pe vremea aceea de frămîntări.“

1902 Este încorporat la regimentul 16 Suceava din Fălticeni. Publică *Fraţii Potcoavă* în revista *Pagini literare*, în numerele 1--6.

1903 Îşi începe colaborarea la revista *Sămănătorul*, în numărul din 13 aprilie 1903, cu nuvela *Necunoscutul*. Publică nuvele în *Revista idealistă*.
Textul romanului *Fraţii Potcoavă* trece prin remanieri succesive. La 26 februarie, Mihail Sadoveanu îi comunica lui Enric Furtună : „Eu m-am pus să lucrez, adică să *prelucrez*. Nemulţumit de *Fraţii Potcoavă*, vreau să-i prefac şi nădăjduiesc mai mult şi mai bine în acest avînt nou care va înnoi o lucrare care nu-mi mai place ca tehnică, dar care mă ademeneşte încă ca tablouri şi concepţie. Setea după *mai bun* mă chinuie.“ La 12 aprilie îi scria din nou

prietenului său: „De mult am ispravit de prelucrat *Fraţii Potcoavă,* acum cu titlul nou de *Şoimii*". Se pare că scriitorul nu era încă satisfăcut pe deplin de forma romanului său, anunţîndu-l iarăşi pe Enric Furtună, la 1 iulie: „Îţi scrisesem că am prelucrat *Fraţii Potcoavă.* I-am prelucrat; şi acum plănuiesc să-i mai prelucrez odată. Înţelege şi tu dacă poţi". Publică ultima variantă a romanului, cu titlul *Şoimii,* în foiletonul ziarului *Voinţa naţională,* la sfîrşitul lunii noiembrie.

Toamna, la chemarea lui St. O. Iosif, se mută la Bucureşti, intrînd în redacţia revistei *Sămănătorul.* Colaborează la *Făt-Frumos* şi *Luceafărul.*

1904 E numit copist la Casa Şcoalelor.

Irupe strălucitor în literatura română, publicînd, la scurte intervale de timp, patru volume: *Povestiri. Şoimii, Dureri înăbuşite* şi *Crîşma lui Moş Precu.* „Anul 1904, — scria N. Iorga —, s-ar putea numi «anul lui Sadoveanu», după acela dintre scriitorii care s-au ridicat în cuprinsul lui, printr-o bogăţie de activitate admirabilă, la situaţia de cel mai citit şi mai iubit dintre nuveliştii de astăzi."

1905 Ocupă, pentru scurt timp, funcţia de subşef de birou la Direcţia Artelor pe lîngă Ministerul Instrucţiei şi Cultelor, reîntorcîndu-se apoi la Casa Şcoalelor.

Publică, în revista *Albina,* la îndemnul lui G. Coşbuc, suita de povestiri *Scrisori trimise de un prietin pribeag.*

În revista *Curentul nou* din Galaţi, nr. 1, din 15 noiembrie 1905, H. Sanielevici publică articolul *Morala d-lui Sadoveanu,* pe marginea celor patru volume apărute anul precedent, acuzîndu-l pe scriitor, în mod aberant, de imoralitate. Opiniile eronate ale lui

H. Sanielevici sînt spulberate de G. Ibrăileanu, prin articolul *Doi critici și mai mulți scriitori*, apărut tot în *Curentul nou*, nr. 2, din 15 decembrie 1905.
Publică volumul *Povestiri din război*, inspirate din luptele poporului român pentru cucerirea independenței naționale.
Colaborează la *Luceafărul*.

1906 Spre surprinderea multor confrați de literatură, se stabilește din nou la Fălticeni.
Martie Apare, la Iași, revista *Viața românească*, al cărei colaborator statornic devine, încă din primul ei număr, în care publică nuvela *Pustiul*. Oferindu-și colaborarea, îi scria lui G. Ibrăileanu: „Mă gîndesc. dacă s-ar putea odată să dea mîna toți oamenii de bine, să sfarme cetatea ticăloșiei în țara asta... Dacă s-ar putea să trezim, să chemăm la adevăr și la bine generația ce vine — ca să nu fie după aceea prea tîrziu! E atîta putere, atîta inteligență, comori neprețuite în poporul acesta, pe care prea puțini l-au înțeles și pe care atîția l-au exploatat! De s-ar putea! Jumătate din viață aș da bucuros ca să pot să-mi văd cu ochii acest vis în jumătatea aceastălaltă ce mi-ar rămînca."
Tipărește volumele *Floare ofilită*, *Mormîntul unui copil* și *Amintirile căprarului Gheorghiță*.
În urma raportului elogios al lui Titu Maiorescu, volumul de *Povestiri* este încununat cu premiul Academici Române.
Colaborează la *Convorbiri literare*.

1907 *26 martie* După marile răscoale țărănești, față de care a avut o atitudine de deplină adeziune, este numit inspector al cercurilor culturale sătești și al bibliotecilor populare. Din însărcinarea lui Spiru

Haret, ministru al instrucţiunii, cercetează cazurile unor învăţători din judeţul Suceava acuzaţi ca instigatori ai ţărănimii. În rapoartele sale, Mihail Sadoveanu se situa ferm de partea adevărului, a maselor exploatate. De pildă, în raportul său din 3 septembrie scria: „Mulţi mi-au spus limpede: dreptatea este a muncitorului obijduit. Arendaşii şi proprietarii, fără deosebire de naţionalitate, îşi bat joc de munca românului. Toţi surtucarii satului, primar, notar, scriitoraş, mulg fără ruşine, fără milă, această vacă lăptoasă....“

15 noiembrie Apare, la Fălticeni, primul număr al revistei *Răvaşul poporului*, destinată ţărănimii, pe care o editează împreună cu Artur Gorovei. Revista a durat pînă la 1 octombrie 1909.
Tipăreşte volumele *Vremuri de bejenie*, *La nci în Viişoara* şi *Însemnările lui Neculai Manea*.

1908 Se constituie Societatea scriitorilor români, Mihail Sadoveanu fiind ales preşedintele ei.
Publică volumele *Oameni şi locuri*, *O istorie de demult*, *Duduia Margareta* şi *Istoria marelui împărat Alexandru Macedon în vremea cînd era cursul lumii 5 250 de ani*.

1909 Împreună cu St. O. Iosif, Ilarie Chendi şi Dimitrie Anghel scoate revista *Cumpăna*, apărută din noiembrie 1909 pînă în aprilie 1910.
E prezent în librării cu volumul *Cîntecul amintirii*.

1910 *1 aprilie* Este numit director al Teatrului Naţional din Iaşi, funcţie pe care o va deţine pînă în ianuarie 1919.
Tipăreşte volumele *Povestiri de seară*, *Genoveva de Brabant* şi *Cum putem scăpa de nevoi şi cum putem dobîndi pămînt*.

1911 *2 februarie* Teatrul Naţional din Bucureşti reprezintă piesa sa într-un act *De ziua mamei.*
Apar volumele *Apa morţilor* şi *Povestiri de petrecere şi de folos.*

1912 Colaborează la ziarul *Universul.*
În *Viaţa românească* (numerele 10, 11—12 din 1912 şi 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9 din 1913) publică romanul *Neamul Şoimăreştilor.*
Publică volumele *Bordeienii* şi *Un instigator.*

1913 Este încorporat, ca sublocotenent în rezervă, luînd parte la campania din Bulgaria.

1914 La izbucnirea primului război mondial este iarăşi încorporat, la regimentul 16 Războieni.
Tipăreşte volumul *Privelişti dobrogene.*

1915 Apare în librării *Neamul Şoimăreştilor.*

1916 *26 mai* Este ales membru corespondent al Academiei Române.
Este din nou concentrat, participînd, alături de compania pe care o comanda, la executarea lucrărilor de apărare.
Pubilcă volumele *Foi de toamnă, Printre gene şi 44 de zile în Bulgaria.*

1917 La parte la primul război mondial, cu gradul de căpitan în rezervă.
Redactează, împreună cu Ion Minulescu şi Petre Locusteanu, ziarul *România,* organul Marelui Cartier General al Armatei. Articolele publicate aici le reuneşte în volumul *File sîngerate.*

1918 Se stabilește la Iași, pe dealul Copoului, în fosta casă a lui Mihail Kogălniceanu.
Apare volumul *Umiliții mei prietini.*

1919 *2 februarie — 21 decembrie* Editează, la Iași, împreună cu G. Topîrceanu, revista *Însemnări literare.*

1920 *Martie* Reapare revista *Viața românească,* la care are, în continuare, o fecundă colaborare.
Tipărește volumele *Umbre, În amintirea lui Creangă, Frunze-n furtună, Povestiri pentru moldoveni* și *Priveghiuri.*

1921 Își începe colaborarea la *Adevărul literar și artistic.*
Publică volumele *Cocostîrcul albastru* și *Strada Lăpușneanu.*

1922 Apar volumele *Neagra Șarului, Pildele lui cuconi Vichentie* și *Lacrimile ieromonahului Veniamin.*

1923 *8 iunie* Ales membru activ al Academiei Române, ține discursul de recepție despre *Poezia populară.* Îi răspunde G. Bogdan-Duică: „Primindu-te astăzi în mod sărbătoresc, în Academia Română, noi colegii d-tale îți dăm un loc de recunoaștere, pe care poporul român ți-a dat-o deplină, călduroasă și nesovăitoare încă de mult timp... Fii binevenit între noi, mare meștere Sadoveanu". E prezent în librării cu volumele *Oameni din lună, Ți-aduci aminte* și *Războiul balcanic.*

1924 Colaborează la revista *Lumea-bazar săptămînal.*
Tipărește volumul *Spre Emaus,* în colaborare cu D. D. Pătrășcanu.

1925 Pentru a-l iniția pe Panaït Istrati în frumusețile munților Moldovei, organizează o călătorie la Cheile Bicazului.
Tipărește *Venea o moară pe Siret.*

1926 Participă, împreună cu Liviu Rebreanu, ca delegați ai Societății scriitorilor români, la Congresul P.E.N. Clubului de la Berlin.
E prezent cu volumele *Țara de dincolo de negură*, *Dumbrava minunată* și *Sfintele amintiri* (în colaborare cu D. D. Pătrășcanu).

1927 *Iunie* Călătorește în Olanda.

1928 Publică volumele *Demonul tinereții*, *Împărăția apelor*, *Olanda* și *Hanu-Ancuței.*

1929 Împreună cu Ștefana Velisar-Teodoreanu și Ionel Teodoreanu întreprinde o călătorie la Constantinopol, cu scopul principal de a se documenta pentru romanul *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi Vodă*, la care lucra în acel timp, după cum însuși mărturisea : „Pe mine mă interesau îndeosebi unele privelişti şi locuri în legătură cu istoria Moldovei. Aveam nevoie de ele pentru un roman istoric pe care tocmai îl isprăveam : *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi Vodă*".
Apare romanul *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi Vodă.* În revista *Viața literară*, din 16 noiembrie 1929, G. Călinescu scria : „*Cu Zodia Cancerului*, dl Mihail Sadoveanu are în sfîrșit un roman, iar literatura română un roman istoric... Nimeni n-a pus în valoare mai cu iscusință ca dl Sadoveanu în acest roman resursele verbale ale cronicilor, fără să cadă deloc în pedantism arhaic și manieră. Savoarea limbii este așa de definitivă încît pun, fără îndoieli,

Zodia Cancerului printre capodoperele de stil ale literaturii noastre."

1930 *Noiembrie* Este sărbătorit cu prilejul împlinirii vîrstei de 50 de ani. În cuvîntul ţinut la agapa colegială a scriitorilor, Liviu Rebreanu spunea : „Literatura lui Sadoveanu nu mai poate fi nici lăudată, nici criticată. Ea a ajuns dincolo de laudă şi critică, a intrat în patrimoniul neamului, a devenit o componentă a sufletului nostru pe care-l sintetizează". Cu acelaşi prilej, Octavian Goga spunea : „Opera literară a lui Sadoveanu s-a clădit pe acel principiu de robustă sănătate morală, cu toate atributele ei firești, din care s-a născut unitatea românilor într-o închegare de stat. Cred că literatura de mîine nu se poate despărţi de această albie largă, dacă vrea să-i creeze existenţei noastre un acord cu eternitatea".
Publică *Baltagul* şi *Depărtări.*

1931 Apar *Măria sa puiul pădurii* şi *Trenul fantomă.*

1932 Publică *Nunta domniţei Ruxanda* şi *Uvar.* În *Adevărul literar şi artistic,* din 17 aprilie 1932, G. Călinescu releva : „Autorul *Nunţii domniţei Ruxanda* scrie moldoveneşte cum scrie Neculce sau Creangă, cu o mireasmă grea de vin vechi de Cotnar, păstrat într-o butie veche, aceea a unui simţ de ţară cu toată străvechimea ei. Dl Sadoveanu scrie ca eroii săi învesmîntat în contăş şi cu gugiuman şi este nu un romancier, ci cel mai mare cronicar pe care l-a dat Moldova, minunat cronicar şi vrednic urmaş al lui Ureche, al celor doi Costineşti şi al lui Neculce".

1933 Tipăreşte *Locul unde nu s-a întîmplat nimic* şi romanul istoric *Creanga de aur.*

1934 Apar volumele *Noptile de sînziene, Soarele în baltă sau Aventurile şahului, Inima noastră şi Viaţa lui Ştefan cel Mare.*

Dorinţa de a scrie o carte despre Ştefan cel Mare l-a stăpînit încă din adolescenţă, după cum însuşi a mărturisit : „În clasa a IV-a de liceu, m-am sfătuit cu un coleg al meu, Petruţă Văsescu, cu care mă întîlneam în dragostea către voievodul creştinătăţii, să alcătuim o monografie a lui Ştefan cel Mare.“

13 octombrie Pe scena Teatrului Naţional din Iaşi se reprezintă piesa *Neamul Şoimăreştilor,* dramatizată după romanul lui Mihail Sadoveanu de Mihail Sorbul, în regia lui Ion Sava, rolul lui Tudor Şoimaru fiind interpretat de Ştefan Ciubotăraşu. Toamna, piesa se reprezintă şi la Bucureşti, în regia lui I. Şahighian.

1935 Apare primul volum din *Fraţii Jderi — Ucenicia lui Ionuţ.*

1936 *Ianuarie* Apare revista *Însemnări ieşene,* condusă de Mihail Sadoveanu, G. Topîrceanu şi Gr. T. Popa. Se stabileşte la Bucureşti, unde preia direcţia ziarelor *Adevărul* şi *Dimineaţa.* În numărul din 22 noiembrie 1936, ambele ziare publică, pe prima pagină, următoarea notă redacţională : „Ziarele noastre trec sub o nouă conducere. Înţelegem să păstrăm acestor publicaţii atitudinea pe care le-au statornicit-o întemeietorii lor : apărarea libertăţii şi a dreptăţii şi sprijinirea unei reale şi sincere democraţii naţionale“. La moartea lui G. Ibrăileanu aduce un cald şi emoţionant elogiu celui ce a fost adevăratul mentor al revistei *Viaţa românească* şi al spiritualităţii ieşene din primele decenii ale acestui secol : „G. Ibrăileanu continuă să fie un reprezentant nobil al umanităţii, justificîndu-i existenţa în faţa celui etern. E trimisul

generaţiei trecute de intelectuali ieşeni către românismul de mîine. Iese din spiritul de iubire şi jertfă al socialiştilor, care s-au îndreptat spre ţărănimea obijduită, cerînd pentru ea dreptate şi lumină. Cărturar de mare cultură, de inteligenţă ageră, a fost un luptător pentru ideal, fără viclenie şi fără preocupare personală".

Tipăreşte *Izvorul alb,* al doilea volum din trilogia *Fraţii Jderi,* şi romanul *Cazul Eugeniţei Costea.*

1937 Grupările politice de dreapta, profasciste, dezlănţuie o companie violentă împotriva lui Mihail Sadoveanu, iar bandele de huligani îi ard cărţile în pieţele publice. Intelectualii, scriitorii şi cărturarii onești ripostează însă energic, cu curaj, luînd apărarea marelui prozator. În *Adevărul* din 1 aprilie 1937 se publică *Protestul intelectualilor,* semnat de Liviu Rebreanu, Victor Eftimiu, G. Topîrceanu, E. Lovinescu, G. Călinescu, Mihai Ralea, Petru Groza, Al. Philippide, Demostene Botez, Otilia Cazimir, Paul Bujor, Şerban Cioculescu, Zaharia Stancu, Andrei Oţetea şi alţii, în care se spunea : „De cîtva timp se încearcă asasinarea morală a celui mai reprezentativ şi mai autentic scriitor român... Ne aflăm în faţa unei grave primejdii pentru literatura şi cultura românească. Dacă Mihail Sadoveanu poate fi ostracizat cu atîta uşurinţă, fără a se ţine seama de opera care rămîne o mîndrie a literaturii româneşti, înseamnă că bunurile culturale şi-au pierdut orice valoare şi că fanatismul politic copleşeşte manifestările spirituale cele mai curate şi mai preţioase pentru însăşi fiinţa specifică a neamului nostru". Dezgustat de barbaria elementelor profasciste, Mihail Sadoveanu se retrage în Transilvania, la Bradu-Strîmb, unde continuă să trudească pentru a dărui poporului român noi şi valoroase opere literare.

1938 ***6 februarie*** Lui Mihai Sadoveanu i se înmînează, în cadrul unei solemnităţi, diploma de „doctor honoris causa“ al Universităţii din Iaşi.
Apar volumele *Ochi de urs* şi *Valea Frumoasei.*

1939 Ca semn de protest împotriva manifestărilor huliganice şi de solidaritate cu marele scriitor, revista *Însemnări ieşene* închină numărul 5, din 1 mai 1939, lui Mihail Sadoveanu, omagiindu-l totodată pentru primirea titlului de „doctor honoris causa“ : „Numărul acesta este închinat lui Mihail Sadoveanu de prietenii, colaboratorii şi admiratorii săi, cu prilejul înmînării diplomei de «doctor honoris causa», pe care i-a conferit-o Universitatea din Iaşi... De aceea sîntem mulţămiţi că întîmplarea face să putem închina acest număr lui Mihail Sadoveanu — îmblînzitor de suflete — tocmai acum cînd organizatorii de măceluri vor să arate că ei domină lumea“.
Apare volumul *Morminte.*

1940 ***12 ianuarie*** Prezintă în şedinţa publică a Academiei Române comunicarea *Cincizeci de ani de la moartea lui Ion Creangă.*
Tipăreşte *Divanul persian* şi *Vechime.*
Apar primele două volume din ediţia de *Opere.*

1941 Publică *Ostrovul lupilor.*

1942 ***10 octombrie*** Se căsătoreşte cu Valeria Mitru.
Apare cel de-al treilea şi ultimul volum al trilogiei *Fraţii Jderi — Oamenii măriei sale.*

1943 Tipăreşte *Poveştile de la Bradu-Strîmb.*

1944 ***22 septembrie*** Fiul marelui scriitor, Paul-Mihu Sadoveanu, cade eroic pe frontul antihitlerist, în

luptele de pe Mureș, în fruntea plutonului său. În amintirea fiului său, Mihail Sadoveanu scria : „Destinul tău a fost să nu lupți silnic, să nu devii un criminal fără voie. Cariera ta s-a încheiat scurt, îndată după 23 August 1944, în luptele de la Turda. Trupul tău nevinovat zace într-un mormînt la Alba Iulia. Ai visat această biruință a binelui, dreptății și democrației, pentru care te-am crescut, pentru care te-am ocrotit cu iubire."
Apare volumul *Anii de ucenicie.*
17 noiembrie În ședința omagială a Academiei Române, Tudor Vianu prezintă comunicarea *Patru decenii de la publicarea primei opere a domnului Mihail Sadoveanu.*

1945 Colaborează la *Jurnalul de dimineață, Veac nou, Scînteia, România liberă.*
Întreprinde o călătorie în U.R.S.S.

1946 Publică *Fantazii răsăritene* și *Caleidoscop.*

1948 Este ales Vicepreședinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale.
Apare romanul *Păuna Mică.*

1949 *Aprilie* Conduce delegația română la Congresul mondial al păcii de la Paris.
Este ales președintele Uniunii Scriitorilor.
Octombrie Ia parte la reuniunea Comitetului mondial al partizanilor păcii, ținută la Roma.
Publică romanul *Mitrea Cocor* și *Poezia cimiliturilor.*

1950 *Noiembrie* Este sărbătorit pe plan național cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani. La ședința solemnă a Academiei, Mihail Sadoveanu spunea : „Dacă tot ceea ce s-a spus așa de frumos și de atin-

gător despre opera mea este expresia unor adevăruri ; dacă am izbutit să dau ceva valabil neamului meu, apoi toate laudele, pe care le primesc cu recunoştinţă, vreau să le întorc umiliţilor şi ofensaţilor vieţii, acelora care s-au petrecut ca frunzele şi florile anotimpurilor şi care totuşi ne-au transmis depozitul sufletelor lor, ca să-l pun în faţa lumii noua, mărturie pentru nedreptatea imensă pe care au suferit-o şi pentru crima săvîrşită asupra lor de către asupritori". E distins cu „Medalia de aur a păcii".

1951 Apare *Nada Florilor.*

1952 Publică romanul istoric *Nicoară Potcoavă.*

1953 Apare volumul VII din ediţia de *Opere.*

1954 Publică volumele *Aventură în Lunca Dunării* şi *Evocări.*

1955 Cu prilejul împlinirii vîrstei de 75 de ani este sărbătorit în întreaga ţară.
I se conferă titlul de „Erou al muncii socialiste".
Începe publicarea unei noi ediţii de *Opere.*

1956 Apare volumul colectiv *Omagiu lui Mihail Sadoveanu.*

1957 Mihail Sadoveanu e încercat de o grea suferinţă.

1960 Întreaga naţiune îl cinsteşte pe marele scriitor la împlinirea a 80 de ani de viaţă.
Apare volumul *Mărturisiri.*

1961 Este distins cu Premiul Lenin pentru întărirea păcii între popoare.

19 octombrie Se stinge din viaţă Mihail Sadoveanu. *21 octombrie.* Este înmormîntat la Cimitirul Belu, lîngă Mihai Eminescu.

În *Contemporanul* din *27 octombrie 1961*, G. Călinescu scria : „S-a îndepărtat zburînd foarte sus o pasăre măiastră, dincolo cu mult de zona joasă a vrăbiilor. Nu voi mai întîlni, cînd sufletul meu fi-va tulburat, aici la cîţiva paşi de mine, mîngîietorii lui ochi albaştri, zîmbetul său optimist şi consolator. Omul de toate zilele s-a mistuit lăsînd în locu-i simulacrele sale de piatră şi de bronz. Ce-a fost a ficcăruia dintre noi a devenit al tuturor: el e acum numai al poporului, dintru care a ieşit."

TEODOR VARGOLICI

STRADA
LĂPUȘNEANU

1921

PARTEA ÎNTÂIA

„Şi iată lacrimile celor obijduiţi, celor ce n-au nici o mîngîiere...“

I

Odată cu sara, trenul monstruos intră în gara Paşcani. Parcă-l aducea umbra miezului nopţii şi vîntul de dechemvrie, care fîşîia pe cîmpuri pustii. Sub cerul jos şi posomorît, prin întunecimea îndoielnică, cele două locomotive îşi încetineau mersul gîfîind istovit ; vagoanele sunau plin în tampoane ; şi convoiul trecu încet prin faţa gării fără lumini. Era un tren negru cu vagoane ticsite de viermăt de oameni, cu struguri de oameni pe platforme şi acoperişuri. Era unul din trenurile războiului. Părea nesfîrşit de lung, şi ireal. Parcă trecea o fantasmagorie de vis.

Chiar înainte de a se opri, mulţimea din el începu a se zbate. Acoperişurile se zbîrliră cu soldaţi.

De la peron se revărsă un puhoi sumbru, ca o apă care rupe zăgazurile. Şi începură rostogoliri şi escaladări pe uşă, pe ferestre, pe barele de fier. Prin fierberea uniformă de glasuri, tresăreau ţipete de femei, chemări ascuţite de copii.

Vagoanele trecură încet, lepădînd pe cei ajunşi, tîrînd în întunericul care creştea talazul celor ce luptau să plece. Apoi, în culoarul a două trenuri moarte, în frămîntare

și zbatere neîncetată, se opriră. Glasuri din înghesuială strigau, întrebînd :

— Unde sîntem aici ? — Cît stăm ?

Cineva, de pe un acoperiș, răspunse :

— Stăm cît a bate vîntul !

— Măi băieți, răcnea un glas vesel către cei de sus ; destul ați stat la aer curat : mai poftiți la noi în salon !

Și toată mulțimea de oameni care aștepta de dimineață se îmbulzea strivindu-se în trenul supraîncărcat.

— Nu vrea să vie nimeni în salon la noi... vorbi iar cel ce răcnise, trăgîndu-și capu-n vagon. Eu îi poftesc și ei mă suduie !

Tovarășii din vagonul de marfă nu răspunseră. N-aveau chef. Strînși ca sardelele, încolăciți și convulsionați pe podelele goale, păreau apăsați de întunecimea și frigul serii de iarnă.

Cel ce vorbise, un soldat mărunt și necontenit în mișcare, zise iar :

— Ascultă, măi Gheorghe Țipa, — aici avem să stăm mult, că-s caii trudiți. Eu chitesc să înjghebăm iar o leacă de foc.

— Asta n-ar fi rău !... răspunse glasul gros și obosit al unui rezervist. S-a mai încălzi băietul ista. Îl simțesc că tremură lîngă mine.

Cel pe care-l chema Gheorghe Țipa se ridică domol din grămadă și lovi cu umărul pe cel mărunt :

— Hai !

Amîndoi coborîră, atîrnîndu-se c-o mînă de ușori. Ceilalți rămaseră tăcuți la locurile lor. Zbaterea celor care căutau locuri încet-încet se potolise. Din cînd în cînd numai scrîșnea prundul terasamentului și plescăiau pași în bălțile de glod. Se opreau, la înălțimea ușii, capete :

— Mai este loc ? mai este ?

Cei dinlăuntru protestau într-o larmă scurtă și întărîtată. Nu mai era nici un loc ! Și-așa, de abia-și trăgeau sufletul !

— Aici sîntem mai la urmă, mormăi rezervistul ; bătaia e-n altă parte. Toți trag a boieri și *preferă* clasa-ntăi.

Se făcu însfîrșit liniște în gara întunecoasă și trenul, ghiftuit, rămase tupilat în noapte, ca o enormă și apocaliptică reptilă obosită. Într-un tîrziu, se auziră iar pași fîșîind prin mocirlă și cei doi plecați bătură cu poverile în pereții vagonului, apoi lepădară lemnele și scîndurile pe ușă. Se cățărară și ei rîzînd.

— Ce-ați găsit, măi Dominte ? întrebă glasul rezervistului.

— Am *rechizionat* ce-am putut ! răspunse soldatul cel mărunt. Ia scoate, moș Avrame, *ostromentu* și pune o scînteie pe o bucățică de iască.

Rezervistul cel bătrîn se frămîntă un timp. Apoi zbălu de două ori amnarul pe cremene și-și plecă repede obrazul bărbos, suflînd în iasca aprinsă.

Pe o tablă mare, de mai demult *rechizionată* și potrivită în mijlocul vagonului pe pămînt și cărămizi între cele două uși, — Dominte ațință focul, pe cînd Țipa, cu baioneta, despica surcele și așchii. Flacări vioaie tresăriră, încovoindu-se grațios în scăpătările vîntului. La lumina lor, îngrămădeala de oameni prinse a se mișca, printre efecte și arme. Obrazuri trudite, încrețite și înegrite de suferință, se ridicau printre bocancii sparți și opincile informe ale celor care stăteau încă culcați în umbră.

— Dă-te ici mai aproape de foc, grăi rezervistul, întorcînd un obraz mare, afumat și sălbatic, către tovarășul lui, pe care-l simțise el de mult că tremură lîngă dînsul. De lîngă umărul lui ieși îndată în văpaia veselă a focului un chip prelung și palid, pe care înfloreau doi ochi minunați, ca de femeie. Cu toate că era bătută de oboseli, mușcată de vînturi și suferinți, fața aceasta păstra în ea o delicatețe care vădea altă creștere și altă rasă, între

mutrele aspre, ca cioplite în piatră, ale celor din juru-i. Era mai mult un copil ; nu părea să aibă decît optsprezece ani. Purta bocanci cu ţinte, jambiere vinete, o manta decolorată de ploi ş-o bonetă îngustă, de formă ciudată. Era ce se chema pe acele vremuri un cercetaş, — unul din mulţimea de băieţandri porniţi în pribegie din ţinuturile călcate de oştile duşmane.

— Aşa-i că-i mai *serios* c-o leacă de foc ? întrebă rezervistul.

Băiatul întoarse spre el privirile şi-i zîmbi ca unui prietin. Bătrînul avea în ochii înecaţi în barba roşcată o expresie părintească, ca şi-n clipa cînd, în îmbulzeala furioasă a unei gări, îi întinsese mîna pe după grumazurile încordate şi-l aburcase, peste capete, lîngă el.

Între oamenii aceia negri, murdari şi rău-mirositori, tînăra odraslă de tîrgovăţ se simţise destul de rău. Încet-încet însă se deprinsese şi acuma începea să se desmorţească.

— Erai aşa de *ugilit* şi de *complect*, îi zicea zîmbind larg moş Avram, că n-ai fi îndrăznit să te sui nicăirea, şi rămîneai acolo. — De ce tremuri aşa ?

— Încep să mă încălzesc, răspunse băiatul.

Moş Avram îl privi lung. Tremura ca scuturat de friguri ; îi clănţăneau uşurel dinţii. Rezervistul întinse mîna şi trase din umbră o manta.

— Nu, nu-i nevoie, zise iar băiatul ; îmi trece...

Într-adevăr, cu toţi fiorii nestăpîniţi, cu tot fumul care-i intra în ochi, în nas şi-n gît, o simţire binefăcătoare îi trecea în trup de la fărîma aceea de soare care se zbătea înainte-i, cu aripioare portocalii şi cu sclipiri de rubin. În jur, unii dintre soldaţi şi ţărani se ridicaseră în capul oaselor şi priveau focul cu ochii aţintiţi. Ţipa şi Dominte îşi rînduiau şi-şi clădeau lîngă uşa pe jumătate deschisă provizia de lemne.

— Înainte de a porni, poate ar trebui să mai furăm vreo două... observă Ţipa.

Băiatul zîmbi. Cei doi prinseră a rîde zgomotos, măguliți de această atenție, venită, vedeau ei bine, de la o odraslă dintr-o lume mai subțire decît a lor.

Țipa, scurt, gros și îndesat, stînd pe vine, scormoni focul și-l mai hrăni cu cîteva bucăți de lemn.

— Dumneata nu ești de pe aici ? întrebă el.

— Eu-s de la București, răspunse băiatul.

— Tocmai de la București ?

— Da. Dar părinții mei, demult, au trăit pe-aici.

— Vra să zică, de loc ești tot de prin părțile noastre ?

— Da. Însă eram mititel cînd veneam aici, la o moșie pe apa Siretului. Pe urmă, ne-am înstrăinat. Dar iată, acuma m-am întors iar... Și băiatul zîmbi cu tristeță.

— Așa-i, interveni rezervistul cel bătrîn. Acu n-ai ce face. Țara noastră-i *acupată*, ș-am rămas numai cu Moldova. De acolo a fugit multă lume. Germanii au ajuns pînă la Focșani.

— Oare pe-acolo a fi fiind așa de rău cum s-aude ? întrebă Dominte.

— D-apoi bine nu poate fi, răspunse moș Avram. Dacă-i limbă străină...

Tăcură cu ochii ațintiți în flacările focului. Parcă prin toți ar fi trecut fiorul nenorocirii obștești. În cele patru luni de război, bătăliile din munți, din Dobrogea, din Oltenia și de pe Argeș îi purtase pe toți oamenii aceia nedeslușiți și fumurii ca într-o furtună năprasnică și fără de răgaz. Acuma, risipiți pe drumurile retragerii, adunați de întîmplare, despărechiați, nedumeriți, umblau ca și alții, în trenuri funebre, căutîndu-și unitățile pierdute. Tragedia aceasta a unui întreg popor nu găsea tălmăcire în sufletele lor simple și-n graiul lor sărac. Dar în clipe de acestea, cînd amintirea dezastrului îi lovea ca o suflare din moarte și din necunoscut, stăteau neclintiți și cu ochii ațintiți, ca la priveghiul unui mort.

— Eu am plecat înainte, cu tot tineretul, zise încet băiatul. Tata a murit. Mama şi cu ai mei trebuiau să vie pe urmă. Acuma-i caut. Am auzit c-ar fi la Botoşani ; dar nu i-am găsit. Acum mă duc la Bîrlad. Vreau să găsesc pe frate-meu cel mai mare, care-i ofiţer.

— Ş-ai să-l găseşti la Bîrlad ? întrebă bătrînul, cu îndoială.

— Nu. Dar acolo-i Cartierul. Şi poate-oi afla unde-i. Trebuie să mă-nţeleg cu el. Pe urmă, poate-oi găsi pe mama la Iaşi...

Bătrînul clătină iar cu îndoială din cap şi aruncă o căutătură de înţelegere spre cei doi de lîngă foc.

— Eu aş zice, grăi el, să căutăm prin trăisti : poate găsim ceva. Mie mi-i cam foame...

Cina unor bieţi rătăciţi nu putea fi bogată. Cînd Ţipa întinse o leacă de brînză pe-un ştergar negru şi frînse o bucată de pîne uscată, bătrînul nu îndrăzni să îndemne pe băiat, de şi din pricina lui îl pălise aşa deodată foamea. Totuşi, după oarecare încurcată politică de vorbe, se hotărî să-i puie în mîna dreaptă un bolovan de pîne, şi-n mîna stîngă cîteva fire de brînză. Bucureşteanul, fără să înţeleagă stînjenirea aceasta, începu a mînca cu lăcomie.

Oamenii din juru-i vorbeau acum cu glasuri stăpînite. Se întrebau de regimentele lor, de sate, se tînguiau de lipsa de pămînt şi-şi numărau nevoile. Pe urmă, începură a pomeni cunoscuţii cu care se găsiseră legaţi în zilele cele bune de pace, şi pe care acuma îi aflau morţi pe fronturile de luptă, ori schilozi prin spitale. Vorbeau fără emoţiune, cu glasuri monotone.

Moş Avram privea la flăcăiaşul cel firav, minunîndu-se în sine de aşa foame. Îşi frase de la şold bidonul şi i-l întinse.

— Eu aş socoti să bei şi-o leacă de rachiu, vorbi el cu sfială. Face bine la stomac.

Băiatul primi bidonul și înghiți de două ori. Se strîmbă și prinse a tuși.

Bătrînul își mîngîie mustățile, ca să-și ascundă zîmbetul.

— Doftoria asta-i cam rară acuma, lămuri el. De cînd intră oaste rusească în țară, — stăpînirea a *secfestrat-o*. Da' noi o descoperim. — Măi Țipa, mai pune un lemn pe foc, adăogi el.

Țipa așează cu luare-aminte două lemne în cruce deasupra jarului.

— Omul se deprinde cu nevoia, urmă bătrînul. Cînd n-are, caută și găsește. Dacă nu poate trăi pe pămînt, își face covru sub pămînt, cum am făcut noi. Dacă-i poruncă, se duce prin foc de tunuri și prin gloanțe. Iaca, mie parcă asta mi-a trebuit ? Ce am eu cu Neamțu și cu Turcu ? Eu, vai de capul meu, cu sărăcia și cu nevoile mele. Dar dacă mă chiamă, trebuie să viu. Se fac batalioane de rezerviști, — ca să meargă și *moșnegii* la bătălie. Așa ne ziceau nouă : moșnegi. Bine, să mergem și noi. Mi-am lăsat muiere, copii, și m-am dus. Dacă vine oaste străină asupra noastră, trebuie să mergem, altfel n-avem nici un *onor*.

— Am declarat război, ca să facem întregirea neamului, zise tînărul, cu obrajii îmbujorați.

— Da, — dacă poruncește regele... Noi am *izicutat*... grăi rezervistul pe gînduri.

Și prinse a vorbi încet, privind pieziș la foc, cu obrazu-i scrijelat de crețuri, adîncit ca-ntr-o visare. Băiatul îl asculta zîmbind, — pîndind vorbele rare și științifice ale bătrînului și sudălmile repezi care urmau, întovărășite de scuipături în foc. Moș Avram avea plăcerea să puie din cînd în cînd înainte cîte-o vorbă boierească. Din cînd în cînd, cu greu, parcă s-ar fi scociorît și le-ar fi scos din buzunare, dădea drumul la cîte-un neologism bizar și diform, care avea de multe ori un tainic înțeles. Și, ca și cum ar fi străbătut, găsindu-l, un punct de

întuneric ori un pripor greu, zvîrlea în laturi, ca o ușurare, o sudalmă. Aceste sudălmi aveau și ele ceva deosebit. Atingeau lucruri indiferente — de pildă ceaiul, cafeaua, calpacul, hulubul și alte multe substantive care, în context, deveneau cu totul fantastice...

— Ș-apoi ne-am bătut noi în munții Călimani, zicea el. Acolo au murit o mulțime. Pe urmă, pe-aproape de Sfîntu-Dumitru, s-a auzit că răzbesc nemții prin altă parte. Am lăsat munții și ne-am suit în tren ca să-i *consolăm* înapoi. Ș-am mers noi, am mers pînă în alt capăt de hotar. Nici nu știu cîte zile și nopți am mers, pînă-n țara Olteniei. Ne-am coborît acolo ș-am intrat sub tunuri, ș-au mai căzut ș-acolo o mulțime. Acu ne-apucase o groază : s-auzea că nemții numai cu tunurile se bat : au tun lîngă tun. Noi nici nu-i vedeam.

Și ei tot cu tunuri de cele mari, de departe. Și grăiam noi în de noi așa cu ciudă și ne sfătuiam ca să stăm, să-i vedem la față, ca pe Călimani. Dar acu era poruncă să ne retragem. Așa era *tactica*... Mergeam o zi, ș-apoi ne puneam și săpam șanțuri. După ce isprăveam șanțurile, venea ordin de plecare. Umblam iar o zi, două ; mai jăcuiam cîte un porc de prin sate, și iar săpam. După ce găteam, — iar ordin ! Lăsam nemților porcu fript, și porneam flămînzi. Ș-așa eram de trudiți, că ne rugam de domnii ofițeri : Lăsați-ne să stăm pe loc, să ne batem pînă la moarte ! Dar nu se putea, așa era porunca. Ș-a dat Dumnezeu de ne-a ajuns pe-o samă, într-un corn de sat, cavaleria *lor*. Și ne-a prins. Ș-acu ne duceau înapoi. Da' zic eu în gîndul meu : Asta nu se poate. Eu am poruncă să fiu în altă parte. Și-ntr-un rînd, la vreme de noapte, pe cînd ne duceau între santinele, m-am tras prin niște stuh și prin niște pîlcuri de răchiți ș-am *dizartat !* Ș-am apucat așa, tot către răsărit. Acu, se chiamă, țara era sub piciorul lor. Da' eu trebuia să

mă duc la Moldova. Umblam noaptea, și ziua stam ascuns. Și era să mor de foame. Oamenii nu mă primeau sara. Le era frică. Eu mă-nchinam și băteam mătănii : — Oameni buni, frate sînt cu voi, de-o lege ; nu mă lăsați să pier ca un cîne ! Rar se găsea unul să se milostivească, așa erau de îngroziți ! Așa am ajuns eu la un oraș care se chiamă Urziceni ; pe urmă la Focșani. Cu toată rușinea, prin gări mă dădeam pe lîngă unii oameni, pe care-i vedeam mîncînd. Ș-așa m-am furișat eu ș-am trecut de astă parte, la Moldova... Da' aici am găsit risipă, armata prăpădită și amestecată ca limbile la Vavilon... Acu îmi caut batalionul meu. Mulți au căzut ; nu știu cîți ori fi rămas ; nici nu știu unde-s...

După cîteva sudălmi și scuipături, rezervistul parcă uitase cuvintele nobile. Vorbea simplu, c-un glas ostenit, care parcă era o aburire de suferinți și sînge.

— Avem să primim tunuri și ajutoare de la aliați, îl întrerupse înflăcărat și dîrz tînărul cercetaș. La urmă, tot noi avem să ieșim bine.

— Asta-i la voia și la hotărîrea lui Dumnezeu... răspunse cu voce domoală moș Avram.

De cealaltă parte a focului, Dominte și Țipa se priviră cu nedumerire, apoi înturnară ochii spre băiat.

— Apoi da, îl lămuri bătrînul, cu importanță ; noi se chiamă că am făcut o tovărășie cu alte națîi : cu Franțuzu, cu Rusu...

Cei doi făcură satisfăcuți : — Îhî !... însă cu oarecare nepăsare.

— Aliații noștri trebuie să biruiască... îi încredință iarăși băiatul.

— Da, grăi moale Țipa, da' eu cîteodată stau și mă gîndesc de ce-au ieșit noroadele la bătălie. Poate nu le mai ajunge pămîntul...

Bucureşteanul, plin încă de literatură războinică, deschise gura să înceapă un mic discurs. Deodată însă, privind feţele arse de suferinţi din juru-i şi ochii aceia neguroşi, simţi că vorbele-i se opresc în gît şi i se strînge inima.

— Eu ştiu ? poate-a fi şi alta, zise iar Ţipa. Noi parcă ce putem şti ? Spun împăraţii aşa, noi facem aşa. Cum spunea şi moş Avram. Nu-i aşa ? — Moş Avram dădu din cap : Aşa-i ! — Parcă ei ştiu de ce vin peste noi ? Cînd eram cu batalionul în munte, pe Bîtca Cerbului, nu ştiu cum dracu a făcut o patrulă de nemţi de-a nimerit tocmai la bucătăriile noastre, la rezervă, într-o margine de poiană. Cînd i-am văzut am prins a chiui ş-a-i hătcăi ca pe *lupchi*. Trei au fugit. Da' unul sta ca un prost şi se uita cînd la noi, cînd în urmă. S-au repezit la el doi bucătari şi i-au luat puşca. Şi l-au adus la focuri. Acolo a văzut el pînea şi zama ş-a prins a se uita hulpav. Noi am înţeles că i-i foame. Şi i-am făcut semn cu mîna la gură. El dădea din cap repede : da-da ! şi se uita la noi umilit... Atuncea Toma Leţcanu i-a întins o bucată de pîne şi i-a vărsat într-o gamelă o leacă de zamă. Ş-a prins a-l mustra : Ce cauţi tu, bre omule, din ţara ta tocmai aici la noi ?... Mai na o leacă de pîne ! Bată-te Dumnezeu şi Maica Precista de calvin, de ce n-ai stat acasă să-ţi vezi de muiere şi de gospodărie ? Mai na o leacă de zamă ! Ş-aşa îl mustra şi-l hrănea. Da' el mînca şi nu înţelegea. Ce era el vinovat ? I-a poruncit împăratul să vie, el a venit. Poate moare, poate scapă...

— Asta cum i-i scris... încheie rezervistul.

Dominte cel mărunt începu a rîde :

— Oare să fie sus, în cer, la Dumnezeu, un catastif mare unde se scriu toate ?

— Nimene n-a văzut, răspunse moş Avram, dar este.

— Atuncea trebuie să fie scris şi ce-a făcut domnul plutonier Strîmbu din compania noastră. Cînd a fost vorba să ne-aleagă pentru sanitari, apoi s-a uitat el îm-

prejur, a cercetat, și la urmă a ales pe doi mai cu dare de mînă, feciori de negustori. Îndrăznesc eu : Domnule plutonier, sîntem unii cu copii, cu greutăți... — Datoria nu iartă, zice el, datoria ! — Ce să fac ? eu n-am de unde da *spagă !*

— Ce-i asta ? întrebă cu mirare bucureșteanul.

— Ce să fie ? Asta-i așa că, dacă te bizui, te înfățisezi la domnul plutonier al nostru. Îl rogi să te deie la trăsuri, ori la bucătărie, ori ordonanță, că ești cam beteag de picioare. El se uită și te măsoară din cap pînă-n călcăie. Atuncea tu-l saluți cu mîna la frunte, da' cu degetul cel mare pălești așa de două, trei ori peste sfîrcul urechii... Bine, zice el îndată, vedem noi și ne înțelegem...

Oamenii din vagon începură a rîde cu mare veselie.

— Da' să vedeți, tresări iar Dominte ; să vedeți ce pățesc eu cu domnul locotenent al nostru, care comanda compania cînd am pornit. Mă gîndesc eu : nu l-oi putea înșela ? Poate-a face să mă deie la cheson, — că era un om bun și milos. Mă duc eu și-l rog. Da' la cheson făcuse de mai nainte rînduială domnul plutonier. — Nu se poate, zice domnul locotenent. Este soldat pus. — Trăiți, domnule locotenent, zic, eu n-oi uita și v-oi mulțămi frumos. Dacă voiți dumneavoastră, se poate ! Atuncea el întăi s-a supărat ; pe urmă a zîmbit a rîde și m-a dat afară... Sînt așa unii, care nu știu de-acestea și nu pricep.

— Așa-s ei, mai proști, observă cu convingere mos Avram. Cîte valuri are omul, cîte năcazuri, cu vitele și cu pămîntul, cu procesele, cu toate... Noi stăm și depănăm și nu mai putem isprăvi... Parcă ce poate să știe un domn ofițer !...

Băiatul asculta cu uimire și cu inima bătînd.

Înțelegea însă că trebuie să tacă.

— Da' iaca ce v-oi spune eu, grăi iar mos Avram. La urma urmei degeaba umbli cu șurubării și cu spagă. Te-ajunge și la trăsură o boambă de *airoplan*. Ba te ajunge ș-acasă, pe prispă. Ori te pălește o boală și te

legalizează... Măi, cînd îi hotărît să mori, te înec și c-o lingură de borș.

— Apoi tot îi scris la condică... îngînă Dominte.

— Numaidecît ! încheie cu hotărîre rezervistul și scuipă în foc, pomenind despre un hulub fantastic.

II

Urmă un lung răstimp de tăcere.

Jarul de pe vatra de tablă clipea în lumini schimbătoare la suflările neegale ale vîntului. Mulți dintre cei ridicați în capul oaselor căzuseră iar în umbră. Moș Avram, cu barba-n palme și cu coatele pe genunchi, cu ochii sticliți, se cufundase într-o adîncă și neagră cugetare.

Dominte și Țipa se prăjeau la foc întorcîndu-se cînd pe o parte, cînd pe alta.

Bucureșteanul, rezemat între două raniță, mîngîiat de o căldură lină, avea o simțire lăuntrică de pace, cu tot dezgustul care mai stăruia încă în nările-i subțiri. Și pentru întăia oară după cinci săptămîni de pribegie, începu să se scoboare în sine și să-gîndească stăruitor la evenimentele tragice, care-l purtau ca un șuvoi furios.

Familia lui se găsea acuma risipită, aproape fără sprijin. Tatăl, Dimitrie Plopeanu, profesor universitar, fost ministru, om bogat odinioară, murise în mai, brusc, de-o boală de inimă. Durerea sfîșietoare a celor rămași cu greu s-a alinat. Dimitrie Plopeanu murea nu numai în puterea vîrstei — căci avea abia cincizeci și șase de ani — dar dispărea adorat de ai lui. Caracter curat și suflet cumpănit, din neam bun de boieri vechi moldoveni, primise o educație aleasă, văzuse străinătățile, și se întorsese în țară plin de visuri și de rîvnă de bine. Moșia părintească de la Luncani o pierduse din pricina arendașilor, a vechililor și mai ales a luptelor politice. Era însă advocat cunoscut și prețuit și trăia o viață destul

de îndestulată. Și mai ales trăia o viață fericită de familie. Ca ministru de agricultură în cabinetul conservator al bătrînului Comăneanu, cu toată pornirea lui tînără și cu toată energia lui, se simțise neputincios de a schimba cît de puțin stările de lucruri dintr-o țară cu administrație orientală învechită în rele. Visurile lui de gospodărie nouă și de rînduială cinstită se risipiră ca fulgii sterpi de păpădie. În schimb, catedra lui la universitate, și, mai ales, familia, îl răsplăteau pentru toată rîvna și căldura lui sufletească. Studenții simțeau în el un om nou și civilizat, predicînd o religie de dreptate și de onoare. Iar în familia lui, cei doi băieți, — cel mai mare, Adrian, și cel mai mic, Paul — primeau lumină bună de soare ca niște flori pururea deschise. Și mama lor, Eleonora Plopeanu, născută Ciumara, părea sortită din veci să fie mamă și orînduitoare a unui cămin de pace.

Stînd între raniță, înaintea clipirilor jarului, Paul se gîndea c-o amară strîngere de inimă și c-o duioșie care era aproape fericire, la viața lui în casa părintească. La acea prietinie discretă care-i lega pe toți, la căldura serbărilor de familie, la ochii aceia așa de senini și impăcați ai părinților lui. Băiatul își da samă că asemenea lucru e destul de rar în societatea noastră. Între rudele și cunoscuții bucureșteni, cu toată tinerețea lui, simțise el *altceva* decît era la ei acasă. Nu putea traduce în expresii hotărîte goana aceea sălbatică după plăceri prin orice mijloace, lipsa de solidaritate familială și socială, lipsa unei credinți în ceva mai bun și mai nobil : vedea numai că între ai lui e altfel, ș-avea din pricina asta o mîndrie tînără și dîrză.

Asta-i și dăduse cele dintăi puteri în nenorocire. Izbită în inimă prin moartea tatălui, familia se adună strîns în jurul mamei. Atît Adrian, fratele cel mai mare, — însurat c-o foarte distinsă fată, suflet de artistă, Mary Balomir, — cît și el, găsiră în sufletul mamei lor o dra-

goste sporită prin nenorocire s-o mîngîiere în blinda tărie a Eleonorei Plopeanu. Războiul însă trebuia să-i despartă. Și băiatul s-ar fi putut socoti pierdut fără acea busolă a credinții pe care o statorniciseră în el asemenea părinți.

Cînd clopotele și trîmbițile sunară mobilizarea, în august 1916, Adrian trebui să plece ca locotenent de rezervă în regimentul 89 de infanterie. Strîngerea de inimă a celor rămași era domolită prin cele dintăi biruințe ale oștilor noastre în Carpați. Curînd însă căzură, ca lovituri grele, înfrîngerile. Ș-atunci, chiar, femeile găsiră mijlocul să tempereze amărăciunea prin îndeletnicirile lor neîncetate și înfrigurate în spitalele de răniți. Cînd însă armatele dușmane mușcară mai adînc din granițe, Eleonora Plopeanu hotărî pribegia în Moldova. Desigur că se va simți mai bine sufletește cu ai săi, în locurile fericitei ei copilării, decît subt o înăbușitoare ocupație vrăjmașă...

Războiul, aprins ca un rug uriaș în toate plaiurile Europei, bătea acuma, în toamna anului 1916, c-o mai îndîrjită energie, în cîmpia Munteniei. După bătălia de pe Argeș, capitala țării era pierdută. Ca la un vînt de spaimă, după un ordin năprasnic al guvernului, copiii între 15 și 18 ani trebuiau să plece. Paul a plecat între cei dintăi, lăsîndu-și mama și cumnata singure. Socotise asta ca o datorie care nu iartă, și Eleonora Plopeanu, cu ochii cerniți și stăpînindu-și pieptul zbuciumat de plîns, nu-l oprise. În haosul retragerii ș-al bejeniilor, ordinul acesta nu însemna nimic pentru o țară întreagă. Cîteva pîlcuri de copii plecaseră, pe urmă ceilalți rămăsesră la vetrele lor, amestecați în nenorocirea generală. Nici o clipă băiatul nu și-a închipuit că ar fi putut să rămîie lîngă ai lui. Nădăjduind că ș-ai lui vor veni după el, și se vor regăsi, își strîngea pe grumaz sacul și urma cel dintăi val al bejeniei.

Copiii au fost o jertfă teribilă în acest exod. Pribegi pe drumuri rele în ploile toamnei, au mers mai mult pe

jos, ocolind gări blocate, întîlnind convoiuri spăimîntate, lăsînd castelele de petrol din valea Prahovei ca un infern în flacări, cerșind o bucățică de pîne ș-un adăpost la margini de sate, dormind pe unde apucau, semănînd drumurile cu bolnavi și cadavre.

În visul lui din vagon, dinaintea focului clipind, tînărul Paul Plopeanu își dădea acuma sama că ordinul care-l alungase de lîngă ai lui fusese uitat a doua zi. Dincoace, în Moldova, nimeni nu știa ce să facă cu aceste stoluri de paseri ale nenorocirii. Erau, pentru administrații și comandamente, mai mult o încurcătură ș-o plictiseală. Atunci s-a hotărît să se rupă de coloana lui, să cerce singur mila aproapelui, să caute pe frate-său Adrian și pe ceilalți. Bucureștii căzuse încă în noemvrie și trebuia să se găsească și mama lui prin vreun oraș al Moldovei, cu Mary și cu băieţelul ei Codinuță.

Cuprins acuma de-o ușoară somnie, în mirosul cald de fum, pielării și sudoare, între soldații aceia întunecoși, risipiți de dezastru și adunați de întîmplare, băiatul începu să aibă frînturi de vis din zilele de enervare și de spaimă ale Bucureștilor.

Își aducea aminte de nopțile lugubre de început de toamnă cînd Cetatea, fără lumini, cu casele ca movili de cărbune, cu ferestrele oblonite, își aștepta parcă destinul, sub cerul spuzit de stele. Nimic nu se mișcă. Pe străzi se strecoară numai fantomele patrulelor. Deodată, jalnice, izbucnesc clopotele de primejdie, și proiectoarele încep a pipăi cu săgeți de lumină toate colțurile orizontului. Pornesc tunurile să mugească ; și între cer și oraș explozițile de șrapnele varsă brusc buchete de artificii. Privirile uimite ale oamenilor nevăzuți de prin ogrăzi, de pe la ferestre, urmăresc în cerul nopții înfloririle acestea trecătoare și fișiile de raze, și descopăr sus, undeva, între stelele eterne, silueta lungăreață a dirijabilului inamic, pe care proiectoarele, ca niște pensule uriașe, îl vopsesc

cu lumină. S-aud adînc exploziile bombelor căzute din fundul cerului și ca o înfiorare trece prin orașul pustiu.

...Paul Plopeanu vede și aeroplanele care soseau ziua deasupra Bucureștilor, ca niște lari grațioși rotindu-se la foarte mari înălțimi. Păreau că au pornit un joc nevinovat în liniștea văzduhului. Dar tunurile cetății bubuie și flori de fum nasc ici-colo în limpezimea aerului. Și-n oraș, în îmbulzeli de mulțime, cad grenatele ca niște ouă ale morții zdrobind în sînge snopi de oameni. Și mult timp după ce larii alburii și-au luat zborul lin spre Dunăre, s-aud pe străzile înțesate goarnele răgușite ale automobilelor și trec camioanele spre spitale, încărcate cu zdrențe sîngerate de trupuri...

În ochii mari și luminați ai băiatului, născură apoi umbrele mute ale altor amintiri : tablourile retragerii.

Subt un cer sur, printr-o ploaie rece și putredă, pe drumuri desfundate de ape, printre sate pustii și posomorîte, prin hotarul nemărginitului Bărăgan, se înșiră ziua și noaptea convoiuri de cară, fără sfîrșit, fără hodină. Soldați cu obrajii supți și cu ochii tulburi, cai mărunți și slabi întind în streanguri, se încordează la roți. Oamenii strigă cu mînie și bat fără milă în animale. Și oameni, și dobitoace, istoviți, se opresc în mocirlă, cu capetele plecate, și așteaptă parcă sfîrșitul.

Pe urmă trenuri pline, covîrșite de oameni, înstrugurate de trupuri, abia înaintînd prin trista lumină de toamnă, ca să se oprească, cu mașinile moarte, în gări fără lumini... Ș-o disperare mohorîtă în toată această mulțime, care pretutindeni, pe toate drumurile, cu spinările încovoiate, căuta o scăpare spre miazănoapte. O disperare mohorîtă și-n același timp o sălbatică asprime și îndîrjire de a trăi cu orice preț, de a supraviețui nenorocirii obștești. Bolnavii sînt abandonați fără un gest de compătimire la o margine de drum. Gările și gospodăriile izolate sînt invadate și prădate. Tot ce-au așezat ca ome-

nie în suflete vremurile de liniște și de ordine dispare în această crîncenă mizerie.

«Cît de răi și de urîți sînt uneori oamenii !» gîndește Paul, avînd încă în fața ochilor aceste cumplite amintiri.

— Ai spus ceva ? îl întreabă cu glas scăzut rezervistul, întorcindu-se spre el.

— Nu ; începusem să aţipesc. Mă gîndeam cîte năcazuri am avut pe vremea retragerii.

— Da. Au fost zile grele.

— Mă gîndeam cît de răi s-arată uneori oamenii...

— Așa este, îngînă moș Avram, înăbușit. Noi pribegeam străpunși de ploi și de vînturi, pe drumuri rele, cu picioarele sîngerate, și, după cum s-auzea, boierii cei mari, care ne stăpînesc, își aduceau cucoanele și toate bunătățile în trenuri păzite. Într-acelea nu se suia nimeni. Pentru răniți și pentru noi nu se găseau mașini. Așa-i lumea, domnișorule. Avem noi o vorbă veche : Bogatul greșește și săracul cere iertăciune ! Cu asemenea *proveluri* ne mîngîiem noi, căci așa vrea Dumnezeu. Răbdăm și tăcem.

Paul simți deodată un nod în gît. În glasul bătrînului tremura o aspră amărăciune. Tăcu între raniţele lui și începu iară să se gîndească.

Totuși, în rătăcirile lui, între atîtea mutre dușmănoase, a întîlnit și figuri blînde. Fețe de necunoscuți i s-arată, în tîrguri sărace, în mahalale pline de glod, fețe blajine și ochi luminați de bunătate. Din cînd în cînd aude glasuri prietinești și se poate așeza lîngă o sobă caldă, subt o lampă liniștită, la o masă pe care aburește mîncarea fierbinte. Ochii aceia necunoscuți i-au picurat în suflet ceva bun, ca o rămășiță din dragostea tatălui lui mort.

A rătăcit mult și cam la întîmplare. Un ordin vag hotărîse copiilor rătăcitori să se oprească la Tecuci. După două zile ordinul se modifica și arăta ca punct de oprire

Vasluiul sau Bacăul. Cineva îi îndrumă apoi înspre Iași, unde n-ajunseră căci alt ordin, telefonic, arăta anume că «nici cu un preț să nu fie copiii trimeși la Iași, unde nu mai încape lumea de îmbulzeală». Totuși erau să intre în Iași, căci ordinele de acest fel se pare că n-aveau nici o urmare. Un tînăr profesor însă, conducător al coloanei, găsi prilej să-și încarce trudiții tovarăși în cîteva vagoane aninate într-o gară neînsemnată la un tren care făcea așa-zisul «circuit», urcînd pe linia Dorohoiului, pentru a coborî iarăși pe linia Burdujeni-Pașcani. Domnul Constantinescu a dat dovadă de oarecare energie în această împrejurare, amenințînd pe un biet șef de staţic cu reclamații și vorbindu-i cu emfază de o hotărîre ministerială cu privire la «ultima rezervă de tineret, această ultimă speranță a țării». Însfîrșit, drumul la Dorohoi l-au făcut copiii în vagoane. Aveau cu ei bolnavi și erau toți cu picioarele rănite.

Din coloana lor de două sute, rămăseseră patruzeci. Unii muriseră, alții îngenuchiaseră istoviți la praguri, în lungul drumului. Ș-acum stă Paul și se gîndește cum a avut putere să răzbească printre atîtea nevoi și nenorociri! Voinic pînă pe-acolo nu era, căci crescuse subțirel și cam firav. Însă avea în suflet îndărătnicie și credință că trebuia să împlinească această jertfă. La Dorohoi au stat fără rost cîteva zile, ajutați de primărie și de prefectură. Apoi protectorul lor cel tînăr, domnul Constantinescu, care izbutea să impresioneze pe toți cu discursul ținut șefului de gară, căzu într-o bună zi doborît de o răceală și muri grabnic într-o săptămînă. Atunci se risipi și această «ultimă rezervă», această «ultimă speranță». Unii aveau puterea să cerșească. Alții se oploșiră la spitale. Paul Plopeanu, strîngînd cu zgîrcenie în cel mai ascuns buzunar al tunicii banii ce-i mai rămăseseră, — se hotărî să caute pe ai-săi.

În rătăcirile îndurate, pornirea și entuziasmul de la început se mai domoliseră. Mai întâi, în mintea lui tînără, războiul însemna încordarea supremă a tuturor. Totuși pretutindeni lumea părea a-și căuta numai de interesele ei. Ba încă își căuta de interesele ei în chip mai aprig decît odinioară. La popasurile lui lîngă un spital, în camera unei primării de oraș mare, unde intra cu domnu Constantinescu, în biroul unui șef de stație, în cancelaria unui comandament, nu se vorbea decît de rude, de prietini, de «băieți buni» — care trebuiesc cruțați, care trebuiesc ținuți la serviciile interioare. Ca și la București, după primele înfrîngeri, și-aici soarta țării era pecetluită în cîteva vorbe: «De-acu-i tot una... Ce mai umblă *ei* cu fleacuri...» Acești *ei* erau cei care luptau încă în munții moldovenești. — Pe urmă, nu-i puteau ieși din minte acele trenuri strălucite și îmbielșugate care ridicaseră din București o anumită lume și-o debarcaseră la Iași, cu cățeluși, pisicuți și toalete în munți de cufere: toată lumea vorbea despre asta. Funcționari, militari se indignau cu vorbe tari și amenințări. Băiatul simțea o impunsătură în inimă și înțelegea mai bine sumbra resemnare a lui moș Avram.

Avu senzația că a țipat și deschise ochii. Pe vatră focul se potolise. În lumina scăzută, oamenii dormeau. Numai rezervistul cel bătrîn stătea în capul oaselor cu coatele pe genunchi și cu barba în palme.

— Te-ai hodinit puțintel? îi zise el zîmbind.

— Nu. Stam și mă gîndeam. Trebuie să fie tîrziu. Nu plecăm?

— Eu știu? răspunse liniștit moș Avram. Poate s-a fi stricat mașina. Acu toate se strică...

Afară se auzeau murmure de glasuri. Paul se ridică de la locul lui și coborî în răceala de afară. În culoarul îngust, între vagoane încremenite, soldați coborîți de pe acoperișuri ațîțaseră focuri și stăteau la sfat. Alții aveau vetre în vagoanele deschise, după sistemul lui Țipa și

Dominte. Treceau umbre negre, tresăreau rîsuri. Sus, în cerul curat, luceau stele. Paul le privi o clipă, c-un simțămînt de sfîșiere, gîndindu-se la mama lui, de care pentru întăia oară se afla despărțit.

III

Trenul încremenit se zgudui tîrziu, după miezul nopții, și se puse în mișcare fluierînd întrerupt și disperat. Focul era aproape stîns și Paul se cuibărea în culcușul lui, căutînd să se apere de învăluirile vîntului.

Moșneagul nu dormea. Mormăind o înjurătură, întinse iar mîna în umbră și zise:

— Tot am să-ți dau mantaua. Văd eu că ți-i cam răcoare.

Paul zîmbi la această figură poetică și trase pe el postavul cenușiu.

Bătrînul ridică fruntea:

— Vra să zică la Bîrlad te duci, domnișorule?

— Da.

— Și-n ce regiment zici că-i domnu ofițer, fratele dumnitale ?

— În regimentul 89.

Moș Avram îl privi în tăcere, cu luare-aminte, apoi trase un cărbune, ca să-și aprindă țigara groasă.

— Fratele matale îi locotenent, domnișorule?

— Da.

— Așa-i că-l chiamă domnul locotenent Plopeanu Adrian?

Băiatul ridică brusc capul și ațintì pe bărîn.

— Da' de unde știi dumneata asta, moș Avrame?

Rezervistul rîdea înveselit.

— Apoi nu știam, domnișorule. Te-am întrebat. Am văzut eu că aduci cu el la *figzonomie*. Și eu îs tot din acel regiment. L-am avut chiar la compania a patra pe dom-

nul locotenent Plopeanu Adrian. Ai ochii lui. și fruntea lui Tot așa, subțirel ,ca o fată. Bun om ! Cît ne-am năcăjit noi în munți, ne tot făcea *coraj* și ne spunea că după război are să fie mai bine. Eu știu? — Apoi după ce m-au prins, m-am rătăcit de companie, ș-acuma nu știu unde-a mai fi. Da' eu cred că l-om găsi...

Paul tăcea, uimit.

— Ce întîmplare ciudată! murmură el.

— De ce, domnișorule?

— Apoi bine, — dacă nu treceam pe lîngă vagonul acesta și dacă nu-mi întindeai mîna, eu nu plecam. Cum s-a întîmplat asta, și de ce s-a întîmplat? Cum de-am ajuns lîngă dumneata, după atîtea rătăciri?

— Asta, domnișorule, noi n-o putem ști... răspunse rezervistul.

Vagoanele duruiră adînc o vreme.

— Aici e podul de la Siret, grăi moș Avram. Domnișorule, oricît ar fi lumea de mare, oamenii se întîlnesc. Aici hotărăște Cel care-i deasupra noastră. Mîni dimineață ajungem la Iași și pe urmă ne cățărăm în trenul de Bîrlad.

— Mergi și dumneata la Bîrlad, moș Avrame?

— Merg și eu la Bîrlad, domnișorule...

După o tăcere scurtă, vorbi iar:

— Eu cred că de-acolo i-om lua urma...

In cuvintele acestui om simplu din mulțime era atîta discreție și atîta bunătate, încît Paul își simți inima încălzită și nu se mai socoti așa de rătăcit și așa de singur pe lume.

IV

Ora sosirii în gara Iași, în ceața fumurie a zorilor, era cu totul întîmpiătoare. Semnalele disperate ale mașinilor atunci păreau că trezesc macagii, funcționari și sen-

tinele cu ochi somnoroși și cu figurile palide. Cu totul arbitrară era și clipa plecării la Bîrlad, de aceea peronul și împrejurimea gării păreau un imens dormitor care aștepta viermuind și răsucindu-se fantastic. După descărcarea imensului tren, începu altă furnicare și alt asalt, altă tălăzuire aprigă în preajma altui tren, pe care alte mașini îl împingeau plin la peron de pe o linie moartă.

Împins și izbit din toate părțile, Paul Plopeanu își căută un loc undeva, prin zbaterea de oameni. Începea să desnădăjduiască, cînd moș Avram îl apucă de mînă și-l împinse spre o sentinelă care păzea ușa unui vagon de clasa întâia, cu baioneta la armă.

— Iaca, aista-i fratele lui domnu locotenent, zise rezervistul ; fă loc, măi camarade...

Sentinela nu obiectă nimic, îi lăsă să treacă, apoi aplecă baioneta în fața valului dindărăt. — Dă drumul ! — Nu se poate ; am ordin ! — Asta-i scandal ! se auzeau schimburi de cuvinte pe diferite tonuri. Moș Avram rîdea, împingînd încet de la spate pe băiat.

— Cum ai făcut, moș Avram ? întrebă uimit Paul, întorcînd capul.

— Aista-i boboc. domnișorule, răspunse rezervistul ; l-am cunoscut eu îndată.

Aici e vagon boieresc. Locuri sînt pe cît văd, da-s geamurile sparte, și nu-i chip să facem foc ca-ntr-a noastru. Iaca, intră colea ; te-așează frumos și-ți punc săcușoru alături*ea*. Eu îs soldat prost, stau în *colidor* și mă duc să cinstesc c-o țigară pe flăcăul cel cu *baineta*...

Paul intră în cel dintâi compartiment și se ghemui lîngă ușă. Apoi privi în juru-i.

Mai erau patru călători : doi ofițeri, un domn gras și o doamnă delicată, înfășurată în pleduri. Toți tăceau, morocănoși și triști, privind plușurile și tapetele sfîșiate. Elegantul și curatul compartiment de clasa-ntâia, cu canapele moi, înflorite cu horbote, era acum o cutie urîtă, cu

bănci de lemn vopsite în pripă. Totul vorbea — ca și privirile călătorilor — de mizeria războiului. În locul unui geam spart se afla fixată o scîndură. Totuși pe acolo pătrundea o ață de vînt, căci unul din ofițeri neconținit se frămînta și-și ridica la gît, spre partea aceea, gulerul blănit al dolmanului.

Afară s-auzeau țipete, chemări, rîsete. Pe urmă sunară pași și trîntituri pe acoperiș, deasupra.

Unul din ofițeri observă nemulțămit :

— Iar se suie pe vagoane !

— Asta-i rău, zise omul cel gras. Se întîmplă o mulțime de accidente. Mulți mor. Ar trebui să se ia măsuri.

Ofițerul ridică din umeri.

Se simțea și-n culoar îmbulzeală. Ușa se deschise iar. Două obrazuri zîmbitoare se arătară. Domnul cel gras le întîmpină politicos :

— Un loc lîngă mine e ocupat...

— Aici-s și eu, cucoane Sandule, răspunse cineva dindărătul obrazurilor. Am mai adus doi amici. Cu nițică bunăvoință, se poate face loc. Aoleo ! e o îmbulzeală, nene, de n-ai unde da un ac. În culoar stau ca sardelele. S-au suit și deasupra ; s-agață de tampoane. E o adevărată mizerie !

Un om sprinten, cu fața roșie și rotundă, îmbrăcat într-un spențer de șiac cu guler de vulpe, pătrunse, vorbind încă repede și poftind cu un gest rotund al mîinii pe ceilalți doi.

— Poftim, dragă, poftim. Este ; se face loc. Așa o să ne încălzim mai bine... Cucoane Sandule, adăogi el către domnul cel gras învălit într-un pled și cufundat într-o blană ; am găsit niște mușchișor prima ! Și niște jimblă albă... Și nițel vinișor înfundat. Dacă dai un ban mai mult, se găsește...

Zimbind vesel cu toată fața-i rotundă, domnul cel sprinten așeza iute pachet după pachet în polițele de deasupra capetelor.

— Bine, Costică, îl aprobă domnul cel gras, c-o voce plăcută de bariton ; acuma nu mai avem nici o grijă !

Ceilalți doi «amici» intrară și se așezară între blana lui cuconu Sandu și ușă. Domnu Costică luă loc în față, între ofițeri și Paul.

— Așa, vorbi satisfăcut domnul Costică, aruncînd o privire spre băiat : acuma mi se pare că sîntem «complect». Cam îmbulziți, dar ce să-i faci ? Așa-i la o vreme ca asta...

— *A la guerre, comme à la guerre !* zise cu glas melodios doamna, ridicînd puțin din blănița castanie un obraz, alb, mititel și simpatic.

Domnul cel gras, cuconu Sandu, se întoarse c-o mișcare greoaie spre ea, cercînd, cu brațele prea scurte, să-i așeze pledurile.

— Ești bine, dragă ? Nu ți-i rece ?

— Nu, mulțumesc, sînt bine... șopti ea.

Abia așezat la locul lui, domnu Costică se ridică brusc, bătîndu-se cu palma peste frunte.

— Vă rog să mă iertați, vorbi el cu glasu-i vesel. Nu vă cunoașteți. Cucoane Sandule, îți recomand doi prieteni : domnu doctor Harilaus Toma ; domnu Vasilică Constantinescu, proprietar de hoteluri în Constanța. Domnu Sandu Vulcănescu, mare proprietar în Dîmbovița, fost prefect, fost senator... Coconița domniei sale.

Cuconița salută grațios, c-o mică mișcare și c-un zîmbet. Cuconu Sandu, opintindu-se puțin de la locu-i, întinse brațu-i scurt și strînse pe rînd mînile celor doi. Ridicat în picioare, subțire și slab, doctorul Toma părea foarte nalt. Avea o bărbuță rotundă și blondă și purta ochelari cu ramă neagră și cu lănțușor de aur. Îi păru bine de cunoștință c-o voce subțire, aproape feminină.

Proprietarul de hoteluri din Constanța era scund, c-o tristă figură pămîntie și stricată de vărsat, în care ochii mici luceau stîns ca două halice.

— Mi se pare că dumneavoastră aţi fost, sezonul trecut, la Constanţa ?... întrebă cel scund, privind ţintă la Vulcănescu.

— Desigur. De cinci ani ne ducem regulat la Constanţa. Nevastă-mea are nevoie de mare. Înainte vreme mă duceam la Karlsbad...

Constantinescu dădu din cap şi se aşează la locul lui, apoi îşi întoarse privirea neliniştită spre cei doi ofiţeri. Cu capetele lăsate pe spătar şi pe jumătate acoperite de gulerele de astrahan ale dolmanelor, amîndoi priveau înainte, în necunoscut. Unul era larg croit, cu mustaţa cărunţă, cu obrazul adînc brăzdat, cu ochiul obosit. Al doilea era un tînăr cu mustaţa tuşinată englezeşte, cu ochi cenuşii subt o frunte mare, pătrată, c-un nas puţintel coroiat, care-i dădea o înfăţişare de îndrăzneală. Figura aceasta plăcu dintrodată lui Paul !

— Mai stăm mult ? întrebă cu vocea-i muzicală cuconiţu din colţ.

— Nu ; plecăm îndată, se grăbi să răspundă domnu Costică. Cum mi-i obiceiul, am întrebat şi pe şeful staţiei, şi pe comandantul gării, şi pe şeful de tren... În zece minute plecăm !...

— Trebuie să ştiţi, domnilor, zise proprietarul către cei din urmă veniţi, că noi sîntem aici de la cinci. Am venit pe întuneric. Vai de lume pînă ce-am găsit o birjă. Aici, în Iaşi, nu mai e de trăit. Hoteluri proaste şi murdare ; birji găseşti numai cu poliţia... restaurantele ceva nemaipomenit... Astăzi nu mai face să călătoreşti. Cîte intervenţii, ca s-avem de mai înainte locuri ! De altfel, comandantul gării e un băiat foarte amabil.

— În privinţa asta nu-i nimic de spus... întări domnu Costică. Dacă n-ar avea şi armata oarecare rînduială, ar fi greu.

Ofiţerii părură nesimţitori la această observaţie ; aveau aceeaşi căutătură aţintită departe. Ceilalţi rămaseră tăcuţi cîtăva vreme, privindu-se. Pe geamuri intra o lumină le-

șietică de cer înourat. Compartimentul era învălmășit, rece și ostil. În vuietul culoarului plin, în tropăiturile acoperișului, în glasurile mulțimii care se mai îmbulzea încă pe jos, în lungul liniei, căutînd locuri, trenul tresări într-o opintire bruscă, apoi porni lin. Proprietarul oftă cu mulțămire :

— Bine c-a dat Dumnezeu ! — Apoi se suci spre femeie : Stai bine, dragă ? Vagonu-i rece ; acuma nu se mai face foc.

— Stau bine... răspunse ea dulce.

Paul rămase cu ochii ațintiți la figura ei fină, catifelată de un ușor abur de pudră.

Ea îi prinse privirea stăruitoare și-i zîmbi în treacăt, întorcîndu-și ochii spre geamul alburiu, în dosul căruia lunecau peisagii dezolate de iarnă : căsuțe scunde și sărace, copaci desfrunziți, strîmbi și negri.

— Astăzi toate merg mai prost, vorbi gros și întunecat Constantinescu. Nu-i nici foc, nici lumină. Nu știi cînd pleci, nu știi cînd ajungi. Acu se vede cît stăm de rău și ce nenorocire este războiul....

— Nenișorule, nu vorbi așa, îi răspunse îndată, prietinos, cuconu Sandu. Cum să nu faci război dacă țara vrea război ? Trebuia ; așa a fost politica ; din parte-mi socot că nici nu se putea altfel.

— Se-nțelege, interveni domnu Costică.

— Eu, dragul meu, urmă proprietarul, cel întîi am fost izbit. Pierd recoltă, pierd mobilă, abia adusă din străinătate, pierd tot. Am scăpat la Moldova cu nevastămea și cu ce avem pe noi. Am ș-un băiat pe front : — din întîia căsătorie. Ce spaimă pe biata Tina ! Uite-o, e de față : acuma zîmbește. Dar ia întreab-o ce făcea cînd am plecat, cînd știa că-n urmă vine dușmanul și calcă tot ce lăsăm. A, e foarte greu în adevăr. Dar ce putem face ?

— Eu cred altfel, răspunse, încrețit, Constantinescu. Dumneata pierzi, e adevărat. Dar rămîi tot om bogat. Ce fac cu însă ? În Constanța a ars tot și s-a risipit tot

sub bombardament. Trebuie s-o încep de la capăt, după douăzeci de ani de muncă ! Ce fel de politică-i asta, să-mi faci mie război fără garanții ? Spune-mi, ai sprijin îndestulător de la ruși ? ai artilerie și muniții ? Cum să părăsești așa o provincie ? Ce ai să găsești cînd te-i întoarce, dacă te vei întoarce... De acuma, aleluia !...

La gestul disperat al lui Constantinescu, interveni doctorul Toma, subțire :

— Nu așa, nu vorbi așa, dragă Constantinescu. Războiu-i război. Războiul înseamnă : moarte, ruină, *ețetera !* Crezi că se putea să nu ardă și la noi, cînd s-au aprins casele vecinilor ? Toți se bat, toți sufăr ețetera...

— Bine, dar ce-s eu de vină, domnule ?

— Știu că nu ești de vină, dar parcă numai dumneata suferi ? Aceasta este o jertfă. Noi luptăm pentru un ideal ețetera... (Acest vocabul straniu era aruncat scurt, ca un argument fără replică.)

— Fie ! se zbătea Constantinescu, să zicem că ai dreptate și că trebuie să rămîn sărac lipit pămîntului. Dar ce-au gîndit domnii de la București, cînd au știut că trebuie să intrăm și noi în foc ? Ce-au făcut ? Războiul, domnule, nu trebuie să fie o loterie. Intri în război, cînd știi că ai să cîștigi !

Deodată privirea trudită a ofițerului celui cărunt se întoarse în vagon :

— Domnilor, dumneavoastră credeți că am pierdut partida ?

— Domnul colonel, zise cuconița din colțul ei, vorbește ca un adevărat oștean.

— Asta-i datoria noastră, doamnă, răspunse bătrînul, înclinîndu-se galant.

Ofițerul cel tînăr zîmbi și el. Domnul Vulcănescu întrebă, cu interes :

— Dumneavoastră, domnilor, veniți de pe front ?

— Da.

— Cum merg lucrurile în munți ? putem nădăjdui ? tresări cuconița.

— Ce pot să vă spun, doamna mea ? Armata se reface. După grele suferinți, vom vedea ce ne aduce primăvara. Pînă atunci ne îngropăm în șanțuri și răbdăm de frig și de foame.

— Ce trist lucru e războiul ! șopti doamna Vulcănescu, cu ochii umezi.

Constantinescu tăcea sumbru la locul lui. Doctorul însă părea mișcat :

— Desigur că e trist. Boli, mizerie, moarte ețetera... În spitale, au început să ne vie exantematici...

— Un lucru însă nu înțeleg, obiectă iarăși proprietarul de oteluri. Văd trenurile pline de soldați, care umblă așa de capul lor... De ce nu se duc la datorie ?

— Dumneavoastră uitați că am fost bătuți și ne-am retras ? vorbi deodată ofițerul cel tînăr.

— Totuși ar trebui să li se dea ordine hotărîte, urmă îndărătnic Constantinescu ; să-i strîngă de pe drumuri. Eu cunosc pe țăran. Fără hotărîre și energie nu merge ! Am ajuns să nu ne mai putem trage sufletul în trenuri.

— Asta e adevărat... aprobă domnul Vulcănescu.

Paul ar fi vrut să intervie : el știe cîtă suferință este în această armată în risipă, cîtă tărie și cîtă resemnare. Își mușcă însă buzele și tăcu. Și privi iar pe doamna Vulcănescu, care-i zîmbi întorcîndu-și capul spre fereastră.

Doctorul Toma își așează ochelarii pe nas, împăciuitor.

— La urma urmei, vom vedea ce-o mai fi. Or să se ducă ei pe front, că n-au încotro. Pe urmă văd că și aliații se mișcă, ne trimet ajutoare ețetera.

— Ceea ce este sigur, tresări iar aspru Constantinescu, e că n-avem oameni, n-avem conducători.

— Politica, politica... murmură colonelul, surîzînd.

— Foarte adevărat, politica !

Vulcănescu dădu din cap, trist :

— Și eu am spus-o asta totdeauna. În țara asta tre-

buie ordine, trebuie gospodărie, trebuie cinste ! Așa, nimeni nu și-a făcut datoria și ne-a apucat războiul nepregătiți. Acuma cu toții suferim. Ce văd eu in Iași, e o jale. Pînă ce am găsit o casă, a trebuit să pun zece misiți. Și după ce-am găsit-o, cît credeți că plătesc ? Douăsprezece mii de lei ! Dar viața, dar serviciul ! Te-apucă groaza ! Pe onoarea mea, cei de pe front sînt mai fericiți !

Domnu Costică se amestecă cu oarecare sfială și gingășie :

— Dacă n-ar fi depozitele armatei, ar fi greu !

— Adevărat, Costică, dacă n-ar fi salvarea asta și dacă n-am avea ici-colo prietini, greu ar fi ! Și la urmă ar fi greu și fără tine, drept să-ți spun. Domnilor, — urmă proprietarul, c-o voce mai ridicată și ceva mai veselă, — îl vedeți ? Știți ce om ? Ce să vă spun ? Ar trebui să-l cunoașteți pe Costică Florian ! L-am avut subprefect pe vremuri. E vestit. E un om care știe să se învîrtă. Am mare admirație pentru el ! E refugiat, vai de capul lui... Ei bine, el cumpără un vas de vin și face o afacere. Dar nu-l bea el ; îl vinde la alții ! Și-a cumpărat vacă și-și servește prietinii cu lapte. Acuma organizează un restaurant. Vă spun eu : dumneavoastră nu-l cunoașteți ! E un om neprețuit !

Fața rotundă a lui Costică Florian rîdea, însă cu oarecare stăpînire și modestie.

— Face omul ce poate... zise el încet. Acuma am pus ceva la cale cu domnul Constantinescu. Am pus și proptele. Guvernul trebuie să ne ajute. De altfel e și pentru binele obștesc.

— La urma urmei, de ce să nu ne ajute ? adăogi Constantinescu, cu vocea-i supărată. Noi muncim ; noi am perdut tot ; dumnealor, cei mari, se lăfăiesc în bunătăți ; afaceri în toate părțile ; banii se duc în vînt cu nemiluita. Noi sîntem cîni ? Trebuie să pierim ?

— De ce să pierim ? Trebuie să ne ajute ! hotărî cu blîndețe domnu Costică. Să vă spun, adăogi el, tainic,

Eu îi cunosc : doar am făcut politică, doar am ales deputați. Cred că nu-i sfîrșitul lumii și nu ne-om prăpădi. Avem să ne mai vedem, avem să mai facem politică, avem să ne mai alegem. Mă duc prin urmare la unul și la altul și cer. Cer dreptul meu. Dacă știi cum să-i iei, se face. Vă spun eu că se face !

— E un om rar ! rosti cu admirație cuconu Sandu, privind în juru-i. Mai întîi de toate el știe pe degete bugetele ministerelor și păcatele tuturor...

Domnu Costică rîse cu modestie și declară :

— Într-adevăr, aș putea zice că asta-i tăria mea !

Doctorul Toma avea mania încheierilor critice :

— Ce să-i faci ? Așa-i politica, cu meschinării, mizerii ș.c.t.e.r.a...

Ofițerii ascultau indiferenți convorbirea. Cucoana se grămădise mai bine în colțul ei. Și-n tăcerea care urmă, băiatul simți un fel de dureroasă nedumerire. Convorbirea aceasta ciudată curgea ca un rîs de spumă peste sumbrele tablouri ale retragerii ș-ale războiului, închise ca într-o genună în sufletul lui.

V

Din cînd în cînd oameni cu figuri disperate smunceau brusc ușa cabinei, o deschideau și vîrau capul, căutînd din ochi un loc.

— Nu mai este, dragă : s-a isprăvit ! îi întîmpina rîzînd domnu Costică Florian.

Unii închideau cu aceeași supărare ușa, trîntind-o.

— Vezi ? observa domnu Costică ; vorbești politicos cu dînșii și ei se poartă ca mitocanii...

Într-o vreme, în urma unei asemenea fețe încruntate, își strecură și moș Avram chipul uscat și ars. Nu zise nimic, se uită numai c-un zîmbet bun la Paul, să vadă cum stă.

— Ce este, băiete ? îl întrebă ofițerul cel bătrîn.

— Trăiți, domnule colonel, eu îs cu fratele lui domnu locotenent Plopeanu... și arătă din ochi spre tovarășul lui.

— Aha...

Rezervistul își retrase barba și închise cu fereală ușa. Paul simți deodată părere de rău că n-a răspuns privirii aceleia blajine c-un cuvînt prietinesc. Voia să se ridice, cînd îl opriră ochii mari ai cuconiței Tina, învăluindu-l într-o privire plină de interes.

— *Matale* ai un frate pe front ? — îl întrebă ea blînd.

Paul răspunse, cu sîngele deodată năvălit de la inimă în obraji :

— Da, Doamnă...

— Și unde-i ?

— Nu știu ; acuma-l caut.

Ea păru uimită de acest răspuns. Domnu Sandu Vulcănescu crezu că trebuie s-o lămurească.

— Acuma frontul s-a schimbat, regimentele s-au amestecat.

— Din ce unitate e fratele dumnitale ? îl întrebă colonelul.

— Din regimentul 89.

— 89 ? Nu știu unde să fie acuma regimentul ăsta. Poate la Cașin.

— De aceea mă duc la Bîrlad, să mă informez la Cartier, zise iar Paul, îndreptîndu-se spre cuconița Tina. (Ea-l aproba din cap, privindu-l țintă.) Și eu sînt refugiat de *dincolo*.

— Da ?

— Pe urmă trebuie să caut pe-ai mei. A trebuit să plec singur din București, cu coloanele de cercetași...

Surprinse în ochii femeii o lucire de lacrimă, și simți și el în gît un nod amar. Dar se stăpîni. Își scoase boneta, își trecu degetele de cîteva ori prin păr și începu să privească cu luare-aminte pe fereastră.

Doamna Vulcănescu se retrase în colțul ei, în blănița-i fină și sub pleduri. Dar păru a se răzgîndi și, tresărind, se îndreptă; scoase din manșon o mînuță mică înmănușată și atinse brațul lui cuconu Sandu.

— Mie mi-i cam foame... șopti ea, puțintel rușinată.

— Așa ? foarte bine ! Ia vezi, Costică, ce fac proviziile noastre ?

Sprinten și jovial, Costică Florian coborî pachetele și le așează pe un geamandan lat, cu măsură potrivit pe genunchi între el și cuconu Sandu.

— Mai întîi să scoatem un cuțit. zise domnu Costică cercetînd într-un buzunar adînc. Pe urmă un tirbușon. Este și pahar. Mie îmi place să fie de toate.

— Ești un om prevăzător... îl aprobă rîzînd din pîntece cuconu Sandu.

— Sînt. Dac-ar fi după mine, multe ar fi acum schimbate. Nu că mă laud, dar eu văd foarte bine lucrurile...

Vorbind, desfăcea grabnic pachetele. Scoase la lumină un mușchișor gras, tăiat în felioare mărunte ; un drobușor de unt, ouă, masline, mere, brînză. Și dădu cu satisfacție două lovituri cu palma în sticla de vin înfundat. Foarte îndemînatic. înfățișă cucoanei Tina bunătățile.

Atunci observă Paul că cuconu Sandu avea o față puhavă, pătat de cîțiva negei mari. I se păru chiar că are ceva lacom în privire. La o șoaptă a cucoanei Tina, totuși, domnu Vulcănescu se grăbi amabil să pofteaască pe cei de față «să guste din ce-a dat Dumnezeu».

Într-un tren leneș și rece și-n asemenea vremuri, opera de prevedere a lui domnu Costică Florian nu putea lăsa nepăsător pe nimeni. Începînd cu doctorul Toma, toți făcură pe rînd cîte-o mișcare de apropiere spre masa întinsă. Paul se sfia încă. Dar cucoana Tina, scoțîndu-și cu gesturi ușoare mănușa din dreapta, apucă cu degete albe o bucățică de friptură și i-o întinse zîmbind. Îi trecu și pîne. Și se găsiră cu toții mai apropiați și mai

împăcați, — pe cînd domnu Costică își continua considerațiile lui asupra vremurilor de față.

— Tu vezi foarte bine lucrurile, Costică, îi zicea glumeț și mulțămit domnu Vulcănescu. Ei, ce făceai bunăoară dacă erai general ? Să vedeți ce planuri are ! adăogi domnu Vulcănescu către ceilalți.

— Poate nu făceam nici eu nimic, răspunse modest domnu Costică. Dar de pildă, la noi, eu aș fi ținut pe inamic în munți. Eu nu i-aș fi dat drumul la cîmpic.

— Cum se poate, Costică ?

— Da. Eu și Bucureștii l-aș fi apărat altfel.

— Cum ?

— Ei, nu spun, că se uită ciudat la mine dumnealor...

Ofițerii protestară :

— Noi ? Nu !...

— Însfîrșit, ce să vă spun ? încheie domnu Costică, desfundînd sticla de vin. Eu socot că și la război e mai mult chestie de bun simț. Acu să vedeți dumneavoastră ce vin e acesta. Așa ceva numai în Moldova se găsește. Ascultă-mă pe mine, cucoane Sandule : toată lumea țipă sărăcie, mizerie, dar pentru noi care știm, se găsesc și lucruri bune.

— Și asta este o artă... zise coloneiul, întinzînd mîna spre altă bucățică de friptură.

Băiatul încerca acuma o simțire stranie. La început stăruia în el un fel de răceală, de respingere pentru străinii aceia. Acuma i se păreau niște oameni cumsecade. Era dispus să creadă și-n talentele militare ale lui domnu Costică, mai cu samă după ce primi din mîna lui un păhărel de vin. Ș-o undă fierbinte îi trecea prin trup, cînd cucoana Tina îl fixa cu zîmbetul ei alintat.

Cînd ușa scrîșni încet și se arătă în deschizătură figura amărîtă și bărboasă a lui moș Avram, avu o strîngere vie de inimă. Îi era rușine pentru lașitatea lui și-l știa pe bătrîn fără nimic în sacul lui de campanie.

Dar rezervistul își descoperi dinții negri într-un rînjet prietinesc :

— Eu *chiteam*, zise el, că s-aduc proviziile *noastre*...

— Nu-i nevoie, avem noi... strigă vesel domnu Vulcănescu.

Obrajii lui Paul se îmbujorară și figura lui moș Avram se retrase c-un surîs blajin și viclean.

VI

După ce isprăviră vinul, domnu Costică, cu nemaipomenită mirare, mai descoperi încă o sticlă în geamandan, ceea ce făcu pe toată lumea să nu se mai îndoiască de multiplele lui calități. Ușor înfierbîntați, reluară discuțiile politice și războinice.

Din vălmășagul de vorbe, se înălțau cîteva concluzii hotărîtoare : conducătorii sînt incapabili ; trebuiesc oameni noi. Energii și minți ascuțite și îndrăznețe sînt, dar stau deoparte. Cu o ușurință uimitoare, găsiră soluții fericite la încurcăturile cele mai grele. Cuconu Sandu, sprijinit de domnu Florian, dovedi deodată cunoștințele cele mai variate. Apoi foarte ușor se înțeleseră asupra chestiei externe : armatele dușmane vor fi zdrobite. E un lucru simplu și sigur. Colonelul a avut iar o vorbă fericită :

— Trebuie răbdare, răbdare și iar răbdare ! Ofițerul cel tînăr vru să obiecteze ceva în ceea ce privește soarta popoarelor mici în războaiele mari. Însă colonelul avea altă părere, și el tăcu.

Paul nu înțelegea de ce-i nemulțămit ascultînd vorbele din juru-i. Nimeni nu pomenea de suferințile îndurate, de ruina țării, de miile și miile de morți, de spitalele pline de molime, de foamete. Și el se surprinsese uitînd nenorocirea obștească la o masă gustoasă. I-o adusese aminte însă obrazul chinuit al rezervistului. De aceea, privi cu simpatie la ofițerul cel tînăr cu fruntea

mare, cînd îl văzu cercînd să vorbească de nenorocita soartă a unei țări mici și sărace.

Îi venea în înțelegere abia acum o observație nedesluşită. Ofițerul acesta nu gustase din masa întinsă. Mulțămise politicos, primise din mîna lui cuconu Sandu o bucățică, dar o lăsase. Și-l vedea acum tăcînd, după ce încercase o obiecție. I se părea că așa ar fi trebuit să se poarte și el.

«M-am purtat ca un copil...» se gîndi el cu amărăciune.

Apoi observă că cuconița Tina îl privea stăruitor, cu pleoapele pe jumătate închise. Și iar îl străbătu o înfiorare. Era în cei optsprezece ani ai lui ceva nesigur încă. Simțea că ceva din el interesează pe femeia aceea delicată și cu ochii languroși. Vanitatea lui îl făcea să plutească între visuri caste și dorinți nelămurite încă.

— Ai să te întorci la Iași ? îl întrebă ea deodată, deschizînd ochii.

El avu o tresărire lăuntrică.

- Da, doamnă...

— Familia dumnitale e acolo ?

— Cred că da... N-am decît pe mama... adăogi el cu îndoială.

— Trebuie să fie foarte îngrijată! suspină ea, întorcînd ochii spre soțul ei. Ne-ntoarcem și la noi la Iași. Cred că isprăvim repede?

- - Așa nădăjduiesc. După ce aranjăm cu Toni, nu mai avem de ce sta în Bîrlad.

Paul avu o adîncă nemulțămire pentru acest «aranjament» al unui fecior de om bogat la care lua parte și femeia aceea — cu totul deosebită și superioară după părerea lui. Se mîngîie însă îndată cugetînd că întrebările ei au un scop. Și se simțea oarecum fericit prin necunoscutul pe care i-l pregătea viitorul.

În legănările și zgomotul monoton al trenului, după gustare și vin, simțea cum truda și răceala nopții îi

îngreunează trupul și membrele. Nu voia însă să fie văzut dormind de femeia din colțul vagonului și se lupta să steie treaz, cu ochii mari. Ea însă, privindu-l și zimbind, adormi ca un copil, cu năsușorul în blănița castanie. Cum și ceilalți tăceau acuma și moțăiau în felurite atitudini bizare, se lăsă și el biruit, avînd simțimîntul că o preocupare nouă intră în fericita-i tinerețe.

VII

Tîrziu, în amurg, cînd coborî în gara Bîrlad, între aceleași terasamente neîngrijite și noroioase, cuconița Tina îl salută cu o privire; de pe buza ei înflorită cu roș nu căzu însă nici un cuvînt. El se simți puțintel jignit. Ce aștepta era încă nebulos, — dar o amestecase în visurile lui din vagon ș-acuma se uita în urma ei cu inima penibil strînsă.

— Să mergem, domnișorule ! îi zise încet moș Avram.

Îl ajută să-și puie în spate sacul și porniră amîndoi prin îmbulzeală, prin lumina tristă de iarnă. Tîrgul îi păru pustiu și negru, cu toate că treceau în toate direcțiile șiraguri de soldați și de cară. Oameni și vite măcinau glodul, cu capetele aplecate, ca apăsați de o osîndă. În minte-i sună, cu un accent jalnic, o frîntură de vers:

De te razemi de o umbră...

Un automobil trecu grăbit, împroșcîndu-i cu raze fumurii. Își șterse obrazul cu mînica mantalei și privi la bătrînul lui tovarăș. Rezervistul pășea domol lîngă el cercetînd oamenii și lucrurile cu ochiu-i liniștit. Încercă să zîmbească:

— Ei, moș Avrame, acuma ce ne facem? Unde mergem?

— Mergem înainte, domnișorule; cred că nu ne-a lăsa el, Dumnezeu...

Pe o uliță îngustă se strecurau căruțe cu hartane mari de carne sîngerată. Pe ferestruici de maghernițe răzbăteau lumini roșcate și se zăreau mișcîndu-se umbre de oameni și de copii. Încet-încet, întunericul se făcu deplin.

Paul își aduse aminte de mușchiul lui domnu Costică și de paharele de vin.

— Moș Avrame, zise el ; dumneata n-ai mîncat nimica astăzi...

— N-ai dumneata grijă, domnișorule, am găsit și eu un suflet de creștin. N-avea ochii așa de frumoși ca *duduia* ceea din vagon, dar tot mi-a făcut *tratație* c-o ceapă și c-o bucată de pîne...

Inima băiatului începu a bate grăbit și iar i se înfățișă înaintea ochilor silueta elegantă a cucoanei Tina.

— Hm ! nu mi-au prea plăcut oamenii cu care am călătorit astăzi...

— Dă, domnișorule, Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut. Ți-au spus vreo vorbă nepotrivită?

— Nu, moș Avrame.

Pătrunseră într-o uliță largă. Bătrînul se opri în fața unor geamuri mari, puternic luminate, pe care se înșirau slove aurite. Trase din spatele băiatului sacul și i-l puse în mînă.

— Aici e o cafenea boierească, după cît văd, vorbi rezervistul. Intră dumneata aici, domnișorule. Bei un ceai pînă ce mă-ntorc eu. Mă duc să caut o gazdă. Unde-a fi, — numai să avem unde ne lăsa capul. C-apoi mîni ne ducem la Cartier ș-acolo ne *recomandăm* și ne găsim îndreptările noastre... Intră; eu te găsesc aici...

Paul intră într-o îngrămădire fierbinte și plină de aburi. Ofițeri, orășeni, femei mîncau prăjituri și beau

cafele. Vorbeau tare, rîdeau. Părea a fi un locaș foarte vesel. Chelneri cu șorțuri pătate alergau în toate părțile.

Se așeză pe un scaun și puse sacul alături. Și privind în fierberea de oameni și de glasuri i se păru că femeile au anume priviri și atitudini. Erau fardate și-n toalete vii. Și bărbații rîdeau prea tare în jurul lor. Nu-și dădu sama de ce, dar îl cuprinse o aspră tristeță amintindu-și de suferințile rătăcirilor lui și de sumbrul orizont al morții, la hotarul de foc, unde urlau tunurile. Parcă s-ar fi așteptat să găsească aici un priveghi de morți, nu bărbați prea guralivi și femei prea vesele.

«Poate astăzi sînt mîhnit și contrariat...» se gîndi el.

Ceru un ceai și-l sorbi încet, ca-ntr-un fel de oboseală a simțurilor.

Într-un tîrziu observă în ușă obrazul cioplit în piatră al rezervistului. Se sculă, plăti și ieși.

— Am găsit domnișorule, vorbi osteanul cu vocea-i blîndă. Pentru fratele lui domnu locotenent se găsește! Eu asta spun în toate părțile: că-i pentru fratele lui domnu locotenent. Ei se uită la mine și dau așa din cap... Da' am găsit... Numai că-i cam sărăcuț și strîmt. Ei spun că au ș-un bolnav alături, dar ce să faci? Acu nu-i de dormit afară!

Cu inima apăsată de negură. Paul urmă pe rezervist. Umblară multă vreme pînă-ntr-o mahala la o căsuță mărginașă. Acolo le deschise o mînă nevăzută și moș Avram opri pe băiat chiar în prima încăpere.

— Aici e... zise bătrînul. Ceilalți dorm dincolo. Și-n altă odaie este un flăcău bolnav... A venit prăpădit de la munte... Dumneata dezbracă-te și te culcă. Eu mă duc să mai stau de vorbă cu gazdele...

Băiatul se întinse îmbrăcat pe pat la lumina slabă a unei gazornițe. În jurul lui simțea sărăcia, pe pereții goi, în mirosul rece de vechituri. Și cu sufletul întristat asculta dincolo, în odaia de alături, sfatul gazdelor nevăzute cu bătrînul rezervist. Din vreme în vreme parcă

A doua zi dimineaţă, Paul aştepta în faţa Cartierului ora să poată intra după informaţii. Cu toate tînguirile glasului de femeie, dormise adînc ş-acuma se simţea mai liniştit şi mai sigur de sine. Se gîndea că, însfîrşit, va afla drumul către Adrian şi va putea împlini una din marile lui hotărîri. Clădirea mare de piatră a Şcolii Normale, cu drapelul fîlfîind deasupra, era ţăpuită de sentinele. Moş Avram încercase şi de data asta la una din gherete, unde baioneta jandarmului se plecase asupra lor:

— Dă drumul, măi camarade; avem *afaceri;* dumnealui e frate cu domnul locotenent Plopeanu...

— Daţi-vă-napoi; eu nu ştiu... Văd că-i *ţivil.* Cînd a veni ceasu, vă dau drumu...

Moş Avram se retrase mormăind una din înjurăturile lui.

— He-he! a dracului *santineaua!* Pe-aici au de-a face numai cu generali... Dacă ştiam, îl făceam macar maior pe domnu locotenent! Acu n-avem încotro. Trebuie să mai aşteptăm.

Automobile grăbite soseau pufnind. Ofiţeri se aruncau din ele în fugă şi intrau. Soldaţi şi gradaţi ieşeau cu ordine. Motocicletele pîrîiau în lungul uliţii, şi din plantaţiile de aproape vîntul smulgea ultimele frunze, purtîndu-le în neştire prin bălţi. Cerul era tot posomorît şi rece şi soarele acum părea un vis palid şi stîns al trecutului.

Sosi un cupeu închis, din care coborî un ofiţer nalt, subţire şi drept, cu bărbuţă căruntă. Sentinelele rămaseră

ca niște stane, cu arma «pentru onor». Ofițerul trecu încet, tăcut și grav, ducînd un deget la chipiu, — cu privirea pierdută însă înainte-i, ca-ntr-o cugetare adîncă.

Moș Avram încremenise țapăn la locul lui. Apoi se-ntoarse cu admirație spre băiat:

— Aista-i domnu *genaral* cel mare... șopti el cu respect.

Paul aștepta, cu ochii la ferestrele clădirii cenușii, cînd, deodată, văzu lîngă el pe ofițerul cel tînăr și zvelt, cu fruntea mare și nasul îndrăzneț. Se văzu cu bucurie recunoscut și zîmbi.

— Ce faci aicea, *domnule?* îl întrebă tovarășul de tren din ajun.

Băiatul răspunse, stînjenit:

— Aștept, să pot intra.

— A, nu-i voie? Vino cu mine...

Paul porni alături de el. Sentinela încercă să facă o mișcare de oprire.

— Dă drumu, zise scurt ofițerul; merge cu mine...

Jandarmul rămase mut, cu mîna coborîtă la condacul armei. Trecu și moș Avram, c-un zîmbet biruitor. Și tustrei urcară în sălile înțesate de lume ale Cartierului. Pretutindeni se arătau uși cu inscripții, însemnînd numele birourilor. Furieri și plantoane îi priveau trecînd, c-un ochi indiferent.

— Să intrăm la *Serviciul B*, vorbi ofițerul, întorcînd o privire prietinoasă spre Paul.

Intrară într-un birou cu mesele pline de hîrtii. Mașini de scris țăcăneau neîntrerupt. Dintre ofițerii aplecați asupra meselor, un colonel tînăr, cu figura smeadă și inteligentă, se înălță cu mînile întinse.

— A! ce vînt te-aduce, Bercene? Te socoteam pierdut! Ne gîndeam să punem doliu!

— Încă nu, răspunse tovarășul lui Paul. Mai am cîteva zile de trăit...

— Să nu vorbești într-un ceas rău, *mon cher ami*...

Scoase o tabachere mare de argint ș-o deschise la mulțimea bărbiei.

— Ia, dragă, de ici, o țigară foarte bună... Ai venit fără îndoială să vezi dacă ți s-a dat bateria pe care ai cerut-o? S-a făcut. Nu înțeleg însă de ce te încăpățînezi să rămîi la nenorocitul acela de Chelariu. Dracu știe cum a ajuns colonel. Generalul a vrut în două rînduri să-i ia comanda. Are însă stăruințl...

— M-am deprins cu oamenii și cu caii mei... răspunse surîzînd Berceanu.

Paul îl asculta c-o puternică mișcare sufletească. Colonelul începu din nou, gesticulînd cu țigara aprinsă.

— Ce plictiseală aici pe capul nostru, dragul meu, nu-ți faci idee! O armată întreagă de refăcut, un alt front de reconstituit. Mă crezi că nici n-am vreme să mănînc și să pun mîna pe o carte?

— Tot cu *Chateaubriand* al dumnitale ?

— Da, dragă, îl recitesc acum iar, c-o melancolie nesfîrșită, și-mi aduc aminte de vremurile cele bune de pace, cînd trăiam în lumea civilizată... Acum ne zbatem ca-ntr-un infern. Dar, însfîrșit, nu trebuie să pierdem nădejdea.

Vorbea cu ușurință și cu distincție, evocînd vremuri multe, petreceri comune, mese de joc și femei elegante... Era o lume de *altădată*, prevăzută ca printr-un abur de tristețe, o lume pentru totdeauna pierdută...

Căpitanul Berceanu îl asculta visător, cu zîmbetul stins. Uitase pe Paul.

Un sublocotenent cu obrazul bucălat și alb se apropie respectuos și șopti un cuvînt la urechea colonelului.

Da. Îndată! Vra să zică, altceva n-ai? Spune vorbe bune băieților de la voi. Iartă-mă, mă chiamă generalul.

— N-avcam nimic altceva, răspunse căpitanul. Voiam numai să cer o mică informație pentru-un tînăr amic al meu, care vrea să știe de urma unui frate, ofițer pe front...

— Cine?

— Locotenentul Adrian Plopeanu... răspunse iute Paul de la locul lui. Regimentul 89 infanterie.

Colonelul îi aruncă o privire repede.

— Nu știu, zise el. Biroul de informații însă poate da răspunsul. Mai ia, te rog, o țigară. La revedere!... Mă ierți, nu-i așa?

După ce strînse mîna lui Berceanu, coloneiul salută, din ochi, amabil pe Paul și ieși pe ușa din fund.

— Atunci să mergem la biroul de informații... îndemnă căpitanul.

— Domnule căpitan, nu știu cum să vă mulțumesc de bunătate, îngînă Paul, emoționat. Simțea deodată o pornire de duioșie pentru ofițerul acesta străin și necunoscut.

Pe culoar, Paul găsi pe moș Avram stînd de vorbă cu jandarmii Cartierului. Cînd intră în biroul de informații, îl izbi deodată o voce metalică, subțiată de tulburare, — și-ndată i s-arătă un locotenent mărunt, brun și sprîncenat, strîns în tunică cochetă și cizme de lac, care argumenta cătră ceilalți camarazi de la mese, fără să bage de seamă intrarea lui Berceanu. Zvîrlise cu dispreț un scaun în laturi și agita brațul drept.

— Asta nu se poate! eu am să ies la raport la domnul general. Aici trebuie să fie o intrigă la mijloc...

— Liniștește-te, Dumitrescule! interveni o voce.

— Cum să mă liniștesc, nene? Știi că ai haz? Dacă e vorba să plec, atunci m-am ars... Eu chem imediat la telefon pe nenea și ies la raport la domnul general. Ce? sînt nebun să mă duc pe front, cu toți timpiții?

În clipa aceasta observă pe căpitanul de artilerie și se domoli.

— Am onoarea să vă salut, domnule căpitan. Cu ce vă putem servi?

— Domnule locotenent, răspunse Berceanu c-o voce înghețată, care plăcu lui Paul; — vreau să știu unde se găsește în acest moment regimentul 89 infanterie...

— Regimentul 89 ? se amestecă altă voce. Se găseşte fixat în regiunea Ţifeşti.

— Mulţumesc, domnilor, răspunse Berceanu.

— Domnule căpitan, tresări prea amabil locotenentul cel sprîncenat: dumneavoastră plecaţi pe front? Îmi daţi voie? Atunci v-aş propune să nu pierdeţi ocazia. Astăzi se face lîngă cimitirul evreiesc execuţia unui spion. E un spectacol vrednic de văzut.

Căpitanul, fără să răspundă, salută cu capul şi se îndreptă spre uşă, urmat de Paul. În urma lor, iar izbucni vocea violentă şi metalică.

IX

Păşiră o vreme alături, pe subt arborii fantomatici ai grădinii publice, prin troiene de frunze moarte, în umezeala cărora piciorul se cufunda fără sunet. Din nouri, lumina rece curgea ca o apă. Şi Paul îşi simţea sufletul încălzit de o prietinie nouă, lîngă ofiţerul acela cu frunte de cugetător. Avea pentru el deodată dragoste şi admiraţie. Îl asculta vorbind domol, îi răspundea însufleţit, — şi era fericit că, în divagaţiile lor literare, putea să aducă amintiri de lecturi recente şi citaţii de nume. În anii din urmă ai liceului se cufundase în cărţi c-un fel de disperare şi cetise cu pasiune şi fără alegere. Numele acelea ciudate de morţi şi de străini din lumea misterioasă care era numai a lui parcă-l îmbătau şi-l făceau să uite mizeria prezentului. Clipa aceasta rară de ieşire din realitate avea ceva mistic şi-i lega ca pe doi amanţi. Berceanu avea un zîmbet la accentul pasionat al băieţandrului şi el observă cel dintăi că bătrînul rezervist, care umbla domol îndărătul lor, îi asculta poate cu prea mare uimire.

— Să știi că moșneagul ne crede într-o ureche. De altminteri, trebuie să ne întoarcem. E vremea să plec. Poate ne mai întîlnim în Iași...

Băiatul se simți trist și singur cînd se despărțiră. În același timp, se găsi înălțat în propriii lui ochi. Și porni în lungul uliților, gînditor și zîmbind. Într-un tîrziu se simți atins și zări lîngă umărul lui mîna mare și neagră a lui moș Avram.

— Domnișorule, îi zise rezervistul; trenul pornește spre Tecuci încolo, după amiază...

— Spre Tecuci ?

— Apoi da. Și eu am stat de vorbă cu oameni de-ai mei cît ați intrat dumneavoastră prin *birăuri*... Am aflat unde-i regimentul 89...

— La Țifești.

— Da, domnișorule. Mergem o bucată cu trenul, pe urmă poate găsim o căruță. Cum a da Dumnezeu. De-acu nu-i mult pîn' departe.

— Bine, moș Avrame...

— Da, domnișorule. Ș-am mai aflat *pe cumcă* azi *pușcă* pe-un spion la marginea tîrgului. Dacă ne-am duce să *prăvim* și noi ?

Berceanu nici nu răspunsese la propunerea ofițerului sprîncenat. În Paul însă, de atunci stăruia un început de curiozitate bolnavă. Acuma, îndemnul rezervistului îl hotărî deplin.

— Mergem, moș Avrame...

Privind în juru-le simțiră direcția. Grupe de oameni, ațițați parcă de-o grabă, apucau la dreapta lor, pe-o uliță lungă. Unii vorbeau zgomotos și rîdeau. Trăsuri și automobile coteau pe același drum.

Curînd, curgerea de oameni spori, și la marginea tîrgului, un puhoi negru și zgomotos înainta pe-o clină trăgănată de deal, pe-un drumeag glodos. În urmă rămînea un peisagiu trist de căsuțe mohorîte și grădiniți pustii. Înainte, spre culme, ochiul nu întîlnea nici un

sprijin. Erau mirişti goale şi spinării, subţ o boltă joasă de nouri. Şi rînduri de ciori se legănau şi se învăluiau în văzduhul sur cu zvon aspru şi răsunător.

Drumul era greu şi i se păru lui Paul foarte lung. Trăsurile şi automobilele făceau un ocol prin altă parte şi abia înaintau în aceeaşi direcţie, spre aceeaşi culme, mohorîtă şi tăcută.

Cînd ajunseră, intrară într-o mulţime înţesată, stăpînită în trei părţi de cordoane de soldaţi. În laturea a patra, goală, în fund, oamenii amestecaţi îşi arătau unii altora un stîlp de lemn proaspăt cioplit şi grabnic îngropat în pămîntul moale. Acesta era singurul semn al platoului.

Copii din mahalale, femei din popor, cu broboade colorate, tîrgoveţi, funcţionari se mişcau neîncetat ; toţi voiau să răzbească în rîndul întăi. Trăsurile şi automobilele, cu uniforme, haine negre şi toalete elegante de femei, alcătuiau ca un rînd de loji mai la o parte, de unde unii îşi potriveau binoclurile spre stîlpul singuratic.

Era ora unsprezece. Lumea începea să fie nerăbdătoare. Cineva, la automobile, îşi înălţă glasul prea tare :

— Ce dracu ! convoiul trebuia să fie acum aici.

Toate capetele se întoarseră într-acolo. O huruire de rîs izbucni în altă parte. Pe urmă o voce subţire strigă : «Vine ! vine !» Şi un grup de copii se îmbulzi cu capetele înainte prin mulţime, scurmîndu-şi locuri.

Un convoi de soldaţi puţini venea trudnic în lungul coastei. În mijlocul lor, cu spatele adînc încovoiat, înainta încet un om mărunt cu haină neagră şi pălărioară cenuşie.

În jurul lui Paul, oamenii făceau comentarii. De la glasurile înăbuşite din juru-i, băiatul auzi numele condamnatului : Iosif Lozner.

— A fugit la inamic... lămurea o voce. Moş Avram se îndesa, ascultînd cu adîncă luare-aminte. — A fugit la inamic şi pe urmă s-a întors... Zicea că l-au făcut pri-

zonier și că a scăpat... Dar el a venit să spioneze și pe urmă să fugă iar. L-au sucit, l-au învîrtit, — ce să afli de la el, dacă-i spion ? L-au condamnat la moarte !

— Foarte bine, răspundea altcineva, cu glas indiferent.

Moș Avram clătină din cap. Întrebă cu fruntea încreţită :

— Adicătelea el zice că nu-i vinovat ?

— Nu, el zice că nu. Da' cine-l crede ?

— Așa-i. Ș-acu trebuie să-l *puște* ?

— Se-nțelege.

Paul simți la bătrînul lui tovarăș un fel de aţîţare. Sufla pripit pe nas și se străduia să-și facă loc. Se înălţa în vîrful degetelor, se cumpănea cînd pe un picior, cînd pe altul, ca să vadă mai bine, și-și mormăia sudălmile obișnuite.

Încet-încet, mulţimea înţesată tăcuse. Se auzea acuma fîșîitul prin glod al pașilor celor ce soseau.

Prizonierul fu adus numai cu două sentinele în locul gol și toată lumea putu să-l vadă. Părea bolnav, cu obrazul pămîntiu, puhav și boțit. Înălţa parcă cu spaimă, din cînd în cînd, ochii negri, mari, aprinși de friguri. C-un gest sacadat, ducea cu dreapta spre mustăcioara-i castanie o ţigară aprinsă. Trăgea o dată adînc și scurt dintr-însa și o lăsa apoi c-un tremur nervos în lungul trupului, pentru ca s-o ridice iar îndată.

Plutonul de execuţie, se rîndui în tăcere, la douăzeci de pași de stîlp. Paul avu o părere ? sau văzu — că ochii lui Lozner, săgetînd sălbatic o clipă, cercetează oblic șirul de soldaţi, mai nădăjduind că *lucrul* nu se va întîmpla.

Abia acum înţelese cu hotărîre că omul acela va muri în cîteva clipe. I se păru asta nenatural și straniu.

Tresări. În liniștea deplină, se înălţase un glas :

— Iosif Lozner ! ascultă actul de condamnare !

Un om scurt, în uniformă, în fața osînditului. desfășurase o coală de hîrtie.

Lozner aştepta cu spatele gîrbovit, cu capul aplecat. Numai braţul cu ţigara se mişca pripit şi maşinal.

Cetirea actului începu. Băiatul avu un simţimînt de stînjenire : glasul îi suna în urechi nefiresc şi cam declamator.

— ...În numele maiestăţii sale regelui...

Îşi auzi inima bătînd în piept. Cetitorul se opri deodată. C-o intonaţie mai scăzută, făcu o observaţie :

— Condamnatule, cînd ţi se citeşte actul, descoperă-te şi leapădă ţigara...

Un soldat făcu doi paşi şi trase pălăria din capul lui Lozner. Ţigara pe jumătate arsă căzu jos, fumegînd un fir subţire, cenuşiu, întortochiat ca o hieroglifă. Condamnatul însă părea că n-auzise nimic.

Cetirea actului urmă, c-un glas mai repede şi monoton. Paul asculta, fascinat şi nerăbdător.

«Fără îndoială că e vinovat...» se gîndea el.

— Condamnat la moarte prin împuşcare... execuţia va avea loc... urma glasul cetitorului.

Lozner îşi ridică asupra mulţimii ochii mari. În ei nu se putea ceti nici groază, nici resemnare, nimic. Erau nişte ochi lucitori şi bolnavi, de animal.

— Luaţi-l ! urmă glasul.

C-o mişcare simplă, osînditul se plecă, îşi culese ţigara şi iar începu să tragă din ea, sacadat. O mînă îi aşeză în cap, din mers, pălărioara cenuşie. Moale şi fără viaţă. omul străbătu distanţa pînă la stîlp. Acolo ţigara-i căzu. Ridicînd numai pe jumătate fruntea, într-o parte, murmură ceva soldatului de lîngă el. Tovarăşii din dreapta şi din stînga îl lăsară liber. El făcu doi paşi în dosul stîlpului, pe care părea că nici nu-l observă, şi rămase cîteva clipe mascat de o tufă de porumbrel, — pe cînd un murmur uşor ş-o chicotire străbăteau prin mulţime...

Cînd Lozner se descoperi iar şi trecu la locul lui, cînd două mîni îi înodară cu greu o batistă pe ochi, cînd alte mîni începură să-l înfăşure într-o frînghie şi să-l fixeze

de stîlp, Paul își simți buzele tremurînd — și le strînse cu putere, stăpînindu-se. Văzu, puțintel îndărătul umărului, și mutra încrețită și amărîtă a lui moș Avram. Aștepta parcă un cuvînt ; dar bătrînul tăcea.

Soldații din jurul comandantului feriră în laturi și intrară în mulțime, fără a mai privi îndărăt.

Și-ndată o comandă subțire, uscată, un glas alterat tresări. O pîrîire de arme urmă, înfundată, fără răsunet. Și osînditul, scăpînd brusc capu-n piept, lunecă printre frînghii, strîngîndu-se ca un vierme la piciorul stîlpului.

Paul întoarse ochii arși asupra soldaților care trăseseră. Unii stăteau încă încremeniți cu arma la ochi ; alții o trăseseră la șold. Văzu o mască chinuită într-un rîs convulsiv ; alta, alăturea, cu gura căscată și cu ochii holbați înainte ; apoi, alăturea de asta, un obraz, tînăr și palid, de flăcăuaș, cu buzele zbătîndu-se într-o răsuflare de trudă...

Nici el nu se mai putu stăpîni, și începură a-l scutura suspine nervoase. Pufnea pe nări și-și înghițea lacrimile.

Mulțimea avu o mișcare înainte, dar soldații o opreau încă. La stilp, doctorii cercetau pe cel căzut. Și se mai auzi o singură pocnitură ascuțită de pistol. Paul nu înțelegea ce-i și nici nu voia să întrebe. Își făcea loc cu coatele prin curentul contrar de oameni și-l biciuia parcă nevoia să fugă, să se depărteze cît mai repede. Își simțea și trupul frămîntat pe dinlăuntru ca de o suferință de stomah.

Rezervistul îi vorbi din urmă :

— Domnișorule, încă nu murise... Au trebuit să-l sfîrșească c-un glonte...

Paul nu răspunse. Moartea aceasta ciudată, comandată, i se părea sălbatică. Îi stăruia chinuitoare în luminile ochilor, ca un vis urît. Și-l străpunsese și-o îndoială : ființa aceea, care fusese ucisă, poate nu era vinovată. «A fost judecat, a fost osîndit», se gîndea el. Cu toate acestea, *poate* nu era vinovat. Și-i apăreau, tragici, ochii

aceia mari, din care fugise orice expresie omenească.

Automobilele bubuiau înăbuşit şi coteau pe costişă, spre oraş. Într-unul din ele, nalt şi alb, zări o siluetă subţire şi fină, ş-un obraz cunoscut, subt o pălărie mare cu pană cenuşie de struţ. Era cuconiţa Tina.

Trecuse repede. Acuma o urmărea cu privirea din spate şi se-ntreba, c-o altă mişcare de suflet : «Oare m-a observat ?» Sub pălăria cu pană de struţ mai erau imbulzite chipiuri şi pălării bărbăteşti. În prima clipă băiatul nu le văzuse. Acuma-i jucau nedesluşite dinaintea privirilor, — pînă ce totul pieri la o cotitură.

«Stătea mai sus... Era aşezată pe genunchii cuiva...» îşi zicea el.

Şi din urmă, de pe dealul pe care stătea înălţat spre cer numai stîlpul acela alb de osîndă, pe sub cerul jos şi pe subt învăluirile oblice de ciori, mulţimea se risipea, lărmuind. Îl ajunse o trăsură, în care gesticula supărat ofiţerul cel mititel şi sprîncenat de la Cartier. Îi auzea în frînturi glasul metalic :

— E o pildă pentru alţii... Din pricina ăstora suferim noi...

Trist şi abătut, ca după o noapte de nesomn, intră în oraş printre căsuţe scunde. Şi nu înţelegea cum toată lumea aceea, care trecea înaintea lui, ori care rămînea în urmă, poate să-şi urmeze ziua cu aceeaşi linişte şi seninătate ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Cu toate acestea, fusese ucis un om...

— Ce zici, moş Avrame, a fost vinovat ori nu ?

— D-apoi cine poate şti, domnişorule ? La asta mă gîndeam şi eu. Am văzut mulţi oameni murind. Nici nu mai ştiu cîţi... Da' asta-i *altceva*...

Cînd, după amiază, intră în gară şi-şi luă loc într-un colţ, în mulţimea de uniforme vinete, întîmplările dimineţii se simplificaseră în mintea lui. C-o preciziune grozavă, vedea gestul automat al ţigării şi măştile anormale

ale soldaților care trăseseră. Sta tăcut și neînșcat în mirosul acela pătrunzător de mulțime.

— Ce ai, domnișorule ? parcă nu ți-i îndămînă... îl întrebă cu blîndeță moș Avram. Nu te mai gîndi la asta. Eu am și uitat...

Și-i zîmbea ca unui copil, mîngîindu-l pe umăr, ușurel, cu mîna-i mare și bătătorită.

X

La trenul de după-amiază, aceeași îmbulzeală obositoare. Și aceeași așteptare nesfîrșită a plecării — parcă ar fi fost vorba de un drum în necunoscut. Și-n vagonul murdar, căptușit cu scînduri goale, o îngrămădire pitorească de boccele și oameni. Soldați cățărați pe polițile de sus, pe spătarele băncilor, pe clituri de raniță și lădiți. O țesătură așa de strînsă, încît, odată intrat acolo, te simțeai făcînd parte dintr-un singur trup cu multe capete și nenumărate brațe, din care nu te puteai rupe, spre ușă, ori spre fereastră, decît cu sforțări înfricoșate.

Ghemuit într-un ungher, Paul aștepta această nouă plecare cu inima înțepată de teamă. Parcă urcase pînă acuma un drum dureros, cu îndîrjire și înfrigurare ; și nădăjduind ceasul popasului, îi era frică să nu fie dezamăgit. Dacă cumva nu va mai găsi pe Adrian ? Cerca să și-l închipuie acolo, în umbra tragică a fortificațiilor, și nu izbutea să întruchipeze decît ceva nelămurit și fugar, în care se amestecau, cînd silueta fugară a cuconiței Tina, cînd obrazurile crispate ale soldaților plutonului de execuție de dimineață. Închisese ochii și voia să-și statornicească gîndurile ; și fără voie începu să asculte un glas supărat de negustor guraliv.

O clipă deschizînd ploapele, zări în trupul multiplu din care făcea parte două brațe în mișcare și-un obraz asudat și rumenit de băutură.

— Cine-i împotriva noastră ? striga glasul întărîtat. Cine-i împotriva mea ? Să yie să mă mărturisesc ca la popă, — pe urmă ia o pușcă și-mi ridică viața, dacă-s vinovat ! Da' de ce să mă tai așa bucățică cu bucățică ? Încotro mă întorc aud : Negustori speculanți ! negustori tălhari !

— Așa și este ! observă cu răutate cineva din mulțime.

Omul asudat privi cu dispreț în partea de unde venise întreruperea, apoi își prăvăli cu palma căciula pe ceafă :

— Doamnelor și domnilor ! urmă el disperat ; nu sînt tălhar ! Să mă credeți că sînt un om cinstit și cu frica lui Dumnezeu... Dar am ajuns vremuri grele. Nu sîntem vinovați nici noi, nici jidovii, nimeni...

— Ba jidovii îs vinovați... replică iar necunoscutul.

— Ba să mă ierți, dragă ! Măcar c-au răstignit pe Domnul nostru Hristos, acuma nu-s vinovați. Sînt și ei negustori, ca și mine... Zic unii că vindem scump, că jupim lumea. Nu jupim lumea, domnilor ! Eu, dacă vreau să aduc marfă de la Galați, trec printr-o sută de vămi, oameni buni ! Așa-s acuma timpurile. Trebuie să trec printr-o sută de vămi. La domnu cutare, și la domnu cutare... la stația cutare și la domnu șef de tren cutare... la magazionerul cutare și la macagiul cutare. Toți mă jăcuiesc și toți mă dezbracă ! După ce mă jăcuiesc ei, trebuie să mă-ntorc și să mă închin la cei care cer bilet de voie... Acuma la toate trebuiesc bilete de voie... Trebuie să mă plec la domnu ofițer cutare, și la domnu jandarm cutare, și la domnu subcomisar cutare... la toate icoanele ! La cine să strig : săriți și nu mă lăsați ? Cum oi striga, sar cînii și mă mînîncă ! Trebuie să închid prăvălia și să mă dau cu capu-ntr-o fîntînă !

Unii din tovarășii de vagon, spînzurați pe polițile de sus. rîzînd fără rușine, arătară că ei nu pot crede așa ceva. Glasul cel răutăcios lămurea cu liniște :

— Ce spui dumneata, noi nu putem crede. Doar boierii îs oameni de treabă !

— Ba credeţi-mă, oameni dragi, credeţi-mă... se văita negustorul.

— Cum să credem ? urmă necunoscutul, de sus, din nour de fum de ţigări. Dac-ar fi cum spui, ar trebui să punem mîna pe ciomag. Dar nu punem mîna pe ciomag. pentru că nu-i aşa. Pe lîngă asta, ce drept avem noi să judecăm ? În gloanţe şi-n şanţuri stau alţii : noi hălăduim în *bencheturi*. Acasă muierile noastre au de toate, nici nu le pasă ! Nici la rechiziţie nu ne-au luat caii şi căruţele... Tare bine o ducem noi, şi alţii îndură tot greul. Cîmpul nostru singur se lucrează ; şi noi numai cu lenca şi cu beţia ! Cum s-avem noi dreptate ? Noi n-avem nici o dreptate. Şi nici pe dumneata nu te credem !...

Negustorul se bătea cu pumnii în căciula-i brumărie.

— Adevărat ! strigă el cu patos. Săracul n-are nici o dreptate !

Şi-n încrucişările de glasuri, între glume uneori cam nesărate şi vorbe cu două înţelesuri, în mirosul nesuferit, Paul simţea crescînd o aţîţare, o plămadă de ură. Era ceva tulbure şi fioros.

Crescut în Bucureşti, în căldura şi liniştea familiei lui, băiatul nu cunoştea pe ţărani decît din cărţi şi din spuse. Îşi formase o idee vagă despre un norod poetic, patriarhal şi inteligent, care-şi îndură cu resemnare crucea suferinţii. Acuma, de cîteva zile, simţea în glasuri aţîţare. Sub liniştea cuvintelor, fierbea otravă. În atmosfera grea a vagonului, trupul acela strîns şi înfierbîntat, din care făcea şi el parte, începu a revărsa într-un murmur neînţeles tînguiri care-l cutremurau pe băiat. Satele-i apăreau ca un pămînt necunoscut şi încă neexplorat, în care slujbaşii stăpînirii globesc vite şi paseri, scot la muncă forţată *văduvele* şi orfanii celor plecaţi în foc, împart ajutoarele ca pe un fel de premii de cumătrie, în care domneşte altă lege, altă rînduială... Plîngerile

suferinții mor la poarta țarinei. Căci între sate și-ntre orașele cele luminoase și fericite stă o prăpastie de întuneric...

Își întoarse ochii spre bătrînul lui prietin moș Avram, ca-nspre o salvare. Dar rezervistul clătină cu amar din cap :

— Vai de sufletele noastre, domnișorule... Am fost și eu acasă zilele trecute... M-am repezit să-mi văd gospodăria... Mi-am găsit vitele luate... nevasta o umbră, cu tulpanul peste gură... copiii desculți... N-are cine-i îngriji, n-are cine-i apăra... M-am dus ș-am întrebat de vite pe primar și m-am uitat urît la el. Mi-a spus că-s dezertor și să mă duc la datoria mea... M-am întors la moarte, oftă el c-un glas abia auzit. I-am lăsat în sama lui Dumnezeu, — că la oameni nu mai putem nădăjdui...

Paul își simțea pieptul ca-ntr-o ghiară. Închise pleoapele. Noaptea aceasta i se păru grozavă și nesfîrșită. Nu se putea clinti din loc ; îl înăbușeau aburul și fumul ; îl înjunghia disperarea crîncenelor amărăciuni pe care le vărsau toți de pretutindeni.

Cînd o zi alburie desfăcu zăbranicul din ferestre și arătă, pe cîmpuri amorțite, un pospai de ninsoare, simți că totuși va putea merge pînă la sfîrșit. Coborît din vagon, o înfrigurare îl cuprinse. Își stropi ochii cu apă rece de la o cișmea și zise, c-un rîs nervos, către rezervist :

— De acuma, moș Avram, nu ne oprim decît *acolo*...

— Da, domnișorule, dar trebuie să ne-ntărim. Trebuie să punem ceva cald la inimă...

Abia îl putu însă îndupleca bătrînul să beie un ceai, în picioare, dinaintea unei magherniți de scînduri. Plecară îndată, după ce întrebară de drumul Țifeștilor. Paul nu băgase de seamă nici unde se oprise, nici ulițile și casele pustii în lumina dimineții. Avea grabă să treacă, să ajungă acolo unde era sufletul și sprijinul mamei.

Cu cît vedea că se apropie, cu atît mai bine înțelegea că pasul acesta numaidecît trebuia să-l facă. Mama

for n-ar fi putut trăi liniștită fără o știre hotărîtă despre feciorul cel mai mare. Dar și dragosea lui adîncă pentru *bia* îl adusese pînă aici.

Și pășind sprinten pe marginea drumului înghețat, spre o zare pustie și lungă, își aducea aminte de o mulțime de clipe de acasă de la ei, din vremea fericită cînd trăia cel pe care-l iubea ca pe un Dumnezeu. O icoană îi răsări în minte ca o floare, din adîncimea ființii. Adrian îl ținea pe brațe ; mama sta sub lampă, zîmbind liniștit, și tatăl, într-un jîlț larg, luminat de jarul din sobă, spunea o poveste, inventa o fantazie înaripată pentru el, pentru cel mititel. Toți aveau o lucire în ochi și pe buze. Și Adrian, rîzînd, îl strîngea lîngă obraz cu dragoste.

De altminteri, crescuse în admirația fratelui lui mai mare. Îl urmărea pas cu pas în odaia lui, în ograda largă și-n tainica grădină. Își vîra năsușorul în cărțile lui cu poze și-n toate jucăriile lui cu resorturi și bobine electrice. Îi aporta ca un cățelus mingile aruncate c-un fel de batistă întocmită cu multă răbdare și meșteșug... Fratele lui era pentru el cel mai minunat și mai îndrăzneț băiat din lume. Și admirația aceasta, amestecată cu iubire, se păstrase, căci inteligența subțire și avîntată a lui Adrian îi deschisese o carieră înfloritâ în lumea literară, și sufletul lui distins îl ținea legat de ai lui cu dragoste neștirbită, cu atenții delicate pentru mamă, cu pietate caldă pentru dulcele cămin al anilor de odinioară.

De la o vreme Paul observă mișcare în lungul drumului, și visurile lui din trecut se șterseră, se cufundară în el ca-ntr-o ceață. Coloane de muniții mergeau în aceeași direcție cu el. Căruțele intrau pe șleah, de pe-un drumeag, și se înșirau una după alta, necontenit, cu caii pășind domol și cu soldații călări cumpănindu-se ritmic, încotoșmați în mântăli, cojoace și căciuli. Scrîșnea prundul și sunau obezile. Din cînd în cînd oamenii întorceau peste umeri obrazuri negre și aspre, slobozeau

cîte un strigăt și înălțau bicele cu codirișcă scurtă. Pe marginea stîngă a drumului, trecea cîte-un automobil ca-n vifor, «umplînd lumea de *miroaznă*», cum spunea moș Avram. Și-nainte, zarea stătea mută, fără soare, subt un abur de mîhnire.

La un popas, pe ghizdelele unei fîntîni, avură un răgaz de liniște. Șoseaua fu liberă un timp. Apoi, dinspre frontul necunoscut, începură a sosi căruțe cu bejenari. Boii mergeau repede, îmboldiți cu asprime de oameni; și-n cară, printre țoale și boclucuri amestecate, scoteau capetele femei plînse și copii mirați, pierduți în straiele părinților. Oamenii aveau o privire dușmănoasă, pironită înainte. Mînați de-o disperare mută de la locurile lor pustiite, de la casele lor prefăcute în cenușă, se duceau așa în neștire, ca pe un drum de țintirim.

Coloanele iar începură a curge spre zarea fumurie a apusului. Erau acum căruțe de țară, cu coviltire de rogojini, ducînd provizii de la gările din dosul frontului. Umblau cu cîte patru cai mărunți înhămați bulziș. Rezerviștii bătrîni îi îndemnau din chilna de dinainte, cu glasuri domoale și egale.

La o oprire a tunelului de coviltire, moș Avram intră în vorbă cu «oamenii lui». Se dădu lîngă roata de dinainte a unei căruțe și scoase tutunul și foițele. Răsucind țigări groase, scăpărînd și aprinzînd, — și moș Avram și rezervistul celălalt făceau parcă gesturile unui ritual. Stătură aplecați o vreme, se înălțară și-și apropiară nasurile, apoi începură a slobozi fum ca niște hogeaguri. În urma acestui lucru, părură înțeleși. Moș Avram, zîmbind șiret, făcu spre Paul un semn ușor din cap. Băiatul se apropie și căruțașul le făcu loc printre lăzi cu pesmeți și cutii de conserve.

Așa umblară pe drumul lung sfătuind încet, în pasul domol al cailor.

Oștenii vorbeau despre nevoile de acasă. Băiatul aduse vorba despre front.

— Nemții s-au oprit, răspunse prietinul cel nou al lui moș Avram. Acuma se-ngroapă-n pămînt. De-acu pînă-n primăvară s-or întări ș-ai noștri ca buruiana, ră, care nu moare. Și pîn-atuncea vin tunurile cele mari.

— Care tunuri ? !

— Cele mari. Niște tunuri cum nu s-au mai văzut pe lume. Așa aud. Apoi atuncea s-a alege. Hei ! oftă omul, șfichiuindu-și căluții... grea toamnă am petrecut noi ! Au rămas oamenii și dobitoacele pe toate drumurile și-n toate rîpile. Ne-au bătut și ne-au alungat. Dar mare-i Dumnezeu !

— Adevărat, numai a lui e puterea... aprobă moș Avram.

Paul se îndreptă, c-o înfiorare de nădejde :

— Vra să zică acuma lucrurile s-au îndreptat...

— Dă, știi mata, stăm ca omul cel ce-a fost bolnav... Avem *coraj* da' trebuie să mai prindem putere. Iaca, acuma ducem o leacă de hrană, — da' ce-ajunge la atîta lume ? O zi este, două nu... Războiu-i mare nacaz, oameni buni !...

Paul căzu pe gînduri. Într-un tîrziu începu a vorbi mai mult către sine :

— Cînd treceam acuma o lună pe drumuri de-acestea, bătea o ploaie rece și lumea umbla cu capetele plecate în jurul căruțelor, — parcă purtau morți... Ne duceam, ne duceam către miazănoapte, alungați ca de un vînt rău, cu picioarele zdrobite și sîngerate, fără nădejde să mai ajungem undeva. Acuma văd că nu se mai cunoaște nimic din ce-a fost.

— Nu se mai cunoaște, răspunse moș Avram, căci corbii și hultanii au curățit și apele au spălat !

În adevăr, corbii curățiseră și apele spălaseră. dar amintirea grozăviilor se întorcea întreagă în sufletul băiatului.

XI

Cu cît se apropiau de linia cufundată în negură a munților, cu atît mișcarea se înteța. Drumul era tot mai umblat de căruțe, călăreți și pedeștri. Paul vedea fețe liniștite, bronzate de asprimea anotimpului. Parcă preocuparea cea mare a morții, care stăpînea totul, alungase celelalte mărunțișuri ale vieții și oamenii dobîndiseră o gravitate marțială și severă. Poate era numai o părere. Impresia aceasta însă îi umplea sufletul de mîndrie.

Trecură prin sate cu mișcare întinsă de soldați. Coborîră în văi, urcară dealuri. Și deodată simți, departe, în fund, sub neguri, sclipind o apă.

— Am ajuns... zise deodată cărăușul. Acolo-i apa Putnei. Acolo s-a oprit bătălia. Aici trebuie să fie și regimentul dumneavoastră. Apucați pe drumul ista, printre vii, și pe urmă țineți culmea...

Cum ? a ajuns ? Băiatul privea nedumerit în juru-i, cu inima bătînd. N-auzea tunuri. Nu vedea așa-zisa linie de foc. Nu vedea nici o furnicare, nici o pregătire. În dreapta și-n stînga, pămîntul se înmlădia cu vii și pometuri. Pe drumeaguri se încrucișau oameni și căruțe, — trecînd parcă la îndeletniciri și la munci obișnuite.

Trecură printr-un corn de sat cu căsuțe rare. Întîlniră o corvoadă de soldați. Purtau la deal bucătării de campanie curățite și spălate.

Moș Avram întrebă :

— Într-acolo-i 89 ?

— Da.

Inima lui Paul începu a se zbate puternic și dureros.

— Sînteți din regimentul 89 ? întrebă el cu glas zugrumat.

— Da.

— Găsim noi aici pe domnu locotenent Plopeanu?...

Oamenii se opriră o clipă, privindu-se, ca și cum n-ar fi înțeles despre ce-i vorba.

— Domnul locotenent Plopeanu *Andrian* ? tresări deodată omul. Este la noi în regiment. Da' ce aveţi cu el ?

Paul nu răspunse. Se simţi mînat înainte ca de o izbitură de vînt. Porni, aproape alergînd:

— E frate cu domnu locotenent... lămurea moş Avram soldaţilor. Vine cine ştie de unde şi-l caută...

— Frate cu domnu locotenent? Îl caută? Apoi nu pe-acolo. Haideţi cu noi...

Paul, ca rătăcit, se întoarse în loc şi se duse după soldaţi. Trecură pe lîngă grajduri de cai, improvizate sub maluri de pămînt ; pe lîngă campamente rudimentare de bucătării, la adăpost de scînduri; pe lîngă o infirmerie instalată pe un tapşan, în corturi. Apoi soldaţii se opriră. Unul zise:

— De-acu luaţi-o tot înainte, pe cararea asta. Ieşiţi drept la batalionul trei. După ce treceţi printr-o vălcică şi printr-o vie, daţi de bordeie... Întrebaţi acolo, la compania unsprezecea...

Merseră încă o bucată bună de loc. Pierduseră din ochi lucirile Putnei. Treceau printr-un găvan curat, în scobitura căruia se roteau căpiţi de fîn şi nuci bătrîni. Era linişte şi singurătate şi abia se simţea adiind vînt uşor. Deodată fulgeră şi soarele de la asfinţit, printr-o spărtură de nouri, şi lumina lui tristă polei împrejurimile.

După o cotitură, la un şipot, găsiră soldaţi. Apoi văzură şi bordeiele, într-o poziţie de vilegiatură, ferite sub deal, într-o luncă rară de tei bătrîni. Soarele ajungea din asfinţit acolo şi lumina albituri întinse, clădiri de lemne şi grupe de ofiţeri şi soldaţi.

Băiatul se repezi. În mulţimea de trupuri în mişcare, ochiul lui ager descoperise pe Adrian. Capete se întoarseră nedumerite spre acest străin adus de vînt. Dar un glas tresări:

— Paul!

Și băiatul văzu pe frate-său năpustindu-se. Cînd căzu în brațele lui, îl orbiră lacrimile și începu a suspina.

— Ce este? stăpînește-te! îi zicea Adrian îngrijat. S-a întîmplat ceva? Cum se află mama? Ce face Mary?

— Cred că sînt bine, la Iași.

— Cum? nu știi nimic despre ele, despre Codinuță? Nu știi — ori îmi ascunzi o veste grozavă...

— Nu, Adrian, nu e nimica! Nu te uita așa la mine! Întăi te-am căutat pe tine. Pe urmă mă duc să găsesc pe mama. Vreau să-i duc vești de la tine.

— Dar tu, de ce ești despărțit de ea? Ce este? Paul, — să nu-mi ascunzi nimic!

Băiatul își încleștase mînile și, ca să-l liniștească. îi lămuri c-un glas pripit pribegia lui în Moldova, pe drumurile retragerii. Vorbind, se domolea încet-încet. Numai ochii mari îi mai luceau într-o bură de rouă. Se liniștea și Adrian. Și ferindu-l ușor în laturi, îl privi pe mezin cu admirație:

— Știi tu. Paule, c-ai mai crescut? Te-ai făcut mai voinic; suferința te-a întărit.

După clipa de spaimă, acuma rîdea, — parcă soarele căzut în asfințit mai stăruia încă pe obrazul lui. Toate nimicurile acestea copilărești și ușurele, care se spun la întîlniri neașteptate cu cei iubiți, îl făceau nespus de fericit pe Paul, îl mîngîiau, ca desmierdările de demult, de-acasă.

Se uita și el uimit la Adrian. Era parcă mai nalt și mai spătos în haina de ofițer, cu obrazul înegrit și supt, însă plin de energie. Și ochii aceia, ochii mamei, pe care-i avea și el, cît de adînci îi păreau și cît de serioși, cu toată lumina lor trecătoare de rîs!

Ca-ntr-o amețeală îi trecură pe dinainte ofițeri tineri, camarazii lui Adrian, și auzi nume pe care le uită îndată. Toți îl împresurau zîmbitori și prietinoși și cei mai tineri semănau unul cu altul.

Cum avu răgaz, băiatul își aminti de tovarășu-i de nevoie și trase pe frate-său înspre moș Avram. Îi spunea, învălmășit, cum l-a ajutat în tren, cum l-a îngrijit.«Nici nu-ți faci idee, Adrian, ce suflet!»

Ofițerul dădea din cap, privind spre moș Avram, care aștepta în poziție, cu obrazul liniștit și trist. Apoi îl cunoscu.

— Cum nu? Pe Avram Roșca îl cunosc. Am năcăjit amîndoi în stîncile munților, pe Călimani! Mult ai mai înjurat în vremea aceea, Avrame ! Ai scăpat de la nemți? Cum ai făcut, omule?

— Bine, trăiți domnule locotenent. Mi-am pus nădejdea la Dumnezeu și gîndul la Moldova. Ș-am străbătut...

Ofițerii ceilalți se apropiau interesați. Paul, entuziasmat pentru bătrînul lui, îl îndemnă să spuie tot, cum a fost de la început, să nu lase nimic la o parte, să povestească ca-n tren, în noaptea aceea cînd stăteau la foc...

— Spune, moș Avrame...

Bătrînul începu trăgănat, cu glasu-i domol și mîhnit. N-avea multe de spus, căci întîmplările erau foarte simple, — dar ceea ce cucerise pe Paul în noaptea dintăi, resemnarea nesfîrșită și credința într-o datorie a vieții, parcă radiau și de astă dată spre inimi. Băiatul privea în juru-i, surprins că ceilalți nu înțeleg cît era el de mîndru pentru istorisirea bătrînului rezervist...

În viața monotonă a bordeielor, căzuse o întîmplare însemnată, și camarazii începură a vorbi despre sărbătorirea ei. Mai ales căpitanul Racovăț, un uriaș cu înfățișare și vorbă de țăran, înțelegea că trebuie întocmit un banchet cu vin mult și mîncări grozave.

— Ascultă, Plopene, zicea el cu vorba-i lată și veselă. Fiecare lucru cu socoteala lui. Masa nu se face singură. Trebuie chemat Chirilă al meu, ca să-i dăm provizii. Dacă n-a arde și n-a strica, ne face el o masă destul de bună. Da' ce punem?

— Punem tovărășie, ca totdeauna, vorbi unul din ofițerii cei tineri.

— Nu așa, răspunse vesel căpitanul Racovăț. Nu-i drept. Eu îs cel mai vechi și vreau să pun jumătate. Și cealaltă jumătate o puneți voi. Bun ? — și privi cu mîndrie în juru-i. Atunci strigați «brava!» și «mulți ani trăiască!» Eu am avere opt găini și doi cucoși. Cînd văd pregătiri ca să pornim undeva, găinile mele vin singure și se suie în căruță, așa educație au. Un cucoș îl dau. Fac jertfa asta! Locotenentul Iordan are și el opt găini și doi berbeci. El dă un berbec. Eu dau paharele și sub-locotenentul Iordăchescu dă vinul care i-a venit de-acasă. Parte dreaptă.

Ce mai dau eu? Dau un soldat ca să rîșnească cafeaua lui Nicolau. Și la urmă mai dau un *banc* de maca, și n-o să ziceți că nu sînteți mulțămiți... Așa, acum urale și îmbrățișări!

În adevăr, ofițerii începură a striga ura ! ; se îmbrățișau și se felicitau într-o pornire copilărească.

Adrian zîmbea, cu ochii asupra asfințitului și ținînd pe mezin de mînă:

— Să-l lăsăm, zise căpitanul. Trebuie să ție sfat de familie. Noi mergem să rînduim masa. Poftiți, domnilor, la ordine!

Rămași singuri, la un colț de bordei, în cea din urmă lumină a amurgului, frații se priviră cu nespusă dragoste.

— Cum ai putut tu, mititelule, veni pînă aici ? întrebă Adrian.

Paul tăcea, mișcat.

— Ce-or fi făcînd ai noștri?...

— Ne-așteaptă... răspunse încet băiatul.

— Așa-i, ne așteaptă. Mama parcă era să se prăpădească cînd a izbucnit războiul. Mamele sînt toate contra măcelului... Și eu parcă-i dădeam dreptate cînd mă uitam la Codinuță, care petrecea și rîdea foarte vesel și

mulțămit de uniforma mea. Ce știe un pui de șase ani! Mama și Mary se uitau la el cum rîde și-și ștergeau ochii de lacrimi... Cine știe dacă ne-om mai vedea!

— De ce vorbești așa, *bie?* îl desmierda mezinul, alipindu-se de el.

— Te uitai la nebunia de adinioarea? reluă Adrian. Ce putem face ? Aici sîntem prizonierii tristeții și trebuie să ne mai eliberăm din vreme în vreme. Zilele acestea de odihnă, cînd tace tunul și dincolo, în șanțuri, bieții oameni dormitează lîngă puști, mie mi se par cele mai grele. Zilele acestea au ceva nehotărît, ceva mohorît și tragic, prin așteptarea zilei de mîne, prin necunoscutul pe care-l poartă în ele. Nu-i așa că tu ți-ai făcut altă idee de războiul nostru și de locul acesta? Și eu, înainte de a intra în foc, aveam altă idee...

— Adevărat. Credeam să găsesc zarvă, lupte, bombardament...

— Sînt și de-acestea... Și după ele, ne regăsim mai puțini, trudiți de moarte și veseli totuși că n-am pierit noi ș-au pierit alții.

Mezinul îl privi cu mirare. Adrian începu a rîde silit :

— Aici, puiule, trăiești ca cîrtițele și pieri fără glorie... Oamenii noștri cad zdrobiți, de multe ori fără să vadă pe inamic... — Acuma e o epocă de acalmie, urmă Adrian, cu ochii lucind în bătaia amurgului. Inamicul se mișcă rar, pentru rectificarea unui colț de poziție, pentru o recunoaștere. Ieri, un grup de soldați năcăjiți de la noi au făcut o incursiune, ca să-și mai acopere sărăcia... S-au întors cu cojoacele și bocanci de la dușmanii căzuți... Au lăsat doi acolo ghemuiți între sîrme... A, războiul ne întorce îndărăt!...

Ofițerul oftă.

— Și mai este ceva, șopti el. Oricît am ascunde, oricît ne-am cuirasa sub vanitate, trăim c-o singură preocupare, căci în fiecare oră jucăm un zar teribil!

Paul asculta cu privirile ațintite, înfricoșat.

— Astăzi, *bie* ești trist, îngînă el.

— Nu, mititelule, nu. Dimpotrivă; sosirea ta mi-a făcut mare bine. Simt însă nevoia să mărturisesc lucruri pe care altora nu le pot spune... Și am în mine destulă dragoste pentru pămîntul nostru, și hotărîre de jertfă ca să nu acopăr adevărul...

Tăcură și rămaseră privind, — amîndoi alături, — la cea din urmă lumină trandafirie, care înghețase, ușoară și abia văzută, între nourii înălțimilor și negurile munților. Curînd însă sara cuceri împrejurimile. Sosi ca o fumegare din necunoscut, adusă de un vînt neașteptat. Coroanele teilor bătrîni începură a vibra, într-o susurare melancolică. Și departe, spre apus, izbucni o bătaie înăbușită de tun, urmată îndată de alte trei.

— Acesta e salutul serii... zise încet Adrian. Este o baterie de la *dînșii*, care în toate serile ne aduce astfel aminte că ne pîndește destinul. Auzi fîșîitul bombelor?

Instinctiv, băiatul își aplecă grumazul. Prin pacea fumurie a colinelor nedeslușite trecu un sunet strident, ca o sfîșiere de mătasă, — apoi mugi o spargere surdă.

— Asta a căzut în vii... vorbi Adrian.

Paul îl privi cu sufletul pătruns de o înfiorare străvie. Îi fusese frică ; nu voia să mărturisească.

Adrian îl cuprinse de braț :

— Atît a fost. Putem să ne urcăm sus, la creastă...

După cincizeci de pași, intrară într-un șanț de comunicație, apoi cotiră în tranșee în grabă săpate, sumbre și umede. Observatori rari vegheau, din loc în loc.

Cîmpia vagă a Putnei se întindea în fundul întunericului, tăcută. Băiatul o simțea însă amenințătoare. Dindărăt, dintre dumbrăvi și vii, clipi o fulgerare în zigzag. El tresări iar. Tunuri băturâ, în izbucniri violente, în liniile noastre.

— Acesta-i răspunsul de la noi... zise Adrian.

Și în noaptea depărtării, după un timp, pîlpîiră o clipă lumini de explozii. Apoi se făcu iar liniște, — și,

în cuprinsul mohorît, sub văzduhul fără stele, nu se mai simți nimic.

Stăteau amîndoi ca două umbre neclintite.

Adrian vorbi cu voce scăzută :

— Aceasta-i liniștea noastră. E ca o odihnă după cumplite încercări. Uneori peisajul acesta pustiu, liniștit și trist, tresare ca sub vifor. Ș-atuncea cad vrednicii lîngă nemernici, amestecați în aceeași pustiire a gloanțelor și schijelor. De ce au pierit cei care rîdeau ieri ; de ce trăiești tu, ca să te temi de mîni, — nu se știe... Ah, titelule, generația noastră are o viață tragică și absurdă... Nu știu dacă mă înțelegi, titelule...

— Te înțeleg, *bie*, suspină în întuneric mezinul.

— Da ; pămîntu-i plin de mormintele tinereții.

Adrian avea o voce așa de amară, încît lui Paul îi veniră lacrimile, și le lăsă să curgă în lungul obrazului. Își simți apoi dreapta cuprinsă în pumnul tare al fratelui său, și se întoarseră încet, alături, prin întunericul șanțului, pe lîngă fantomele observatorilor.

Un glas îngînă :

— Trăiți, domnule locotenent *Andrian !*

— Bună sara... murmură ofițerul.

Cînd ieșiră în dumbrava de tei, găsiră intrările bordeielor rumenite de focuri, care ardeau înlăuntru. O ordonanță se apropie de ei și-i pofti la domnu căpitan.

— Bordeiul lui Racovăț se numește «*comandament*», lămuri Adrian.

Intrară la comandament plecîndu-se adînc din șale. Coborîră trei trepte și Paul simți în nări umezeala caldă a pămîntului.

Pereții erau sprijiniți cu bîrnuială de lemn. Două lăviți înguste, acoperite cu pături, se întindeau în lung, de o parte și de alta. Masă fixă nu era. Nevoia comandase întoarcerea îndărăt la masa primitivă a strămoșilor, joasă, rotundă și cu trei picioare. O ordonanță tocmai o dădea de-a dura dintr-un colț ca s-o așeze într-un loc potrivit.

La alt colț, o sobă ciudată și informă de pămînt bătut adăpostea un foc capriţios, care amenința necontenit cu limbi ascuțite pe cei ce se apropiau de el. Dindărătul limbilor ascuțite pufneau șuvițe de fum, care se îndrumau spre ușă, prin coridorașul dintre lăviți. De o grindă de sus era aninat un felinar puternic, împlătoșat cu rețea de sîrmă.

— Salut pe oamenii cavernelor! strigă Adrian Plopeanu, înaintînd prin fumul luminos.

Ofițerii îi răspunseră cu veselie, într-un amestec nedesluşit de glasuri.

— Haideți, domnilor, strigă căpitanul Racovăț ; poftiți, — să mîncăm cucoșul meu și berbecul lui Iordan. Sclavii s-aducă tacîmurile şi să vie orchestra...

Orchestra, fala batalionului, era alcătuită dintr-o scripcă și dintr-o cobză de la compania a noua. Țiganii care mînuiau aceste delicate instrumente le purtaseră pe toate drumurile războiului cu cinste și cu credință. La ordinul căpitanului, în pîcla de la intrare, pe loc prinseră a murmura strunele. Și lăutarii, sprinteni, negri și cu ochii ageri, se grămădiră într-un colț, începîndu-și concertul.

Chirilă, ordonanța lui Racovăț, își pusese șorț, care părea alb prin fumegarea bordeiului. Ș-avea un zîmbet larg, care-i ducea către urechi gura mare de om scund și căpățînos. Racovăț lămurea că «așa zîmbesc chelnerii». Și numai "poama asta», în tot regimentul, a putut primi de la el asemenea educație.

Ordonanțele celelalte nici nu cîrcneau la poruncile tainice ale lui Chirilă. Și pe cele trei trepte ale bordeiului era o urcare și o scoborîre neîntreruptă, după tacîmuri, după pahare, după sticle, după o solniță — pînă ce, însfîrșit, sosiră în străchini largi mîncări înecate în prea multă zamă și fripturi prea uscate.

După părerea lui Racovăț, cucoșul era tot temeiul ospățului. Mai întăi, pentru că era foarte mare ; ș-al doilea,

pentru că era foarte bătrîn. Un asemenea cucoș, care și-a stăpînit cu vrednicie în campanie găinile, cere mult vin. «Să vie vin ! să vie vin !» țipau ofițerii. Și ordonanțele se repezeau îmbulzindu-se și ciocnindu-se. Era o învăluire amestecată de vorbe, o veselie care lui Paul i se părea nefirească și forțată. Și din colțul lor — furișîndu-l parcă pe sub larmă — țiganii strecurau un cîntec cu dulci și triste mlădieri. Cobzarul avea o voce din cap simpatică și stăpînită și înflorea melodia cu acorduri moi de strune, închizînd pe jumătate ochii cu luciri de aur :

Frunză verde trei granate
Ce să facem noi, măi frate ?
Tu străin, și eu străin :
Hai în codru să trăim...

Cîntecul acesta se armoniza surprinzător cu ceea ce răsărăsese în sufletul lui Paul din amurgul melancolic, din mohorala tranșeelor și din înfricoșaia mîhnire a cîmpiei Putnei, cufundată în negură și noapte.

În jurul lui, în poziții incomode, aplecați asupra mătăsuți rotunde, ofițerii mîncau cu hărnicie fără să se mai servească de furculițe și cuțite. Aruncau oasele la întîmplare, și, mestecînd încă, întindeau cupele spre paharnici, cerînd prin semne vinul. Vorbeau toți odată și unii aveau o vădită aplecare spre discursuri. Băiatul privea surprins, de și acuma înțelegea că ar fi fost nefiresc să fie altfel. În ochii aceia arzători, în izbucnirile acelea violente, era ca o înfrigurare și ca o neliniște. Din cînd în cînd Adrian îl privea cu dragoste, cu un zîmbet stîns.

Căpitanul se sculă în picioare, cu paharul în mînă. Ofițerii tăcură... Ordonanțele rămaseră drepte prin colțuri și scripca țîrîi zugrumată.

— Domnilor, zise Racoviță cu ifos și cu un zîmbet de țăran poznaș. Ce voiam să spun ?

— Domnule căpitan, îl întrerupse un ofițer mititel ; — poate nu voiai să spui nimic...

— Așa-i, răspunse simplu căpitanul ; mi se pare că n-am ce spune. Ba da. Să bem un pahar de vin în sănătatea lui Plopcanu, care a avut astăzi o bucurie. Asta-i rar la noi, domnilor ; și-l putem felicita. Pe urmă, dacă voiți, putem bea încă unul în memoria sărmanului meu cucoș. În sfîrșit voiam să vă anunț că, îndată ce sclavii vor strînge și vor da afară gunoaiele orgiei, eu pun pe masă un pumn de *bumăști* și devin bancher. Iordăchescule, ai adus biblioteca ?

— Da, domnule căpitan, răspunse mititelul, bătîndu-se peste buzunarul de la piept.

— Bravo, am să te propun pentru decorație. Îți dau «Serviciul credincios». Dar artiștii nu croncănesc ? adăogi cu glas tare Racovăț, întorcîndu-se spre lăutari.

Scripca tresări îndată de lîngă ușă, întovărășită de zumzetul cobzei.

Paul, ușor înfierbîntat de vin, cerceta în juru-i. Vedea priviri și rîsete simpatice. Ofițerii tineri se întindeau peste masă, ca să ciocnească cu el. Un obraz smead, aproape copilăresc, ras cu îngrijire și pudrat, se apropie de el, și o voce scăzută, care-i părea un cîntec, începu a-i vorbi de Adrian.

Ofițerii aceia făcuseră în tovărășie o campanie spăimîntătoare. Lăsaseră pe alții în furtunile măcelurilor și pe drumurile retragerii. Pe mormintele căzuților, cei rămași își înșelau orele ca-ntr-o insomnie. Nu-i puteau însă liniști nici banchetele cu cucoși și berbeci, nici vinul, nici cîntecul trubadurilor acelora negri și necunoscuți, nici disputele fără rost, nici jocul de cărți.

Pe cînd se organiza, pe măsuța împodobită c-o pătură, «o baccara cum n-a mai fost», — lăutarii încet-încet își subțiară cîntecul, apoi se strecurară pe ușa bordeiului, adulmecînd urmele ordonanțelor și resturile mesei. Locotenentul Iordan, la stînga lui Paul, aproape

de soba plină de jaratic, povestea odiseea batalionului trei. În Călimani, la Jiu și Olt, pe Argeș, la București, batalionul lor se bătuse neîntrerupt.

— Un rînd de oameni s-a pierdut. Acuma batalionul se completează a doua oară... Colonelul nostru e un om bun și moale. El nu intervine, nu țipă. Din pricina asta de patru luni stăm neîntrerupt în vijelie... Nu face nici măcar raport să ne decoreze...

Băiatul îl privi surprins. Într-adevăr, el uitase că mai este și nînglierea ori zădărnicia aceasta.

Jocul de cărți se înfierbînta. Cu chipiul pe ceafă, cu fruntea asudată, căpitanul Racovăț dădea cărțile făcînd glume, — apoi își fila «hîrtiile» cu atenție, cu buzele strînse. Cînd trăgea banii cîștigați, într-o gamelă mare pe care o ținea între genunchi, mustățile mari, castanii, i se zbîrleau de plăcere.

— Atîta cusur are căpitanul... șopti locotenentul Iordan. Îi plac banii. Îi strînge, îi înoadă, îi coase în haine. Cînd pierde, se îmbolnăvește de supărare.

Paul privea acuma cu luare-aminte la frate-său. El știa că nu punea niciodată mîna pe cărți. Acuma urmărea pasionat jocul, ponta mult, ș-avea în priviri o lucire neliniștită. Era așa de absorbit, că nici nu mai întorcea ochii la mezin.

— Ce ? Adrian joacă ?

— Sigur. Aici jucăm toți. Ce putem face altceva ? Aș putea spune că asta-i principala noastră îndeletnicire, cînd avem o zi de liniște. Uite, am să zvîrl și eu un pol, pe tabloul din dreapta...

Iordan se trase înspre jucătorii încordați și Paul rămase singur.

Stătu o clipă privind fețele acelea contractate, trecute în altă lume parcă, pălite de răsfrîngerea jaraticului, — apoi se strecură afară.

Era în noapte, în întinderile necunoscute și nevăzute, o liniște grea. Numai vîntul fîșîia ușor și purta fluturări

de ninsoare. Nu cutează să se miște din locul lui, din preajma bordeiului. Aproape, începu într-un timp a simți o ușoară mișcare. Apoi percepu firul subțire și melodios al scripcii lui Chiruț. Încet-încet împrejurimea începu să aibă o viață ascunsă și tainică. Dar vîntul se întețea, — și prinse a suna în dumbravă cu modulații înalte, aducînd cernere măruntă și aspră de viscol.

Paul tresări. O umbră se oprise lîngă el. Un glas îi vorbea. Cunoscu pe moș Avram.

— De-acuma, domnișorule, s-așază iarna...

XII

Viscolul bîntui două nopți și două zile și acoperi bordeiele și împrejurimile cu învăluiri crețe de omăt mărunt. La tranșee, oamenii lucrau necontenit cu lopețile. Acolo stătu viermăt neîntrerupt și zi și noapte. Dincoace, în dumbravă, și între vii spre sat, mișcarea oamenilor deschidea îndată-pîrtii. Și-n prima zi albă de liniște, sosi preotul cu niște sergenți dascăli. Era ajunul sărbătorilor Nașterii. Crăciunul venise pe nesimțite și prin surprindere ca un dușman.

Zilele acestea, monotone și triste, Paul le petrecu în bordeiul «comandamentului», cu Adrian, cu căpitanul Racovăț și încă doi ofițeri.

Dimineața, căpitanul totdeauna se scula întăi, și-și făcea îndelung toaleta, ajutat în fiecare clipă de Chirilă al lui. Avea grijă de toate cutiuțele, de toate periuțele și prosoapele. Își întărea cu acul bumbii și cusuturile, cerceta rosăturile de la mînici și de la genunchi ciătinînd din cap ; după aceea se închina, făcînd cruci mari și șoptind rugăciuni neînțelese. Își scria rapoartele cu grijă și-și trecea într-un carnețel însemnări misterioase, pe care le scria mărunțel, c-un creion cît un simburaș.

În vremea asta se sculau și ceilalți ofițeri, căscînd, și se îmbrăcau în pripă. Ieșeau afară, cu ordonanțele după ei, și-și căutau de servicii.

În adunările de după-amiază, în lumina posomorîtă a bordeielor «se organizau» de obicei partide de poker. Și Paul urmărea cu gîndurile aiurea jocul lui Adrian.

Cînd aveau loc sfaturi, apoi se dezbăteau intrigi și nemulțămiri mărunte. Rareori, provocați de băiat, evocau înfricoșatele zile ale toamnei. Ș-aici căpitanul, zbîrlindu-și mustața, se oprea fără nici o cruțare la operațiile maiorului Adam, trecut de la comanda batalionului trei ca ajutor al colonelului.

— Dacă nu era Bonaparte cu noi, zicea Racovăț privind în juru-i să vadă de n-ascultă ordonanțele, dacă nu era Bonaparte cu noi, nu ne piereau atîția flăcăi vrednici. El ne-a trimes în gura lupului de atîtea ori, ș-apoi ne lăsa să ne descurcăm cum om putea... Scumpa-i ființă avea atunci îndată treabă la Divizie. Cum începeau tunurile, ca prin farmec se deranja telefonul și el avea treabă cu Divizia. De aceea i-a și rămas numele «domnul colonel Divizie». Acuma îl face colonel. Are rude prin-tre *măriri*...

De la «colonelul Divizie», cercetările sfatului treceau asupra altora, și totdeauna Racovăț avea o vorbă muș-cătoare. Colonelul, dormind într-o tohoarcă de cioban, se gîndea cînd va veni vremea să se ducă acasă «să facă pace cu nemțoaica lui»; maiorul de la batalionul întăi cugeta cum să se taie la deget, ca să-și puie al șaselea semn de rănit.

— Pe cinci le-a pus dintrodată, lămurea Racovăț. A căzut aproape de el, într-o margine de pădure, un ceaun de cele mari. Și l-au ajuns la picioare și la mîni cinci zburături. A stat trei zile de vorbă, la ambulanță, cu doctorul, asupra acestui eveniment, și la urmă s-au con-

vins amîndoi că fiecare zgîrietură în parte putea să fie mortală, deci fiecare trebuie să-şi aibă semnul ei. Deatunci a devenit erou şi poartă cinci semne. Cînd se duce la tîrg, toată lumea întoarce capul după el...

Racovăţ nu cruţa nici pe generalii cei mari.

— Ce poate să ştie un om care fuge cu automobilul ? zicea el cu mirare.

Era într-o după-amiază liniştită şi plicticoasă. Focul fumega în monstrul din colţ, şi Racovăţ ceruse de la sublocotenentul cel mititel «biblioteca». Din obişnuinţă «ponţii» se rînduiră în juru-i, şi Chirilă întinse pătura pe măsuţa rotundă.

Chiar atunci simţiră vibrarea caracteristică a depărtării. Începeau tunurile duşmane. Auziră curînd şi bufniturile spargerilor, mai aproape. Şi deodată din bateriile dindărăt, din podgorii, începură una după alta bubuituri pline, care cutremurau pămîntul.

— Aiştia-s *franţujii*... zise rînjind Racovăţ, cu pachetul de cărţi în mînă.

Din depărtare, canonada urma cu stăruinţă şi se înteţea. Se mîniau parcă şi tunurile de-aici, ş-acuma trăsneau fără întrerupere, cu pocnete stridente. Adrian coborî zîmbind în bordei.

— Astăzi avem muzică, vorbi el, privind la Paul.

— Ai fost la avanposturi ? îl întrebă Racovăţ.

— Da. E linişte. Totu-i în rînduială.

— Atuncea taie cărţile... îi zise căpitanul, înfăţişîndu-i pachetul.

Începură a juca pe cînd băiatul, c-un ascuns sentiment de frică, ceva care parcă sta întins în el ca o strună. asculta duelul de artilerie. Bombe mari prinseră a sosi în împrejurimi. Le auzea năvala năprasnică, şi jucătorii instinctiv plecau capetele şi rămîneau cu mîna întinsă cerînd carte. Într-un timp, descărcările bateri-

ilor de aproape erau așa de dese și mugetul lor avea ceva așa de înfricoșat ș-așa de măreț, încît se opriră cu toții ascultînd, în tăcerea bordeiului.

Amurgul sosi într-un haos de sunete și de explozii. Chirilă aprinse felinarul. Căpitanul își chemă iar tovarășii la joc. Din ușa bordeiului, Paul vedea pîlpîirea neîntreruptă a bateriilor și vuietele adînci parcă scurmau măruntaiele pămîntului și i se opreau ca izbituri de ciocane în mijlocul frunții. Din cînd în cînd un șuiet fioros trecea, — și izbucnea o bombă străină undeva, în apropiere. Mișcarea inimii îi era așa de violentă, încît se retrăgea în umbra umedă a bordeiului.

La un ceas după înserare, canonada spori. Și în huruirea, devenită acum monotonă, băiatul începu a se liniști. Se întinse pe-o laviță. Stînd întins pe spate și cu ochii ațintiți în grinzile de sus, avea sensația că pămîntul subt el se încrețește. Și fără să înțeleagă de ce, începu să aștepte, cu gîtul fix și inima mișcată, să cadă un proiectil acolo unde privea el deasupra coamei... Apoi, în același loc, în întuneric, parcă i se deslușì chipul delicat al cuconiței Tina. Îi zîmbea, — strecurînd în el o înfiorare plăcută...

Tîrziu, simți că văzduhul și pămîntul s-au liniștit deodată. Îl cuprinsese o somnie dulce. Auzea glasuri în juru-i vorbind de ambulanță și de răniți ; apoi se deșteptă într-un ușurel zvon melodic, care părea că coboară de sus, de departe. Încă ametit, ieși după ofițeri. Și-n noaptea deplin liniștită și înstelată, văzu trecînd prin marginea dumbrăvii șiraguri dese de cavalerie. Erau sotnii de cazaci. Într-un freamăt de furtună armonizată, cîntau bucăți religioase în limba depărtatelor stepe.

Găinușa clipea deasupra cu ochișori de pietre scumpe și carul mare își întorsese oiștea... Șiragurile de călăreți se șterseseră, și cîntecele lor tot mai depărtate și mai dulci se înălțau la stele.

XIII

La 28 dechemvrie, regimentul primi ordin să-şi schimbe locul mai la deal, înspre munte. Şi găinile lui Racovăţ se suiră singure în căruţă. În aceeaşi zi, dimineaţa, Paul se despărţi de frate-său, — şi, cu inima plină de nădejde, porni spre Iaşi, ca să caute pe mama lor, pe Mary şi pe Codinuţă. Moş Avram îl însoţea, ca «ordonanţă la familie».

Anul-nou băiatul îl făcu pe drum, între trenuri întîrziate şi blocate, pe un frig aspru şi nemilostiv. Bătrînul îi fu de mare folos, prin stăruinţa lui neîncetată de a găsi un culcuş ş-un pahar de băutură caldă. Niciodată Paul n-a putut înţelege ce făcea omul acela umilit, cum îndrăznea să bată la uşi, ce vorbe spunea ca să izbîndească. Totdeauna însă îl ducea la un prag primitor.

Niciodată moş Avram nu-l lăsa să fie faţă la asemenea lungi şi desigur obositoare parlamentări. Mai tîrziu abia băiatul înţelese că rezervistul căuta să-l cruţe de multe şi repetate umilinţi, pînă ce găsea vadul spre milă. Aşa — îl ducea de-a dreptul, cînd într-o bucătărie fierbinte, subt ochiul protector şi înlăcrimat al unei femei bătrîne, cînd într-o înghesuială de magherniţă ovreiască, unde oameni trişti din altă rasă, fără să-l întrebe un cuvînt şi fără să-l cerceteze, îi înfăţişau paharul de ceai ; cînd în iatacul unor bătrînei bine hrăniţi şi rumeni, care-l aşezau într-un fotoliu, în faţa focului, şi-l compătimeau cu glasuri încete şi muzicale, în tăcerea odăiţii şi într-un miros de mere şi de flori uscate...

În gara Tecuci destinul îi dădu o primă lovitură.

Din colţul de peron unde aştepta, învălit în manta şi în glugă, privea într-o dimineaţă sosirea domoală a unui tren sanitar. Maşina cu stropituri de omăt şi promoroacă pufnea obosit. Vagoanele defilau închise, arătînd la un geam cînd un profil de soră de caritate, cînd

un trup răstignit într-un culcuș alb. Un miros pătrunzător de doctorii, de răni vechi, parcă izvora din cosciugele acestea ale durerii.

Trenul se opri foarte încet. Un maior-doctor brun, uscat și cu ochelari, căzu de pe o ușă deschisă, urmat de o soră de caritate blondă, scundă, grasă ca o potîrniche, care pășea mărunțel, cu ușoare legănări : abia se ținea de doctor. Amîndoi își făcură loc în mulțimea de pe peron. Maiorul își plimba pe sus ochelarii, cetind inscripțiile. — Apoi, nerăbdător, își înălță glasul :

— Unde-i șeful de stație ?

Nimeni nu știa unde-i șeful de stație. Atunci doctorul ceru un impiegat. Nu se găsea nici un impiegat. Birourile erau închise.

— Lipsește și domnul comandant al gării, îi spuse în pripă un hamal.

— Atunci cu cine pot vorbi aici ? începu a striga doctorul. Am un mort în tren. Trebuie să-l las, ca să mai lărgesc locul pentru răniți. Cum ? nu-i nimeni ca să primească un tren ? Poate avem o nevoie... Se poate să fi ajuns în asemenea hal de sălbătăcie ?

— Ce este ? cine răcnește aici ? izbucni o voce răgușită ; și un funcționar cu șapcă roșie își făcu loc prin mulțimea strînsă roată în jurul doctorului. Surorii de caritate parcă-i era rușine, și-și ferea ochii în laturi.

— Ce poftiți, domnule doctor ?

— Pot vorbi cu dumneata, domnule ? puteți lua măsuri pentru primirea unui ofițer mort ? Nu-l pot duce mai departe. Întreb de jumătate de ceas și nimeni nu răspunde. Parc-am fi intrat într-o pustie !

— Bine, să primim mortul... răspunse cu vocea-i groasă funcționarul. Dar dumneata nu te supăra, domnule doctor. Sîntem și noi oameni ș-avem dreptul să ne plictisim de-atîtea zile și nopți nedormite.

Doctorul încruntă sprîceana și voia să ridice glasul. Apoi zări ochii înspăimîntați ai surorii. Și se stăpîni. Porni spre tren, și slujbașul cu șapcă roșie îl urmă, lăsînd în trecere, ca o dîră, miros tare de tutun și de vin.

Paul se strecură prin mulțime. Încă era amețit și tulbure de o noapte neliniștită și rău dormită. Se înșiră și el în hora de oameni, mai mult din curiozitate.

Pe ușa deschisă, sanitarii, milițieni bătrîni, se năcăjau ca să scoată trupul mort întins pe o targă. Doctorul, din urma lor, își ridica glasul nemulțămit. Funcționarul, la scară jos, îi privea cu șapca pe ceafă și cu mînile în șolduri.

— Ridicați puțin într-o parte... îndemna el, făcînd semn în sus cu mîna dreaptă. Nu așa : într-o parte !

Din urmă, îi certa glasul doctorului. C-o mișcare bruscă și disperată, milițienii se smunciră și scăpară dintre uși. Mortul, lovit, se mișcase însă, și pătura căzu de pe el. Paul recunoscu obrazul lui Berceanu.

Capul tînăr, slăbit și prelung, era înfășurat în bandaje sîngerate. Ochii sticloși erau căzuți în orbite. Gura strîmbată puțintel sub mustața tușinată englezește încremenise într-un zîmbet care părea ironic.

Băiatul simți că trebuie să răcnească, ca să nu se înăbușe. Răcni și căzu spre mort, avînd ca un fulger încremenit în minte scurta lor prietinie, într-un colț de lume...

Cînd se regăsi în brațele lui moș Avram, Berceanu dispăruse, lumea murmura nepăsătoare în juru-i, și la un geam al trenului sanitar sta sora, privindu-l cu curiozitate.

Șovăind, trecu în colțul lui. Cu buzele strînse, privea un punct fix, în necunoscut, în cerul verziu, deasupra șiragurilor de vagoane ninse.

XIV

La Vaslui, cînd intră la poliție, ca să întrebe despre doamna Eleonora Plopeanu, găsi pe funcționari vorbind aprins despre o catastrofă de cale ferată, la Ciurea, lîngă Iași. Era aproape amiază. — și știrea venea proaspătă de la oficiul telegrafic.

Subcomisarul, om lung și slab, cu nasul ascuțit, părea agitat și vorbea peltic :

— Doamna Eleonora Plopeanu ? O clipă numai, drăguță, să pun să cerceteze...

Trecu în altă cameră și se-ntoarse îndată, agitînd brațele spre scriitorii de la mese.

— Bine, domnule, este cu putință ?

Dintr-un colț, un copist ghebos își înălță deasupra maldărului de hîrtii obrazul palid și răutăcios :

— Într-adevăr, acuma ținem recordul... vorbi el cu glas subțire. Un tren întreg zdrobit. Sute de oameni sfărîmați și arși. Alte sute răniți. Așa ceva numai la noi se-ntîmplă !

Paul închise ochii. Văzu limpede trenul, trenul lung cu ghirlănzi de oameni pe acoperișuri, scări și tampoane : ticsiți în coridoare și-n compartimente, clădiți pe bănchete, pe cufere ; pretutindeni trenul cu lumea abia mișcîndu-se și abia respirînd. Îl văzu într-o prăbușire, în zvîrcolire și flacări...

Se simți amețit. Se gîndi la ai lui. Poate sînt în Vaslui, poate au trecut mai nainte. Nu sînt în Vaslui, desigur c-au trecut mai nainte...

— Eleonora Plopeanu nu este — zise cineva deschizînd ușa și apoi închizînd-o iar.

— Nu ? bine. Nu este ! vorbi subcomisarul întorcîndu-se spre băiat. A cîtea deraiare este asta ? urmă el, revenind spre mese. Hei, dar asta are cîntec... și începu a rîde. N-aveți idee ce întîmplare ciudată ! Închipuiți-vă

că voiam să plec asară la Iași. Și n-a vrut nevastă-mea în ruptul capului. Nu și nu ! Că trebuie să mergem la un botez, la Vîlcu. Știți : Vîlcu a botezat asară. A fost șampanie și icre negre ; slăbiciunea mea ș-a nevestei... Ce făceam eu dacă plecam ? Phe !...

Își aprinse o țigară și prinse a se frămînta neliniștit...

— Pe onoarea mea, e ceva nemaipomenit ! Trebuie numaidecît să mă duc să spun nevestei. Știi cum are să se sperie ? N-aveți idee ce sentimentală e ! Ei bine, dar la urma urmei asta-i scandalos ! Ce fac cei de la căile ferate ? Asasinează lumea ! Asta-i nemaiauzit. Așa nu mai merge. Eu, să fiu guvern, aș pune să-i împușt̨e, pe onoarea mea ! Crezi că se poate altfel ? Ne ducem de rîpă. De aceea merg toate prost. Nimeni nu ia măsuri, nimănui nu-i pasă ! Phe !

C-o pufnitură de dispreț, azvîrli țigara. Apoi aprinse îndată alta, c-o observație filosofică :

— Curios lucru să te gîndești că puteai să mori... Phe ! Aș vrea să nu afle nevastă-mea pînă ce nu-i spun eu...

Își căută chipiul bucuros și satisfăcut, pe cînd copistul ghebos și palid îl observa cu coada ochiului, c-un zîmbet de răutate.

Paul ieși amețit și i se păru ciudat că găsește în ulită pe moș Avram așteptîndu-l liniștit.

— Ai auzit, moș Avrame, ce s-a întîmplat ?

— Da. S-o *faramat* un tren... Ce putem face noi ?

Așa era. În juru-i, lumea trecea liniștită la afacerile ei. Negustori așteptau în lungul trotuarului pe subcomisarul cu nasul ascuțit, și-i vorbeau despre afaceri mărunte, despre transporturi de făină, despre vite care trebuiau duse la abator. Afacerile celor vii puteau sta alături cu strălucirea soarelui. Moartea de fiecare clipă nu le putea opri.

Ca și cum ar fi fost lovit de o jignire, băiatul își încruntă ochii mari, cenușii ; și porni repede pe ulița îngustă. În apropierea gării, ocoli lesul umflat al unui

cal, părăsit în omătul murdar, cu picioarele drepte și țapene înălțate în sus ca niște pari de lemn. Arătarea aceasta îl urmări multă vreme în furnicarea pestriță de la peron. Și-și închipuia în aceeași poziție locomotiva trenului sfărîmat.

Cîteva zile nu putură pleca. Frămîntat de neliniște, băiatul cerca încă să găsească pe ai lui pe una din ulițile tîrgului și aștepta în același timp cu frică pomelnicele de morți care veneau de la locul nenorocirii. Avea în el presimțiri tragice și sfîșieri. Imagini nouă zugrăvite-n sînge se amestecau cu trista icoană a lui Berceanu...

Însfîrșit se putură urni și din Vaslui. Dar în tren, rezervistul băgă de seamă că băiatul răsuflă greu și întrerupt. Grămădit pe săcușorul lui, într-un cotlon al coridorului, își lăsase capul pe lemnul rece. Dormita, deschidea ochii și privea în juru-i fără să vadă nimic și iar se scufunda în toropeală și întuneric.

Ușor și cu fereală, moș Avram îl învălui cu pătura; și se așeză cu spatele în fereastra spartă de unde venea o aprigă suflare de crivăț.

Cu opriri lungi, cu porniri lenețe, trenul înainta printre muncele tăcute, pe sub cerul spuzit de stele. Pe întinderile albe scînteia gerul. Ape înghețate sticleau cînd și cînd, cu răsfrîngeri argintii.

Într-o vreme, băiatul îi șopti numele. Rezervistul se plecă spre el.

— Moș Avrame, eu cred c-au ajuns mai de demult la Iași...

— Asta numaidecît, domnișorule. Mîni sîntem și noi acolo cu bine. Nu ți-i răcoare ?

— Nu. Dar *acolo* am ajuns ?

— Unde, domnișorule ?

— Acolo. Trebuie să fie locul plin de morți. Am putea cerceta.

— Nu, domnișorule. Am vorbit cu oamenii. Nu se mai cunoaște nimic. Au curățit și au dus tot. Trage pătura și te învălește bine. Afară-i un ger, de crapă ouăle corbului...

Băiatul își lăsă greu capul pe scîndura tare și oftă.

Rezervistul începú a cerceta în juru-i. Tocmindu-se pentru domnișorul lui, trăgea dintre oamenii îmbulziți o cergă, o manta, un cojoc. Le așează în jurul lui Paul, îi învălea picioarele... Și-i asculta îngrijat răsuflarea. Înțelegea el că-n băiat răzbiseră însfîrșit truda și zdruncinul. Și frigul nopții ardea și mușca. Oamenii se mișcau întruna tropăind, bătîndu-și palmele și frecîndu-și obrazurile.

În lumina cenușie, treceră printre schelete negre și încîlcite de vagoane. Și călătorii zgribuliți și fără somn vorbeau de năprasnica întîmplare.

Mulțimea a pierit ca muștele în huruiri, dărîmături și fiare răsucite. Cei scăpați fugeau pe cîmp, la întîmplare, urlînd și fără să mai privească înapoi. Incendiul, iscat deodată în izbitura cu alt tren, în izbucniri de flacări de păcură și pîrîiri de cartușe, închisese grupe de oameni sălbătăciți de groază.

— Se afla acolo un boier, într-o șubă grea, spunea un glas de povestitor. Și era prins ca-n niște gratii, între fiare și așchii. Zgrepțena, bătea cu pumnii și cerea ajutor. Arăta un portofel. Striga că are în el cinciżeci de mii de lei ! Îi dă celui care sare și-l scapă. L-au auzit unii prin fumegarea și groaza aceea. Au sărit și i-au luat portofelul. Și pe urmă l-au lăsat să ardă...

Cineva întrebă cu mirare :

— Da' oare avea în portofel banii aceia ?

— Era un boier gras și cuminte... răspunse povestitorul ; trebuie să-i fi avut...

Cînd ajunseră la Iași, era lumină mare ; și mulțimea înțesată pe peron și-ntre linii era albă de promoroacă.

— Au îmbătrînit așteptînd ! zicea un glas, rîzînd.

Asta fu cea dintâi vorbă pe care o auzi Paul. Zîmbi trist și se strînse înfiorat în manta. Avea o mare greutate în grumaz și-l dureau ochii și capul.

Cînd scoborî, îl izbi un val de norod și-l făcu să șovăiască. Se înălțară cîteva strigăte. Cărări se săpau printre oamenii tălăzuiți.

— Ce este ? întrebă băiatul întorcîndu-se spre rezervist.

Moș Avram ridică din umeri. Dar chiar atunci, printre oamenii răriți o clipă, trecură momîi țapene învălite în mântăli și purtate de soldați care gîfîiau.

— Soldați înghețați... îi lămuri un om necunoscut care lui Paul i se părea că rîde.

Omul mai adăogi ceva, dar băiatul nu-l auzi. Cu capul prăvălit pe un umăr, se lăsă deodată moale la pămînt.

Moș Avram lepădă sacii și păturile și-l cuprinse de subsuori. Privi în juru-i, căutînd un ajutor. Cum lumea urmărea convoiul înghețaților, el trase, încordîndu-se greu, boclucurile : și cu ochii mari, cu barba zbîrlită de spaimă, aștepta o mișcare din partea lui Paul. Cînd îl simți că se-ncordează și pășește, porni și el. Și-ncet-încet, mînîndu-l cu umărul și ținîndu-l în piept, îl ducea prin mulțime, întrebînd :

— Mă rog dumneavoastră, unde-i *doftorul* ?

Un soldat mărunțel se alătură de el, cercînd să-i dea ajutor. Bătrînul privi cu grijă în juru-i și-și strînse mai bine boclucurile sub brațe.

Paul își venise în fire : însă îi ardeau ochii și tremura.

Trecură încet în lungul peronului, apoi cotiră la o baracă de scînduri. Convoiul de oameni țapeni intrase acolo. Cîțiva sanitari se zbăteau în ușă, și-un glas răcnea cu disperare dinlăuntru : «Închideți ușa ! închideți ușa !»

Un medic tînăr, cu gulerul mântălii ridicat, tocmai venea repede și se pregătea să intre. Văzu mutra spăriată a rezervistului și privi fix la băiat.

— Ce are ?

— I-a venit rău, domnule doftor. Nu i-i bine de ieri.

— De ieri ? Cum se poate ? Ai febră ? te doare capul ? se adresă el lui Paul. Pare cam debil, zise el apoi către caporalul sanitar care-l saluta din stînga. Ce este înlăuntru? Iar? iar înghețați? Cum umblă ei așa, aproape dezbrăcați ? Nu vezi ce ger ? În fiecare dimineață ne-aduc trenurile sloiuri... Zici că te doare capul ? Drept să-ți spun, nici nu știu ce să mai fac ! Trebuiesc duși la cimitir. Dacă-s morți, s-a isprăvit !

Cînd își dădu în jos gulerul blănit, doctorul descoperi o față rumână, rasă cu îngrijire, cu ovalul pudrat, cu ochii însă întunecați de o amară plictiseală. Erau ochi mici și ascuțiți.

— De ce-l porți pe drumuri, mă ? strigă el, întorcînd ochii aceia întunecați și ascuțiți spre rezervist. De ce mi-l aduci aici ?

— Trăiți, domnule doftor !

— Ce doftor ? care doftor, imbecilule ? Închide clontul ! Ești soldat ? Ai fi bun să te scutur și să te bag la başcă. Ce-i pot face eu ? Nu vezi că-i bolnav de tifos ? Dă-i o foaie, Cristescule. Du-te cu el la spital, că te ia muma dracului! Tîmpiți și nesimțitori! mormăi apoi scuipînd cu ciudă.

Înfricoșat, bătrînul nu mai crîcni nici un cuvînt. Se opinti, își săltă boccelele și apucă de braț pe Paul.

— Hai, domnișorule...

Băiatul auzise strigătele doctorului, dar nu înțelesese că-i vorba despre el. Urmă c-un pas trudnic pe moș Avram și ieșiră în dosul gării.

Trebuiră să se ferească de trăsuri, de camioane, de automobile, care huruiau și pufneau prin grunzurii înghețați, prin mulțimea de oameni, printre magherniți de fotografii «à la minute», printre ceainării instalate subt

o pînză de cort, ori sub cîteva scînduri prinse în pripă. Era o forfoteală și un murmur neîntrerupt. În crîșme, care răsuflau aburi deși cînd se deschideau ușile, mulțimea pestriță se și grămădise la mese. Pe trotuare, curgea către mijlocul orașului un curent neîntrerupt de soldați. Între uniformele lor verzii, făceau pete cazaci și pihotași ruși, — cu mers domol, cenușii și nepăsători. Crăpau în dinți repede și cu dibăcie semințe de sorasoarelui și scuipau la dreapta și la stînga cojile, înălțînd ochii spre firmele și spre casele din jur.

Din cînd în cînd moș Avram își alegea un om care nu i se părea nici grăbit și nici nu se uita urît, și-i întindea hîrtia, întrebînd de spital. Paul mergea moale, și, din cînd în cînd, c-un gest lin, își trecea dreapta cu mănușa aspră de lînă peste fruntea asudată.

— Aici trebuie să fie... zise însfîrșit bătrînul, oprindu-se în fața unei clădiri mari de piatră.

— Aici ? murmură obosit Paul.

— Da. Scrie *liciu*... Da' văd steag cu cruce roșie. Dă, Doamne, să fie bine ! Și bătrînul își făcu cruce. Apoi intrară. Soldatul de la poartă îi opri.

— Pe cine căutați ?

— Pe domnu doftor care-i mai mare aici... răspunse hotărît bătrînul, arătînd numai o clipă hîrtia. Avem treabă numaidecît cu dumnealui.

— Cu domnul maior-doctor Baciu ?

— Da.

— Dumnealui e sus, cu bolnavii. Nici nu mai este loc. O ducem greu noi aici...

— Ce să-i faci ? îl mîngîie bătrînul pe soldat. La o vreme ca asta, nu poate fi nicăieri ușor.

Și trecu înainte, spre scări. Soldatul, împrietinit, nu mai cercă să-i oprească. Urcară încet. Întîlniră un gar-

dian, care le arătă o odaie într-un fund de coridor. Și se opriră la o ușă pe jumătate deschisă.

Cu privirea mai liniștită, băiatul se îndreptă, oftînd.

O altă ușă se deschise dincolo, în fundul odăii în care voiau să intre. Atunci observă aproape de ei bolnavi întinși jos, pe saltele și pături. Auzea gemete : Ochi mari, rotunzi, lucind aprig, îl ațintеau. Iar pe ușa de dincolo văzu venind un om voinic îmbrăcat în halat. Ș-acolo erau bolnavi strînși unul lîngă altul. Un murmur nedesluşit, un murmur al unei spaime ș-al unei dureri neostoite, se ridica de pretutindeni. Mirosea a trupuri omenești, a doctorie, a mort. Și omul în halat trecea printre bolnavi, îi păşea, se apleca asupra lor. Apoi rămînea privind într-un punct, cu ochii negri măriți ca de disperare. În răstimpul de luciditate Paul își dădu seama că, dincolo de coridoarele reci, erau odăile delirului ș-ale morții, înțesate de trupuri, copleşite de abur bolnav.

În fund, într-un cotlon, auzi glasuri răstite. Și zări cadavre trecînd pe tărgi, purtate de milițieni bărboși.

Se cutremură și se îndîrji. Se întoarse spre rezervist :

— Ce facem noi aici ?

Chiar atunci doctorul ieșea, urmat de doi gardieni cu pestelci murdare. Era un om voinic, care aducea aminte pe căpitanul Racovăț ; era însă tînăr, cu mustața rasă, și buzele, cu colțurile aduse în sus, îi dădeau un aer de zîmbet necontenit. O cicatrice, ca un fir roș, unea un colț de zîmbet cu coada ochiului stîng.

Privind în juru-i c-un fel de rătăcire, doctorul Baciu se apucă de cap și ieși în coridor văitîndu-se :

— Dumnezeule Doamne ! unde să-i mai punem ? Spital e acesta ? Stau, nenorociții, ca sardelele ! Vin să-i văd murind. N-am nici ajutoare. Cine îndrăznește să vie

aici ? zise el către Paul. Numai eu, ori aceștia, care am fost o dată bolnavi, sîntem în stare să păşim aici... Dumneavoastră pe cine căutaţi ?

— Pe domnu maior-doctor Baciu. răspunse hotărît rezervistul.

— Eu sînt. Ce este ?

— Apoi m-a trimes de la gară un domn medic...

— Ce, moşule, şi dumneata eşti bolnav ? Unde să te mai pun ?

— Ba m-a ferit Dumnezeu şi Maica Domnului de *zantimatic*... vorbi bătrînul. Am venit cu domnişorul Paul. Domnul medic de acolo, de la gară, zice c-ar fi avînd asemenea boală. Dar nici nu l-a căutat, îndrăzni bătrînul, văzînd privirea prietinoasă a doctorului ; nici macar nu i-a scos limba. Numai m-a suduit pe mine. Atîta *onor* ne-a dat !

— Cine ? Anastasiade ?

— Aşa-i zice ? Să-i deie Dumnezeu linişte şi sănătate.

Chiar de la primele vorbe, medicul privea atent la Paul, cu zîmbetul încremenit. Îşi spăla repede mînile cu săpun într-un lighean ţinut de unul din gardieni, şi le ştergea cu prosopul, îşi cerceta cu priviri repezi şi furişe halatul de formă ciudată, care-l îmbrăca în întregime ; apoi ceru băiatului să se descheie la haină şi la cămaşă. După ce cercetă atent şi tăcut, plecîndu-se din şale, se înălţă cu zîmbetu-i bun şi privi pe rînd pe cei doi tovarăşi :

— Moşule, nu-i ce spui dumneata... Şi fără să asculte protestările bătrînului, începu să puie întrebări : Cine e tînărul ? De unde vine ? Ce face ? Şi Paul asculta obosit cum moş Avram lămureşte cu vorbe domoale pribegia lui în tragica retragere şi-n trenurile halucinate. Doctorul sta atent, cu capul plecat, cu privirea înegurată. La urmă, se întoarse mişcat spre băiat :

— Domnule Plopeanu, îi zise el : ești bun să mă aștepți o clipă ? Să mă curăț și să mă schimb... Eu văd de ce ai nevoie dumneata. O să găsesc eu un loc în odăițile mele. *Doftoria* mea ți-o poate prescrie și moșneagul ista. Un pat bun și-o litră de vin fiert cu scorțișoară și cu piper...

Cînd auzi de doftoria lui de-acasă, moș Avram simți o plăcere nemaipomenită.

— Apoi vedeam eu că *celuilalt* îi umblau altfel ochii... zise el către băiat, pe cînd doctorul se făcuse nevăzut. Da' aista... hm ! eu nici nu cred, ș-aș vrea să-l mai aud o dată grăind... Dacă-l vindem pe-aista. domnișorule, altuii nu mai găsim !

PARTEA A DOUA

«Şi puterea este de partea asupritorilor lor...»

I

Doamna Eleonora Plopeanu răzbise cu destule greutăţi pînă la Iaşi încă de la începutul lui dechemvrie. În tovărăşia ei avea pe Mary, soţia lui Adrian, o foarte distinsă şi mitică persoană, care, de şi de douăzeci şi opt de ani, părea mai mult o copilă, cu faţa ei brună şi mobilă, cu ochii ei negri şi cu gropiţa din obrazul drept. Dintre servitoare nu luase decît pe Rozi, veche şi credincioasă fiinţă, de vîrstă şi naţionalitate nehotărîtă. Codinuţă, băieţel de şase ani trecuţi, se purtase între dînsele cu destulă vrednicie şi îndurase uşor şi vesel lunginea drumului, sub pledurile bunicuţei şi-ntre cofeturile mamei.

Socoteala pe care doamna Plopeanu şi-o făcuse în Bucureşti, în fiorii zilelor rele, era foarte bună. În Iaşi mai avea proprietate o casă, rămăşiţă de moştenire de la Elencu Slătineanu, soră a tatălui ei, bătrînul Ciumara. Casa aceasta, aşezată pe o uliţă liniştită, în dosul grădinii Copou, la marginea viilor, era un vechi cuib de amintiri ale copilăriei. În viaţa ei nouă din Bucureşti, aproape o uitase. Numai de două ori pe an, cînd primea cîştigurile chiriei, rămînea puţintel pe gînduri, zîmbind şi cu ochii cufundaţi în trecut.

Contractul celui din urmă chiriaș, cuconu Vasilică Gușilă, om foarte punctual și detreabă, tocmai expirase la Sfîntu-Dumitru, și-n zarva războiului, neglijase să-l mai înoiască din vreme. De altminteri cuconu Vasilică era cu-ndoială dacă mai stă ori nu. Deci doamna Plopeanu, cu două zile înainte de a porni la Iași, făcea cunoscut lui cuconu Vasilică Gușilă că, în împrejurările cumplite ale pribegiei, are nevoie de trei odăi din casa ei, slavă Domnului, destul de încăpătoare. Și nu se îndoia că dumnealui va fi așa de bun să i le rezerve, cu mobilă dacă se poate, în cel mult o săptămînă de zile. Nu-și putea închipui, Doamne ferește, cucoana Leonora, că un om care-i scria epistole așa de respectuoase, advocat cunoscut, va sta o clipă la îndoială să-i puie la îndămînă găzduirea cerută.

În ziua sosirii în Iași, numai din pricină că nu găsise la gară o trăsură, în îmbulzeala aceea nemaipomenită, nu se dusese de-a dreptul, cu Mary și cu Codinuță, la casa ei. Nu era chip să facă pe jos drumul nici cu Mary, nici mai ales cu copilul. Îi lăsase pe ei deci, cu Rozi, într-o odăiță strîmtă de otel, în Piața Unirii, ș-aceea cu nespus năcaz dobîndită, și dumneaei pornise curagioasă spre casa de la Copou.

«Casa mea de la Copou...» Cucoana Leonora nu putea să-și închipuie că-i putea zice altfel.

Era la vreme de amiază. Ulița părea singuratică. Zaplazul cel vechi al casei boierești, putrezit și căzut pe-alocuri, era năpădit și învăluit de cătină, liliac și lemnul-cînelui. Pe poarta dată în laturi, cu aripile căzute, i se arătară pîlcurile de brazi și molizi. Acuma erau copaci nalți și puternici. Odinioară erau niște pui, cu teamă și amănunțime îngrijiți de grădinar.

Cucoana Leonora simți pe ochi un abur cald de melancolie. Aici era un colț uitat al Iașilor de odinioară, al Iașilor tinereții ei!

Casa îi apăru deodată, dincolo de brazi, — cu zidurile înegrite și roase de ploi. Dintr-o ochire însă cucoana Leonora o socoti încă tare, ș-avu un simțimînt de mare bucurie. Era o vilă cu ferestre nalte, arcuite, cu terase de piatră încununate de trandafiri acățători, și c-un turnișor pătrat la un colț, pe ferestruicile căruia, demult, bătrînul Ciumara se uita cu ochiana la Ceahlău, în amurgurile curate de august.

Ziua era rece și înourată. Pavilionul de deasupra pivniții uriașe zidită altădată de robi, sera unde lucra acum treizeci și cinci de ani un grădinar tirolez cu luleaua în colțul gurii, grajdurile, căsuța portarului, toate erau lovite de vreme, cu zidurile coșcovite și lumina închisă le arăta și mai triste.

«Nu-i nimic ; astea se pot îndrepta ușor ; bine că-i casa cea mare sănătoasă...» gîndea doamna Plopeanu.

Urcă încet, c-o ușoară bătaie de inimă, terasa de din față. Pe cînd suna, — privi spre un colț de livadă bătrînă, cu peri și pruni răsuciți și negri.

Îi ieși înainte o servitoare rău îmbrăcată, cu pestelcă albastră și cu părul atîrnînd în vițe zbîrlite de sub broboadă.

— Acasă-i domnu Gușilă ?

— Sărut mîna ; da. Poftiți în salon. Dumnealui acu se scoală de la masă...

Trecu printr-o încăpere mare zugrăvită în ulei, de culoarea ferigii, și intră în salonul alb și aurit, pe care-l cunoștea așa de bine. Se înșira în cuprinsul lui larg o mobilă despărechiată și meschină, — canapele și fotoliuri de lemn negru și catifea roșie, o oglindă ovală, cu ramă de aur, și cadre cu zugrăveli țapene și sumbre înfățișînd un colț de port cu bărci, o margine de pădure ș-un lac, și vederi vagi din Italia și Orient.

La locul de cinste, două fotografii mărite : un bărbat zîmbitor, cu cravată albă și haină neagră, ș-o doamnă

cu fața slăbuță subt o pălărie prea înflorită. O pianină cu un teanc de foi pe ea și c-o lampă mare cu abajur verde întregeau mobilierul vechiului. caldului și strălucitului salon al Slătinenilor.

Cucoana Leonora simți o îndoială în suflet cu privire la cuconu Vasile Gușilă. «Însfîrșit, poate nu-i un om bogat, gîndi ea, și-l nedreptățesc. Scrisorile lui îl înfățișau altfel...»

Auzi pași și se întoarse în scaunul ei. Învălui pe bărbatul care intră într-o căutătură repede. Era ca de patruzeci de ani, cu părul de un blond cenușiu, împărțit la mijloc cu grijă. Ochii mici, verzi. cercetau blînd și prietinos. Buzele groase pe fața roșcovană erau împodobite c-o mustață rară, zbîrlită și împrăștiată.

Buzele acestea groase și mustața de motan nu plăcură cucoanei Leonora. Glasul însă era blajin și desmierdător. Cu capul ușor plecat și c-o mînă întinsă, făcu cîțiva pași repezi, vorbind, și sărută mîna înmănușată negru pe care i-o întindea doamna Plopeanu. Naltă și dreaptă în haina-i de doliu. ea îl fixă cu ochi minunați și tineri încă pe obrazul palid.

— Bună ziua. doamnă. Poftiți. mă rog. N-am avut încă onoarea să cunosc pe proprietara mea. Cum ați călătorit de la București pîn-aici ? Trenurile merg acuma neregulat și e o grămădeală teribilă...

— Mulțămesc lui Dumnezeu c-am ajuns... răspunse cucoana Leonora.

El se așeză în fața ei. cu spatele spre ferestre și obrazul în umbră. așteptînd.

— Domnule Gușilă. ai primit scrisoarea mea...

— Da. doamnă.

— Cred că pentru dumneata nu-i nici o împiedicare să-mi dai cele cîteva odăi pe care ți le cer. Casa e destul de mare...

— Se-nțelege, se-nțelege... Se poate să mai fie îndoială ? Pentru dumneavoastră trebuie să se găsească. Ne mai strîngem puțintel ; oamenii buni încap, nu-i așa ? Numai un lucru, adăogă el, cu ochii mici și glasul rugător, plecîndu-și capul pe un umăr... Acuma, în momentul acesta, nu se poate...

Tăcu. Cucoana Leonora îl privi cu luare-aminte.

— De ce ?

— Vedeți dumneavoastră, madam Plopeanu, — cum să vă spun ? — nu m-așteptam la venirea dumneavoastră... S-a întîmplat să angajez o parte din locuință, tocmai aceea care v-ar trebui dumneavoastră... Acuma, în Iașul nostru, e un adevărat turn al Babilonului. Vin bucureștenii și dau mii de franci pe-o odaie... E ceva nemaipomenit ! Așa încît, îți închipui mata, mă găsești foarte încurcat. Nici n-ai mata idee ce tare mă mîhnește afacerea asta ! Aș fi vrut să poți veni mata imediat. Vă trebuiesc trei odăi ?...

— Da, domnule, dar ceea ce spui dumneata mă neliniștește...

— A, nu, vă rog să nu priviți lucrurile chiar așa... Cînd este bunăvoință, totul se poate face. De aceea ceream un răgaz. Bucureștenii mei m-au anunțat, dar încă n-au venit. Deci s-ar putea face ceva. Are să fie puțintel nacaz, însă o să-l îndur numai eu. Și nădăjduiesc că o să izbutim la urmă să vă facem loc...

Doamna Plopeanu se simțea cam rătăcită între vorbele acestea desmierdătoare, blînde și îndoielnice.

— Domnule Gușilă, zise ea cu hotărîre : eu sînt cu noră-mea, c-un copilaș al ei, și aștept și pe unul din fiii mei. Eu casă n-am. Avînd proprietatea mea în Iași, înțeleg să mă folosesc macar de o parte din ea...

Domnul Gușilă privi o clipă în pămînt.

— Vă rog, doamnă, zise el încet fără s-o privească ; cred că nu e nevoie ca discuția noastră să lunece în asemenea direcție.

— De ce, domnule ?

— Mai întăi, pentru că, doamnă, vă rog să mă credeţi, am toată bunăvoinţa să vă servesc. Dacă dumneavoastră puneţi înainte dreptul dumneavoastră cu anume intenţii ; aş putea zice, vă rog să mă iertaţi — cu anume intenţii ostile, — atunci şi eu mă pot pune sub scutul legii excepţionale. De şi n-avem un contract formal, legea e de partea mea, doamnă. De casă, acuma, dispun eu. Cum v-am mai spus însă, vă rog foarte mult, vă rog din suflet să aveţi încredere în mine...

Cucoana Leonora simţea nedeslușit că, înainte de toate, trebuie să fie circumspectă şi să se stăpînească.

— Domnule Guşilă, încercă ea totuşi, aş voi un cuvînt mai hotărît. Eu n-am locuinţă. Cît o s-aştept ? O săptămînă ? două ?

. Advocatul îşi înclină capul pe-un umăr, rugător ;

— Cel mult, madam Plopeanu, cel mult, două.

— E ş-o chestie de omenie, domnule.

— Se-nţelege, madam Plopeanu ; mai ales asta nu pot s-o pierd din vedere.

— Pe urmă, domnule, se hotărî ea, cu voce scăzută ; e la mijloc ş-un sentiment pe care trebuie să-l înţelegeţi. Cum aş putea locui, în Iaşi, într-o casă străină ?

— Se-nţelege, întări mişcat Guşilă. Da' mata să n-ai grijă. Cu oarecare jertfe, voi izbuti. Jertfe din partea mea, bineînţeles...

— Ba nu, domnule Guşilă. Dacă e vorba de o despăgubire, sînt gata.

— A, nu ; despre asta să nu mai vorbim. Se poate ? Doamnă, de şi sînt advocat şi om de afaceri, cum v-aţi închipui să fac din împrejurarea asta o chestie de bani ?

— Însfîrşit, cuvîntul dumnitale îl am.

— Da, doamnă, se-nţelege. Aş dori să vă mai văd mîni sau poimîni. Cred că o să mai avem de vorbit. Poate însă nu v-aţi aşezat, — provizoriu, bineînţeles. Dacă

vă pot vedea, adică dacă găsiți ceva, se-nțelege trecător, — vă rog să mă vestiți și eu voi fi la ordinele dumneavoastră Îmi pare rău că nu v-am putut deschide casa imediat. E o chestie de omenie, se-nțelege, cum m-am gîndit chiar din primul moment. Cel mai afectat de împiedicare sînt eu, să mă credeți...

Vorbind cu dulceață și zîmbind foarte prietinos sub mustața-i împrăștiată, cuconu Vasilică Gușilă petrecu pe cucoana Leonora pînă în josul scărilor terasei.

Acolo ea se opri o clipă, privind zidurile, turnul, ferestrele înalte și brazii întunecoși. Domnul Gușilă o înțelese și rosti cu melancolie :

— Ce case știau să facă boierii de odinioară !

Doamna Plopeanu ieși pe poarta cu aripile rupte, fără să mai privească îndărăt. Pe drum, se gîndea cu strîngere de inimă la convorbirea cu chiriașul ei. De ce să se înșele ? Omul nu-i plăcea, cu toate făgăduielile lui întortochiate și vorbele blajine. Ar trebui să vorbească poate c-un advocat. Întăi trebuia să se sfătuiască însă cu cei pe care-i avea în juru-i, — și mai ales trebuia să găsească un adăpost, provizoriu bineînțeles, cum se grăbea s-o încredințeze domnu Gușilă.

Subt înfățișarea hotărîtă, cucoana Leonora păstra un mare fond de naivitate și de timiditate. Cînd ajunse în furnicarul străzii Lăpușneanu, cu trotuarele înțesate de lume elegantă, cu automobilele sunînd din trîmbiți în fiecare clipă, se gîndi că nu mai are decît doi pași pînă la otel. Ce vor zice Mary și Rozi, cînd nu le va putea lămuri intrarea imediată în casa ei ? Se găsi nedreaptă față de domnu Gușilă și începu să aibă încredere în cuvîntul lui.

«Pot să mă îndoiesc de cuvîntul lui ? Nu se poate !»

Intră zîmbind în odăița neprietinoasă de otel, între geamandancle și boclucurile împrăștiate : se plecă și sărută pe Codinuță, care era ocupat cu jucăriile lui, se lăsă

oftînd pe-un scaun și încercă să povestească întrevederea ei cu cuconu Vasilică Gușilă.

Rozi cercetă, număra și rînduia lucrurile. Apoi, ascultînd, lăsă totul și-și întoarse spre cucoană obrazul ei roșu, bărbătesc, cu ușoară mustață sub nasul mare.

— Vra să zică, cuconiță, nu puteți intra în casă dumneavoastră ? întrebă ea cu energie.

Mary, din scaunul ei, obosită și neatentă, își ridică fricoasă ochii mari.

Cucoana Leonora, la aceste strigăte, se simți mai hotărîtă și mai tare.

— Ba da, trebuie să intrăm cu orice preț !...

— Nu vă supărați, cuconiță, întîmpină Rozi ; trebuie numaidecît să mergem la un advocat ori la vreun cunoscut al dumneavoastră aici, în Iași. Mi se pare mie că chiriașul nostru e o mîță blîndă. Mie nu-mi plac bărbații care miorlăiesc, cuconiță.

Cu toată mîhnirea ei, cucoana Leonora nu se putu opri să nu zîmbească, pe cînd Rozi întruna dezvolta fantastice considerații asupra bărbaților cu vorbe blînde și mieroase, care toți, la urmă, se dovedesc niște mizerabili...

II

Cele dintăi zile ale doamnei Plopeanu la Iași fură toate umplute cu această chestie aspră și nesigură a casei. Aveau nevoie numaidecît de adăpost. Năvala bejenarilor era așa de mare, pretutindeni casele era așa de pline, încît, după multe încercări și rătăciri pe străzi din ce în ce mai depărtate, singura soluție rămăsese tot «aranjamentul» cu domnul Gușilă.

După sfatul foarte potrivit al Rozii, cucoana Leonora încercă într-o dimineață să caute un advocat. Cel întăi

la care sună nu se afla acasă. Atunci se hotărî să urce spre Sărărie, la un văr al ei, Ciumara, holtei bătrîn și cam ciudat, care în fiecare an venea să petreacă zece zile la București ; de la 10 la 20 noemvrie. Strîngea cu zgîrcenie și scumpătate banii pentru această nebunie anuală ; la 8 noemvrie își sărbătorea patronul, căci îl chema Mihai, și la 10 pornea în expediție spre o lume necunoscută, care trăiește numai după ora 12 din noapte. Singura vie de pe Șorogari, care-i mai rămăsese dintr-o avere mare, nu-i îngăduia să plece cu alai, ca odinioară, la Paris. Se mulțămea cu București, — și cu zece zile stricte.

Cucoana Leonora cugeta cu îngăduință la slăbăciunile vărului ei și zîmbea urcînd o ulicioară, printre grădini care revărsau crengi negre și încîlcite asupra trotuarului. Zări sus, într-un fund adînc de livadă, casa albă cu cerdac larg — și intră.

O întîmpină un servitor bătrîn, cu obrazul arămiu, rămășiță din vechile sălașe boierești. Îndată ce el se retrase, să spuie stăpînului cine-l caută, cucoana Leonora simți în preajmă un zvon și-o învăluire grăbită. Și stînd pe un colț de canapea, în salonașul împodobit cu mobile vechi de mahon și cu stampe și acvarele de la expozițiile pariziene, — iarăși o năpădiră amintirile vechiului Iași. Și pe-aici trecuse în zilele-i tinere, radiind ceva din ea la fiecare pas. Și regăsea vechiul salon de mahon și umbra lui discretă de odinioară. Acel «altădată» al sufletului ei, însă, de mult căzuse și se desfoiase cu florile de-atunci.

Trebui să aștepte cam mult ; și Mihai Ciumara, cînd intră ca după o fugă, aproape gîfîind, începu a se scuza sărutîndu-i mîna și ținîndu-i-o îndelung într-a lui. N-avea chip să se scoale dimineața. Serile la Jockey Club se prelungesc totdeauna pînă la trei după miezul nopții. N-are ce face altceva în viața-i singuratică. De-acuma cu obiceiul acesta are să moară...

— De altfel, nici nu mai am mult, — suspină el, c-un zîmbet de milă pentru sine însuși și de resemnare.

Totuși Mihai Ciumara era un om încă dîrz, nalt și uscat, cu ochiul rotund, de coloarea cafelei, cu mustățile cernite și foarte îngrijit răsucite în sus la sfîrcuri, și c-o muscă sub buza de jos. Nasul tăios și puțin gheboșat și ochii apropiați îi dădeau un aer închis și aspru, pe care-l sporeau încă buzele palide și supte. Părul puțin și foarte rar pe care-l mai avea îl întortochea cu deosebită artă pe creștetu-i dezgolit.

— Cînd ai venit, verișoară ? întrebă el cu interes. De trei zile ? Cum se poate ? Cum de nu m-ai vestit ? Unde te-ai așezat ? Neculai, adă repede dulceață !

— Nu m-am așezat încă, răspunse cu îndoială cucoana Leonora. În privința asta sînt foarte încurcată...

Ciumara întoarse ochii spre fereastră și-și strînse mai tare buzele.

Ea începu a rîde.

— A, nu, nu te teme, vere ! Nici n-ai avea unde ne primi aici. Ș-apoi nu știi că rudelor nu trebuie să le ceri decît sfaturi ?

El protesta, — vădit bucuros însă că nu va fi tulburat în viața lui singuratică și egoistă. Cuprinse iar mîna cucoanei Leonora și i-o mîngîie, afabil :

— Ți s-a întîmplat ceva, verișoară ? De ce sfat vorbești ?

Doamna Plopeanu îi lămuri atunci repede întîmplarea ei cu casele. El o asculta dînd din cap, privind-o fix.

— Ce părere ai? îi zise ea însfîrșit. Ce crezi?

— Eu nu cred încă nimica, răspunse Ciumara. Trebuie să văd întăi pe individ. Cum îl chiamă ? Știi că niciodată nu pot ține minte numele oamenilor acestora. De

altminteri, ei ne-au cumpărat moșiile și ne-au sărăcit : dar numele lor nu le pot ține minte.

— Vasilică Gușilă. Advocatul Gușilă.

— Aha ! parc-am mai auzit de el. Trebuie să-l văd și să-i cer o explicație hotărîtă. Te asigur că n-are să se succască nici la dreapta, nici la stînga. Am mai avut eu de-a face cu advocați de modă nouă ca Vasilică Pocriș al matale.

— Vasilică Gușilă, vere.

— Da, tot una-i. Îl scriu eu pe o bucățică de hîrtie și-l nimeresc. Da-l găsesc în casele voastre, la deal, se-nțelege. Le-am văzut astă-vară — casele unde stătea mătușa Elencu, întristate și aproape ruinate. Oamenii aceștia, pe unde calcă, dărîmă și ucid trecutul...

Neculai intră fără zgomot, în papuci noi, și așeză dulceața pe-o măsuță între dînșii. Se aplecă și ridică o hîrtioară mototolită și ieși închizînd cu fereală ușa.

Pe ferestre pătrundea un soare trist de iarnă și ajungea pe lustrul mobilelor vechi și pe sticlele stampelor. Pe vale, în fum, se vedea un colț de Iași, cu acoperișuri negre și îngrămădite unele în altele, subt un cer curat de iarnă goală.

Vorbiră un timp despre Dimitrie, mort așa de năprasnic. Cucoana Leonora își ștergea cu batista ochii înlăcrămați și simțea iar vechea sfîșiere cînd își înfățișa, în sicriu, pe tovarășul ei de viață vreme de treizeci de ani. Pe urmă amintirile îi duseră în trecut ; și vorbeau acuma încet despre orașul de altădată, despre teatrul de la Copou, despre viața înflorită și nepăsătoare a boierilor de atunci, care «toți au murit — zicea Ciumara — toți au petrecut și-au murit...»

Nu-și aduseră aminte despre afacerea cu advocatul decît la despărțire.

— **Să n-ai, verișoară,** nici o grijă, îi zise Ciumara ; îl **văd** eu pe domnul acela, Cauțiș ori cum îi zice, și-ți **aduc un răspuns hotărît,** mîni la amiază. Se poate să nu **intri** în casa dumnitale ? Ar fi absurd și ridicol !

Cucoana Leonora se întoarse la otel mai liniștită **și aproape** împăcată.

III

A doua zi, la amiază, Mihai **Ciumara intră** foarte supărat în odăița întunecoasă, după ce mai întăi bătu la ușă. Sărută în tăcere mîna damelor, mîngîie pe frunte pe Codinuță și-i strecură un pachet de bomboane, apoi izbucni.

— Dar bine, verișoară, nici nu m-am așteptat ! Omul *matale*, cum îi zice, e un cîrciogar nemaipomenit ! *Aistuia* numai un jidov îi poate veni de hac ! Poftim ! uite unde vă găsesc ! Se poate una ca asta ?

— Dar ce-a fost, vere, cum s-au petrecut lucrurile ? îl întrebă neliniștită cucoana Leonora.

— Am fost ieri la el și i-am vorbit.

— Ei, și ce este ? zice că nu vrea să dea odăile pe care i le cer ?

— Ba el zice că vrea să le deie. Dar îmi spunea atîtea lucruri încurcate, încît pe onoarea mea, nu înțeleg nimic. Vreau să-l apuc din dreapta, el sare în stînga. Domnule Pocriș, zic, trebuie să dai odăile. — Se-nțelege, cucoane, zice, trebuie să le dau. — Atunci de ce nu le dai ? — Vezi că trebuie aranjată, zice, afacerea cu chiriașii. Am spus doamnei Plopeanu — Așa ? Și după ce se aranjează, zic, le dai ? — Se-nțelege, cucoane, zice ; doar oameni sîntem ș-avem suflet ! — Ei, dar cînd se aranjează ? — Atunci

face ochi triști : Cu foarte mare părere de rău, zice ; nici nu vă puteți închipui cu ce părere de rău, — asta n-o pot preciza ! — Bine ; dar nu se poate să dai odăile întăi ? Pe urmă te-i descurca dumneata, căci ești advocat ! — El sare de pe scaun : A, nu se poate ! Eu sînt om care-mi țin cuvîntul ; vă rog să mă credeți că eu sînt un om așa și pe dincolo ! — Dar ți-ai dat cuvîntul cătră doamna Plopeanu, zic. — Așa este, zice ; mi-am dat cuvîntul și nădăjduiesc să-l țin. Cred c-am să-l țin. Am să fac toate chipurile să-l țin ! Poftim ! strigă Ciumara întinzînd brațele în laturi cu disperare, iată cu cine stau eu de vorbă ! M-am plimbat prin salonul acela, — ai văzut ce salon ! — m-am plimbat încolo și-ncoace. El se uita la mine și nici nu clipea. — Domnule Pocriș, zic, dumneata mă cunoști pe mine ! Sînt nevoit, zic, să-ți pun în vedere, cu tot regretul, că dacă verișoara mea nu va găsi un adăpost în casa ei, eu consider acest fapt ca o bătaie de joc, ca o insultă! Știți ce mi-a răspuns? M-a rugat stăruitor și politicos să fiu ceva mai lămurit — Domnule, zic, o insultă știi ce urmări grave are. Aceste urmări ți le pun dumnitale în vedere ! — El s-a uitat la mine tot fără să clipească, apoi mi-a răspuns foarte blînd : — Cucoane Mihai, zice, de ce să lunecăm pe calea asta ? Aș putea și eu, zice, să mă pun la urma urmei sub scutul legii și să răspund cu cartea-n mînă. O să vedeți însă la urmă ce rău mă judecați ; o să vedeți, la urmă, ce nedreptate îmi faceți! — Asta-i!... sfîrși Mihai Ciumara. Din asta nu l-am putut scoate. *Parole d'honneur*, e fenomenal !

Doamna Plopeanu privi în juru-i c-un sentiment penibil.

— Ce-i de făcut ? întrebă ea.

— Încă nu știu, îi răspunse vărul. Mai este ceva...
— Dragă Sofi ! se îndreptă el grav către Rozi. Ești bună, te rog, să-mi dai un pahar de apă ? Să vedeți. Asară, la Jockey, stau de vorbă cu Istrati. El e advocat intrat pînă-n gît în afacerile lumii de azi. Îl întreb dacă cunoaște pe unul nu știu cum îi zice, eu nu pot ține minte numele acestea, însfîrșit, unul care stă-n casele răposatei Elencu Slătineanu. El știa cum îl chiamă.

— Vasilică Gușilă, murmură cucoana Leonora.

— Da, tocmai. Eu îi ziceam, mi se pare, Cauțiș. Știți ce-mi spune Istrati ? Dacă-i vorba de-o afacere cu omul acela, zice, și dacă-i încurcată, atunci să știți că are un plan, o socoteală a lui. Eu cred că vrea să cîștige ceva.

— A, nu, întrerupse doamna Plopeanu, i-am propus și n-a primit.

— Hm, am să cerc și altfel. Am eu un jidov: acela are să descurce afacerea...

După ce plecă Ciumara, Rozi își spuse și ea părerea :

— Cuconiță, să mă iertați : pînă ce s-o descurca afacerea cu omul acela, noi avem să necăjim. Aicea nu putem să mai ședem. Îmi dați voie să caut eu o gazdă ? Eu am să găsesc... Ș-apoi după ce scăpăm de grija asta, ne putem duce la dînsul în fiecare zi, să-l întrebăm cînd ne face loc în casa noastră... Dacă nu te poți duce mata, mă duc eu. Eu mă duc și-l întreb și azi, și mîni ; eu îl întreb în toate zilele, mie nu mi-i rușine ! Pe urmă eu ți-oi spune, cuconiță, să nu te superi... Nădejde mare nici în cuconu Mihai nu poți să ai... Tot așa era și cînd venea la noi, la București, și-l serveam în fiecare zi. Privește ațintit, și se face că uită numele oamenilor... Eu cunosc bărbații ! sfîrși ea cu un sincer dispreț.

Cucoana Leonora și Mary schimbară o privire ș-un zîmbet, pe cînd Codinuță asculta cu ochii plini de veselie. Vorbirea năvalnică și cicălitoare a Rozii îl încînta.

IV

Bătrîna servitoare se ţinu de cuvînt. Chiar a doua zi, încărca şi buchisea cu pumnii într-o căruţă cuferele. pachetele şi geamandanele. Şi pornea să le aşeze în două odăiţi nu departe de Copou.

— Am găsit ceva aproape, lămurea ea, ca să ne fie mai uşor cu mutatul şi ca să pot vedea cum merge cu casa noastră.

Cucoana Leonora şi Mary intrară triste într-o ogrăgioară îngustă şi umedă, plină de gişte, de raţe şi de găini. Nu era un pom, nu era urmă de pajişte ; numai zidurii cenuşii. Acolo, în fund, se tupilau două odăiţi curăţele, îmbrăcate cu scorţuri, macaturi şi horbote, cu ferestrele împodobite cu perdeluţe albe. Din odăiţi dădeau într-o săliţă şi pe urmă în ogradă, între paseri. Peste săliţă. avea şi Rozi o chilioară. Ca să iasă însă dintr-însa, trebuia să treacă prin odaia unei cucoane bătrîne, soacra proprietarului, care-şi petrecea vremea veşnic într-un jîlţ. tînguindu-se de boli şi junghiuri. Domnu Ioniţă Casablu. stăpînul casei, pensionar cărunt, le ieşi înainte politicos şi începu a lămuri că, de şi aşezate cam în fund, odăile sînt călduroase şi bune pentru iarnă...

— Îmi permiteţi ? întrebă el prietinos, după ce intrară. Dumneavoastră sînteţi soţia răposatului Dimitrie Plopeanu ? A, atunci mă bucur. Răposatul aş putea zice că a fost protectorul meu. În zilele noastre am avut destule nevoi şi greutăţi, şi, la asemenea împrejurări. dumnealui nu ni-a lăsat ! A fost un om drept şi nobil...

Cucoana Eleonora se simţi mişcată.

— Dumneaei e nora dumneavoastră ? Sărut mînuţa ! Fiul dumneavoastră cel mai mare e pe front ? Da, înţeleg : datoria !... Dar cum eşti mata o cucoană mare, care cunoşti lume, ar trebui să-l aduceţi aici, în Iaşi... Eu văd că mai toate familiile mai bune fac aşa...

— Se poate asta, nu este așa ? întrebă Mary interesată. Vezi, *maman*, că se poate?

— Se-nțelege că se poate, de ce să nu se poată? răspunse domnu Casablu, potrivindu-și favoritele cărunte. Îmi dați voie să mă așez pe un scaun... Mobila, cum vedeți, nu-i prea elegantă, dar e fare, ca la o gospodărie, ce să fac ? Am vorbit cu femeia dumneavoastră și am aflat de necazul ce aveți cu cuconu Vasilică Gușilă. Casa în care stă ei e a dumneavoastră, nu-i așa ?

— Da, îi răspunse cucoana Leonora, interesată. Îl cunoști pe domnul Gușilă ?

— Cum nu ? Am avut afaceri și procese cu dînsul. E o halima întreagă ! Pot să vă spun că-i strașnic om ! E grozav de tare. Știe legile pe degete și înfundă și pe advocați, și pe judecători, și are așa, o diplomație, grozavă diplomație are...

— Mi-a făgăduit să-mi elibereze un apartament.

— Da ? Ei, atunci, dacă zice el, are să elibereze. Dar cînd ?

— Asta-i mai greu de hotărît... zîmbi doamna Plopeanu.

Domnul Casablu începu a rîde înveselit.

— Acu n-am vreme, zise el; eu, cu paserile și cu gospodăria mea, nu stau o clipă... Da' cînd oi avea vreme, cu voia dumneavoastră, am să vă povestesc un roman al meu cu cuconu Vasilică, de aveți să vă faceți cruce !

— Un roman ? se miră Mary, înălțînd sprîncenele.

— Sărut mînuța : da, un roman. O să vedeți ! Acuma ce v-aș ruga ? urmă tainic pensionarul. Cînd se duce undeva femeia dumneavoastră, să închidă poarta, că ies gîștele în drum. Cu războiul ista, s-au iscat în toate părțile numai hoți. Cum iese gîsca-n drum, o fură, ca s-o facă friptură. Lume flămîndă, ce crezi mata ? S-a grămădit aici lume flămîndă ! Și vă mai rog să spuneți femeii dumneavoastră să nu puie multe lemne pe foc. Eu nu dorm toată noaptea din pricina sobelor. Mă tem să

nu s-aprindă. Crezi mata că-i şagă ? Pribegii ştia care au venit fac nişte focării... Îmi spun vecinii la care au intrat aşa, claic peste grămadă... Fac nişte focării, de-au să deie foc tîrgului într-o zi ! Tare vă rog, pentru foc şi pentru gîşte ! Eu aşa trăiesc, vezi mata, cu groaza în spate şi cu ochii în toate părţile !

După ce ieşi pensionarul, Rozi începu a căra zestrea lor de pribegi. O lua din braţele cotiugarului ş-o clădea prin colţuri. Şi vorbea :

— Mă rog de iertare, cuconiţă, aţi văzut pe boierașul meu? Iaca, nici pe acesta nu-l mai pot suferi! Întruna se plînge şi se teme c-au să-l omoare ş-au să-l sărăcească refugiaţii. Eu nu pot înţelege aşa bărbat. Şi cîtă greutate pînă să-l înduplec să ne închirieze ! Dar întîi a aflat de numele dumneavoastră. Pe urmă i-am spus că nu ne trebuiesc odăile decît o lună şi i-am lămurit afacerea cu chiriaşul *nostru*. Eu ştiu cum merg lucrurile; aşa, i-am arătat că scapă şi de rechiziţie şi pe urmă nu mai are nici o grijă... I-am bătut cu destul capul. Ş-a primit. Acuma să ne punem pe lucru să intrăm *dincolo*.

— Aici, într-adevăr, e greu de stat ! oftă Mary.

— De aceea o să stăm cît mai puţin... îi răspunse cucoana Eleonora, mîngîind părul blond şi buclat al lui Codinuţă.

Era şi greu să steie prea mult. Chiar de la început aveau un duşman mare în persoana cucoanei Ştefania, soţia lui domnu Casablu. Dumneaei întruna îşi muşca buzele, şi se stăpînea cu greu. Nu înţelegea cum pot veni străini să se aşeze aşa în horbotele, în scorţurile şi în macaturile aşa de greu lucrate şi aşa de amănunţit rînduite. Nu putea pricepe nici unul din argumentele lui cuconu Ioniţă şi trecînd prin odăi, ca să-şi cunoască musafirii, avea o privire mohorîtă ş-un nas roş, încreţit între ochi. La întrebările amabile ale doamnei Plopeanu, avea o greu-

tate vădită să răspundă, parcă deodată s-ar fi săturat de viaţă !

A doua zi, Rozi o surprinse întâi la un geam, pe urmă la un colţ de uşă, pîndind cu priviri ascuţite şi dezolate. Era la mijloc viaţa ei înşirată pe andrele şi gherghefuri. Şi din chilioara rece, Rozi auzea o nesfîrşită dezbatere într-o odaie de alături, între limba ascuţită şi amară a gospodinei şi glasul moale şi trăgănat al lui cuconu Ioniţă.

Între aceste năcazuri nouă, cucoana Leonora începu a fi din nou săpată de grijile ei vechi. N-avea veşti nici de la Adrian, nici de la Paul. În privinţa lui Adrian, chiar în tren persoane cunoscute îi dăduseră asigurări. Scrisori de la el nu mai aveau din pricina învălmăşelii retragerii şi a prefacerii frontului. Comunicatele din gazete arătau oarecare liniştire a luptelor. Iarna desigur se va petrece într-un relativ calm. În fundul inimii ei, — de şi nu mărturisea, — nădăjduia că, pînă în primăvară, va izbuti să-l aibă lîngă ea... Despre Paul nu ştia nimic. Îl aştepta în fiecare zi, — şi cu fiecare zi neliniştile-i creşteau.

În chip firesc de-aceea, chiar a doua zi după aşezarea în căsuţele din strada Lăţescu, încercă o pipăire în necunoscut, nădăjduind într-o veste, într-o întîmplare, care ar fi putut să aducă o uşurare chinuitului ei suflet. Îndemnă pe Mary să se îmbrace şi chemă pe Rozi ca să pregătească copilul.

— Astăzi avem o după-amiază frumoasă, vorbi ea. Iese lumea pe străzi. Trebuie să coborîm şi noi în oraş, macar un ceas. Se mai distrează copilul. Poate aflăm ceva...

Mary se apropie ş-o sărută pe tîmplă, cu obrazul rumenit.

— Mamaie, mata eşti o fiinţă foarte înţeleaptă. O să vedem multă lume cunoscută...

Şi începu să răscolească grăbit în cufere, să dărîme cutiile rînduite de Rozi, — pe cînd copilul ţupăia în jurul bunicii, bătînd din palme.

— Bunicuță, așa-i că mergem pe strada Lăpușneanu ?

— Da, puiule, dar cine ți-a vorbit de asta ?

— Cine mi-a vorbit ? Rozi mi-a vorbit. Ea spune că umblă pe strada Lăpușneanu o mie de automobile. Și boierii de la București au venit toți aici. — și ies pe strada Lăpușneanu ca să-și deie *bonsoir*...

— Cum se poate ?

— Da. Cucoanele și-au adus și cățeii : numai noi am lăsat acasă pe Kiki...

Coborîră pe bulevardul Carol, printr-o lumină aurie, și parcă obosită, de soare. Din cerul verziu și rece, apăreau din cînd în cînd coloane de ciori : se îmbulzeau într-un freamăt de vînt, se depărtau și se spulberau ca într-o fumegare. Frunzele uscate, îngrămădite pe alocuri, sub copacii goi, foșneau sub pași ca într-o durere vie.

În sfatul vesel al copilului, trecură printre vechile case boierești împresurate de grădini. Din pașnica lor odihnă, acuma le zguduiau necontenit camioanele grele cu motor. O lume amestecată trecea în sus și-n jos : soldați, cazaci, pihotași ruși. Căruțe cu pîine, cară cu fîn, automobile sanitare, târgi izolate cu bolnavii acoperiți peste obraznri cu cergi brune, — toate arătau o viață înfrigurată și anormală. Pe o adiere ușoară de vînt, veniră din orașul depărtat, dinspre clopotnițile vechilor ctitorii, acorduri funebre de trîmbiți...

— Ia ! zise copilul, atent, ridicînd un degețel înmănușat spre căciulița de castor. Auzi, bunicuță, ce frumos cîntă ? Auzi, mămico ?

— Aud, puiule, da, — răspunse cucoana Leonora, cu pieptul sfîșiat de un suspin.

În strada Lăpușneanu, o stradă îngustă, cotită și scurtă, găsiră un viermăt neașteptat de lume. Erau mai ales foarte multe femei tinere, în toalete elegante și vii. În jurul lor roiau ofițeri cu dolmane și tineri cu fețele rase.

în corecte straie englezești : paltoane largi și pantaloni cu dungă și manșetă.

Mary nu-și putu stăpîni un ușor strigăt de uimire. Era întreg Bucureștiul aici, toată Calea Victoriei, vioaie și veselă, murmurînd, salutînd, observîndu-se pe sub gene ironde iate și prin monocluri cu luciri ciudate. Mary observa mai ales mișcarea aceea curtenitoare și caracteristică a bărbaților, care se încovoiau ușor din șale de o parte și de alta a femeilor zîmbitoare, apropiindu-și nasurile de gîturile albe, de umerile împodobite cu etole scumpe.

Cu glas scăzut, cucoana Leonora observă că «astăzi lumea pune prea mult fard pe fețe și prea mult roșu pe buze»...

— Asta-i moda războiului, zise rîzînd Mary.

— Mi se pare că e și prea multă veselie...

— Mamaie, răspunse tînăra ; n-are toată lumea inima noastră... Ce vrei să facă ? Să plîngă ?...

Cucoana Leonora tăcu. Ca de multe ori, Mary n-o prea înțelegea. Tinerețea ei, cu entuziasmuri pripite pentru eroismul războiului, cu mîhniri amare pentru singurătatea ei, trecea cu prea mare ușurință peste contrastele crîncene pe care, la fiecare pas, războiul le scotea la lumină. În sufletul mamei adiau încă trompetele morții dintre turnurile depărtate ale orașului. Mary se întreba, cu puțintică neliniște, dacă n-ar fi trebuit să-și deschidă cît de ușor toaleta, pentru adunarea aceasta, c-o floare ori o eșarpă deschisă.

Cîteva cunoștințe bucureștene le salutară, parcă nu s-ar fi văzut din ajun. Automobile strălucitoare treceau, unul după altul, cu trompele necontenit mugind. Cineva îi salută iarăși, ca din zbor, și Mary se întreba intrigată cine vor fi fiind ofițerii aceia cu profilurile nesigure în fuga mașinii. Cunoscu și două celebre frumuseți ale Capitalei, într-un frumos *Fiat* portocaliu, c-un ogar subțire, alb și mițos între dînsele. «Femeile acestea au totdeauna

toaletele cele mai noi și mai distinse...» gîndi ea, urmărindu-le c-un zîmbet ironic.

Cucoana Leonora ar fi vrut să se oprească. Gîndea că poate afla o veste cît de vagă. Înțelese însă că strada întortochiată, între statuia lui Cuza și cofetăria Tufli, era numai o expoziție de haine, zîmbete și frumuseți. Se resemnă, și era hotărîtă să se întoarcă. O mai reținea copilul, care o trăgea ușurel de mînă, fericit că vede lume multă.

— Bunicuță, întrebă el, da' armata nu trece ?

— Nu, puiule...

— Eu credeam că de aceea s-a strîns lume. Mie-mi place cel care merge înaintea muzicii, cu buzdugan. Știi cum îl chiamă ?

— Nu.

— Eu știu, mie mi-a spus Rozi. Îl chiamă domnu tambur-major. Da' cînd era ea tînără, *el* era mai mare și mai frumos.

— Codinuță, vorbi Mary plecîndu-se ușor spre el, vorbește mai încet, că se uită lumea la tine...

— Eu nu mă supăr, răspunse băiatul. Să se uite dacă-i place...

Și privea cu prietinie, rîzînd, la lumea care trecea și întorcea spre el capetele.

— Iată și unchiul ! strigă Codinuță arătînd cu degetul.

Mihai Ciumara îi observase de pe celălalt trotuar ș-acuma opera o trecere strategică, printre automobile.

— Cum se face c-ați ieșit ? întrebă el, venind cu pălăria în mînă la cele două femei. Nu știați că aici este adunare mare ? Mai trebuie un ceai, un piano, ș-o voce plăcută de contralto. Și *dincolo* ceilalți trăiesc ca-ntr-o agonie și mor ca niște cîni. Ce rea afacere am făcut, ce saracă înțelegere ne-a vîrît în furtună nu spun, căci Mary iubește epopeea. Ne-am mai certat noi de-ajuns la București... Eu eram atunci un fel de cucuvea, o pasere a nenorocirii... Poftim rezultatele !

— Să nu te audă cineva, îi zise Mary rîzînd.

— Da ? Să m-audă. Tot am eu reputaţia că-s cam într-o ureche. Cine să m-audă ? Cucoanele de la Bucureşti ? domnişorii ? ofiţerii ? Aceştia ce caută aici ? De ce nu ne lasă cu nevoile noastre în cetatea asta nenorocită, între ruinile şi fantomele trecutului? Aduc tifosul, mizeria, foametea şi pălăriile din ultimul jurnal de modă. Şi nu mă lasă să trăiesc. Ş-acum mai fac una domnii de la guvern. Dau votul universal şi împart moşiile la ţărani. Au afişat şi proclamaţii. Asta ne mai trebuie. Pe onoarea mea, mai fericiţi au fost părinţii noştri c-au murit la vreme...

— Vorbeşte mai încet, unchiule, îi şopti Mary, puţintel ruşinată.

Trecătorii întorceau capul şi-i priveau lung.

— Ai dreptate, răspunse vesel Ciumara. Trebuie să fim politicoşi. Să ne mişcăm. M-am gîndit la unele lucruri ale noastre, adăogi el întorcîndu-se spre cucoana Eleonora, pe cînd porneau ; am vorbit la club cu unii prietini. Ascultă-mă, verişoară, trebuie s-aducem băietul aici. Şi-a făcut destul datoria. Să se ducă şi unul ca acesta, care mă salută acuma foarte graţios...

Un locotenent de cavalerie saluta zîmbind, cu mîna la viziera chipiului şi îndoindu-se din şale. Şi Ciumara îi răspunse c-un zîmbet prea amical.

— Îl vedeţi? El urmăreşte, el vînează, el rîde, el salută, pentru că e rudă cu ministrul la care ne ducem mîni. Căci trebuie să ne ducem. O să vorbesc eu ş-are să se facă... Am să-i vorbesc şi despre reformele dumnealor ! Vor să deie drepturi poporului. Voiţi să vedeţi poporul ? Facem doi paşi şi vedem poporul... Astăzi m-au nebunit ; pînă acuma am perorat pe chestia asta !...

Mary era plictisită. Lumea începea să rîdă şi să petrecă pe socoteala «nebunului de Ciumara». Fu bucuroasă să scape, pe-o stradă lăturalnică, spre turnurile Sfîntului Spiridon. Cucoana Eleonora îl urma, cu băieţelul

de mînă, resemnată și tăcută. Se gîndea că Ciumara are dreptate, și Adrian trebuie adus în Iași. De ce n-ar stărui ? Toată lumea face așa...

Ca într-o «schimbare la vedere» pe o scenă de teatru, cele două femei văzură deodată altă lume pe Strada de Sus, în piața Sfîntu-Spiridon și pe ulițile lăturalnice. Aici stăteau schilozii războiului. sub bolți. în praguri de crîșme. — unii fără mîni. alții cu picioare de lemn. Pe aici treceau convoiuri de convalescenți. albi ca ceara, obosiți și cu gurile întredeschise. îmbrăcați cu mantăli informe, murdărite de sînge. botite și scorțoase de aburii etuvelor. Aici stăteau. în preajma pităriilor. îmbulziți. copii cu încălțări rupte. uriașe și încovoiate. în picioare cu surtuce zdrențuite în spate. și femei groase îmbodolite în șaluri. tînguindu-se. blăstămînd și așteptînd pîinea. Un abur de amară tristeță plutea in viermătul mulțimii acestia.

— Ei nu cer decît pîne... zise Ciumara către tovarășele lui. Altceva nu le trebuie !...

Din îmbulzeală. la o pitărie cu obloanele închise. Mary văzu ațintindu-se asupră-i priviri oblice și dușmănoase de femei. Lîngă ele o bătrîna slabă. cu obrajii supți și ochii spăimîntați parcă. își făcea cruce. închinîndu-se :

— Dă. Doamne, pace ! Așează. Doamne, pace intre împărați... altfel se prăpădește lumea ! —

Cucoana Eleonora se simți ametită și strînse convulsiv mînuța copilului.

— Și spectacolul acesta e tot așa de puțin estetic ca și celalalt. zise Ciumara către Mary privind-o ușor ironic. Deosebirea e că aici ți-ai murdărit pantofii de glod

— Într-adevăr. nu înțeleg. răspunse tînăra. de ce ai făcut cu noi această expediție de moralizare.

— Adevărată expediție... foarte bine spus... Eu o fac în fiecare zi. căci din nefericire drumul meu duce prin acest capitol din epopeea lui Dante.

Și Ciumara începu să intoneze ușor, c-un gest rotunjit spre mustața-i răsucită :

— *Per me si va nella città dolente...*

Aici e cercul flămînzilor ș-al văduvelor de război... Da-da. De ce rîzi mata, nepoată?

— Ce ciudat ești dumneata astăzi ! îi răspunse rîzînd Mary. Nu te știam că declami poezii...

— Știu într-un loc și niște prăjituri bune, vorbi vesel Ciumara, luîndu-le de braț. Cu cît se înmulțesc ordonanțele contra prăjiturilor, cu atît se fac prăjituri mai bune și mai scumpe. Trebuie răsplătit mai ales Codinuță, pentru curajul ce-a dovedit... Îți plac, *mon cher ami*, prăjiturile ? adăogi el subțire, plecîndu-se pe vine, lîngă copil.

— Îmi plac, desigur, răspunse Codinuță. Rozi spune că nu-mi fac rău...

— Cum să-ți facă rău dacă-ți plac ? — O să te odihnești puțin, — se întoarse el către cucoana Leonora, — și o să mai stăm puțin de vorbă despre omul dumnitale, cum îi zice... Am mai aflat ceva despre el...

— Îl chiamă Gușilă, vere, se sili să zîmbească doamna Plopeanu.

— Da ? Închipuie-ți ! Eu credeam că-l chiamă altfel !

V

Despre domnul Gușilă nu vorbiră mult. Domnul Gușilă avea cele mai frumoase vorbe, însoțite de cele mai vii mîhniri și-n același timp de cele mai serioase speranțe.

Privind pe copil cum își mînca prăjiturile, cu atenție și delicateță, ca o mîțucă, puseră mai degrabă la cale vizita la Rigo, ministrul de care vorbise Ciumara, și pe care îi arăta drept «un băiet foarte cumsecade și foarte amabil». De altminteri, să fii băiat bun și amabil e cea

dintăi și mai serioasă datorie a unui ministru: asta era părerea lui Ciumara.

Cu toată hotărîrea de a-l vedea chiar a doua zi, trebuiră să-și amîne plăcerea accasta. Vremea rea întorcîndu-se cu ploi și neguri reci, cucoana Leonora nu ieși din casă. Mihai Ciumara și el, — răcit la epoca aceasta, ca-n toți anii, — trebuia să stea întins pe sofaua-i roșie, între ceaiuri și cataplasme, hotărîndu-se, față de Dumnezeu și de Neculai, că altă dată n-are să mai iasă în pardesiu la vreme de iarnă, oricît de prietinos s-ar arăta soarele...

— În luna dechemvrie, soarele-i de genul feminin... zicea el lui Neculai, și bătrînul servitor se grăbea să aprobe din cap. cam neliniștit. fără să știe despre ce-i vorba.

Abia în ajunul sărbătorilor de iarnă, pe o vreme uscată de îngheț, cucoana Leonora și vărul său coborîră dintr-o trăsură din piață în fața unei căsuțe modeste din strada Română. Aici, într-un antret și-n trei odăiți, un ministru în pribegie primea audiențe ; aici, între zugrăveli ciudate și mobile de pluș îmbrăcate cu cămăși albe, se punea la cale o parte din soarta țării.

Un automobil și cîteva trăsuri mai așteptau în fața porții de ostrețe.

Cînd cucoana Leonora și Ciumara intrară în sălița de așteptare, ministrul tocmai începea să primească. Scosese obrazu-i tînăr, cu mustăcioară blondă și ochelari, pe o ușă întredeschisă și, legîndu-și încă la gît cravata, adresă un zîmbet prietinos și-o înclinare din cap celor ce-l așteptau. Dintr-o privire socoti cam cît de bogată și de plicticoasă-i va fi dimineața, — apoi, fixînd din nou prin ochelari pe cunoscuți, adresă fiecăruia cîte-un zîmbet deosebit.

— Îndată sînt al dumitale ! zise el franțuzește către Ciumara, și părea plăcut surprins.

Cucoana Leonora auzi pe tovarăşul ei strecurîndu-i o şoaptă la ureche :

— Întăi expediază pe necunoscuţi...

În adevăr, muşcîndu-şi uşurel buza de sus şi rozîndu-şi mustăcioara, Rigo aţinti pe un domn scurt şi foarte gras, care aştepta lîngă sobă emoţionat şi solemn.

— Poftește, te rog, dumneata.

Cei rămaşi se aşezară pe scaune. Tînărul şef de cabinet care sta tăcut, cu spatele la soba de fier, trecu lîngă Ciumara şi-i strînse în tăcere mîna. Se aplecă respectuos către doamna Plopeanu. Trecu după aceea spre un actor nalt, cu mască dispreţuitoare şi părul buclat, care privea în juru-i măreţ, cu mîna dreaptă trecută neglijent în deschizătura jiletcei. Începu a vorbi însufleţit cu el, însă cu voce înceată şi tainică.

Dintre celelalte opt sau zece persoane care aşteptau, jumătate veneau la ministru pentru întăia oară. Asta se vedea după seriozitatea feţei lor, după aerul preocupat, după vădita sforţare lăuntrică pe care o făceau ca să-şi alcătuiască în minte fraze potrivite cu cererile şi năcazurile lor.

Cînd uşa se deschise şi domnul cel scurt şi gras ieşi, cînd ochelarii lui Rigo se aţintiră iar între solicitatori şi pofti iar : «Dumneavoastră, vă rog...» — doamna subţire şi naltă care trecu, după aerul spăriat, se vedea că-şi uitase frazele plănuite. Intră, încercînd să scoată cu mîni tremurătoare o cerere dintr-o tăşcuţă de piele.

Ceilalţi, obişnuiţii casei, — ştiind că mai au a aştepta, începură a trece în revistă ultimile evenimente ale politicii interne ş-ale războiului.

Discutară, cu un aer blazat, comunicatele bătăliilor din Apus. Un bărbat voinic, cu barbă mare şi frumoasă, care fuma necontenit, începu a da explicaţii asupra acelor animale monstruoase, cu măruntaie şi carapace de oţel — pe care englezii le numeau *tankuri.*

— Sînt niște ciudate mașini ale morții, zicea el întinzîndu-se alene în scaun, ca și în luxoasa anticameră din vremea păcii, și împrăștiind rotocoale de fum în juru-i. Trec peste obstacole, peste șanțuri, împroșcînd foc : se cațără, coboară, ca niște viermi gigantici : străbat fără oprire liniile dușmane... Sînt un adevărat dezastru. În urmă-le rămîne rîu de sînge. Putem nădăjdui că ele vor cîștiga partida...

Ceilalți aprobau vesel : «Se-nțelege».

Altcineva vorbi de zecile de mii de prizonieri flămînzi, de hecatombele de morți : despre bombardări și incendieri de orașe, despre *raiduri* de aeroplane, care semănau bombe asupra așezărilor omenești : despre valurile de foc, de apă clocotită și gaze asfixiante.

— Pe lîngă toate acestea, războiul de pe frontul nostru apare învechit, ca un joc de copii... încheie domnul cu barbă mare.

Cucoana Leonora era surprinsă de aerul liniștit al celor care vorbeau despre marea catastrofă de foc, sînge și lacrimi a omenirii. Ei îi tremura inima de o aspră și ascuțită durere.

Cînd intră cea din urmă figură solemnă prin ușa întredeschisă, fascinată parcă de ochelarii ministrului, tînărul șef de cabinet păru că răsuflă ușurat.

— Nu-ți faci ideie ce plictiseală ! zise el către Ciumara. Cei mai mulți din oamenii aceștia vin pentru afaceri... Trăim astăzi într-o epocă a speculatorilor. Ca să cumperi și să aduci mărfuri ai nevoie de permisuri speciale, de vagoane, de bunăvoința tuturor celor care se pot lăsa greu. Ei bine, ei vin și cer. Visează afaceri și iar afaceri, vor s-aducă marfă scumpă, au nevoie de vagoane.

— Și ministrul ce face ? întrebă Ciumara.

— Ce poate să facă ? răspunse șeful de cabinet, strîngînd din umeri. Toți atacă cu armă albă : cu bilețele și scrisori de la persoane influente. Închipuie-ți că vin și femei pentru stăruințe de vagoane. Alaltăieri, o doamnă

entuziastă arată că poate pune la dispoziția sărăcimii douăzeci și cinci de vagoane de cartofi, ceea ce e o adevărată operă socială ; intervine însă în același timp și pentru un import de parfumuri și articole de Paris... Și băgați de samă că nu întrebuințează asemenea viclenii decît ca să se înarmeze ; și cer aici numai stăruinți, căci afacerile acestea nu depind de noi. Asta se face în jurul tuturor miniștrilor ; alte chestii și preocupări nu există...

Ciumara dădea din cap cu un zîmbet vag... Apoi văzînd în ușa întredeschisă ochelarii lui Rigo ațintiți asupră-i, se ridică și întinse domol brațul cucoanei Leonora.

După prezentări și salutări, ministrul îi pofti în fotoliile îmbrăcate cu cămăși și puse mîna pe receptorul telefonului.

— Îmi dați voie ? vorbi el zîmbind. O clipă. Aștept o comunicare. Se pare că germanii au încercat iar o lovitură pe front.

După ce așteptă cîteva secunde, lăsă aparatul.

— Însfîrșit, ceva serios nu poate fi... Altfel, trebuie să mergem să pribegim și de-aci... urmă el, c-o intonație pe jumătate glumeață.

— Plecați dumneavoastră, care ați făcut pozna, îi răspunse Ciumara, rîzînd. Eu stau pe loc...

Cucoana Leonora îi privi emoționată.

— Se poate asta ?

— A, nu, glumim, — se grăbi s-o încredințeze Rigo. Avem înaintea noastră o întreagă iarnă de refacere și reorganizare.

Cucoana Leonora oftă. Cuvintele acestea n-o încredințau deloc.

Ciumara aruncă ministrului o căutătură oblică.

— Pînă atunci, vă grăbiți, domnilor, să acordați prostimii libertățile votului universal...

— A, pe dumneata, dragă prietene, te știu că ești vechi și ruginit reacționar, vorbi Rigo repede. Te voi ruga totuși să te gîndești că nu putem face altfel. Mai

întîi, nu-i așa ? trăim într-o epocă foarte democratică. Dacă ți-aș deschide ușa de alături, ai vedea garderoba mea amestecată cu cărți și cutii de conserve, lîngă un biet pat de campanie... Dacă asta n-are importanță, te voi face să observi că nebunia în care am intrat...

— A, vra să zică recunoști... îl întrerupse cu răutate Ciumara.

— Da ; nebunia în care am intrat cu toții, fără voia noastră, ca într-un vîrtej de fatalități, nu știu dacă ne va da victorie ori înfrîngere. Ne va da însă ceea ce mă înspăimîntă : deșteptarea lui Samson cel orb, care va zgudui coloanele templului, îngropîndu-ne sub dărîmături. Ca să vorbim curat, în afară de comunicate și de articole de presă, — războiul acesta ridică «prostimea», cum îi zici dumneata. Cînd se vor întoarce asupra noastră, ne vor lua totul — dacă nu ne vom grăbi acuma să le dăm ceva...

Ciumara clătină din cap :

— Piedica dumneavoastră de siguranță nu mă liniștește. Aș fi preferat ca și nebunia generală de care spui, și Samson al dumnitale să mai fi întîrziat treizeci de ani. Pînă atunci, voi fi avut vreme să mă amestec cu primitorul pămînt și n-aș mai fi avut nacazurile de astăzi, fără să fiu vinovat cu nimica. — Dragul meu, urmă Ciumara pe alt ton, dă-mi voie însă să-ți spun că n-am venit pentru asta. Cum, în criza de azi, lumea se întoarce și se coboară c-un fel de sălbătăcie la preocupări mărunte și cu totul egoiste, vei da voie unei mame să-ți spuie un cuvînt despre fiul ei...

— Mă rog, cu cea mai mare plăcere, răspunse ministrul înclinîndu-se. Sînt persoane cărora nu li se poate refuza nimic.

— Datoria către patrie, reluă cu patos Ciumara, văd că chiamă în Iași, pe strada Lăpușneanu, pe mulți băieți frumoși și tineri. Dă-ne voie și nouă să revedem pe Adrian Plopeanu !

— Cum, doamnă ? Adrian Plopeanu e fiul dumneavoastră ? — strigă ministrul. Bine, dar acest băiat nu e dintre cei care trebuiesc jertfiţi. Vă rog să-mi spuneţi din ce unitate face parte.

Cucoana Leonora dădu grăbită şi mişcată lămuririle, pe care ministrul le însemna pe o foaie albă de hîrtie.

Ciumara urma să rîdă şi să vorbească cu prietinească ironie :

— *Mon cher ami,* dacă democraţia dumneavoastră nu-mi place, în schimb observ cu bucurie că, în aplicările practice, se urmează cîteodată un bun şi reacţionar obicei...

— Pentru doamna Plopeanu totdeauna... zise ministrul sărutînd galant mîna cucoanei Leonora.

VI

Din strada Lăţescu, pînă la casele cele vechi, cu turn, ale Slătinenilor, nu era departe. Rozi putea aproape în fiecare zi să tragă o raită pînă acolo. Fie pe ploaie, fie pe vînt, fie pe pîclă, ea nu lipsea să se înfăţişeze ori la intrarea din faţă, ori la scara de serviciu din dos, lîngă bucătărie.

În ziua dintăi, cuconu Vasilică Guşilă fu foarte bucuros să trimeată un răspuns prietinos şi liniştitor cucoanei Leonora. A doua zi Rozi îi arătă iar că «cucoana» a trimes-o să vadă ce-i cu casele «dumnisale». Cuconu Vasilică Guşilă încruntă uşor sprîncenele :

— Femeie, îi zise el, privind-o serios şi drept ; eu n-am vreme de pierdut...

— Nu vă supăraţi, cuconaşule, îi vorbi Rozi cu oarecare umilinţă ; eu am venit aşa, să vedem. Acolo unde stăm, nu-i chip să trăiască cuconiţele din pricina gîştelor. Ştiţi ce larmă fac ? Dumneavoastră n-aveţi gîşte şi nu ştiţi.

De dimineaţă ţipă şi găgăiesc parcă le-au mas şoarecii în pîntece. Cuconiţa cea tînără e deprinsă să doarmă mai tîrziu. Nu se poate hodini de răul lor.

— Ştii că ai dumneata haz ? observă domnu Guşilă. De ce vii să-mi spui mie asta ?

— Mă gîndeam, cuconaşule, că poate au venit boierii aceia şi poate v-aţi înţeles...

— Nu, n-au venit. Cînd or veni, trimet eu cucoanei răspuns.

— Poate să vie azi, după amiază, observă Rozi înălţînd sprîncenele şi răsfrîngîndu-şi buzele cu nedumerire. Ştiu cu de ce n-or fi venind ? Dacă nu vin azi, poate-or veni mîni...

Cuconu Vasilică se retrase cu demnitate, trîntind uşa.

— Se cunoaşte că nu-i uşa lui... mormăi Rozi, înturnîndu-se spre poartă.

A treia zi cuconu Vasilică nu era acasă. Ori poate era acasă, dar nu se arătă. Rozi trecu dindos, scoborî treptele în subsol şi-şi vîrî obrazul mustăcios pe uşa bucătăriei.

O femeie groasă, care mesteca c-o lingură prin tingiri, întoarse capul şi păru foarte surprinsă de asemenea apariţie. Dar Rozi avea limba ascuţită şi diplomatică. Într-o clipă femeia cea groasă află despre ce-i vorba. Într-o clipă şi Rozi află că pe femeia cea groasă o chema Melentina. Şi amîndouă, în preajma plitei fierbinţi, şi-n aburii mîncărilor, se găsiră de acord asupra unei discuţii amănunţite.

Melentina află că cucoana Leonora urma să se mute în casa ei ; că acuma ea, cucoană mare, stătea în nişte odăi mititele şi într-o ogradă plină de gîşte ; că bărbatul cucoanei Leonora a fost ministru şi om detreabă ; că cuconu Vasilică Guşilă o poartă pe cucoana Leonora «cu vorba».

— Cît despre asta, porni Melentina, mestecînd energic cu lingura într-un sos cărămiziu, — nu-i nevoie să-mi

spui, că-l cunosc eu pe boierul nostru ! Nu mi-a plătit leafa pe două luni și nu vrea să-mi deie drumul. De-abia aștept să găsesc femeie în loc. Eu sînt deprinsă altfel ; am slujit în case mai nobile.

— Dar ce este, mă rog ? întrebă cu grozav interes Rozi, strîngînd buzele.

— Dacă ți-oi spune că dă făina cu cîntaru la slugi, ce-ai să mai zici ? vorbi cu taină femeia cea groasă, holbînd ochii. Aista-i de cei zgîrie-brînză, draga mea. Aici numa dracu poate să steie. El zice c-așa trebuie, că-i vreme de foamete. Dar așa vorbește un stăpîn ș-un boier ? Am aflat eu că tatu-său umbla încins cu curmei... De aceea feciorul numără îmbucăturile și se sparie de sărăcie... Ferească Dumnezeu ! D-apoi *ea* ?

— Cine ?

— Cucoana. Cînd ți-oi spune, n-ai să mă crezi... Ascultă, femeie dragă. și spune și la alții !...

Și cu deosebită grabă. aţîţînd focul, dereticînd, pregătind. mestecînd. Melentina începu să descopere taine. pe care de multe ori. cu nespusă plăcere. le împărtășise la zaplaz tuturor vecinilor...

Înarmată cu asemenea prețioase informațiuni. Rozi se întoarse acasă liniștită și senină. Deschise cu mai multă siguranță ușa de la odaia cucoanei celei bătrîne și bolnave și trecu spre chilioara ei.

Înainte de a intra. se opri și întrebă cu mult interes :

— Ce mai faci mata. cucoană Sevastic ?

Bătrîna se răsuci morocănoasă în jîlț, tuși de două ori aspru și mormăi privind-o piezis :

— Decît m-ai întreba degeabu, mai bine mi-ai spune cînd vă duceți. Nici eu. nici fată-mea nu mai avem liniște, de cînd v-ați așezat pe capul nostru !

Era același răspuns. dat în fiecare zi, cu aceeași privire otrăvită.

— Doamne, cucoană Sevastie, zise Rozi, pocnindu-și palmele una de alta : parcă noi sîntem bucuroase ? Iată,

chiar acuma vin de la cuconu Vasilică Gușilă. Să vezi ce mi-a spus despre dumnealui bucătăreasa de-acolo, cucoană Sevastie, îți pui mînile în cap !

Bătrîna înalță niște ochi aprigi și licăritori din care, ca prin farmec, orice umbră de suferință pierise.

În urma destăinuirilor importante ale Rozii, s-au petrecut mai multe fapte.

Codinuță intră mirat la bunicuța și la mama, venind de afară, și le zise :

— Oare ce să fie ? Trecînd prin antret, am auzit pe cucoana cea bătrînă și bolnavă rîzînd...

Către amiază cucoana Ștefania aduse și puse în mîna băiețelului o oiță de porțelan, legată la gît cu cordeluță albastră ; după aceea mîngîind-părul balan și buclat al lui Codinuță, ridică ochii blajini spre chiriașe și le puse cîteva întrebări asupra afacerii cu casele.

După masă, cuconu Ioniță Casablu se plimbă de cîteva ori în sus și-n jos prin ogradă, cu mînile în buzunările pantalonilor, mormăind un cîntec. Apoi începu a vorbi foarte vesel cu gîștele.

Excursiile la casa din deal urmară. Și, încet-încet, Rozi se puse în legătură cu toate vecinele care puteau vedea din poarta lor turnișorul. Și le lămurea, cu gesturi și ciudate înmlădieri de voce, cum «cucoana» trebuie să se mute în casa ei și nu poate. «Iaca, o apucă sărbătorile în casă străină !...» În mahala știau acuma și copiii că trebuie să vie o cucoană de la București în casele lui Vasilică Gușilă. Adică casele nu sînt ale lui cuconu Vasilică, ci ale cucoanei...

Doamna Plopeanu în adevăr petrecu sărbători triste și singuratice în căsuța lui cuconu Ioniță Casablu, între Mary — mai mohorîtă și mai plictisită decît totdeauna — și între licăririle de rîs ale lui Codinuță. În ziua a treia, Rozi se înfățișă c-o mutră zîmbitoare și, rugîndu-se de iertare, aduse la cunoștință stăpînei ei că boierul din deal începe să-și icie de samă.

— Azi, ducîndu-mă în piaţă, am trecut iar pe acolo, cuconiţă, lămuri ea ; şi l-am întîlnit în poartă. Se ducea în tîrg. A început a rîde : Iar ai venit să mă plictiseşti ? zice. — Am venit, zic ; poate este vreo veste pentru cuconiţa. — Bine, zice, să-i spui că azi am cinstea să trec pe la dumneaei, să ne înţelegem.

De şi se aştepta la vizita asta, cucoana Leonora avu o tresărire bucuroasă.

Din cercetările lui Ciumara, după sfaturile advocaţilor, ea înţelesese că ar putea porni la nevoie un proces, întemeiată pe neîngrijirea în care ţinea proprietatea şi pe devastările făcute de el în parc, totuşi era încredinţată că mai curînd poate ajunge la ţintă printr-o învoială strîmbă, decît printr-o judecată dreaptă. Aşa era vechiul şi durerosul obicei al pămîntului — şi de părerea asta era şi Mihai Ciumara.

Domnul Guşilă intră cu politeţă şi afabilitate şi cucoana Leonora trebui să-l poftească de două ori, ca să-l facă să se aşeze pe o canapea înpodobită cu horbote.

— O să vă rog, doamnă, zise el înclinîndu-se uşor şi scoţîndu-şi din buzunarul de la spate al redingotei batista ; o să vă rog, doamnă, foarte mult să fiţi aşa de bună să mă iertaţi pentru atîta întîrziere... Fără îndoială, n-a fost vina mea. Oamenii care mă legaseră de mîni şi de picioare abia acum s-au hotărît să renunţe, căzînd bineînţeles cu mine la o învoială...

— Mă rog, domnule Guşilă, răspunse cucoana Leonora, dacă e vorba să se isprăvească totul cu bine, atunci, cum am mai spus, aş putea să fac oarecare jertfe. Îmi aştept copiii, — şi trebuie să am unde-i primi. Chiar şi noi, aceştia de aici, tînjim de mult după o cameră luminoasă. Ceea ce faci dumneata e act de om civilizat !

Vasilică Guşilă tuşi uşor şi-şi duse cu delicateţă batista la gură.

— Se-nțelege, vorbi el blînd, datoria nu mă iartă să fac altfel. N-am cuvinte să vă pot face să înțelegeți cît de rău îmi pare că afacerea nu s-a făcut chiar de atunci.

— Fiindcă într-adevăr, domnule, este în discuție o mică afacere, observă cu seriozitate cucoana Leonora. — cred că e vremea să știu ce pretenții sînt.

Advocatul își plecă ochii. Zise hotărît :

— Dinspre partea mea nu-i nici o pretenție.

— Atunci din partea persoanelor care renunță la contractul făcut. Nu-i așa ?

— Da, doamnă, numai din partea lor sînt pretenții. — Trebuie să primesc înapoi hîrtia pe care le-am dat-o la mînă. Pentru aceasta, se înțelege, cum e uzul în afaceri. trebuie să le dau înapoi arvuna îndoită... Asta nu e cine știe ce : am primit arvună o mie de lei. E vorba deci de o despăgubire egală. Sînt însă, doamnă, și pretenții pe care, pînă la un punct, și justiția le-ar aprecia, dacă ar ajunge de pildă cazul în fața instanțelor judecătorești. Oamenii mei formulînd aceste pretenții au pus înainte suma de cinci mii de lei. Nefiind numai eu în cauză, i-am făcut să se scoboare la jumătate...

Doamna Plopeanu ascultă atentă. Domnu Gușilă își mîngîie nasul cu batista și tuși ușor.

— Vra să zică, e vorba de 3.500 de lei, domnule Gușilă ?

— Da, doamnă, ați socotit exact.

— Vra să zică, deducînd cîștigul de Sfîntu-Dumitru. de o mie de lei, eu, proprietară, trebuie să vă mai număr dumneavoastră, chiriaș, încă două mii cinci sute de lei...

— Doamnă, răspunse Gușilă, cu glas tînguitor, cu tot respectul vă atrag atenția că banii aceștia îi va primi altcineva...

De cîteva clipe Mary se uita țintă, cu o privire rece și indignată, la cuconu Vasilică. Dar cucoana Leonora

era o femeie cumpănită și cuminte. Se hotărîse la orice fel de jertfă. Prin urmare, răspunse cu liniște :

— Bine, domnule Gușilă ; îți mulțămesc. Mă pot muta în trei zile ?

— Da, doamnă. Mîni subscriem un mic act particular și poimîni vă puteți muta. Aș voi să vă întreb însă iarăși de cîte camere aveți nevoie ?

— De trei, am mai spus : afară de o cămăruță pentru Rozi.

— Da. Vra să zică trei camere mobilate ?

— Da.

Cuconu Vasilică tuși iarăși încet și păru încurcat.

— Domnule Gușilă, zise zîmbind cucoana Leonora, cred că pot renunța la cîștigul de octomvrie, căci și dumneata ai drept la o mică despăgubire...

— Bine, doamnă, vom trece și asta mîni în actul nostru dacă doriți dumneavoastră...

— Țin chiar foarte mult, domnule Gușilă...

Cuconu Vasilică se închină, ca și cum s-ar fi mărturisit biruit. Cu zîmbetu-i nevinovat, apoi, sărută mîinile damelor și se retrase.

Mary rămase privind fix pe doamna Plopeanu. În frumoșii ei ochi negri nu mai era indignare. Era o umbră de tristeță.

— Închipuie-ți, mamaie, că omul acesta se crede fericit !

— Ce vrei, draga mea, răspunse pe gînduri cucoana Leonora : se poate. În orice caz poate pleca încredințat că a făcut un act de generozitate. Ne dă un adăpost...

Codinuță năvăli de-afară îmbujorat la față. Strigă cu vocea-i subțirică :

— Bunicuță, vine la noi moșu Ciumara. Ș-un domn mare, mare... Eu cred că-i tambur-major, dar n-are buzdugan.

— Ce zice ? ce zice ? se auzea în săliţă glasu lui Ciumara. Auzi, doctore ?

Mary strîngea la piept, rîzînd, capul copilului, pe cînd pe uşă intra Ciumara, făcînd loc apoi îndată uriaşului său tovarăş.

— Verişoară, strigă Ciumara, — pregăteşte-te să primeşti o veste bună... Ţi-o aduce doctorul Baciu. E curios că numele acesta nu-l uit, dovadă că doctorul e un om detreabă...

Cucoana Leonora privi pe rînd, cu ochi aprig, la cei doi musafiri. Apoi strigă, ridicînd braţele :

— Paul ! a venit Paul !

Şi-n aceeaşi clipă umbra unei crîncene nelinişti îi trecu pe faţă : — Ce face ? unde este ? de ce nu-i aici ?

— Doamnă, nu vă tulburaţi, vorbi doctorul cu o voce blîndă, care contrasta ciudat cu statura-i atletică. Tînărul meu prietin se află bine, în afară de orice primejdie, la mine acasă...

— Dar ce-a fost ? pentru Dumnezeu, ce-a fost ?

În pornirea ei, cucoana Leonora cuprinsese mîna dreaptă a doctorului şi încerca s-o zguduie. Cu aceeaşi voce blîndă şi mică, doctorul îi spuse în cuvinte puţine despre ce era vorba : o răceală, o fluxiune... Două zile de odihnă l-au restabilit...

— Dacă ştiam, vi-l aduceam, doamnă... Nu vă uitaţi aşa la mine ! De unde să ştiu eu unde stă doamna Plopeanu, în furnicarul acesta al Iaşilor ? Eu am ieşit după informaţii numai, şi l-am condamnat să mai beie două ceaiuri pînă mă-ntorc eu. Singura rudă pe care mi-a pomenit-o am găsit-o imediat, căci sîntem prietini de club. Şi domnul Ciumara m-a adus foarte simplu la dumneavoastră. Acum însă văd c-am făcut o prostie. Doamnă, adăogi el, sărutînd mîna cucoanei Leonora; iată buletinul : temperatura normală, pulsul regulat şi o în-

spăimîntătoare poftă de mîncare. Pot spune despre asemenea om c-a murit ?

Mary rîdea uşurel, muşcîndu-şi buzele şi apăsîndu-le din cînd în cînd pe creştetul blond al copilului. Cucoana Leonora îşi acoperi ochii cu mînile, apoi şi-i descoperi fericiţi şi plini de lacrămi.

VII

Cînd sosi Paul, alături de doctor, cu moş Avram în urma lor, căsuţa lui cuconu Ioniţă Casablu era în mare mişcare. Ieşise din cotlonul ei pînă şi cucoana Sevastia ; şi cucoana Ştefania, puţintel ferită din prag, ca să nu fie văzută de «lume», cerceta sosirea asta cu mare luare-aminte, plecîndu-şi capul cînd într-o parte cînd într-alta.

Cucoana Leonora îşi primi copilul pierdut fără să rostească un cuvînt ; îl cuprinse de după gît, şi-şi plecă fruntea pe umărul lui. Băiatul cerca cu greu să-şi stăpînească suspinele : simţea o foarte mare nevoie să fie mîngîiat, să asculte asupră-i vorbe de tînguire ; lacrămile-i stăteau gata subt împărătuş, — dar în juru-i erau prea multe obrazuri, şi faţă de femei trebuia să-şi ţie firea, mai ales după împrejurările grele prin care trecuse. O uşoară trufie bărbătească îi încînta imaginaţia cînd se gîndea la cîte are de povestit.

Doctorul Baciu şi Ciumara, o clipă stînjeniţi, se repeziră la Mary, care-şi strîngea convulsiv copilul la piept şi plîngea. Cînd îşi simţi mînile prinse şi auzi întrebările neliniştite şi dulci ale lui Codinuţă, tînăra se potoli deodată, ridică ochii ei cu gene mari ş-un rîs fericit îi adînci gropiţa din obrazul drept. În aceeaşi clipă copilul sări vesel de lîngă ea şi Paul îl înălţă de subsuori, avîntîndu-l în sus. Cînd ajunse iar la pămînt, Codinuţă îşi ridică rugător ochii.

— Nene Paul ? îmi faci săniuță ?...

— Îți face moș Avram : am adus meșter cu mine...

Atunci toți se întoarseră spre bătrînul rezervist, care ședea lîngă ușă cu aeru-i de tristeță.

— Îmi faci săniuță ? îl întrebă Codinuță. Da ?

— Numaidecît, răspunse zîmbind moș Avram. Chiar mi-a dat ordin domnul locotenent, tătuțul matale...

Toți înțeleseră dintr-o dată că o mare prietenie se statornicise din două vorbe. Moș Avram trecu în săliță, și copilul ieși după el.

Rozi, care frămînta în degete un șorț nou, și cerca să deie o încrețitură emoționată obrazului ei bărbătesc, cum văzu pe Paul liber, se apropie și-l sărută pe umăr, apoi, apucînd mînica, îl ajută să-și dezbrace mantaua, lucru cuminte, la care încă nimeni nu se gîndise. Aruncînd o privire piezișă spre ușă, — pe unde ieșiseră osteanul și copilul, întrebă c-o dușmănoasă nedumerire :

— De ce ai mai adus pe ăsta, cuconaș Paul ? Ce să facem noi cu el ?

Paul rîdea înveselit de această întrebare la care se aștepta, și cucoana Leonora îi observa obrazul asprit, însă mai energic și mai bărbătesc. Și vocea i-o găsea schimbată. În emoțiunea ei se amesteca un sentiment de mîndrie...

Și Rozi, se-nțelege, simțea mîndrie, revăzînd pe tînărul ei stăpîn, însă în același timp, ea nu putea uita datoriile zilei. Păturindu-și șorțul, se apropie de cucoana Leonora ș-o întrebă cîte tacîmuri să puie la masa de sară.

— A, da.. zise încurcată doamna Plopeanu, întorcîndu-se spre doctor și spre Ciumara. Nici nu mă gîndeam la această plăcere. Stați cu noi la masă. Vă rog însă să fiți foarte îngăduitori...

— Cuconiță, mă rog de iertare, răspunse Rozi, strîngîndu-și buzele. Cînd a venit întăi domnu doctor, eu m-am și înțeles cu boierii noștri de gazdă. Ș-am ales o gîscă. Foarte bună și foarte frumoasă gîscă ! Cuconu Io-

niță mi-a dat-o oftînd. Trebuie să-i poftim și pe dumnealor la masă, mai ales c-au să ne-mprumute și tacîmurile...

— Verișoară, observă Ciumara serios ; părerea mea este că Rozi și-a greșit cariera. Prevederea este mama diplomației...

Rozi, puțin simțitoare la acest compliment, ieși să-și vadă de gîscă. Și cei rămași în căldura odăiții, în lumina după-amiezii, se așezară pe scaune și divanuri și cerură lui Paul toate veștile cu putință despre Adrian și toată povestea rătăcirilor lui.

Cum Ciumara și doctorul erau oameni de club, după un sfert de ceas se ridicară și cerură doamnelor voie să se retragă, făgăduind bineînțeles să se reîntoarcă după aprinsul luminilor. Paul rămase singur între ai lui, pătruns de o plăcută trudă și de o simțire de nespusă mulțămire.

Ziua însă era bogată în vizite. Abia avusese vreme doamna Plopeanu să puie în legătură pe Paul cu marea, dureroasa și încurcata chestie a casei, — și Codinuță, năvălind din săliță, vesti bunicuței că «iar a venit boierul cel de dimineață»...

Cucoana Eleonora se ridică în picioare, palidă. Avu impresia că «afacerea» iar a căzut în baltă. Cuconu Vasilică Gușilă era un om al încurcăturilor.

Paul, cu conștiința încă nedeslușită de șef al familiei, încruntă sprîncenele, privind spre ușă.

Dar cuconu Vasilică intră vesel și bucuros.

— M-am gîndit că e mai bine să iscălim astăzi actul... zise el înclinîndu-se către dame. Apoi își opri căutătura prietinoasă asupra tînărului.

— Dacă nu mă-nșel, *domnul* Paul Plopeanu !... Mă bucur peste măsură văzîndu-vă și făcîndu-vă cunoștința... Mama dumneavoastră v-așteptă cu foarte mare nerăbdare...

Măgulit, Paul îi strînse mîna, și se gîndea zîmbind că femeile nu prea cunosc oamenii. Domnul Gușilă i se

înfățișa ca un om prea cumsecade.

Punîndu-și paltonul pe un scaun, cuconu Vasilică deschise servieta și scoase hîrtiile. Apoi se așeză și tuși încet.

— Mai este ceva, domnule Gușilă? îl întrebă cucoana Leonora.

— A, nu, răspunse el rîzînd. Mai nimica. Oamenii mei au fost îndestulați, — însă, ca oamenii, tot au găsit cu cale să se tînguie că nu s-au putut aproviziona cu lemne, că vaca pe care au cumpărat-o n-au unde-o adăposti...

— Nu înțeleg întrucît este legătură între chestiile astea și afaceri... vorbi cucoana Leonora.

— Firește, o aprobă domnul Gușilă. I-am și făcut să înțeleagă. Vă atrag însă luarea-aminte că, discutînd acele ciudate pretenții, ei aveau încă în mînă chitanța mea. La o nevoie, zic ei, cînd îngheți de frig, tai din parc și treci iarna. Foarte bine, plătești despăgubiri, dar nu îngheți în chip mizerabil. Poftim ce criză de lemne s-a declarat ! Ajungi, după străduinți grozave, să găsești o odaie, și pe urmă ești amenințat să trăiești în ea ca-ntr-o ghețărie. Știți dumneavoastră că mor bolnavii în spitale de frig ? — Deci, zic ei, dacă doamna Plopeanu, — *dacă* — zic ei, doamna Plopeanu taie o parte din copacii bătrîni pentru îndestularea dumnisale, să ne dea și nouă — în chip prietinesc — un ster de lemne.

— În chip prietinesc ?

— Da. De altminteri ei nici nu cer obligație scrisă. Știu să prețuiască cuvîntul dumneavoastră. În ceea ce privește vaca, ce pot eu face? Zic ei că aici, la noi, aveau unde s-o ție, că este grajd, că este lărgime. Acolo, în oraș, n-au loc și trebuie să vîndă vaca, din lipsă de grajd...

— Bine, domnule Gușilă, vorbi stăpînindu-se greu doamna Plopeanu ; am evaluat împreună despăgubirile la trei mii cinci sute de lei.

— Da; dar ei vor ș-un grajd pentru vacă. Și-atunci a rămas să-și caute un grajd pentru vacă și dumneavoastră plătiți chiria, să zicem cinci sute de lei. În ceea ce privește lemnele, mi-am zis că va fi nevoie să tăiați o parte din parc. Lemnele lipsesc din comerț cu desăvîrșire, trenurile aproape nu circulă, căruțele țărănești sînt rechiziționate, — va trebui să tăiați copacii bătrîni. În cazul acesta, ce-i un ster de lemne ? Le-am făgăduit și asta. Dacă dumneavoastră însă hotărîți altfel...

Gușilă se opri așteptînd, cu ochii ațintiți atent asupra foilor lui de hîrtie.

Cucoana Leonora începea să nu mai fie supărată. Pe lîngă asta, gîndul unui adăpost potrivit biruia totul.

— Fie ! zise ea, eroic. Să dăm și asta ! Ce zici, Paul ?

— Da, mamă, să dăm, răspunse tînărul, fără să privească pe cuconul Vasilică. Dar nădăjduiesc că mîni nu va fi nevoie de-o trăsură cu cai ori de-o doică...

Cuconu Vasilică porni a rîde foarte vesel, — tot așa de vesel ca și Mary, care începea să vadă un fel de scenă de teatru în toată afacerea asta.

— Nu, nu! capătul, slava Domnului! zicea cuconu Vasilică, ștergîndu-și ochii de lacrimi. Fii mata așa de bună, doamnă Plopeanu, și iscălește hîrtiile acestea... Bine că s-au isprăvit toate cu pace ! Nici nu-ți închipui, domnule Plopeanu, cîtă bătaie de cap și cît nacaz am avut!

Cînd domnul Gușilă plecă cu banii, lăsînd o *zdelcă* iscălită pe masă, începea să se întunece. Rozi, venind s-aprindă lampa, găsi pe domnul Paul și pe cucoana rîzînd c-o nespusă aţîţare. Din vorbele lor întretăiate, înțelese cu ce preț intră cucoana în casa dumnisale, — și rămase încremenită și mută. Se retrase apoi grăbit către gîsca ei și spre cucoanele de gazdă, cărora începu a le povesti c-o voce indignată cum s-a ticăloșit lumea, cum sînt în ziua de azi oamenii care fac bani din lacrimi și năcazuri. «Uite ce-a făcut cuconu Vasilică : așa ș-așa... fără rușine, fără frică de Dumnezeu ! Bată-l Dumnezeu

să-l bată !...» Şi privea furioasă gîsca, parcă ar fi vrut să vadă în locul ei pe advocat...

În aceste svonuri şi invocări ale mîniei cereşti, se întoarseră invitaţii. Doctorul intră întăi, cu Codinuţă în braţe, într-o larmă de haz al lor, cu privire la nişte prăjituri. Ciumara venea după ei, şi fu mai întăi izbit de zvîcnirile vesele ale celor din casă. Cînd află despre ce-i vorba, înţelese şi el că afacerea luase o întorsătură «vrednică de mirare». Şi începu şi el a rîde. Doctorul, cu Codinuţă în braţe, îi privea nedumerit, cerîndu-şi şi el partea la veselia generală.

Atunci intrară cucoanele de peste sală, cu cuconu Ioniţă Casablu. Ei erau plini de toată «afacerea» şi de şi nu înţelegeau că trebuie să fie voie-bună pentru aseinenea întîmplare, crezură că au datoria să se facă plăcuţi rîzînd şi ei.

Între prezentări, strîngeri de mînă şi complimente, doctorul Baciu înţelese însfîrşit. Îl lămureau cucoana Leonora şi Mary, şi adăugea observaţii Ciumara, care, firește, nu-şi putea aduce aminte de numele advocatului.

— A! E vorba de cuconu Vasilică Guşilă strigă doctorul. De ce nu spuneţi aşa de la început ? Apoi eu îl cunosc pe cuconu Vasilică Guşilă ! Nu-i aşa că-i un om minunat ? Un om foarte cumsecade, care îndatorează pe toată lumea şi el nu trage nici un folos ! Aşa-i că era dezolat de pretenţiile bucureştenilor cu care se angajase ?... Mult aş da eu să văd pe bucureştenii aceia !... Ori nu s-au născut încă, ori au trecut la cele eterne ! A, e un om minunat ! Eu cunosc o afacere a lui de toată nostimada...

Atunci se ridică de la locul său cuconu Ioniţă Casablu.

— Domnule doctor, vorbi el cu solemnitate, poate că voiţi să vorbiţi de afacerea mea. E un adevărat roman.

— Afacerea cu moara ? întrebă doctorul Baciu.

— Afacerea cu moara ! adeveri cuconu Ioniţă Casablu.

Cucoana Sevastia și cucoana Ștefania își plesniră palmele și-și întoarseră ochii spre icoanele de la răsărit, parcă voiau să leșine.

— Dar ce este ? ce-a fost ? cum s-a întîmplat ? întrebau toți, bine dispuși.

Cuconu Ioniță își vîrî degetele în gulerul de la gît, ca să-l lărgească, și încercă să vorbească.

— E foarte greu să vă explic... zise el cu voce subțire și emoționată. E o încurcătură pe care nici azi n-o pricep bine...

Doctorul Baciu îl apucă de mînă cu bunătate.

— Cucoane Ioniță, zise el, cum s-a întîmplat eu cred că numai domnul Gușilă știe bine. Îmi dai voie să pun înaintea cucoanelor un rezumat — în locul romanului dumnitale ? Văd că masa ne-așteaptă și moș Avram depune tainic într-un colț niște sticle de vin...

Doamnelor și domnilor, cuvîntă doctorul, ridicîndu-se în picioare cît era de nalt, — cum să vă spun ? Era odată o moară...

— O moară de foc... îl complectă, șoptind, cuconu Ioniță.

— Da. Era odată o moară de foc și de vînzare. Ș-atuncea cuconu Vasilică Gușilă îndeamnă pe-un prietin să cumpere moara. Prietinul acela, — unul Grigore Samson — cumpără moara cu parale de la cuconu Vasilică, căci bani n-avea, și cuconu Vasilică s-a grăbit să-i facă un bine... Ce să vă spun ? moara nu mergea tocmai-tocmai, ș-atuncea vine tovarăș cuconu Ioniță Casablu. Pune dumnealui bani buni, și-i pierde. Este însă în dos un om detreabă, care dă bani pe sineturi. Și tovarășii merg înainte. Merg îndemnați cu bunătate, cu prietinie, cu păsuieli, — pînă ce într-o bună zi, fără voia lui cuconu Vasilică, asta ținea el să se știe, că-i fără voia lui, — fără voia lui, cineva, un al treilea, un negustor căruia-i căzuse în stăpînire sineturile, scoate moara în vînzare ! La licitație moara se urcă la douăzeci de mii. Negustorul — al

treilea — are sineturi, dar n-are bani. Cuconu Vasilică îl îndeamnă să deie pînă la douăzeci de mii. Dar cînd, după licitaţie, urmează să depuie bani numerar, cuconu Vasilică nu mai este acolo. Nu poate depune bani, — licitaţia se strică, — se face îndată altă licitaţie şi cuconu Vasilică, ca ieşit din pămînt, cumpără moara cu două mii de lei printr-un om al lui de paie... Acuma nu ştiu dacă pricepeţi intriga romanului lui cuconu Ioniţă. Toate sineturile înfăţişau cîştigurile lui cuconu Vasilică. Şi i-a rămas şi pe deasupra moara. Asta se poate întîmpla într-o ţară cu prea multe legi şi prea complicate proceduri. Ce-au făcut însă năcăjiţii datornici ? Să vă spuie cuconu Ioniţă şi cucoana Ştefania, cîţi ani au suferit, cît s-au străduit, de cîte s-au lipsit ca să nu piardă casa în care ne aflăm acum...

— Asta a fost nenorocirea vieţii mele, oftă cuconu Ioniţă. Un adevărat roman !

— Da, urmă doctorul, un adevărat roman, care rămîne însă tot tulbure, tot nesigur. şi care pe mine — care nu sînt om de legi şi de cifre — mă umple de o adîncă admiraţie! Cum poate face un om aşa, eu, drept să vă spun, nu pricep !

— Şi asta a săvîrşit-o domnul acela, cum îi zice ? întrebă Ciumara. Atunci, verişoară, dacă afacerea dumnitale s-a isprăvit, să ne socotim fericiţi... Dă lemne, dă grajd, dă tot, şi intră în casa dumnitale. Plăteşte-i chiria, numai să nu mai ai nacaz. Şi gîndeşte-te în fiecare dimineaţă şi-n fiecare sară la romanul lui cuconu Ioniţă.

— Doamnelor şi domnilor, sfîrşi doctorul, ar trebui fantazie şi lirism, ca să putem ridica acolo unde trebuie o chestie advocăţească ca aceea pe care v-am schiţat-o. Aşa, ce fantazie şi lirism pot cuprinde cuvinte ca *sinet*, *vînzare* şi *licitaţie* ?

— Ţi se zbîrleşte părul în vîrful capului ! zise cuconu Ioniţă Casablu, pipăindu-se în creştet.

Și romanul, ca și «aranjamentul» cucoanei Leonora, pricinui o veselie neexplicabilă. Tot așa — lămurea Baciu — te cuprinde o veselie fără rost, iarna, cînd vezi un om respectabil lunecînd și căzînd pe un gheţuș... Așezîndu-se la masă, lîngă doctor, și auzind acestă tălmăcire, Mary nu se mai putea stăpîni... Își înfunda gura cu batista mică, își ascundea ochii ; și gropița din obrazul drept îi dădea o nespusă drăgălășie.

Paul se așezase lîngă cucoana Leonora. Necontenit întors de maică-sa pe drumurile pribegiei lui, ori la tabăra lui Adrian, vorbea fără oboseală, și ea-l asculta. cu ochii plini de o lumină de primăvară. De cealaltă parte, în dreapta cucoanei Leonora, Ciumara, ascultînd, nu uita să preţuiască cum se cuvine mîncarea recé de gîscă cu măsline, «remarcabilă și prin finețea și prin repeziciunea cu care a fost făcută», laudă de care Rozi se simți așa de atinsă, încît uită o clipă toate amărăciunile și pornirile ei împotriva bărbaților.

— Matale, puiule, ți-am făcut clătite cu dulceață de vișine... șopti Rozi la urechea lui Codinuță..

— Eu am și prăjiturile doctorului... răspunse cu mîndrie copilul.

Mary, privind cu duioșie la el. se întoarse spre doctorul Baciu.

— Și eu sînt ca și dînsul, vorbi ea zîmbind ; îmi plac dulciurile. În privința asta am rămas tot de șapte ani...

— Semn bun, — o tachină doctorul, dacă și inima are aceeași etate...

— A, nu! suspină ea: inima a suferit ș-a înaintat în vîrstă.

De cînd s-apropiase de ființa aceasta delicată, mititică și zglobie, doctorul se simțea cucerit, îl învăluia ca o adiere primăvăratică de prietinie. O privea surprins, căci în primele clipe ale cunoștinții lor, dimineața, aproape n-o băgase în samă. Îi păruse o femeiușcă neînsemnată.

Dar veştile de la Adrian, povestirile lui Paul şi veselia aprinsă de romanul lui cuconu Ioniţă şi de aranjamentul cucoanei Leonora parcă stîrnise în ochii şi-n sufletul ei o ploaie de scîntei. Se cerceta mirat şi pe sine însuşi: pentru întăia oară o femeie tînără strecura în el o aşa simţire. În viaţa lui avusese prilej să se încredinţeze de multe ori de primejdia prieteniilor cu femeile. Aici însă era ceva curat, sincer şi copilăresc, — ca o amintire de prietinii cu dudui, la optsprezece ani.

Cum începură a vorbi, ea se simţi pornită să-i mărturisească tristeţa ceasurilor ei de cînd se găsea singură, numai cu copilul, cu inima în doliu, cu groaza neagră a ştirilor de război. Listele de morţi şi de răniţi pe care le publicau gazetele totdeauna o îmbolnăveau. Scrisorile de la Adrian n-o linişteau, — pentru că, între clipa cînd ele porniseră şi ora sosirii, ea simţea un fel de noapte a fatalităţii. Cu mama lui Adrian nu se armoniza deplin, — pentru că cucoana Eleonora era alt temperament, o fire mai închisă, o inimă mai rece. Era şi de altă vîrstă. Aveau fiecare din ele alte vederi asupra lumii.

— Îţi mărturisesc, doctore, fără înconjur, zise ea zîmbind dulce, că pentru întăia oară de cînd a plecat Adrian. dumneata mi-ai descreţit fruntea... Copilul mă face să rîd uneori, dar nu mă face niciodată să petrec... Şi am cîteodată aşa, o nevoie, să ies din cuşca asta a gîndurilor rele. Să ştii că ai cîştigat în mine o foarte bună şi serioasă prietină!

Masa era însufleţită şi Mihai Ciumara, cu gărăfile de vin lîngă el, *dregea*, ca vechii paharnici, strămoşii lui. Cuconu Ioniţă încerca din vreme în vreme să povestească ceva, însă întîmplarea lui o isprăvea de obicei cucoana Ştefania. Nu izbutise să stabilească din nou, faţă de toată lumea, decît primejdia focului, a foametei şi a făcătorilor de rele. Încălzită şi aţîţată de vin, Mary povesti doctorului Baciu, c-o uşoară melancolie, despre în-

ceputurile neuitatelor ceasuri, cu opt ani în urmă, la Sinaia, cînd a cunoscut pe Adrian al ei.

Apoi, lunecă rîzînd la amintirile din copilărie, la familia ei, și mai ales la tatăl său, care a fost un tip rar în zilele noastre.

— Nu mai trăiește ? întrebă doctorul.

— O, nu : a murit într-un accident de călărie. Patima care i-a stăpînit toată viața au fost caii. Îi plăceau nebunii, acei care tremură, se zbat, se încordează, care vor să sfarme zăbala și să se zvîrlă-n prăpăstii. Trebuie să fi auzit de dînsul. Era foarte cunoscut. Cine nu știa pe vremuri de Alecu Balomir ?

— Alecu Balomir, *duduie* ? Apoi l-am cunoscut ! strigă doctorul, mișcat. Caii lui alergau la curse. Avea păduri frumoase în Putna. Acu doisprezece ani făceam acolo niște vînători nemaipomenite ! Atunci te-am cunoscut și pe mata, la Dănileni, dar erai mai mititică și — cum să zic ? — mai neînsemnată...

Mary zîmbi :

— Vezi, doctore, că începem a ne recunoaște ?

— A, da, l-am cunoscut pe cuconu Alecu Balomir... murmură visător doctorul. Era un om furtunos și imprudent, de aceea a murit...

Ea-l privi cu ochii înlăcrămați și plini de amintiri. Apoi tresări :

— Știi cum mă iubea ? ca pe unul din căluții lui. Mă învățase să fiu și eu nebună, ca și dînșii... Pe vremea aceea aveam o pornire mare pentru muzică... Cîntam la piano foarte frumos. Cîntam și din gură. Îi cîntam arii din *Carmen* și el mă îmbrățișa, mă ridica pînă la barba lui mare și mă săruta... Era încredințat că am s-ajung o artistă celebră.... — Întîmplările au voit altfel... Nu pot zice însă că n-am fost fericită s-așa, oftă ea... Știi cum îmi prezicea el un viitor strălucit ? Rîdea și-mi lămurea că nașterea mea e legată de un număr fatidic, de numărul 9. Nașterea ta, zicea dînsul, nașterea ta, dragă Meri-

șor, e legată de un 9 întreit. Ești născută în ziua a noua din a noua lună a anului 1889... Fantazii ale lui !... Era un om foarte original...

Pe urmă am intrat într-o viață cu totul, cu totul deosebită ! urmă ea... Tatăl lui Adrian era un om cumpănit, cu totul închis în cercul familiei. E adevărat, era un cărturar distins, însă eu veneam din altă viață. Eu veneam din soare, din lumină, din zbucium, din nebunie. Atmosfera asta nouă a unui cămin blînd, a unei iubiri concentrate, respectul de familie ridicat la religie, cetatea asta a unei lumi cu totul alta decît cea din afară — m-au cucerit firește și m-au uimit... Dar mă gîndesc că înainte trăiam slobodă, ca într-un clocot, între oameni ; nu mă întrebam ce vor, ce gîndesc ; eram mulțămită că mă-mpresură și mă fac să petrec... Cîteodată, doctore, dumnitale pot să-ți spun, — aveam păreri de rău.

— Plopeanu a fost un om rar în țara asta... zise încet și serios doctorul.

Mary zîmbi iar :

— Da, doctore. Dumneata știi că femeia își lasă armele și bagajele la ușa noului ei cămin. Pot oare să spun că nu m-am găsit bine în familia ceastalaltă, cînd veneam adusă de iubire ? Gîndește-te că rămăsesem singură pe lume. Mama a murit cînd eram copiliță. Aici am găsit tot ceea ce lipsea sufletului meu. Totuși...

— Hm ! vra să zică este un *totuși ?*

— Este, doctore, este. Știi că Adrian nu mă lasă să dansez? Știi că n-am putut cînta la nici un concert de binefacere ? Știi că s-a împotrivit să mă vadă la Crucea Roșie ?...

— Cum s-a împotrivit ?

— Adică nu s-a împotrivit, dar am simțit eu că acestea nu i-ar fi făcut plăcere... Fără îndoială, trebuie să fac așa cum dorește el...

— Neliniștile acestea sînt vechi moșteniri, observă zîmbind doctorul. Este în dumneata un suflet furtunos...

— Robia, însă, doctore, robia mă fixează în voința altuia. De altfel o fac din voia mea și cu nespusă plăcere... Ce zici de spovedania asta ? N-ai impresia că ești un popă mare și bătrîn și asculți mirat vorbe fără șir ?

— Ba, răspunse doctorul, încerc să-mi împrospătez amintirile și să revăd iar pe fetița aceea zglobie de acum doisprezece ani.

— Ș-o vezi ?

— O văd, dar nu acolo. O văd lîngă mine, gustînd ușurel, din vîrful buzelor, un păhărel de vin.

Mary începu a rîde drăgălaș și deșertă deodată păhărelul de vin.

«Ce fată bună și copilăroasă !» gîndi doctorul, aprinzîndu-și o țigară.

VIII

Într-una din zilele liniștite de ianuar, în parcul sălbătăcit al casei Slătinenilor, Codinuță și cu moș Avram ieșiră în recunoaștere. Însfîrșit, bucoana Leonora izbutise să se așeze în casa ei, și Rozi putea să-și învîrtă în voie, prin subsol, diplomatica-i limbă.

Băiețelul și bătrînul rezervist umblau încet pe un drumușor alb de omăt, între două masivuri de ulmi și lilieci, printr-o lumină aurie de soare. Amîndoi țineau cu cîte-o mînă funioara săniuței, care luneca fără zgomot și cuminte în urma lor.

— De ce nu te așezi în săniuță, puiule ? întrebă bătrînul aplecîndu-se asupra copilului. Eu mă fac cal și te trag.

— Și chiar poți fugi la trap, moș Avram ? și poți necheza ? ciripi Codinuță, ridicîndu-și năsușorul.

— Da ; dacă vrei mata, pot *rinchezà* ca un harmasar bătrîn.

— Ba eu zic mai bine să mergem așa, pînă devale, la pădurice, hotărî copilul. Ieri, îmi spuneai că acolo unde-i tata sînt așa păduri mari, și oamenii stau în bordeie, ca să nu-i omoare cu ghiulelele de la tunuri. Dacă stai afară, te pălește ghiuleaua și te omoară ?

— Nu te pălește totdeauna. dar cînd te pălește, te omoară.

— Așa ? Atunci tot e bine. Dar mie mi-ar fi frică să stau acolo.

— Mata, puiule, nici nu trebuie să te duci la război, că ești mititel.

— Da' cînd oi fi mare, am să mă duc ?

— Ei, pîn-atunci se sfîrșesc bătăliile și se cuminț̦esc oamenii. Se-ntorc la casele lor și s-apucă de gospodărie.

— Se-ntoarce și tata ?

— Se-nț̦elege. Domnu locotenent are să se întoarcă mai întăi și mai întăi. Are să-ț̦i aducă o pușcă inititică, să *pușți* un bursuc din pădure.

— Un bursuc ?... murmură copilul, pe gînduri, înfăț̦i-șîndu-și un animal cu totul nelămurit și fantastic.

O vreme tăcură, păș̦ind domol prin omătul moale ca o scamă. Pițigoi și stigleț̦i zburau scurt în fluturări de aripioare, și se așezau pe crengi subț̦iri. care se aplecau și săltau mlădios.

— Moș Avrame, vorbi copilul ridicînd niște ochi albaștri plini de blîndeț̦ă ; așa-i că tata s-a dus de mult acolo ? Eu nu l-am văzut cine știe de cînd ! Cînd vorbesc de el, mama și bunicuț̦a plîng. Sara, bunicuț̦a și cu Rozi mă pun să mă-nchin și să mă rog...

Bătrînul tuși și-și întoarse în altă parte faț̦a tristă.

— Domnișorule Codinuț̦ă, zise el apoi, eu ț̦i-oi spune matale, că pe cei care au scos noroadele la bătălie are să-i pedepsească Dumnezeu... Cînd a fi ziua din urmă, are să-i prefacă pe unii în cîni, pe alț̦ii în *hulpi,* are să-i prefacă în felurimi de jigănii. Ș-are să le deie drumul

într-o pustie, să se mînînce mereu și ziua și noaptea fără oprire, pînă la istovirea veacurilor !...

Codinuță rămase uimit și visător. Numaidecît îi apăru pustia cu fiarele de la sfîrșitul veacurilor. Dar deodată tresări și visul îi căzu în întuneric. De subt un tufan de stejar îmbrăcat încă în frunze arămii și uscate, zvîcni cu sunet un iepure. Cu urechile înălțate, porni în fugă în lungul cărării, spre pădurice.

Copilul își trase brațul din mîna rezervistului. Întâi ercă o mișcare de fugă îndărăt, apoi, cu inima bătînd și cu ochii licăritori, rămase privind ghemul acela roșcat și cornorat care fugea la vale, în copce.

— Aista-i iepure, zise moș Avram.

— Iepure ? întrebă copilul rîzînd, atîțat de tulburare. E frumușel. Da' unde se duce el ?

— Se duce și s-ascunde. Lui i-i frică de oameni și trăieste singur...

— Haidem înapoi, moș Avram, hotărî Codinuță ; să spun bunicuței și mamei ce-am văzut...

Se întoarseră în loc. Dar după cîțiva pași, la o cotitură, văzură pe alee, coborînd încet către ei, o grupă. Doctorul Baciu și cucoana Leonora veneau înainte. După ei se zărea Mary, între Paul și Mihai Ciumara. Veneau vorbind. — și de departe făcură semne de veselie lui Codinuță.

Copilul, lăsînd săniuța și pe rezervist, se avîntă spre ei dînd din mîni și strigînd subțire. Cînd cei care coborau ajunseră lîngă el, îl găsiră îmbujorat la față, vorbind cu mare însuflețire, despre iepure.

— L-am văzut, chiar l-am văzut ! îi asigura el. A sărit din tufe și-a fugit. S-a temut de mine !

— Cum se poate ? se mirau doctorul și cucoana Leonora. — Eu nu cred asemenea grozav lucru ! se îndoia moșu Mihai Ciumara. — De ce l-ai lăsat să fugă ? întrebă Paul. — Unde l-ai văzut, puiule ? Pe unde a fugit ? vor-

bea cu dragoste Mary, plecată lîngă copil, rîzînd şi îmbrăţişîndu-l.

Băieţelul, serios şi emoţionat încă, le lămurea împrejurarea arătînd cu mîna spre tufărişuri şi spre pădure. Doctorul, părînd cu desăvîrşire convins, trase un pachetel de ciocolată din buzunar şi-l puse în mîna întinsă.

— Poftim, domnule, zise el ; văd că eşti un om vrednic şi viteaz !...

— Să ştii că sînt, răspunse Codinuţă. Eu nu m-am temut!...

Vorbind în jurul copilului şi adresîndu-se din cînd în cînd lui, coborîră spre pădure. Apoi, pe altă alee, se întoarseră spre casă. Fumuri uşoare şi drepte suiau din hogeaguri spre cerul senin al după-amiezii. Urcară pe una din terase şi rămaseră acolo o vreme vorbind şi privind livada, păduricea şi dealurile depărtării.

— Cum merge cu proprietarul dumnitale, verişoară ? întrebă Mihai Ciumara.

— N-am a mă plînge de nimic, răspunse cucoana Leonora. Eu am trecut Rozii deplinele mele puteri şi i-am hotărît să facă aşa încît să nu se nască nici un conflict şi nici un război. De altminteri cuconu Vasilică pare un om paşnic. Îşi cercetează şi-şi numără găinile în fiecare sară, cu foarte mare luare-aminte, şi aruncă spre oamenii mei priviri bănuitoare, dar asta nu ne tulbură. Cucoana Agripina e o fiinţă paşnică cu care stau cîteodată dimineaţa de vorbă despre preţurile pieţei — şi ne-mpăcăm. Facem aşa ca să nu tulburăm pe nimeni... Acuma încep a nădăjdui mai mult — ş-aştept pe Adrian.

— Verişoară, zise Ciumara, să ştii că şi ieri am fost la ministrul nostru, şi mi-a comunicat că în curînd vei avea o veste bună...

Cucoana Leonora îi strînse mîna, mişcată.

Intrară în odaia călduţă a cucoanei Leonora, o odaie prietinoasă şi plină de lumină, cu zugrăveală portocalie. Rozi aruncase pe divanuri şi pe canapele covoare de lînă

aduse de acasă, cu desenuri curate şi colori stînse. Aşezată-n jîlţul ei, lîngă masa rotundă, doamna Plopeanu trase spre ea andrelele pe care începuse o mănuşă cenuşie şi începu a lucra harnic. Codinuţă, rezemat de scaunul şi de pieptul mamei, părea că ascultă convorbirea din juru-i, dar ochii lui şi imaginaţia-i fierbinte pribegeau spre colţul fumuriu de pădure, care se zărea pe fereastră.

Pe cînd Ciumara lămurea cucoanei Leonora peripeţiile repetatelor lui intervenţii pentru Adrian, — Paul sta gînditor pe un colţ de sofa, lîngă sobă. Mary îl privi zîmbind, se sculă, îşi trase repede scaunul şi făcu un semn de înţelegere doctorului Baciu, trăgînd iarăşi pe copil lîngă ea.

— Ei, acuma, doctore, poţi să-mi spui cum s-a întîmplat? întrebă ea tainic. Şezi colea şi spune.

— Să nu spui, domnule doctor ! zise Paul vioi cu obrajii împurpuraţi.

— De ce să nu spun ? răspunse Baciu, rîzînd. Duduia a cam înţeles întîmplarea din două vorbe...

— Ba n-am înţeles nimica şi sînt foarte curioasă... vorbi Mary cu repeziciune. Spune atunci tu singur, Paule.

Tînărul tăcea.

— Atunci sînt nevoit să-l denunţ eu, începu doctorul. Închipuieşte-ţi că dumnealui ne-a povestit toate cîte i s-au întîmplat în pribegie, în tren, pe front, pretutindeni... Se poate în adevăr lăuda cu lucruri triste. Ceva însă nu ne-a spus : ceva vesel. — Ce se-întîmplă ieri după amiază ?

Trec pe la cancelaria spitalului şi-l iau ca să ieşim puţintel la aer. E un băiet foarte harnic, duduie, şi am mare ajutor de la dînsul... Intrarea la mine parc-ar fi ciumată. Eu n-am ajutor nici cucoane, nici cercetaşi, ca alţi doctori... La mine mor oamenii şi din lipsă de aer, şi de neîngrijire, şi de îmbulzeală... Tifosul a tras în jurul spitalului meu un cerc de pustiu. Numai Paul a în-

drăznit. De altminteri n-are a se teme de nimic: Odăița în care lucrează e ferită și de-aproape supraveghiată.

— Bine, bine, întrerupse nerăbdătoare Mary ; ce a fost după ce-ați ieșit ?

— După ce-am ieșit de la spital, duduie, ne-am abătut pe Lăpușneanu. Strada asta totdeauna e foarte interesantă. Eu, de-o bucată de vreme, încep a învăța pe strada asta numele colorilor și toaletelor femeiești. Ieșim noi, treceam încet-încet, prin îmbulzeală. Dar era o lumină ș-un soare ca astăzi, și era un murmur de vorbe și rîsete... Automobile treceau încolo și încoace. Ce să văd eu deodată ? Prietinul meu Paul se oprește, cu ochii țintă asupra unui automobil. Întorc capul. O cuconiță saluta ușurel cu capul și rîdea. Automobilul se duce. Prietinul meu rămăsese așa. De salutat nu salutase. La salut nu răspunsese. Îl întreb ce are, — nu-mi răspunde. Uite, se înroșise numai, ca acuma...

Lîngă sobă, Paul își plecase mai adînc fruntea și mormăi neliniștit : «Hm !»

— Degeaba mormăiești, urmă doctorul, așa s-a întîmplat. Mă gîndeam eu : ce să fie ? ce să fie ? Îl iau de brat : Hai, frate, că se uită lumea la noi. Pornim. Dar afacerea nu se sfîrșise. După cinci minute, să zic. — iată-ne opriți pe trotuar de o cuconiță năltuță, cu capul mititel și blond, însoțită de o altă ființă neînsemnată de genul feminin. Dar era îmbrăcată de sus pînă jos într-o măreață blăniță castanie. Ș-avea o privire prietinoasă, cum nu-ți poți închipui. Am cunoscut-o numaidecît. Era cuconița din automobil. Întinde tînărului nostru amic mînuța să i-o sărute, pe urmă își vîră mînuța în manșon și întreabă rîzînd : — Cum, domnule ? așa de repede îți uiți prietinii ? Paul se înroșea, își cerea scuze : în prima clipă fusese surprins, automobilul trecuse prea repede...

— Nu m-am înroșit... mormăi iar Paul.

— Nu ? Se poate. Nu vedeam eu bine, căci mai mult mă uitam la cuconiță... Ea se întoarce spre mine. Mă re-

comand. Ea își scoate mînuța din manșon, mi-o întinde s-o sărut și iar și-o pune la loc. Își spune și ea numele. Pe urmă mă prezintă și ființii celeilalte. Pe aceea am uitat cum o chiamă...

Mary îl opri :

— Nu mi-ai spus numele ei...

Paul zise mai liniștit :

— Tina Vulcănescu...

— Nu cunosc... răspunse Mary, c-o ușoară încreţitură de buze.

— Soţul ei e un proprietar, fost senator, din judeţul Dîmboviţa...

Mary păru satisfăcută de informaţie. Doctorul urmă :

— Eram foarte curios. Ce însemnează oprirea asta în mijlocul străzii ? Pe urmă o aud întrebînd, vorbind. Înţeleg că s-au întîlnit în tren, mergînd spre Bîrlad, și și-au jurat amiciţie eternă...

Mary își duse grabnic batista la gură, înăbușindu-și chicotirile de rîs. Paul ridică ochii indignaţi spre doctor.

— Însfîrșit, vorbi iar Baciu, ce să-ţi spun, duduie ? Dacă nu s-ar uita așa la mine prietinul nostru, s-ar putea zice — după vorba lui cuconu Ioniță — că e un adevărat roman ! Dar îl vezi că se supără ?

Paul încerca să se stăpînească.

— Nu mă supăr, răspunse el, dar nu-i nimic din ce spui dumneata, domnule doctor. O simplă cunoștință în tren, ș-atît.

— Așa ? Atunci ai putea să-mi lămurești, tinere amice, — ai putea să-mi dai o mică lămurire : de ce cuconița aceea blondă și, nu mă sfiesc să adaug, foarte drăguță, de ce și-a oprit automobilul la capătul străzii și pe urmă s-a întors pe jos, ca să ne întîlnească ?

— Crezi c-a făcut așa ? întrebă Paul zîmbind.

— Dar cum ?

Mary puse mîna pe umărul tînărului, c-un zîmbet de

duioșic și de interes. Dar chiar atunci se ridică Ciumara de la masa rotundă a cucoanei Leonora și se întoarse spre Baciu :

— Doctore, vorbi el, ceasornicul meu îmi spune că trebuie să plecăm.

Baciu trase și el ceasul și-l privi :

— Ba chiar am întîrziat. Și năcăjiții mei soldați m-așteaptă. Cine știe ce transporturi nouă de tifos au mai venit !

Ciumara își luă blana și doctorul mantaua și ieșiră. Cucoana Leonora îi urmă fără să lepede andrelele. Ieși pe terasă și Mary cu copilul. Dar îndată se întoarse în cameră. Observînd lipsa lui Paul, îl căută neliniștită cu ochii. Stătu o clipă la îndoială, zîmbind, apoi ieși iar repede pe terasă. Bunicuța și nepoțelul stăteau în soarele auriu, privind în tufișurile de-aproape jocul gălăgios al vrăbiilor. Mary se retrase ; și din odaia cucoanei Leonora trecu pe-o ușă ascundă în camera ei. Apoi, printr-un antreț, păși spre un colț de umbră, suci o clampă și intră cu fereală în cămara lui Paul.

Găsi pe tînăr la măsuța de lîngă fereastră, pe un scaun de lemn, cu spatele spre ușă și cu fruntea-n palme. Îl atinse iar delicat, — și se lăsă aproape de el, pe divan.

— Paul, șopti ea zîmbind, uită-te la mine !

El nu răspunse. Mary se ridică și-l cuprinse prietinos pe după grumaz cu stînga, cu dreapta-i ridică fruntea și-l privi în ochi, cu veselie :

— Paul, de ce nu mi-ai spus nimica ?

— Dar n-aveam ce-ți spune, Mary, răspunse tînărul. Eu uitasem de întîmplarea din tren.

— A, vra să zică a fost o întîmplare ?

— Nu. Am făcut cunoștință: am stat de vorbă, ca niște călători.

Mary se lăsă iar pe divan. Zise c-un botișor de supărare :

— Nu, nu ești sincer. Nu vrei să-mi mărturisești.

— N-am nimic a-ți mărturisi, Merișor... răspunse serios și cu blîndeță Paul.

Ea păru că se gîndește cîteva clipe. Apoi ridică ochii, ațintindu-l :

— Atuncea, în tren, n-ai simțit nimica ? O privire, o atenție, un cuvînt ?...

— Ba da, răspunse Paul încet și încurcat.

— Dacă-i așa, am înțeles... răspunse ea moale, privindu-l cu pleoapele pe jumătate închise, ca de departe.

Începu a rîde.

— De ce rîzi, Mary ?

— Ascultă, Paul, tresări ea, fără a răspunde la întrebare. Sînt foarte curioasă s-o cunosc. Să nu zici nu, să nu faci nimica și să mă asculți. Încrede-te în mine și lasă-mă să fac eu ce știu.

El se întoarse brusc spre ea :

— Ce vrei să faci ?

Ea rîdea, cuprinzîndu-l iar de după grumaz :

— Nimic, nimic. Ce copil ești ! Pune-ți mantaua, ia-ți pălăria, și să coborîm numaidecît în oraș. Trebuie numaidecît să tîrguiesc ceva. Într-o clipă sînt și eu gata.

— Dar să nu cumva să spui ceva mamei..

— Cum? Dar se poate așa ceva? Vai, ce copil! Haide repede, că-ntîrziem...

IX

În strada Lăpușneanu, Mary parcă uitase că avea ceva de tîrguit. Porni încet, la brațul lui Paul, în pasul lumii care se plimba — privind în dreapta și în stînga cu un ochi vag, cînd la vitrine, cînd la automobilele care treceau cu nespusă grabă. Căciulița și blana îi luceau negre în soarele piezîș, cu scînteieri tremurătoare de jasp.

— Mary, îi zise Paul, trebuie să intrăm probabil într-un magazin.

— Da ? Poate. Avem vreme ș-altă dată... răspunse'ea alene. Vremea-i foarte frumoasă. Tu n-aveai de gînd să te scobori astăzi pe strada Lăpușneanu ?

— Nu cred. Astăzi n-aveam treabă la spital.

— Așa ? Dar ieri la ce oră ați întîlnit pe doamna Vulcănescu ?

— Ieri ? Mi se pare că pe vremea asta.

— Atuncea, dragul meu, e foarte firesc să fii și astăzi aici. E o politeță pe care i-o datorești...

Paul tăcu. Din ajun, de cum văzuse iar capul fin al cuconiței Tina, și-i auzise glasul argintiu, o undă de neliniște, căzută în adîncimile ființii, parcă înviase și ieșise iar la suprafață. Nu era nimic hotărît încă, dar era ceva care-i măgulea amorul propriu și-i înfiora simțurile.

— Mary, vorbi el tulburat, de asta m-ai scos tu astăzi în oraș ?

— Nu, dragul meu. Aveam ceva de tîrguit. Pe urmă m-am gîndit că s-ar putea să ne întîlnim cu doamna aceea. Eu cred că chiar o să ne întîlnim. Îți mărturisesc că vreau s-o cunosc. Îndată ce-o văd, pentru mine nu mai este taină, te asigur...

— Dar ce crezi tu, Mary, ce bănuiești ?

— Nimic precis. Pe tine te văd tulburat ; atît. Vreau să văd dacă partenera noastră joacă sincer sau trișează...

— Ce curioasă ființă ești tu cîteodată, Mary ! murmură Paul, cu o simțire de neliniște.

Tovarășa lui zîmbea nehotărît, privind la lumea care se mișca în juru-le. Din cînd în cînd răspundea la saluturi și rostea încet către Paul nume de-ale cunoștinților lor din București.

Trecură de statuia din mijlocul Pieței Unirea, o ocoliră și se-ntoarseră pe trotuarul neluminat de soare. Tînărul avu deodată o ușoară tresărire și strînse brațul pe care i-l ținea Mary.

— Unde-i ? întrebă ea ușor, fără să întoarcă privirile.

— Pe trotuarul celălalt.

— De ce n-ai salutat-o ?

— Cred că nu m-a văzut... Merge în același sens cu noi...

Mary întoarse cu nevinovăție figura-i zîmbitoare spre trotuarul luminat.

— O văd, zise ea cu liniște. Are o foarte frumoasă blăniță de jder. Astăzi, natural, e singură...

— Ce vrei să faci, Mary ?

— Nimic, îndată o să ne întîlnim față-n față. Atunci ai să te oprești, ai s-o saluți, ș-avem să ne cunoaștem...

Cu inima bătînd, Paul așteptă clipa aceasta.

Cele două femei, cu figuri liniștite și cu mișcări domoale, treceau prin mulțime și se observau. Înainte de a se întîlni se simțeau și se pipăiau, cu antene nevăzute. Tina Vulcănescu ocoli în capăt și veni drept spre Paul și spre Mary.

Tînărul vedea tulbure cînd se descoperi. Tovarășa lui îl strînse de braț și se opriră. Cuconița Tina păru mirată de aceasta și se opri și ea.

— Doamnă, zise Mary, zîmbind grațios, frate-meu chiar acuma îmi vorbea despre dumneavoastră... Ați fost delicată și bună cu dînsul într-o zi de călătorie, și călătoriile în ziua de azi sînt adevărate chinuri.

— Fratele dumneavoastră ? întrebă c-un rîs plăcut doamna Vulcănescu.

— Da, fratele soțului meu. Eu sînt Mary Plopeanu. Ca și dumneavoastră, mă găsesc în pribegie...

Îndată cuconița Tina salută cu un zîmbet de mare plăcere pe Mary, scoțînd mîna din manșon. Și Paul se simți mai sigur de sine. Merseră o vreme alături, apoi, printr-o tăcută înțelegere, femeile intrară în cea dintăi cofetărie. Se așezară amîndouă alături, pe-o canapea ; Paul își trase un scaun de partea cealaltă a mesei...

— Te așezi așa de departe ? îi zise Mary rîzînd. Spune să ne dea prăjituri mai multe. Doamnă, și *mie* îmi plac foarte mult prăjiturile...

Apoi, fără nici o pregătire, pe cînd un băiat cu șort alb aducea o farfurie încărcată de lucruri dulci cu forme ciudate, cele două femei, ca două păsărele așezate pe aceeași creangă, începură a vorbi despre Iași, despre București, despre războiul care le înfricoșa, despre plictiseala zilelor de pribegie. Din cînd în cînd, cuconița Tina îndrepta spre Paul o întrebare, și el răspundea fără timiditate, aplecîndu-se spre blănițele lor cu luciri moi.

— Eu sînt ceva mai de mult în Iași, vorbea argintiu doamna Vulcănescu, și am început a avea aici oarecare legături... Sînt familii care țin casă deschisă, și-n unele zile, cînd n-avem spital, ne-adunăm la un ceai, stăm de vorbă și facem să ne treacă vremea... Sîmbătă ne adunăm la madam Lazaridi.

— Ieșancă ?

— Nu ; venită ca și noi în pribegie. Se face și muzică. Se petrece bine... Trebuie să știi mata, dragă madame Plopeanu, că afară de zilele acestea, n-ai ce face în Iași. Teatrul se deschide abia acum.

— Cum ? se deschide și teatrul ? cîntă, uimită, Mary.

— Da. Aud c-are să se cînte și operă... Însfîrșit are să fie ceva, o oră de petrecere și de uitare. Așa-i de greu să trăiești subt apăsarea aceasta a invaziei ! Dacă și frontul Moldovei cade, ce facem ? Bărbatul meu a văzut pe unii miniștri. Ei vorbesc de Odesa, de Crimeia. O adevărată nebunie !

Paul o întrerupse încet și serios :

— Putem fi liniștiți, doamnă. Nu cade frontul. Eu am văzut linia noastră de luptă. Acolo este energie, și alt suflet...

— Da ? întrebă ea, mirată și fericită, privindu-l cu ochi luminoși.

Apoi se întoarse iar spre Mary.

— Ne vedem la reprezentația de duminică după amiază ?

— Duminică după amiază ? Da ; desigur. Venim cu toți, Paul, nu este așa ? În orice caz, venim cu unchiul Ciumara și cu doctorul. O să cunoști doi oameni foarte interesanți... adăogi ea către cuconița Tina.

Cînd ieșiră iar în stradă, începea să se întunece și becurile electrice pîlpîiau la cotituri și în colțuri de uliți. Vorbind prietinește, se despărțiră. Și pornind la deal, spre casă, Paul se întreba dacă în privirea cuconiței Tina văzuse o lucire deosebită, dacă mîna ei mică întîrziase o clipă mai mult într-a lui. Punîndu-și întrebările și dîndu-și răspunsul, se găsea dezamăgit, cu inima strînsă de mîhnire. Mary pășea tăcută lîngă el, prin sara rece, și-i arunca din vreme în vreme o privire cercetătoare. În grădinile tăcute de pe bulevardul Carol, copaci mari își zugrăveau, negre și goale, siluetele pe ultima lucire a amurgului. Ghirlănzi grele de ciori atîrnau în unii, ca niște flori fantastice ale iernii și-ale morții.

— Îmi place și mie cuconița Tina, vorbi deodată Mary. E o ființă plăcută și prietinoasă...

— Mă bucur că-ți place, răspunse tînărul. Eu nu pot spune același lucru.

— Serios ? se întoarse spre el Mary c-o înmlădiere de cîntec. Ei bine, o să ne mai vedem, o să stăm de vorbă, o să ne cunoaștem mai de-aproape, ș-atunci poate ai să-ți schimbi părerea. Știi tu ce faci acuma, dragul meu ? urmă ea, rîzînd. Faci ca jucătorii aceia care socot că-și pun toată luarea-aminte și toată ambiția în partida lor, și-și lăsă cărțile descoperite de le vede vecinul. Eu îți văd cărțile. Tu nu te supăra, nu fi nerăbdător ; de-abia începi ; ai nevoie de lecții. Să lăsăm și timpului puțintel pas. Să înlăturăm și gîndurile brutale. Ceea ce-ți închipui

tu e prea simplu. O femeie ca cucoana Tina însă vrea să simtă în juru-i un discret parfum de romantism...

Paul tăcu, încurcat și năcăjit. Alăturîndu-se și sprijinindu-se prietinește de el, Mary îi dădea instrucții pentru a doua zi ; să vadă afișele teatrului, să cumpere o lojă de la agenție, să înștiințeze pe doctorul Baciu și pe unchiul Ciumara.

— Și să fii cuminte și să mă asculți... sfîrși ea, amenințîndu-l cu tremurări din cap.

El oftă, îi apucă mîna de sub brațul lui și i-o sărută.

Cînd ajunseră acasă și urcară treptele terasei, Paul văzu prin geamul luminat pe bunicuță și pe nepoțel stînd singuri la masă, sub lampă, și vorbind. Și simți deodată ca o lovitură ușoară în inimă, la gîndul că taina pe care o avea el, cu Mary, punea cea dintăi despărțire între el și mama lui... Intră totuși în odaie vesel și sărută cu avînt de dragoste mîna caldă și bună care-i ocrotise copilăria.

X

Într-o după-amiază, se juca la Teatrul Național o foarte veselă farsă franțuzească. Sala era tîrîtă de lume, n-aveai unde azvîrli un ac. Pentru parter, galerii și balcoane, se vînduseră și locuri în picioare. Oamenii îngrămădiți unii în alții, cu capetele înălțate, ca să poată auzi și vedea mai bine, așteptau cu gurile căscate anume replici ale actorilor, ca să izbucnească într-un rîs formidabil. Limba străină și întortochiată a traducerii, intriga îndoielnică și stranie, din altă lume și din alte vremuri, pașnice și sătule, nu păreau a izbi pe nimeni.

Aici oamenii veniseră să petreacă într-o atîtare fierbinte. Veniseră să uite parcă amenințările nenorocirii și fantomele morților războiului.

Se găsea acolo o lume pe care obișnuiții teatrului n-o mai cunoșteau deloc. Cînd cădea cortina și se aprindeau lampioanele, în loji scînteiau juvaeruri și se mișcau toalete scumpe. Subt evantalii zîmbeau și șopteau figuri cărora Ciumara, vechi ieșan, nu le putea da nici un nume. Pretutindeni străini aduși de valul bejeniei. Se deosebeau și foarte multe chipuri de soldați și de ofițeri. Fețele unora, arse de vînturile iernii, arătau că vin de pe front și sînt în trecere prin Iași. Apăreau în balcoane anume măști de negustori, cu fălci mari și obrazul congestionat. Pe culoare și în fumoar, treceau din cînd în cînd invalizi decorați. Unii bocăneau cu picioare țapene; altora le atîrna de umăr o mînică goală, — și cu mîna sănătoasă fumau grăbit și nervos. Acești oameni schilodiți de bătaia uraganului, însă salvați, aveau în ei parcă o îndîrjire nouă pentru viață, și pe umbra bolnavă a ochilor lor treceau luciri neliniștite.

Într-o lojă din fund, din fața scenei, cu mînile pe balustrada de pluș roșu, Codinuță petrecea mai mult în antracte, privind mulțimea felurit colorată și zugrăvelile cortinei. În dosul lui stăteau Mary în fotoliu și Ciumara în picioare. În umbră, doctorul Baciu și Paul. În loja de alături vorbea întruna, într-un murmur stăpînit de bondar, cuconu Sandu Vulcănescu cu domnu Costică Florian, iar cuconița Tina părea că ascultă, visătoare. Dar n-asculta. Lăsîndu-și evantaiul să atîrne c-o mișcare bruscă, se întorcea din cînd în cînd spre Mary și-i punea o întrebare importantă. Apoi asculta c-un zîmbet prietinos răspunsul, fără să-l priceapă.

Se auziră soneriile, apoi bătăile regisorului; și lumea în sală își liniști zgomotul. Cortina se ridică și actorii își începură îndată vorbele, mișcările, trecerile și ieșirile. Copilul nu înțelegea despre ce-i vorba, auzea însă rîs în juru-i și rîdea și el, bătînd din palme. Oamenii aceia, în

depărtarea rampei, îi apăreau ca niște păpuși, trase și purtate de sfori. Unul avea mustăți mari, altul ochelari rotunzi. Păreau că se supără, părcau că se impacă și se veselesc. Văzu capul cuconiței Tina apropiindu-se de al mamei și le auzi șoptind ușor, apoi rîzînd... Poate ar fi fost mai bine să stea acasă cu moș Avram, să se ducă la pădurice, să mai vadă acolo un iepure.

— Mămico, mai este mult ? întrebă el încet. Cînd se duc oamenii aceia acasă ?

Cei din juru-i zîmbiră și Mary întinse mîna și-i astupă gura.

— Mergem acuși, puiule, șopti ea. Se plictisește. săracul ! zise apoi către cucoana Tina.

Doamna Vulcănescu întinse mîna și începu a mîngîia părul buclat al copilului. Întoarse capul și privi în treacăt spre Paul, apoi iar își grămădi căpșorul spre Mary.

— Simbătă n-ai să lipsești, nu-i așa ? de la madame Lazaridi... Cred că măcar de data asta o să vii. Eu le anunțasem și data trecută, și mulți erau nerăbdători să te cunoască... Mi-a părut foarte rău că n-ai fost... Madame Lazaridi m-a întrebat și azi dacă te poate avea simbăta viitoare...

— Îmi vine foarte greu, drăguța mea, răspunse zîmbind Mary. Acuma însă îți promit. Mama nu trebuie să știe. Am să caut să conrup pe doctorul Baciu, și-am să vin. cu el și cu Paul...

Cucoana Tina îi mulțămi printr-o coborîre de gene și se aplecă asupra lui Codinuță, sărutîndu-l pasionat.

Cortina se lăsă în aplauze, în freamăt de glasuri și rîsete ; și-n lumina crescută, mulțimea își făcea loc spre foyer, spre fumoar și spre bufet, îmbulzindu-se la uși.

Cuconu Sandu își săltă scaunul spre loja vecină și zise către Ciumara și către doctorul Baciu :

— Îți place dumnitale ce-ngrămădire ? parc-ar fi la bîlci...

— Acum tot Iașul are înfățișarea asta... răspunse Ciumara. E un spectacol vrednic de mirare.

Domnu Costică Florian rîdea, aprobînd :

— Adevărat. Știți dumneavoastră ce-i la piață ? Pe onoarea mea, se omoară lumea. Du-te la brutării, du-te la magaziile Comunei, du-te la Primărie, du-te la ministere, du-te la depozitele de lemne, uite așa se zbate lumea, parc-ar mai avea numai un ceas de trăit, și pe urmă gata ! Dar la telegraf ! dar pe stradă ! — ce să vă spun, că vedeți și dumneavoastră... Toți aleargă, boierule, cu limba scoasă. Unul cere a pîne, altul o căruță de lemne, altul un permis... Cine are hîrtii de acestea la mînă și poate aduce marfă, — halal, i-a pus Dumnezeu mîna-n cap ! Înțelegi dumneata ce e, dacă pun eu mîna pe-o *partidă* de ghete, cum se spune între comersanți ? Ori pe niște zahăr adus pe sub mînă? ori pe niște undelemn? ori numai pe-un geamandan de mosoare de ață ? Afacere de aur ! Dar nu numai pentru mine, — ci și pentru negustorul care le cumpără, căci el nici nu mișcă marfa din locul ei, ș-a și găsit alt cumpărător, cu cîștig. Așa, marfa stă și prețul crește...

— Eu lucrul acesta declar că nu-l înțeleg, mărturisi cuconu Sandu.

— Parcă eu îl înțeleg ? da-l fac, — răspunse veselul domnu Costică. Carnea, de pildă, e oprită la tăiere, așa-i ? Ei bine, eu vă dau carne. Ieri mi-a adus un gospodar, cu pază bună, cincizeci și cinci de batali, — o frumuseță ! De cînd s-a pus oprire, lumea s-a spăriat de foamete, și mînîncă mai mult decît înainte. Știți ce afaceri se învîrtesc aici, în Iași ? Lucru mare ! Cresc averile ca bulgării de zăpadă ai copiilor. Flămînzii și năcăjiții dau, și cei smecheri adună...

— Aceștia-s hienele războiului... observă înțepător Ciumara.

— Adevărat... răspunse cu liniște dominu Costică.

Doctorul Baciu privea zîmbind mulțimea din parter.

— Dumneavoastră vă închipuiți, zise el, că după ce se lasă aici cortina pe ultimul act și s-au stîns luminile, comedia s-a sfîrșit ? Vă înșelați. Eu am fost chemat zilele trecute în puterea nopții, — ș-am găsit jucîndu-se o dramă adevărată. Între decoruri, canapele, draperii și tapete, am găsit dormitînd palizi, prin cotloane, pe pribegii artei. Coriști, figuranți, muzicanți, alungați de furtună, n-au găsit adăpost nicăieri, și și-au făcut un sălaș aici. Cancelariile, odăile de sus, garderobele — sînt pline de ceea ce a repezit pîn-aici spulberul războiului... Unde doarme toată lumea care iese ziua la soare pe ulițile Iașilor? V-ați întrebat vreodată? Vagoanele de pe liniile moarte ale gării, sălile de așteptare și peroanele, toate cancelariile improvizate ale tuturor ministerelor și autorităților militare, toate maghernițile din preajma halei, toate coridoarele spitalelor, a școalelor, toate colțurile unde se poate strecura și aciua o ființă devin dormitoare în timpul nopții... Lumea asta bolnavă și halucinată vrea să mînînce și să trăiască. De aceea nu mă miră războiul acesta de flămînzi, cum nu mă miră de la o vreme furturile de alimente și de haine... Lumea-i bolnavă ; și asta o poate înțelege nu numai un doctor...

Cuconița Tina se ridică în picioare, rîzînd indignată :

— Domnilor, discuția dumneavoastră are ceva sinistru. Vă las și mă duc să privesc figurile zîmbitoare ale portretelor din foyer. Domnul Paul Plopeanu va fi așa de amabil să mă întovărășească.

Pe cînd discuțiile asupra vieții înfrigurate a Iașilor urmau, doamna Vulcănescu își luă manșonul și ieși. În culoar Paul o aștepta, drept și serios, puțintel palid.

Acuma atenția de soră a Maryi îl făcuse să îmbrace o haină din «vremile de altădată», — și chiar mînuța ei îi inodase cravata.

Înainte de a ieși din lojă, aruncase o privire în oglindă și-și trecuse degetele prin păr. Lui nu-i plăceau oamenii pieptănați și cu cărări aliniate ; ș-afară de asta, un val de păr neglijent asupra frunții dădea o umbră interesantă ochilor. Vanitatea bărbătească îl putea face mulțămit, el totuși nu se simțea sigur de sine.

Cuconița Tina îi apucă în chip simplu și prietinesc brațul și trecură între pilaștri, printre oglinzi și portrete, printre perechi care se plimbau vorbind tainic. Paul o observa în oglinzi. Avea ca un abur de pudră pe față ș-un cearcăn ușor de umbră în jurul ochilor. Deasupra liniilor fine ale feței, părul se aduna în trei unde bogate deasupra cărora scînteia, pe-o spirală nevăzută, o gînganie mică de diamante. Rochia cenușie de mătasă îi îmbrăca trupul cu forme moi ca o singură bucată și foșnea neliniștitor. Abia simțea un parfum subțire, — și se întreba ce nume va fi avînd.

— Nu cunosc parfumul acesta, zise el, ca să înceapă vorba.

Ar fi vrut să aibă îndrăzneala să întoarcă fața și s-o privească drept.

Ea-i răspunse c-o ușoară ironie :

— Cu vremea, o să le cunoști pe toate...

Cum el nu înțelegea ce putea răspunde, cuconița Tina îl întrebă ce-a făcut zilele acestea, de cînd n-a văzut-o. Un răspuns, se grămădi pe buzele lui Paul: «M-am gîndit la dumneata...» dar i se păru că nu-l va putea rosti niciodată. Îngînă altceva:

— Am fost ocupat... am cetit...

— Cum se poate? Toată vremea? întrebă ea cu spaimă. Dar la noi nu te-ai gîndit?

Atunci el o privi și ea-i văzu ochii, care spuneau mai mult decît vorbele.

Rîzînd, îl strînse foarte ușor de braț, ca din întîmplare, printr-o mișcare a întoarcerii. Și-i ceru un sfat. Și ea ar vrea să cetească ceva în ceasurile de plictiseală. Dar nu avea ce, nu știa cui să ceară.

— Vă aduc eu, răspunse el cu grabă. Și simțindu-se mai sigur, începu a-i înșira nume de autori, titluri de cărți, și a-i lămuri cu însuflețire subiectele. Întrerupîndu-l, cuconița Tina făcu rîzînd observația că nu înțelegea de ce în toate cărțile pe care le-a cetit n-a găsit decît un singur subiect: amorul. «Probabil că asta-i principala îndeletnicire a oamenilor...»

Toate vorbele ei aveau o înțepătură plăcută și arzătoare. Lîngă rochia foșnitoare, învăluit de parfumul subtil, Paul avea în simțuri prevestirea plăcerii. Și cuconița Tina se strîngea mai aproape de el, pe cînd observa, cu ușoara-i ironie, că toate perechile care se plimbau încet printre pilaștri și printre zîmbetele încremenite ale portretelor aveau vorbe și rîsuri ale lor, se izolau într-o singură preocupare.

Într-adevăr, în teatrul înfierbîntat de mulțime, în aerul greu de sensații fluide, de la scenă trecînd prin culoare, prin toate colțurile și-n toate etajele, parcă se strecura o ațîțare de plăceri. Amenințați de orizontul războiului, între spectrele mizeriei, foametei, molimelor și disoluției, oamenii inconștient parcă ar fi simțit nevoia desrobirii de-o clipă ș-a exasperării simțurilor, ca într-un apocaliptic sfîrșit de lume.

Un tremur ușor de sonerie electrică pătrunse pînă la ei. Perechile ieșiră încet-încet, sorbite ca într-un abur de sala cea mare. Ajunși la ușa lojelor, Paul avu îndrăzneala, cu sîngele-n ochi, să strîngă mînuța cucoanei Tina, apoi s-o ducă la buze încet, ținînd-o îndelung sub nările-i fierbinți. Ea-l privea curioasă, cu ochi de mîță, și-l lăsa.

îi făcu apoi un semn prietinos de amenințare cu capul și intră în loja ei. Pînă la sfîrșitul farsei, Paul nu fu în stare să mai înțeleagă nimic. Acuma se mira de îndrăzneala lui. Sta ca-ntr-un vîrtej tulbure, și privea în gol, cu ochii ațintiți și pierduți, pe cînd Mary îi spiona, strecurînd din cînd în cînd spre el priviri viclene.

XI

Sîmbătă, către ora cinci, la madame Lazaridi, adunare mare. Era ceea ce se chema, în frigurile pribegiei și ale nenorocirii, un *ceai dansant*. Pe strada Ștefan cel Mare, la etaj, într-un apartament luxos, pentru care Alexandru Lazaridi plătea chirie o avere, doamna Lazaridi găsea mijlocul să ofere nu numai două ceasuri plăcute invitaților ei amestecați, dar și ceaiuri aromate însoțite de prăjituri, și chiar o gustare rece de pasere ș-un pahar de șampanie.

Cine era domnul Lazaridi și ce anume făcea el, nimeni nu se interesa. Se știa numai că e vîrît în afaceri pînă-n gît, că furniza armatei stocuri mari de conserve, căciuli și cojoace, că face parte dintr-un mare consorțiu de *import-export*.

Era un om vioi, sprinten, foarte grăbit, purtînd monoclu în ochiul stîng, și haină neagră totdeauna corectă. Era prietin bun cu toți miniștrii și oamenii de samă ai țării. La ceaiurile de sîmbăta intra numai un sfert de ceas, și nu totdeauna, în adunările soției sale; automobilul îl aștepta la scară. Ieșea punîndu-și mănușile și salutînd, și trecea în vîrtejul unor îndeletniciri mai serioase.

La aceste ceaiuri dansante, venea o lume destul de pestriță. Mai întăi nu lipseau ofițerii aliați. Oamenii aceștia, așa de departe de patria lor, aveau nevoie de o asemenea societate amabilă. Veneau, se-nțelege, și ofițeri ai țării de la diferite servicii interioare. Veneau familii de

refugiați care avuseseră plăcerea să cunoască pe doamna Lucreția Lazaridi. Însfîrșit, foarte multe prietine ale doamnei Lazaridi, precum și cunoștințe de la un spital, de la o reprezentație de binefacere, de la un concert. Toate femei singure, cu soții pe front, ori la alte datorii ale țării, — considerau ca un mare noroc această casă cinstită și primitoare. Era însfîrșit un prilej pentru multă lume să s-adune, să petreacă, să uite.

Într-o odăiță plină de fum de țigară, se juca *poker* și *écarté*. Aici, cufundați cu luare-aminte în jocul lor și lăsîndu-și ceaiurile să se răcească în stînga, pe măsuțele verzi, lepădau și ridicau cărți, trăgeau și împingeau fise, oameni congestionați. Cei mai mulți aveau figuri respectabile și serioase. Tinerii aveau o cută neagră între ochi. Cele trei sau patru doamne amestecate aici aveau degete febrile și risuri enervate. În salonul cel mare și-n antreul de alături abia își găseau loc ofițerii, *civilii* și femeile. Multe purtau în frunte, pe-un capușon simplu, semnul de sînge al crucii roșii.

Cînd intră Mary, doamna Lazaridi îi ieși înainte cu brațele întinse.

— A, te-așteptam cu toții, draga mea. Sîmbăta trecută nici nu puteam răspunde la atîtea întrebări: Unde-i madame Plopeanu? de ce n-a venit madame Plopeanu?...

Întinse mîna apoi către Paul și doctorul Baciu, zîmbindu-le prietinos; și, cuprinzînd pe Mary de mijloc, o duse către un monumental samovar rusesc de alamă, lîngă care se afla o măsuță încărcată cu prăjituri.

Lucreția Lazaridi era o femeie căreia cineva i-ar fi găsit cusurul că e cu sînii prea bogați. Unele prietine puteau să șoptească răutăcios despre o vîrstă care o apropia de anul al patruzecilea. Însă nimeni din adunare, mai ales bărbații, n-ar fi putut tăgădui că femeia aceasta naltă și mlădioasă nu păstra încă o frumuseță de regină. Rîsul cu deosebire îi era frumos și descoperea dinți regulați și albi ca niște bucățele de zahăr. Sprîncenele ar-

cuite, ochii subliniați, roșul de pe buze pus simplu și fără meșteșug, ca o petală strivită de floare, dădeau obrazului ei un farmec neclintit. În toată înfățișarea ei, cu mișcări încete și rotunzite, era ceva languros și tainic.

Prietinele care-i zîmbeau pe cînd ea trecea lin în rochia-i de coloarea toporașului, cu pantofi și colțuni la fel, poate mai strecurau subt evantalii observații maliţioase cu privire la necontenita lipsă și la prea multele îndeletniciri ale lui Lazaridi; cine putea însă să știe care anume dintre prietini îi ținea ei tovărășie în ceasurile de singurătate? Nu putea să știe nimeni, și nici nu știa nimeni.

Un murmur neîntrerupt de glasuri, tremurări de rîs, sunete argintii de linguriţe și de pahare întîmpinau pe Paul la fiecare pas. Se bea ceai și se vorbea foarte mult franţuzește. Bărbați și femei amestecați în cele două odăi, pe scaune și taburete, la colțuri de canapele, în jurul măsuţelor, în cadrele ferestrelor, dezbăteau chestii care păreau plăcute, ţinînd samă de zîmbetele și de privirile care întovărășeau vorbele.

Paul zări și pe cuconiţa Tina. Vorbea liniștită la o măsuță și sorbea din cînd în cînd numai din vîrful buzelor dintr-un pahar. Fără să se clintească, ochiul ei începu a-l urmări, și el simți inima bătîndu-i chinuită în piept.

Doctorul Baciu saluta zîmbind în dreapta și în stînga, strîngea mîni care se întindeau spre el și trecu în odaia de joc.

— Și data trecută am văzut jucîndu-se cărți... zise, puţintel mirat, tînărul.

— Se înțelege... răspunse doctorul. Se bea ceai, se dansează puţintel, pe urmă lumea pleacă. — dar temeiul rămîne aici și jocul abia atunci se întărește. Acuma vezi numai distracţii nevinovate. Atunci încep boierii să se scotocească în buzunarele de dedesubt... Trebuie să pri-

cepi, adăugi el tainic, că ceaiul pe care-l vezi, și prăjiturile, și toate celelalte cheltuieli trebuie să aibă un izvor. Jocul de cărți e însoțit de un bir. Din acel bir se poate veseli lumea din cînd în cînd. Aș putea zice, dacă aș fi răutăcios, că numai *cagnota* alcătuiește temeiul situației financiare a domnului Lazaridi.

Un glas care încerca să pară vesel se ridică deodată în calea lor:

— Ce faci, doctore ? Nici nu mai țin minte de cînd nu te-am văzut... Ai ajuns bine, ca să asculți o adevărată tragedie !

Doctorul plecă fruntea pentru ca să deosebească mai bine prin fumul de tutun pe cel care vorbea.

La doi pași se ridicase un om scund, cu burtă, și cu desăvîrșire chel. Cu unul din ochi se uita încrucișat, ceea ce-l făcea să privească pieziș : parcă pîndea și cerceta. Ținea în mînă un păhărel subțire de coniac, pe jumătate deșert. La dreapta și la stînga lui, în colțul de canapea, lîngă sobă, stăteau doi ofițeri veseli, care păreau grozav de interesați de un început de povestire.

— Am început să le spun lor... vorbi cu vocea puțintel nuiată domnul chel. În nenorocirea mea, numai prietinii mi-au rămas. Nu vă cunoașteți ? Domnul căpitan-farmacist Ardeleanu ; domnul maior-medic Lipan. Puteți să-l îmbrățișați pe Baciu, căci și el e doctor și a fost camarad cu mine... Cum spune poetul latin ? *Donec felix eris*... Ascultă și dumneata, doctore Baciu. Dar mai întăi vreau să cunosc și pe tovarășul dumnitale...

— Paul Plopeanu... recomandă serios doctorul.

— Doctorul Stralulat... răspunse omul chel, ridicîndu-se puțin și strîngînd cu recunoștință parcă mîna lui Paul. Poți să stai și dumneata, ca s-asculți. Acuma poate să știe toată lumea. mi-i indiferent ! Trăiesc într-un fel de disperare ! Dacă mi-ați face o tăietură cu bisturiul, pot să vă asigur că n-ar curge sînge...

Ceilalți doi doctori făcură semne misterioase, clipind din ochi.

— Ce faceți semne ? ce clipiți din ochi ? îi apostrofă cu dispreț doctorul Stratulat. Trebuie ori nu trebuie ca să se știe într-o zi — mîni — trădarea aceasta ? Atuncea, dacă trebuie, s-a isprăvit ! Cum zice, doctore Baciu, poetul latin ? *Donec felix eris, multos numerabis amicos*... Doctore, în nenorocirea mea, numai cu atîția prietini am rămas. Nevastă-mea e aici. Am venit și eu, ca să mai am o probă. Trebuie să știți că mă-nșală... Asta voiam ca să spun, doctore Baciu, cînd veneai... Atît și nimic mai mult !

Doctorul Baciu zîmbi :

— Ceea ce-mi spui dumneata mă uimește !

— Da ? Te uimește ? De ce ? pentru că pîn-acum am tăcut ? Pentru că mi-a venit așa să spun deodată tot ce trebuie să se știe ? să spun deodată, într-o adunare, — pe cînd unii joacă cărți, pe cînd alții beau ceai, și pe cînd ca rontăiește într-un colț o prăjitură ? A spune adevărul, doctore, e o noblețe...

— Fără îndoială...

— Ei vezi ? Atunci, dă-mi voie să-mi descarc sufletul. Ea nu știe că eu am aflat totul ș-o pîndesc. De șapte zile adun probe. Din ziua cînd mi-a venit ordin să mă prezint la un spital mobil, pe front. Atuncea mi-a spus ea că trebuie să mă duc să-mi fac datoria către Patrie ; mi-a spus asta c-o voce care m-a mișcat... Ș-atuncea mi-a venit mie să întreb de ce se interesează așa de grozav soția mea de patriotismul meu !... De ce ține ea numai-decît să mor eu pe front pentru Patrie ! M-am uitat la dînsa, am dat din cap, ș-am bănuit-o... Imediat am bănuit-o ! Oricît ar fi ea de vicleană, eu am bănuit-o !

Omul își mîngîie ușor chelia și sorbi din păhărelul de coniac.

— Știți ce pătrundere am ? Nu vă puteți face idee ! Am o pătrundere grozavă ! Mi-am pus, dragă doctore, problema cu liniște, cu grozavă liniște ; ș-am rezolvit-o. Mi-am zis : eu n-am intervenit ca să mă duc să mor. Atunci a intervenit ea. Mi-am zis : Din pricina cui a intervenit ? cine locuiește cu mine în aceeași casă, în odăița din fundul sălii ? Un băiat foarte bun, ajutorul meu, student în medicină. Nu-i nevoie să știți cum îl chiamă ; nu-i el vinovat. Atuncea, zic, desigur mă înșală cu ajutorul meu. Îmi trebuiesc însă și probe materiale. Eu sînt un om practic. Deci pun semne în odaie, după anume planuri. Semnele mele dovedesc că nevastă-mea iese noaptea din odaie. Mai departe. Ascultați ! aici e ceva cu totul superlativ ! Mînjesc într-o sară clampa de la ușa ajutorului meu cu creion *himic*. Asta a fost o idee măreață... Dimineața mă uit la palma dreaptă a soției mele : are pe degete urme de creion himic ! Prin urmare, sînt sigur ! absolut sigur — înțelegi ? Ce mai rămîne ? Mai rămîne să-i prind asupra faptului. Ei bine, dragă doctore și iubite tinere, de patru nopți mă sforțez să stau treaz în pat, cu ochii închiși, ca s-o simt cînd se scoală de lîngă mine. Regulat, cătră miezul nopții, adorm... înțelegi ? Adorm ca un animal, devin lemn, piatră, nu mai simt nimica, n-aud nimica... Adorm și nu-i pot prinde asupra faptului... Înțelegi ce lucru grozav ? căci trebuie să plec ! Numai sara asta mai stau acasă ; mîni trebuie să fiu pe drum. Spune-mi ce fac eu dacă adorm iar și nu-i prind ?

Omul își puse mînile în cap, clătinîndu-se cu dispe-rare la dreapta și la stînga. Apoi rămase senin și solemn. Urmă, întinzînd amenințător brațul :

— Dar dacă-i prind, ce fac ? ai să mă-ntrebi. Așa-i că ai să mă-ntrebi ce fac, dacă-i prind ?

Aha ! *dacă* pot sta treaz, mă duc frumos, deschid uşa, căci am cheie care se potriveşte. Deschid uşa, şi ei sar spăriaţi în picioare. Eu numai de asta vreau să-i surprind, ca să le spun două vorbe, altceva nimic. *Ei* am să-i spun : «Fii fericită cu altul !» Şi *lui* : «Tinere, ţi-o dau ; bagă de samă... să îngrijeşti de dînsa, ca de o *mamă !*» Înţelegi ? dacă le spun asta, cu ironia mea, sînt răzbunat ! Dar sînt sigur că nici in noaptea asta n-am să pot sta treaz ! Nu-nţeleg de ce, dar adorm... E o adevărată tragedie !

Doctorul Stratulat îşi sorbi pînă la fund păhăruţul şi privi pieziş la ascultătorii lui cu ochiul cel bănuitor în care clipea o lucire de pumnal.

— Puteţi să vă duceţi ! încheie el cu durere. Nu mă puteţi mîngîia cu nimic...

Străbătut de un gînd apoi, se ridică în picioare şi porni încet spre salon, afectînd un aer de nepăsare, spionînd însă toate colţurile cu ochiul cel încrucişat.

Paul privea înmărmurit pe doctorul Baciu.

— Nu înţeleg nimica... zise el.

— Ce nu înţelegi ? întrebă doctorul rîzînd. Crezi că e o farsă ? crezi că e o clipă de delir ?... Nu ; e un om care-şi mărturiseşte nacazurile. Ni le-a spus nouă, o să le spuie şi altora. Acuma se duce să spioneze pe cuconiţă, care, undeva într-un colţ, cu ceaşca de ceai în mînă, vorbeşte subţirel şi vesel cu nevinovatul student în medicină. Crezi că-n mulţimea asta numai o intrigă se leagă şi numai o dramă se pregăteşte ? Femeile care vin aici sînt foarte mult ajutate să devină necredincioase...

Paul se înroşi pînă-n albul ochilor, gîndindu-se la Mary.

— A, nu crede că nu cunosc excepţii, se grăbi să adaoge doctorul. Persoana la care te gîndeşti e cu totul din alt aluat şi din altă lume...

— Cu toate acestea, intră în adunarea asta heteroclită... răspunse Paul.

— Ce vrei să facă ? Trebuie să-şi facă legături, să iasă în lume. Şi adunarea în care ne aflăm n-are prin ea nimic deosebit. E puţin cam amestecată şi enervală. atît. Şi barbaţi şi femei pun mai mult preţ pe trecătoarele plăceri ale vieţii şi se grăbesc să le aibă c-o oră mai curînd. Ş-acesta e un război : împotriva morţii... Mi se pare că vrea să-ţi spuie un cuvînt dulce cuconiţa Tina, adăogă zîmbind doctorul şi trecu încetinel spre o masă de poker.

Paul ieşi în uşa salonului ; de aici, trecu în urma doamnei Vulcănescu, spre colţul de umbră al sobei. Însemnarea bătea albastră în ferestrele largi şi lumina electrică încă nu s-aprinsese. În semiîntunericul odăii, răsunară acorduri de piano ; un vals porni lin, în picurări dulci, apoi într-o revărsare melodioasă de note. Părechile nedeslușite se înlănțuiră şi prinseră a luneca pe parchetul luciu.

În umbră, Tina pipăi mînile tînărului şi i le cuprinse strîns. Suflarea ei fierbinte îi strecură cîteva şoapte la ureche : «Dacă vrei numaidecît să mă vezi singură, vino mîine la ora 4... Ştii unde stau...»

Paul se simţi pierdut de fericire şi i se păru că-l ia vîrtejul care purta pe cei din juru-i. Niciodată nu-i spusese că vrea numaidecît s-o vadă singură. Cuvintele ei însă îi intrau în suflet în chip firesc, ca un răspuns la zbuciumul şi dorinţile lui din nopţi de nesomn.

— Acuma, domnule, înclină-te şi poftește-mă la vals..: îi zise ea vesel.

Cînd porniră, se aprinseră brusc luminile ; din odaia jucătorilor răsunară urale entuziaste. Paul zări pe Mary destul de aproape, dansînd cu doctorul Baciu. El era spătos şi mare, ea mititică şi zglobie. Răspundea unei întrebări, rîzînd ; şi urmărea pe Paul prietinoasă, cu ochii ei mari şi luminoşi.

XII

După întâiul vals, cuconița Tina plecase nesimțit. Paul totuși o căuta, închipuindu-și că o va găsi deodată într-un ungher obscur. Imaginația îi era plină de înfățișarea ei și de ceasul cu fiori așteptat. Pe canapele și pe scaune, sub lumina albă, doamnele mișcau ușor evantalii, cu obrazurile îmbujorate. Mușcau numai în doi dinți din bomboane de ciocolată și răspundeau cu zîmbete și grații la întrebările însoțitorilor lor, care vorbeau din picioare, aplecîndu-se ușor spre corsajurile larg deschise la umeri. Un ofițer francez, cu frumoasă mustață blondă, explica sfîrșitul războiului cu o voce sigură și simpatică. Încet-încet, șopotirile se stînseră și toți rămaseră ascultînd. Inamicul va fi redus și zdrobit ! Asta era pentru toți ceva foarte sigur. Tînărul ofițer dădea amănunte asupra operațiilor războiului, și toți ascultătorii își înfățișau, ca pe-o scenă, o îmbulzeală mărcată și croică, în sclipiri de spade și bubuiri de tunuri. În mintea lui Paul se întoarse o clipă cenușia întindere și neagra liniște din Valea Putnei, umezeala, tristețea, monotonia unor ceasuri moarte, sîngele fără vitejie vărsat, spasmurile răniților și bolnavilor și înfricoșata coborîre a inimii omenești... Se gîndi la Adrian și avu o înțepătură de remușcare că se găsea într-o adunare așa de veselă, cu preocupările pe care le avea.

Ca și cum s-ar fi adaos la acest gînd neliniștit, o voce cunoscută vorbi aproape de el :

— Nici nu visam să te găsesc aici, domnule Plopcanu...

Din ușa odăii unde erau așezate mesele de joc, îl privea cu atenție mirată cuconu Vasilică Gușilă.

Paul ridică din umeri. Glasul stîrnise în el displăcere.

— Ai venit cu cumnățica dumnitale, adăogi cuconu Vasilică : o văd și pe dumneaei... Se-nțelege : tinerețea are nevoie să petreacă...

Încruntînd sprînceana, Paul întrebă la rîndul lui cu răceală :

— Dar pe dumneata ce te aduce aici, domnule Gușilă ?

— Pe mine ? he-he !... Dacă ţi-oi spune că mă aduce curiozitatea, n-ai să mă crezi. Cu toate acestea, curiozitatea mă aduce. Eu sînt un om curios. E adevărat că am și patima să privesc la jocul de cărţi. Bineînţeles cîteodată chiar și joc, și pot să adaog că totdeauna cîștig. Am și mici afaceri cu madame Lazaridi... Însă deasupra stă tot curiozitatea... Chiar mai nainte te-am zărit c-o cuconiță tare nostimă, — he-he ! fără să te superi, pot să-ţi spun că te invidiez...

De și glasul lui cuconu Vasilică era tot blînd și prietinos, Paul simțea în el un ascuns accent batjocoritor, ca și cum ar fi descoperit o taină care-i dădea drepturi asupră-i. Neliniștit, trecu înainte fără a răspunde, căutînd pe doctorul Baciu.

În salonul puternic luminat, cu perdelele acum lăsate, plutea un aer molatic și aţîţător. Cînd porniră iar accentele pianului, doamna Lazaridi se ridică și se lăsă în brațele unui tînăr ofițer de cerchezi cu mustăcioara subțire ca o aburire de aur. Pe fotoliul ei, lîngă samovarul uriaș, Mary asculta zîmbind pe doctor. O invita iar la dans. Ea întoarse spre el privirile-ntr-o parte, clătinînd din cap :

— Nu, doctore, mi-i de-ajuns.

— Chiar dacă aș stărui ?

— Se-nțelege...

El păru că șovăiește ; pe urmă adăogi serios, privind-o drept :

— Chiar dacă asta m-ar mîhni ?...

— Ce-nsemnează asta, doctore ? zise Mary strîngînd buzele și privindu-l pe sub sprîncene. Nu cumva prietinia dumnitale se ofilește în atmosfera asta înăbușitoare ? Asta m-ar face să nu mă mai întorc aici. Eu te prefer rîzînd și spunîndu-mi istoria domnului Stratulat. Unde-i ? A

plecat ? A mai dobîndit o dovadă ? Spune, de ce taci ? — Paul, adăogi ca întîmpinînd pe tînăr ; nu crezi că-i vremea să plecăm ? Mama ne-așteaptă acasă ; nici nu știe unde sîntem.

— Îmi dai voie să vă-ntovărășesc ? întrebă doctorul.

— Fără îndoială.

— Și dacă sărut mînuța, pot fi iertat ?

— Doctore, prietinii iartă totdeauna... Dă-mi blănița și să plecăm fără a tulbura pe nimeni.

Ieșiră tustrei, și coborîră afară, în întunericul de iarnă, spart ici-colo de mărunți sori electrici. Pe trotuar și pe stradă, aceeași neostoită mișcare de viermi fără hodină. O lume fumurie din toate straturile de jos ale societății, oșteni pămînteni, cu siluete zdrențuite și slabe, oșteni străini aduși de vînt din Apus, și din extremul Răsărit, femei și copii foiau prin bălți de noroi și lumină. Încălziți de instincte, se cercetau și se urmăreau ca niște nesigure umbre de fantasmagorie.

Întîmplarea le scoase înainte o trăsură cu doi cai slabi și colțuroși. Birjarul bărbos își aduna necontenit poalele mantalei și-și trăgea pe urechi căciula jerpelită. Cumpănindu-se nesigur, în scrîșniri de arcuri, se așezară. Paul și doctorul în fund, Mary pe genunchii lor.

— De unde ai mai dezmormîntat, bre, corabia asta ? întrebă doctorul încercînd a rîde.

— Vai de capul nostru, domnule ofițer ! răspunse morocănos birjarul. Am ajuns zile negre. Ne-au luat caii și trăsurile cu care ne hrăneam. Acuma ne-am întors la căruțele vechi, zvîrlite prin funduri de șoproane... și la caii căzuți.

— Cine vi le-a luat ?

— Eu știu ? *Statul !*

Mormăind nemulțămit, bătea necontenit cu biciul în mîrțoagele slabe, c-o întunecoasă pornire de mînie. La o întrebare nedeslușită a doctorului, Mary nu răspunse. Tăcea tulburată și se ferea din cînd în cînd de șfichi.

Cînd ajunseră în strada liniștită și întunecoasă, între grădini, sub turnul cel vechi al casei boierești, doctorul se coborî și-i petrecu pînă la terasă. Mary îi întinse mîna, el i-o sărută respectuos, în tăcere, apoi se întoarse și intră în întuneric cu capul plecat și cu umerile ridicate.

— E un om foarte cumsecade... zise încet Mary. Apoi puse mîna pe brațul lui Paul, privindu-l curios prin întuneric. — Ei ? azi ai a-mi spune ceva ?...

Tînărul se aștepta la întrebarea asta. Își formulase în gînd un răspuns nedeslușit și minciunos. La întrebarea ei, avu și simțimîntul că trebuie să se apere de ceva. Uită fraza din minte, și zise simplu și cu prietinie :

— Nu, nimic deosebit !

Ea îl privi atent.

— Nimic, nimic ?

— Te încredințez, Mary.

Totuși vocea îi era nesigură. Îndîrjit atunci, își repetă răspunsul c-o încrețitură nerăbdătoare și dușmănoasă a feței. Parcă deodată vroia să rupă și ultima legătură cu viața lui trecută, să se izoleze cu sălbătăcie în viziunile sensuale care-l stăpîneau, fioroase și bolnave.

Amîndoi intrară tăcuți în odaia pașnică a cucoanei Leonora. Ciripitul lui Codinuță, sub lampă, în fața cărții cu icoane colorate, păru a o deștepta pe Mary. Cu fața luminată se repezi asupra copilului sărutîndu-i ochii.

Cucoana Leonora privea atent la Paul :

— Ce ai ? ți s-a întîmplat ceva ?

El rîdea sărutîndu-i mîna. Nu, n-avea nimic : dimpotrivă, se simțea foarte bine. — Se simțea totuși, în fericirea lui, intrînd în necunoscut și despărțindu-se cu desăvîrșire de ai săi.

Tăcut, doctorul Baciu se întorsese la trăsura cea hodorogită. Se urcă în ea, în scrîșniri de arcuri, și se lăsă greu în fund, ca într-o bulboană.

— Mergeți acasă, domnule *doftor* ? îl întrebă birjarul și-l învălui c-o aburire de fum de tutun și băutură.

— De unde mă cunoști ? vorbi Baciu.

— Ei, cum să nu vă cunosc, domnule doftor ? Sînteți de-aici din tîrg și v-am dus de multe ori în ținutul nostru... Dumneavoastră nu vă mai aduceți aminte.

— Care ținut ?

— În ținutul nostru, domnule doftor. Parcă dumneavoastră nu știți ? În mahalaua sărăcimii, lîngă Bahlui. Acolo acuma nu mai este pîne și carne, domnule doftor, da-n schimb avem boală destulă...

Birjarul cel bărbos începu a rîde și doctorul simți iar mirosul de băutură și tutun.

— Domnule doftor, urmă el mînuind cu putere biciul pe spatele mîrțoagelor, cînd mi-a luat caii cei buni, dac-aș fi fost eu un boier, m-aș fi ridicat cu puterea. Da' așa mi-a pus pumnu-n gură ș-am tăcut. Da' să vezi mata, că baba nici acu nu mă slăbește. Tot mă suduie și mă blastămă c-am fost un păcătos ș-un nemernic.

Bată-te Dumnezeu, măi babă, da' am să m-apuc eu de *chept* cu Statu ?

— Cu cine ?

— Cu Statu, domnule doftor. De ce rîzi dumneata ? Poate unde mă vezi că-s cam băut ? Ce să fac ? Atîta *talant* am și eu. Altfel n-aș mai putea trăi pe lume... Eu am avut doi feciori, domnule doftor... Îi știi dumneata, — da' nu ți-i mai aduci aminte... Ș-amîndoi au murit acuma. S-au dus sănătoși și voinici, ș-au picrit fără să fie vinovați cu nimica... Unul avea nevastă. A rîzut și nevastă-sa de boală acu două săptămîni. Ne-au rămas, mie și babei, trei orfani. Trebuiesc lemne, domnule doftor, și pîne, — de carne nu mai spun nimica...

Din cînd în cînd, la o lucire fugară de bec electric, doctorul vedea profilîndu-se pe întuneric figura bărboasă și zbîrlită a birjarului și trupu-i zdrențeros. Și ascultîndu-l cum vorbește c-o voce răgușită și groasă,

întreruptă de lovituri grele de bici, — încet-încet încep să iasă din tulburarea sufletească a zilei aceleia. Chipu Maryi îi mai zîmbea încă în amintire, dar în juru începeau să se îmbulzească fantomele din ţinutul sărăc mii, din valea aceea mlăştinoasă a Bahluiului, unde l două zile o dată cerceta un popor gol şi flămînd, cu och plini de friguri.

— Haidem devale, zise el către birjar.

— Aşa-i că tot la noi mergi ? rînji birjarul. Da-i de geaba, domnule doftor. La noi nu trebuiesc leacuri de l spiţerie. La noi trebuiesc lemne şi pîne...

Vechiul drum prin uliţi înguste şi printre ziduri le proase ducea în întuneric. Doctorul Baciu simţea în năr miasmele cunoscute. Şi dintrodată adînca mizeric a lo cului îl copleşi, alungînd orice altă preocupare. Avea im presia că se leagănă în barca unui funebru Charon. Tre cînd Stixul, ştia că va intra în lumea umbrelor durerii Acolo sînt rîuri de glod. Acolo sînt temniţi umede, fără lumină şi foc. Acolo zac pe paturi goale tificii şi flă mînzii. Acolo războiul a întins deplin zăbranic de moarte Drumul acesta la bolnavii lui de aici totdeaua para umplea gura de otravă şi trupul de painjeni.

— Du-mă la fata Băcăliţei, zise el tare către birjar Să opreşti pe uliţa asta, la numărul 19. E lehuză ; n-am văzut-o de alaltăieri...

Birjarul îşi biciuia caii suduindu-i şi înainta greu prin bălţile glodoase.

Cînd doctorul intră prin hlei noroios şi gunoaie, sub streşina scundă, la numărul 19, se lovi de prag, pipăi clampa de la uşă, şi răzbătu într-un abur greu şi nesuferit.

Două femei firave, cu mînile încrucişate pe piept, se ridicară de lîngă horn prin pîlpîirile opaiţei, şi una deodată începu a ţipa chinuit şi întrerupt, parcă glasul îi era tocit.

— Ce este ? întrebă doctorul.

Femeia gemea stins și cu hîrbul opaițului lumina tremurat ungherul de lîngă horn. Acolo pe scînduri, subt o pînză, sta întins un trup, — și-n lumina roșcată lucea un obraz ca de ceară, cu pielea întinsă pe oase ascuțite.

— Cînd a murit ? întrebă încet doctorul.

— La amiază... la amiază... țipa stîns și răgușit femeia... La amiază. E frig, n-am avut cu ce-i face ceai și zamă. Toți murim, domnule doftor, toți ne ducem de-acuma... Nu ne lăsa, domnule doftor !

Doctorul Baciu simțea painjenii și veninul, și ieși repede spre birjarul fantastic.

PARTEA A TREIA

Atuncea am fericit pre cei morți... și mai norocit este cel ce încă n-a fost, carele încă n-a văzut răutățile ce se fac sub soare...

I

La începutul lui martie 1917, ajunseră în munți la Cașin cele dintâi zgomote ale surpării marei împărății a Romanovilor. Firele nevăzute, care struneau încă imensul front al Răsăritului, parcă s-ar fi rupt deodată. Și ca o dîră de pulbere se aprinse de la Marea Baltică, prin Polonia și Carpați, la Dunăre. Un singur cuvînt, într-un suflu de ușurare, umfla piepturile mulțimilor cenușii aduse dintr-o jumătate a lumii și îmbulzite între tunuri și rățele de sîrmă : *Mir !* pace !

Gazetele care soseau cu proclamații, curierii entuziaști în automobile de culoarea humei vorbeau în fraze largi despre o nouă orînduire, despre *republica*, despre pămînt și libertate ; mulțimea n-avea însă înainte-i decît un singur gînd îndărătnic, o voință mai înfricoșată decît mormîntul anilor de suferință : pacea și întoarcerea la cămînuri.

În sectoarele rusești, războiul era ca și isprăvit. Autoritatea ofițerilor căzuse ca o zdreanță netrebnică. De dimineață pînă sara, tovarășii libertății, rozînd semințe de sora-soarelui, se strîngeau în adunări și ascultau oratori improvizați.

Ieșiți ca din temnițile unui vis rău, ascultau poveștile despre destrăbălările curții lui Nicolai ftaroi, despre împărăteasă și starețul Grigorie Rasputin, despre spargerea acelei imense și întunecoase poliții de siguranță care apăsase ca un capac de schijă sufletul lumii.

Adrian Plopeanu și ofițerii regimentului 89 vedeau din poziția lor, de pe culme, dintr-o margine de sat, mișcările acestea de sărbătoare ale regimentelor siberiene vecine cu ei. Ascultau în amurg coruri melodioase, înălțîndu-se spre cer și vibrînd în văi, și rămîneau tăcuți, cu ochii ațintiți spre rățelele de sîrmă și liniile neclintite ale inamicului. Erau zile de tihnă și de așteptare. Numai din cînd în cînd, rar, aeroplane grațioase se înălțau în cerul albastru și pluteau pe undele văzduhului cu vuiet monoton de bondar. Munții albaștri se zugrăveau curat pe orizont și pe codri pluteau pîcle alburii. Pămîntul umed avea un miros proaspăt de primăvară.

Ieșiți din umedele lor gropi de iarnă, soldații români lucrau tăcuți la trista și neagra lor gospodărie. Rectificau șanțurile, dregeau bordeiele. Apăsați de doruri și de gînduri de mîhnire, loveau domol cu cazmalele și cu hîrlețele; pe urmă se îndreptău atenți, ascultînd cîntecele depărtate ale rușilor.

— Afacerea asta-i cu bocluc, vorbi într-o după-amiază către ofițerii din juru-i colonelul Vidrașcu. Tot mai serios mă gîndesc că războiul nostru se isprăvește. Soldații ruși înlătură rîzînd pe ofițerii lor și ies la rățele, ca să bată palma cu nemții...

Erau la rezervă, pe un tapșan deschis, în fața căsuței colonelului. Satul se revărsa risipit subt o sprinceană de deal. În dreapta, un unghi negru de pădure de brad. Înainte, spre inamic, ondulații de teren și tufărișuri, sub fierberea de lumină a soarelui de martie.

— Mai urît mi se pare faptul că, pe alocuri, brutalizează pe ofițeri și le smulg tresele... observă căpitanul

Racovăț. Te gîndești că asta se va petrece în curînd și subt ochii soldaților noștri...

— Se poate să fie altfel ? întrebă Adrian. Stăpînul care a lovit și-a asuprit a scăpat din mînă biciul. Sclavul care poate lovi la rîndul lui e fără milă... Oamenii noștri sînt însă liniștiți...

Colonelul Vidrașcu dădu cu grabă din cap :

— Și eu sînt de aceeași părere. Țăranii noștri au alt suflet, au mai multă blîndeță și mai mult respect de autoritate.

— Că au alt suflet, se poate, replică vioi Plopeanu... Dar cine poate judeca mișcările mulțimii și crizele ei sufletești ? Revoluția e o boală, și într-o bună zi ne putem molipsi și noi. Și în ziua aceea eu nu m-aș încrede deloc în blîndețea celor răsculați.

— A, nici eu ! strigă rîzînd colonelul. Mai bine să ne ferească Dumnezeu... Cu toate acestea, stau și mă gîndesc. Eu am petrecut o iarnă întreagă cu dînșii, alături, în bordeie. M-am învălit în tohoarca mea, am mîncat ce s-a întîmplat, am și răbdat dac-a trebuit... Eu parcă m-aș gîndi că nu se poate ca omul meu, căruia-i spun pe nume, să-mi puie mie mîna în beregată.

— Chiar crezi, domnule colonel, că nu se poate ? întrebă cu jumătate de voce Racovăț.

— Eu știu ? eu nu pot lămuri, dar cred că nu se poate... răspunse colonelul privind la Adrian.

O corvoadă de soldați cu obrazuri pămîntii și suple trecu. Aveau ochiul neguros și ațintit. Ofițerii îi priviră în tăcere, cu sentimente și gînduri nouă. Locotenentul Plopeanu zise :

— Cine poate în adevăr să știe ? Poate resemnarea lor nesfîrșită e un semn de oboseală și zdrobire... Poate, în întunericul minții lor, ei înțeleg totuși că își apără un pămînt al lor... ceva nedeslușit... ceea ce au apărat și alții înaintea lor... Pe cînd ceilalți sînt din alt capăt de

lume. Ce le pasă lor ? La dînşii nu-i război. Ce caută ei aici ?... Ei se duc acasă.

Ofiţerii tăceau. Observaţiile liniştitoare, în fond, nu puteau mulţămi pe nimeni. Chestia aceasta rămase sub negură ca toate celelalte preocupări ale vieţii şi-ale morţii. Se despărţiră.

Adrian coti pe după casa colonelului şi se lăsă pe o cărare, spre bordeiele companiei lui. Subt un pripor, ardea focul bucătăriei şi cîţiva oameni stăteau cinchiţi în jurul cazanelor, fumînd şi vorbind încet. Din cînd în cînd se apărau cu palma întoarsă de fum şi de dogoarea jarului. Mai la o parte, pe pajiştile zbicite, alţii îşi curăţau şi-şi frecau armele cu o atenţie încordată, cu sprîncenele încruntate şi buzele strînse. Zărind de departe pe ofiţer, unii şopteau ; şiragurile parcă se pregăteau să se ridice în picioare. Plopeanu coti, ca să nu-i tulbure, ş-o luă pe-o cărare, spre culme.

Sus, adia vîntul, cu un zuzuit subţire, în tufişurile uscate. Cîteva păsărele singuratice tresăriră ţîrîind şi zburară drept înainte, spre flacăra de aur a soarelui în asfinţit. Pe-o colină se zăreau zigzaguri neregulate de răţele de sîrmă ghimpată. O linişte mare plutea peste văi şi coline în care toată iarna oamenii îngropaţi în pămînt se hărţuiseră şi se omoriseră. Adrian îşi aduse aminte c-un repede fior de amărăciune de această cumplită iarnă, cu asprimi nemaipomenite şi umezeli bolnave. Hibernase în bordeiul de pămînt ca o sălbătăciune, mîncînd, dormind, jucînd cărţi şi ascultînd bătaia tunului ca o trudnică şi zdrobitoare măsurătoare a timpului mort. Acuma, însfîrşit, în calmul celor întîi zile calde, ca deşteptat dintr-o febră, avea o aprigă simţire de renaştere. Începea iar să se gîndească la ai lui, să-i dorească, să-i viseze în ceasuri de nesomn.

Deasupra munţilor lumina rămase o vreme ca un chenar violent de purpură pe albastrul marin al codrilor; apoi cînd se cufundă în adîncimi, numai în norii înăl-

ţinii mai stărui puţin o răsfrîngere viorie. Sara rece îl înfăşură deodată. C-un simţămînt de neliniște, se întoarse.

Oamenii stăteau adunaţi strîns în jurul focurilor bucătăriei şi mîncau. Aveau în gamele fiertură. Unii îşi puteau îngădui luxul unei linguri, alţii sorbeau de-a dreptul din vasul de fier, după ce muşcau din pîinea neagră. La apropierea lui Adrian, se rînduiră în tăcere. Ofiţerul trecu la un cazan, primi lingura din mîna unui bucătar şi gustă supa. Dădu din cap. Era aceeaşi zamă, sarbădă. punctată cu stele de grăsime.

— Oricum, zise el către oameni, tot e mai bună decît supa de mazăre...

— Trăiţi, domnule locotenent, răspunse un soldat: ş-aceea era grasă, că era mai mult cu gărgăriţi...

Adrian zîmbi. Oamenii se veseliră o clipă, în lumina care bătea de la cazane. Apoi începură iar să mînînce, sorbind zgomotos şi înfulecînd bucăţi mari. Adrian trecu printre ei. Îi privea. Erau aceleaşi figuri melancolice, aceiaşi ochi aţintiţi, cătrăniţi de suferinţă. Cu gîndul că avea de făcut observaţii aspre plutonierului şi elevului că nu-i găsise între oameni la masă, locotenentul Plopeanu trecu şi se şterse în umbră.

În urma lui, un soldat, cu obrazul roşcat încreţit şi siropit de pistrui, explica celor care erau în juru-i cum a fost întîmplarea cu *zupa* din ajun.

— Pesemne că bucătarul a fiert nişte ciolane bătrîne de mamă de bivol... zicea el. Cînd mi-a venit rîndul să-ntind gamela, mi-a lepădat în zamă o bucată de măduvă de care m-am spăriat... Măi oameni buni, nu ştiam ce să fie... Avea aşa un fel de picioruşe, şi trup, şi căpuşor cu urechi... Parcă era un căluţ *mîţîţăl*... Văd pe domnul *ilev* că vine asupra mea. Ies cu lingura deasupra gamelei şi-i arăt: «Domnule *ilev*, nu ştiu ce să fie pozna asta... Ia uitaţi-vă şi dumneavoastră». Ia el lingura cu căluţul, o întoarce, o sucește, se uită de aproape, o miroase — de unde să ştie el că-i măduvă bătrînă? Aşa de tare s-a mi-

nunat el, care nu se mai află. Ş-a rămas aşa că s-a iscat în *zupă* un fel de dihanie, da' nu se poate şti ce-i...

— De aceea era el aşa de supărat ieri... observă un glas din umbră.

— De aceea... De unde să ştie un băiet ca dînsul ce-i în zama noastră? Eu cred că s-a dus ş-a spus lui domnu locotenent că noi mîncăm cai. Mai mare groaza!... De aceea a venit domnu locotenent ş-a gustat...

Compania îşi isprăvea cina săracă şi focurile bucătăriei se alinau în răsfrîngeri rubinii de jaratic. În tăcerea cuprinsului, sub cerul de coloarea violetelor, sosiră de departe armoniile unui cor.

— Cîntă ruşii, vorbi un glas. Ei acuma toate le-au isprăvit şi se pregătesc să se întoarcă acasă...

Altcineva adaose:

— Cînd a veni şi pentru noi vremea asta?...

— Mai este, răspunse povestitorul cu căluţul. Dar la urmă tot trebuie să se încheie... Cît sîntem datori, om plăti: ca boul care trage pînă ce cade. Şi pe urmă ne-om duce acasă. Da' acolo ce mare bine ne-aşteaptă?...

Ca şi cum vorba asta tristă ar fi fost un răspuns definitiv, nimeni nu mai răspunse, şi rămaseră pe gînduri, ascultînd armonia care adia nesigură şi cu întreruperi în umbra depărtării.

Adrian sui la deal pe cărarea pe care coborîse. Tocmai cînd ieşea pe tapşan, un soldat, gîfîind, îl întîmpină, oprindu-se la doi paşi şi salutînd:

— Trăiţi, domnule locotenent, vă poftеşte la moment domnul colonel...

— Bine, răspunse liniştit ofiţerul, şi se îndreptă spre casa din margine. Printre păturile puse în fereastră în loc de perdele, se strecurau aţe de lumină.

Bătu la uşă. Auzi un răspuns înfundat. Intră. Coloneluul stătea pe un scaun de lemn, cu mîna stîngă pe măsuţă şi cu capul aplecat pe braţ. La glasul de salutare al lui

Adrian, ridică un obraz pămîntiu, cu ochii trişti cufundaţi sub sprîncene, şi răsuflă adînc, sorbind aer cu gura căscată.

— Tot cu suferinţa dumneavoastră, domnule colonel?

— Tot. De-acu aşa am s-o hîrîi pînă la sfîrşit. Ştii, Plopene, că ne părăseşti? adăogi încet colonelul, privindu-l ţintă.

Adrian nu înţelegea. Colonelul apucă de pe masă ordinul Cartierului şi i-l întinse.

— Ceteşte. Eşti chemat urgent la Cartier, în interes de serviciu...

Cu ochii asupra hîrtiei, locotenentul Plopeanu rămase în picioare, neclintit în faţa colonelului. Înţelegea acum cele cîteva cuvinte din ultima scrisoare a mamei lui. Vra să zică toate s-au isprăvit; de-acurna reintră în lume! Şi cu toate acestea nu sărea, nu striga, nu spuma de bucurie. Numai ca o linişte adîncă îi răzbătea în suflet din fundul finţii.

— Aşa-i că te bucuri? îl întrebă colonelul. Eu te invidiez sincer. Noi rămînem tot aici «în împărăţia morţii»... Îţi aduci aminte de cîte ori ne-am făcut că rîdem, cu inima încrîncenată, de această împărăţie?...

— Domnule colonel, răspunse Adrian, ceasurile pe care le-am petrecut împreună nu se pot uita...

Spunea o minciună: căci ar fi dorit ca în clipa aceea chiar să le poată şterge din amintire. Totuşi o undă de înduioşare îi veni sub pleoape, privind la ochii adînc mîhniţi şi bolnavi ai colonelului.

— Ia te rog un scaun, îi zise Vidraşcu. Pleci mîne dimineaţă, nu-i aşa?

— Da, domnule colonel...

Faţa nebărbierită şi neagră, aspritä de păr cărunt, a colonelului, rămase neclintită sub lampă, cu ochii duşi. Oftînd iar adînc, cu gura deschisă, întinse spre Plopcanu mîna:

— La revedere, îi zise el; cine ştie...

Ar fi vrut să mai spuie parcă ceva, dar făcu un gest vag cu mîna: nu mai avea nimic de spus; — ce putea să mai spuie? Parcă cel ce pleca nu-și dădea socoteală de sentimentele lui?

— La revedere, domnule colonel, răspunse Adrian, ridicîndu-se. Trebuie să vă mulțămesc pentru toată bunătatea ce mi-ați arătat...

Colonelul dădu din cap, zimbind. În adevăr, acestea sînt vorbe goale, se gîndi rușinat Plopeanu.

— Să nu uiți să treci pe la casier... adăugi colonelul, rezemîndu-și iar fruntea pe brațul stîng.

Adrian ieși cu inima strînsă. Dar în batalionul lui, la «comandament», camarazii, înștiințați de aghiotantul lui Vidrașcu, îl primiră cu strigăte, cu urale și cu pahare de vin.

— Domnule locotenent, vorbi căpitanul Racovăț, ridicîndu-se în picioare; un asemenea eveniment fericit trebuie sărbătorit. Șezi și gustă din ospăț și pune mîna pe-o cupă...

Adrian strîngea mîinile întinse, răspundea cald la zîmbete și la întrebări. Nu, nu știa nimic; el n-a intervenit. Poate familia lui să fi făcut oarecare demersuri...

Uralele și firitisirile se sfîrșiră îndată. Adrian își dădea socoteală că nu era nici un motiv ca să fie prea prelungite. Plecarea lui nu putea deștepta decît dorinți și păreri de rău...

II

Dis-de-dimineață, pe întuneric, plecă într-una din căruțele companiei, între bagajele împachetate în pripă. Ordonanța, Ilie a Mărioarei, sta dinainte alături de soldatul care mîna caii. Cu picioarele îngropate în fîn, strîngîndu-și la piept mantaua blănită, privea la spatele încovoiate ale oamenilor, fără alt gînd deslușit decît ceva

plutind într-o lumină sură și depărtată: Iașii și căminul unde va găsi pe-ai lui. Lunile de campanie, zilele negre ale retragerii, pîcla iernii, mormîntul din care se ridicase, — toate erau acum ca un vis tulbure, care se risipește și se șterge la deșteptare. Camarazii rămăseseră îndărăt, în noapte. Pe soldații cenușii și mîhniți nu-i mai văzuse. Peste toți și toate apăsa pîcla munților. Întorsese spatele fără nici o mișcare de suflet.

Înaintea lui, în depărtări, se încovoiau siluete nedeslușite de dealuri. Pe drumul moale caii mergeau în trap liniștit și căruța avea zguduiri fără zgomot. O margine de crîng. cîteva căsuțe tupilate în podgorii răsăriră ca din pămînt și rămaseră în urmă. La un corn de sat, simți mișcare de căruțe și de oameni; auzea glasuri și îndemnuri. Pe urmă, trecînd iarăși în singurătate, îl împresură de pretutindeni tăcerea.

Pe orizontul răsăritului. într-o vreme, întunericul începu a slăbi și-o aburire foarte ușoară de lumină născu. Cerul parcă se înălța deasupra, albăstrindu-se, și geana de ziuă crescu într-o linie însingerată. Căruța se afla acum pe-o culme de deal și înainta încet, în pasul cailor. În văi apăsau pînze reci de pîcle lăptoase. Și din lumina crescută a depărtării sosiră grabnic cîteva paseri străine, cu bătăi iuți de aripi, chemîndu-se cu fluierări dulci. Treceră îndărăt, încovoindu-se în văi.

Parcă dintrodată solii aceștia, veniți din lumină, l-ar fi deșteptat. Un cîmp arat se deslușea în stînga. Pe marginea drumului luceau, pline de rouă argintie, ace fine de iarbă. Și mirosul ascuțit al începutului de primăvară îi umplu sufletul. Izvora de pretutindeni. din pămîntul dezghețat. Și ca o băutură tare îi aduse sîngele-n ochi și-n obraji. O bucurie, demult înăbușită în el, trăsărea aprig încleștîndu-i inima. Și setea de viață nouă îl înfioră prelung. Căzuse într-un adînc negru ș-acuma ieșea la lumină. Se strînsese ca o fiară nemernică asupra lui însuși. cu energia scăzută și amorțită; acuma. biruitoare, fulge-

rau în el dorințile neistovite. Parcă abia acum începea să prețuiască bunul acesta imens pe care lumea îl părăduiește în chip stupid. Aspra dorință de muncă, planuri nouă de viață îi umblau în sînge.

— Să nu cumva să pierdem trenul, — zise el cu glas mișcat către soldații de pe capră.

— Nu, domnule locotenent, asta nu se poate... răspunse cel ce mîna, fără să întoarcă obrazul.

Adrian îl cunoscu după voce.

— Tu ești, Chiriță ?

— Eu, domnule locotenent.

Adrian se gîndea: «Trebuie să trimet o cinste celor care au rămas acolo... Am trăit bine cu ei... Am plecat fără să-i mai văd.»

Apoi, în lumina de aur a răsăritului, cugetul neastîmpărat îl cufundă în planurile nedeslușite ale vieții viitoare. Ce-or fi făcînd cei de-acasă? Ce face copilul? Are să cadă deodată între ei. Ce face Mary? O văzu deodată pe mititica lui tovarășă, zîmbindu-i, cu ochii mari, cu gropița ei din obrazul drept. Avea sensația stranie a sărutării și fiorul ascuțit al dorinții, lîngă ea... Închise ochii și se lăsă legănat de căruță, cu iluzia aceasta zguduitoare.

Cînd ajunse tîrziu la un rateș vechi, cu boltă, în preajma unei gări mici, parcă s-ar fi deșteptat din somn. Își destinse brațele și picioarele amorțite și coborî din căruță. Ilie a Mărioarei începu a cotrobăi prin fîn și a trage cu mișcări domoale lădița de ofițer, un geamandan, un pachet de cărți, două pături. Le rînduia jos, în cărarea zbicită, se pleca și iar își arăta în lumină obrazul firav și palid, fără mustață. Chiriță scoase zăbalele cailor mărunți și lepădă dinaintea lor o sarcină de trifoi uscat.

Ofițerul privea în tăcere. Hangiul ieșise sub boltă, așteptînd.

— Ai scos tot? întrebă Adrian.

— Da, trăiți, domnule locotenent, răspunse Ilie a Márioarei.

Celălalt soldat întoarse obrazul. Încercă să zîmbească. Zise cu vocea-i liniștită:

— De-acu, domnule locotenent; dumneavoastră nu vă mai întoarceți la noi...

— Nu știu, răspunse Adrian; poate... Să vedem de ce mă chiamă la Iași. Și fără a-și mai aminti de gîndul său din zori, se scociorî în buzunare, scoase portofoliul, îl deschise și alese o hîrtie albăstrie, înegrită și scămoșată...

— Chiriță, zise el vesel, cît or ronțăi caii, intră colea și te încălzește c-un pahar de vin.

— Trăiți, domnule locotenent, murmură soldatul...

Plopeanu porni ușor spre gară. Soldații rămaseră o clipă în urmă, vorbind cu glasuri scăzute. Apoi a Mărioarei încărcă în spate lădița și luă în dreapta geamandanul, pe cînd celălalt îi ajuta potrivindu-i la subsuori celelalte pachete. După aceea rămase singur lîngă caii lui, cu hîrtia albăstrie și scămoșată în mînă.

III

În tren, Adrian Plopeanu găsi gazete proaspete de la Iași și le desfăcu înfrigurat, pe cînd tovarășii lui de drum discutau ultimele evenimente. Era o siguranță și-o incompetență pe care el de mult le uitase, despărțit de lume cum se afla în amorțeala frontului. Acuma regăsea c-un fel de simpatie intonațiile și atitudinile vechilor oameni. Și zîmbea, stăpînindu-și pentru sine cugetările care se îmbulzeau în el. Frontul Carpaților era liniștit: asta o știa. În Apus, aceeași înceată, greoaie și încordată sforțare disperată în coridoare subterane, sub cutremurul miilor de tunuri. Și în marea Rusie, o revărsare de lumină peste mulțimi agitate, o rîvnă, o dibuire nesigură spre încîlcite căi ale viitorului. În convorbirile lor, tovarășii de tren dădeau soluții pentru rezolvirea marilor bătălii

și vedeau, c-o hotărîtă mulțămire, potolirea valurilor ruseşti înăuntru, pentru ca apoi să se întoarcă furioase și nebiruite către graniți. Se făceau comparații cu vechile armate ale republicii franceze — și se găseau asemănări care puteau liniști grijile imediate ale fiecăruia și neliniștile cu care venea primăvara.

În mirosul proaspăt al cernelei tipografice, Plopeanu visa zîmbind reintrarea lui în viața agitată a publicisticei. La Iași negreșit își va lua iar locul lui. Simțea acuma că sînt atîtea de spus, în ceasurile lui moarte i se îngrămădise în suflet atîta nemulțămire veche și atîta amară nevoie de viață nouă, încît cariera lui îi apărea limpede și biruitoare. Cu cît trenul străbătea tot mai mult către Iași ogoarele desmorțite în primăvară, cu atît mai limpede și înduioșat se vedea altul, desfăcut din negurile morții.

În gara Bacău coborî, cu ordonanța după el. Trebuia să aștepte formarea unui alt tren. Și în furnicarea pitorească și vioaie a mulțimii, rămase o vreme pe peron, privind convoiuri lungi de platforme încărcate cu tunuri și chesoane, care huruiau domol și neîntrerupt, trecînd spre sud.

— Acestea sînt armele revanșei, zise cineva lîngă el.

Vorbele acestea îl surprinseră plăcut. Erau un germene pentru pagini de nădejde și de îndîrjire. Revăzu deodată pe tristul colonel Vidrașcu, obosit de boala lui de inimă, în negura munților, cetind, cu capu-n palme, acele calde evocări ale suferinților iernii, vibrînd de fiorul nădejdii, și-al renașterii. Fără îndoială, plecarea lui de-acolo era o dreaptă orînduire. «Viața mea începe să aibă un înțeles», — își zicea el fericit.

Își făcu cu greu loc într-un colț de încăpere, la o masă goală, înconjurată de figuri amestecate ; tîrgoveți, țărani, soldați, ruși dèscinși și fără arme, în uniforme vinete. Cînd se așeză pe geamandanul împins printre lume de Ilie a Mărioarei, băgă de samă că cineva de alături îl privea zîmbind. Își întoarse fața. Un rus tînăr sta lîngă el. Nu

era ofițer, căci n-avea tresc. Pe mantaua lui însă, la piept, purta insigna universitară. Ochiul negru și ager, nasul drept și ascuțit deasupra unui puf fumuriu de mustață îi dădeau o înfățișare cutezătoare și simpatică.

Adrian Plopeanu simți că tovarășul acesta vrea să intre în vorbă cu el. Îi adresă o întrebare în franțuzește.

— Dumneata aștepți trenul pentru Iași ?

Rusul înțelese. Da, mergea la Iași. Dar amestecînd cîteva vorbe nemțești, îi mărturisi că nu prea vorbea franțuzește.

— Nu face nimic, îi răspunse Plopeanu ; eu pricep puțin nemțește. O să ne înțelegem în amîndouă limbile...

— *Très bien*... răspunse rusul dînd din cap și zîmbind mulțămit.

Începură a vorbi într-o limbă comică, zdrențuită și incomplectă. Rusul își spuse numele : Vladimir Ivanovici Plotnicov. Era de loc din Turchestan, dintr-un ținut muntos, locuit de seminții tătărăști. Părinții lui fac de mult acolo negoț și erau oameni bogați : *beaucoup riches*...

— *Très riches*, se crezu Plopeanu obligat să-l îndrepte.

— *Ja, très riches*... aprobă rîzînd Vladimir Ivanovici.

De acolo, de la Tașchent, a făcut, cu parcurile de tauri trase de bivoli, patruzeci și șapte de zile pînă la căile ferate europene. De-acolo, din negura Asiei, a venit foarte multă oaste, călăreți pe cai mărunți și păroși, cu suliți lungi și săbii încovoiate.

— Știu. Tatarii sînt cei mai buni călăreți din lume, răspunse Adrian.

— Așa este, zîmbea Plotnicov, *sehr gut, bons cavaliers*... A dat țarul poruncă, ei au venit. *Tzar donné ordre, sie sind gekommen*...

Deodată rusul începu a rîde.

— A ! Acuma nu mai este țar. Țar plecat ! În Rosiia acuma este *revoliuția* și *svoboda !*...

— *Liberté !* zîmbi Adrian.

— *Da, liberté, liberté !* rîdea Plotnicov, arătîndu-şi un şir alb şi ascuţit de dinţi.

Acum în *Rosiia* are să fie bine. Nu mai este poliţie. nu mai sînt spioni. Gazetele pot spune adevărul. Nobilii n-au să mai poată asupri poporul. De-acuma poporul dobîndeşte pămînt şi libertate. Tot pămîntul trebuie dat ţăranilor, zicea Vladimir Ivanovici zîmbind cu bunătate. Ei lucrează pămîntul, al lor trebuie să fie pămîntul. Fabricile de asemenea trebuie să fie ale muncitorilor. Facem pace şi dreptate, se silea el să lămurească. Nu mai sînt săraci. *Toţi oamenii fraţi...*

— Dar ce faceţi cu războiul ? întrebă Adrian.

— Război ? Război nu trebuie. Toţi oamenii fraţi. Războiul îl fac capitaliştii *burjui* ; şi poporul piere, zadarnic, de trei ani de zile... Poporului îi trebuie pîne şi lumină...

— Aşa este, dar ce facem noi ?... La noi duşmanul e-n ţară.-Dumneavoastră sînteţi aliaţii noştri...

— Aha-ha !... rîdea Plotnicov. Voi aliaţi cu ţar. Nici la voi nu trebuie război. Şi la voi trebuie dreptate... Poporul nu vrea nicăieri război... Poporul vrea pîne şi dreptate...

Adrian asculta tulburat. Acest Vladimir Ivanovici Plotnicov, venit din întunecimile Turchestanului, vorbea tulbure, însă c-o energie ciudată... Părea iluminat de o religie nouă. Ca şi la alţi ruşi pe care-i cunoscuse, Plopeanu găsea în acest necunoscut o credinţă neclintită şi naivă. Fără să vrea, îl compara cu sufletele întortochiate şi dospite parcă în viclenii ale oamenilor din societatea în care trăise. O lume întreagă i se ridica înainte, sceptică. egoistă şi îmbătrînită. Şi de dincolo, din Răsărit, veneau copiii aceştia cu ochii blînzi, crezînd fără nici o umbră de îndoială într-o lume nouă.

Plotnicov îşi urma înainte divagaţiile lui, într-o limbă amestecată, şi Adrian, ascultîndu-l, se simţea mişcat pînă în fundul sufletului de acele vorbe simple care-i sunau la ureche necontenit : libertate, frăţie, dreptate... Da, fără

îndoială, în crîmpeiul îngust de lume din valea Dunării, oamenii au îmbrăcat în haine de farsă și paradă aceste fantome evanghelice. Acuma poate privesc cu îndoială și spaimă la convulsiunile mulțimilor cenușii din stepe, dar rămîn neclintiți, aceiași, în cuibarul lor de rele... În mintea lui se înșirau fraze, — pe care le visa în coloanele gázetelor... Sînt multe de spus și de făcut, gîndea el. Rămînea însă la cuvinte și la dorinți nedeslușite, la gazetele care îl așteptau între cunoscuții din viața trecută și mîngîierile Maryi. Pentru a doua oară în ziua aceea imaginea ei îl cufundă într-o înfiorare dulce, și închise zîmbind ochii.

IV

Iarăși în tren, în după-amiaza liniștită și luminoasă, se simți cu totul indiferent la vălmășagul de lume care se zbătea căutînd locuri. Un negustor ovrei care alerga de colo-colo, cu brațele întinse, căutînd să se apuce de undeva, i se păru comic. Porniră ; și văzu desfășurîndu-se, largă și mărețală, cîmpia Siretului. Văzu pluguri în depărtare, pe coaste trăgănate. Pe deasupra smîrcurilor argintii, în văi, treceau zboruri grăbite de rațe sălbatice. I se întoarse în suflet, într-o blîndă pace, toată copilăria petrecută între colinile Moldovei. Fascinația aceasta a amintirilor era așa de mare, încît se simțea cu totul singur în compartimentul plin și-n murmurul de glasuri din juru-i. Din cînd în cînd închidea ochii în colțul lui de lîngă fereastră, apoi iar îi deschidea pe jumătate. Printr-un geam spart, se strecura pînă la el adierea vîntului, aducînd mireasmă de țărînă. În somnia lui, se vedea la curțile albe din Luncani, copil blond și firav, între argații cu pleteși vițele albe, într-o livadă largă, într-o prisacă dulce-mirositoare, la o margine de poiană. Părinții, tineri

încă, cu zîmbete fericite, într-o lumină intensă de vară... Cînele cel mare, Lăbuș, care-l întovărășea în rătăcirile lui... Vătaful Andronache cel șchiop trecea călare pe calul lui pag...

Fără să-și deie samă cum, gîndul trecu brusc în altă parte, ca dus de-o apă repede, chemat de sensația dominantă a zilei. Și văzu pe Mary sub o sprînceană de pădure de brad, în munți, la Sinaia. Era într-o rochie trandafirie, subt o pălărie largă de paie împodobită cu maci. Ținea pe brațe, sub sîni, un mănunchi de flori sălbatice. Avea o linie albă de rîs pe figura brună, arsă de soare.

Acolo o cunoscuse întăi, în ungherul acela ascuns, aproape de un izvor care se chema Căprița. Lîngă șuvița spumoasă de apă care sărea și se zbătea printre stînci vinete, a zărit el într-o zi, în lumina amiazii, trupușorul acela zvelt și nervos, urmînd ondulările și izbucnirile izvorului. Știa cine-i. Făcuseră chiar cunoștință în treacăt, în societatea amestecată și elegantă care-și avea sălaș de vară în umbra reședinței regale. Subt arcul pădurii și lîngă izvor, Mary era însă alta. Răspîndea atîta farmec și atîta grație, încît Adrian deodată simți în el pasiunea, ca o fatalitate. Din vorbă, din mișcări, din necontenita stăruință în preajma ei în zilele care urmară, Mary descoperi lesne că-i adorată. Se simți măgulită că tînărul acela blond, cu părul învolburat și buclat deasupra frunții, cu ochii așa de expresivi și sprîncenele energice, o alesese pe ea între toate «Dumneata ai o mască de compozitor, care mie îmi place...» îi zicea ea într-o sară. Ș-atunci el a îndrăznit să-i ia mîna, să i-o mîngîie, să-i privească unghiile roze, să i-o sărute. Și într-o zi o găsi iarăși sub sprînceana de pădure, cu buchetul de flori sălbatice sub sîni.

Adrian păstra încă în simțuri această primă întîlnire. Ea se lăsă cuprinsă de mijloc, înmlădiindu-se ca o iederă, și trecură sub bolțile răsunătoare ale codrului de brad. Un miros ațîțător de ferigi umede și de rășină îi îm-

presura. Şi ei călcau nesimţit pe covorul ruginiu de ace uscate de celină. Într-un tîrziu ea începu să cînte încet o arie dintr-o operă italiană. Glasul ei de contraltă crescu sonor şi pasionat. Apoi, către o margine de poiană, unde lumina curgea ca o cascadă de aur pe ierburi subţiri şi nalte, răsunetul melodiei încetă. În clipa aceasta, în mireasma de cuişoare şi mintă, fiinţile şi sufletele lor se amestecară. Şi era atîta încremenire în marginea de pădure, încît, din ascunzişul lor, parcă aşteptau să iasă din umezeala desişurilor încîlcite zîna tăcerii, umbră nedesluşită, cu ochii mari, rotunzi şi atenţi.

La început, amorul lor a fost misterios şi romantic. Dar chiar şi mai pe urmă, cînd părinţii aflară şi puseră la cale căsătoria, ei simţeau nevoia să se izoleze într-o legătură care era numai a lor.

Faţă de părinţi şi de prietini păstrau o discreţie delicată. Nimic, în gesturi, în priviri, nu descoperea nebuniile singurătăţii lor.

După căsătorie, în Bucureşti, Adrian începu o viaţă agitată şi absorbantă de gazetar. Împins de-o ambiţie ascunsă să-şi facă un nume mare, încerca înoiri în presa Capitalei, dînd la lumină cronici spirituale, articole de artă şi de teatru. Puse la cale ş-o revistă literară, în care propaga cu sentiment şi argumente ascuţite reînvierea romantismului. Toată această muncă de fiecare zi şi de fiecare oră era menită să înfrumuseţeze căminul «fetiţei lui», cum îi zicea el, să-i îndestuleze nevoile ei mărunte şi nesfîrşite, găteli şi toalete, pe care ea le cerea alîminîndu-i-se de braţ c-un zîmbet de pisică linguşitoare. Pentru dînsa însă şi pentru dragostea lor, înţelegea să muncească pînă la sfîrşit cu drag şi cu tărie.

Între ei, copilul care-i semnăna lui, creştea împresurat de atmosferă de iubire.

În acest cuib de fericire, vestea războiului căzu ca o suflare de vijelie. Plopeanu era dintre aceia care-l susţineau cu mai mult talent în presă. Mary era şi ea o

entuziastă propagandistă ; și era iubită în lumea mică în care se mișca pentru pasiunea pe care o punea în izbucnirile ei contra germanilor, contra acestor «barbari noi ai civilizației». De multe ori avea cu bătrînul Plopeanu, socrul ei, discuții nesfîrșite, care de altfel nu se isprăveau nici tragic, nici cu lacrimi. El o mîngîia pe obraji ș-o săruta pe frunte, zîmbindu-i ca unui copil alintat. Ceasul cel mare însă, după doliul care-i lovise, o abătu la pieptul lui Adrian într-o izbucnire de disperare. El trebuia să plece, — și lucrul acesta ea părea că-l înțelege pentru întăia oară. Atîrnată de gîtul lui, cu capul despletit revărsat pe spate, ea plîngea în odăița lor lacrimi nesfîrșite, și-l chema cu nume dulci...

Adrian zîmbea, cu ochii pe jumătate închiși.

Însfîrșit, acuma se întoarce la ea. Viața lor se leagă iarăși, într-o zi de primăvară.

V

După o noapte nesfîrșită de gînduri și visuri, deschise ochii într-o lumină blîndă, cernută prin nouri subțiri. De și era cu membrele îndurerate și desfăcute parcă din pricina somnului întrerupt și trudnic pe banca de lemn, în capul oaselor, totuși apropierea Iașilor îl făcea să uite totul. La Pașcani, Ilie îi adusese gazete. Le petrecuse repede și grăbit, apoi le grămădise într-un colț, mototolite. Ascultă o vreme, căscînd, aceleași și aceleași considerații asupra vremurilor și asupra războiului, debitate cu entuziasm ori cu indignare de către ofițerii cu care era tovarăș de compartiment. Pe urmă se întoarse către priveliștile din lungul liniei ferate. Soarele încă nu se arătase, dar îl ghicea ascuns după perdeaua de nouri. Era în văzduh o lumină parcă stăpînită, și apele din văi aveau luciri neclintite de tipsii mari de argint vechi. Pe-o brăzdătură proaspătă, pășeau atent doi cocostîrci cu

ciocuri portocalii. Se întorseseră deci și solii luminii de pe misterioasele ţărmuri sudice... Trase o gazetă și socoti în gînd data. Era într-o sîmbătă, 11 martie.

Încă din timpul nopţii, între gîndurile lui amestecate, își făcuse un plan ca o măsură de prevedere. Cum va coborî la Iași, să se abată pe la Cartier (care se strămutase acuma acolo de la Bîrlad) să ieie informaţii cu privire la mutarea lui. Era vădit că chemarea lui fusese ordonată pentru un serviciu din Capitală și că la regiment n-avea să se mai întoarcă. Voia însă să se încredinţeze deplin ca să poată apoi sui fără nici o îndoială, cu inima liniștită acasă, la ai lui. Din scrisorile Maryi și cucoanei Leonora știa că trebuie să se ducă la casa Slătinenilor. O cunoștea : trecuse pe acolo cînd venise în Iași, la înmormîntarea *tantii*-Elencu.

După întîrzieri și opriri lungi în staţii, veni cel din urmă și mai greu sfert de ceas. Apoi trenul se opri și mulţimea prinse a se îmbulzi cu sălbătăcie prin culoare și pe scări. Adrian își simţea tîmplele bătînd și ochii fierbinţi. Se stăpîni totuși. Așteptă să se golească compartimentul. Și pe cînd ordonanţa trăgea și rînduia bagajul, el își privi în tăcere chipul, în umbra unui geam, și-și potrivi cravata și gulerul la gît. C-o liniște prefăcută își tăie apoi loc spre ieșire, privind fix înainte-i.

Își cercetă ceasornicul. Erau trei ș-un sfert. Tocmai bine să se abată pe la Cartier. Potrivirea aceasta minunată îl făcu să surîdă o clipă.

Soldatul venea greu în urmă-i, gîfîind sub povară. Încălţat cu bocanci grei, încotoșmat în cojocel și manta, avea un obraz roș, umezit de broboane de sudoare.

— Ascultă, camarade, îi zise ofiţerul. Eu am treabă la Cartier. Tu mă aștepţi în deal, la grădina Copoului...

Soldatul privi c-un fel de spaimă spre bocluculi. Oftă încet : «Am înţeles».

Cu pas sprinten, Adrian porni pe ulița gării, privind curios la furnicarul de lume care se țesea prin lumina fără strălucire. Urcă treptele Rîpei Galbene. Prin squarurile sfărîmate și pustiite din cotlonul rîpei, pe treptele de piatră, pe trotuarele prăvălatice prin care trecea grăbit, viermuia un popor nomad, nespălat și zdrențuit. Erau oameni căzuți aici din necunoscut, ca lepădați de o furtună. Unii stăteau încovrigați, cercetîndu-și și legîndu-și încălțările ; alții, tolăniți pe mănătăli rupte, fumau fără grijă. Adunătura de haine heteroclite nu putea lămuri care sînt îndeletnicirile lor sociale. Aveau pe față însă întipărită neagra pecete a mizeriei ș-a foamei. Urmăreau pe trecători cu priviri lungi și străpungătoare, ș-aveau parcă o atitudine de dispreț pentru toate ale lumii.

Impresiile acestea nu și le lămuri Adrian decît după ce răzbi în Bulevardul Carol. Cu gîndurile împrăștiate, intră la Cartier ; ș-atunci se concentră în sine cu un simțimînt ascuns de teamă. Pe sălile multe și reci, plantoanele îi dădură lămuriri. Pătrunse într-o odaie largă plină de lăzi deschise în care stăteau rînduite hîrtii și dosare. La mese lungi țăcăneau, neîntrerupt și monoton, mașinile. Nimeni nu-l băgă în samă ; pe ușă intrau și ieșeau necontenit ofițerii, gradații și funcționarii Cartierului. Află de la un elev de administrație că domnul colonel Algiu «are treabă la domnul general, dar vine îndată». Se așeză pe-un capăt de ladă și trase din buzunar o gazetă ; dar nu putea ceti. Un colonel cărunt, c-o înfățișare și c-o uniformă care arătau cu siguranță lui Adrian că veneau de pe front, trecu pe la mese politicos, întrebînd ceva, înfricoșat parcă de munca aceea încordată și de tremurul înfrigurat al mașinilor de scris.

Însfîrșit sosi colonelul Algiu, un om tînăr, smead, cu privirea deschisă și inteligentă. Își trecea din cînd în cînd degetul cel mic de la mîna dreaptă, împodobit cu unghie lungă, pe sub mustața neagră, cu capetele ro-

tunzite. Ascultînd pe coloncelul cel cărunt, apoi pe Adrian, zîmbea dînd din cap.

— Dumneata eşti locotenentul Plopeanu ? vorbi el, aţintind pe ofiţer. Te aştept de cîteva zile, domnule. Mă bucur c-ai venit... Sînteţi buni, domnilor, să treceţi la mine, în camera de alături ?...

Plopeanu se simţea acuma cu totul sigur de sine. Şi-n odaia de-alături Algiu, poftind pe coloncelul cel cărunt să şadă pe un scaun, lîngă biroul împovărat de hîrtii, apucă pe Adrian de braţ, şi-l duse pe lîngă pereţii îmbrăcaţi cu hărţile enorme ale războiului, pînă la draperiile roşii ale unei ferestre.

— Iată ce este, zise cu familiaritate coloncelul Algiu, deschizînd o tabachere mare de argint şi ridicînd-o la înălţimea bărbiei. — Nu fumezi ? — Adrian nu fuma. însă se crezu obligat să ia o ţigară fină, cu cartonul aurit, din tabacherea cea mare de argint. Iată ce este, urmă coloncelul, aprinzînd o bricheţă mică în formă de obuz ; noi aici avem personal destul, însă avem nevoie de o minte mai ageră şi de o pană ascuţită... Cum dumneata eşti un scriitor cunoscut şi preţuit, ne-am gîndit la dumneata. Războiul azi nu se face numai cu tunul şi cu baioneta ; se face şi cu pana... Dumneata ştii ce ploi de manifeste lasă în liniile noastre aeroplanele duşmanului ; ştii ce informaţii otrăvite strecoară prin gazetele pe care le lasă la răţelele de sîrmă... Este de dus în domeniul acesta un al doilea război, neadormit... E o însărcinare de încredere, şi absolut confidenţială. Vom lucra împreună în fiecare dimineaţă, în biroul meu. Şi vreau să ne sprijinim pe toate legăturile dumnitale cu presa...

Algiu vorbea curgător, c-o voce cu vibraţie caracteristică de fumător, şi privea prietineşte pe Adrian.

— Domnule colonel, vă pot încredinţa că-mi voi face toată datoria.

— Nu mă îndoiesc ; de altminteri munca dumnitale va fi destul de agreabilă... O să am şi eu plăcerea să mă

întorc un sfert de oră, împreună cu dumneata, la aurile rămășiți din lumea de altădată... la artă, la literatură...

— Domnule colonel, întrerupse cu vioiciune Adrian ; dumneavoastră o dată, la Bîrlad, în vremea amărăciunilor noastre, vorbeați despre elegantul viconte de Chateaubriand ?

Algiu îl privi mirat. Plopeanu rîdea :

— Da! Mi-a vorbit fratele meu Paul despre dumneavoastră... A venit o dată să vă ceară o informație despre mine...

— A, da-da... răspunse Algiu, cercînd să-și aducă aminte. Era cu căpitanul Berceanu, care de-atunci a murit... Cum se duc băieții cei buni ! Parcă nici n-ar fi fost !...

Adrian părăsi plăcut mișcat pe colonelul Algiu ; îi strînsese mîna, îl petrecuse pînă la ușă. Acuma, zîmbind, ieșea repede pe poarta Cartierului și pornea la deal, spre Copou.

VI

Cînd ajunse la casa Slătinenilor, amurgea. În urmă, pe oraș, tresăreau lumini. Îndrumă spre subsol pe Ilie a Mărioarei, și se avîntă pe scările de piatră. Sună. După o clipă ușa se deschise cu fereală și figura blajină a lui cuconu Vasilică Gușilă se arătă în lumina îndoielnică. Adrian întrebă, cu inima bătînd :

— Aicea locuiește familia Plopeanu, vă rog ?

— Da, domnule, da... răspunse grabnic cuconu Vasilică și ieși cu totul pe ușă. Îmi dați voie ? Dumneavoastră desigur sînteți domnu Adrian Plopeanu. Eu sînt avocatul Gușilă... (Și strîngea mîna lui Adrian.) Poftiți pe dincoace ; pe la terasa cealaltă. Cucoana Leonora e acasă...

Pășind grăbit, cuconu Vasilică petrecu pe Adrian pînă la terasa dinspre grădină, apoi se retrase politicos.

Adrian pătrunse în odaia cucoanei Leonora tocmai cînd Rozi, cu foarte mare luare-aminte, aprindea lampa.

— Unde-i mama ? întrebă Adrian.

Rozi dădu un strigăt și ridică mînile, parcă s-ar fi spăriat. Apoi se repezi spre o ușă scundă din părete.

— Aici, cuconaș Adrian, poftiți aici... Cuconiță, cuconiță ! scînci ea, pe ușa întredeschisă.

— Ce este ? întrebă dinlăuntru glasul cucoanei Leonora.

Cînd silueta ei nuită și dreaptă, în negru, apăru, Adrian o văzu tulbure, prin lacrimi. Ea se și avîntase spre el și-i cuprindea tîmplele în palme. Apoi sărutîndu-l, se lăsă pe-un scaun, c-un gemăt moale și trudit, pe cînd el îi săruta ușor și de nenumărate ori mîna.

— Cînd ai venit ?

— Acuma.

— S-a sfîrșit ?

— Da. Rămîn la Cărtier...

Ea-l cuprinse, sărutîndu-l iarăși. Apoi se liniști și-și șterse ochii, suspinînd.

— Dac-ai ști, Adrian, cît am suferit și cît am așteptat...

Rozi, cu brațele încrucișate pe șorț, dădea din cap, încreștindu-și chinuit buzele și ochii.

Adrian puse însfîrșit întrebarea pe care o ținea în el de cum intrase :

— Unde-i Mary ? A ieșit cu copilul ?

— Mary a ieșit cu Paul. Copilul e dincolo. Am stat lîngă el pînă ce-a aținit...

Adrian simți o neliniște în vocea cucoanei Leonora.

— Ce este ? e bolnav ? Vreau să-l văd !...

Se avîntase de pe scaun și cucoana Leonora îl urma, liniștindu-l și explicîndu-i indispoziția copilului. Nu-i nimic grav. Probabil că a răcit ușor, jucîndu-se pe afară. L-a văzut și doctorul Baciu și a dat toate asigurările. A avut puțină febră, dar acu s-a liniștit și doarme...

În lumina lămpii, scăzută de abajur, Adrian se apropie de colțul unde era pătișorul copilului. Se aplecă și-l privi. Era cu obrăjeii trandafirii și zîmbea prin somn. Se plecă

și-l sărută pe frunte. Îl privi cum se mișcă ușor, apoi iar se liniștește într-o respirație regulată.

— N-are nimic... șopti cucoana Leonora, oftînd. Adrian privea lung la copil, cu sufletul plin de-o nespusă duioșie. Pășind ușor, trecură apoi iar în odaia doamnei Plopeanu. Se așezară pe scaune, la masa rotundă.

— Rozi s-a dus să pregătească mai repede masa... vorbi zîmbind cucoana Leonora. Știe că trebuie să-ți fie foame...

Adrian o privea țintă.

— Mamă, zise el încet și rar, de ce-a ieșit Mary cînd a văzut copilul bolnav ?...

— Dar bine, Adrian, răspunse cucoana Leonora, copilul n-are nimic și Mary nu știa că vii astăzi. Nici ea nu poate să steie toată ziua închisă în casă...

— A ieșit să se plimbe ?

— Cred că da. Trebuie să se-ntoarcă...

Adrian simți displăcere și nu încercă să și-o ascundă. Răsuflînd prelung pe nări, ca și cum s-ar fi înăbușit, se ridică în picioare.

— Mamă, vorbi el supărat, asemenea veste nu mă poate înveseli...

Cucoana Leonora tăcea. El își căuta din ochi chipiul și mantaua. Chipiul era pe un scaun. Observă că mantaua era încă pe el. Se ridică brusc în picioare. Zise hotărît :

— Trebuie să-i ies înainte...

— Adrian, fii liniștit, vorbi cu blîndețe cucoana Leonora. Eu nu te înțeleg...

El se așeză iar pe scaun, întrebă :

— Ce doctor a văzut pe copil ?

— Doctorul Baciu, un prietin... Aș putea spune că a scăpat de la moarte pe Paul... Un băiat foarte detreabă. Trebuie să fie și el cu dînșii...

Cucoana Leonora se opri : Adrian ridicase repede ochii, apoi îi coborîse iar.

— Nu-ți scoți mantaua ? întrebă ea, cu grijă.

— Nu. Trebuie să-i ies înainte...

Cucoana Leonora oftă stăpînit și trase spre ea colțunul și andrelele de sub lampă. Cunoștea firea pornită a lui Adrian și-l lăsa să se potolească.

Afară, de pe terasă, Adrian privi o clipă în întunericul sumbru al grădinii. Apoi coborî încet treptele de piatră. Prin fîșiile de raze care scăpătau pe geamuri, văzu trecînd o umbră încovoiată, zări un obraz negru și bărbos, pe care-l cunoscu. Își stăpîni glasul și-i dădu chiar o părere de veselie :

— Tu ești, moșnege ?

— Eu, trăiți, domnule locotenent. Tare ne bucurăm c-ați venit acasă.

— Ai primit lucrurile ? Te-ai înțeles cu Ilie ?

— Da, domnule locotenent. Toate-s bune... Ne mai jucăm și petrecem cu domnu Codinuță.

Adrian tăcu. Moș Avram înțelese că trebuie să-l lase în pace și se mistui în umbră. Rămas singur, Plopeanu trecu încet spre poartă. Acolo stătu în cumpănă ; după aceea se întoarse spre silueta de castel a casei, cu turnul zugrăvit negru pe cerul albastru-închis. Stelele aveau clipiri vioaie, parcă tresăreau în ele ace de aur. O adiere ascuțită și răcoroasă îi mîngîia ochii fierbinți.

Cînd puse mîna pe balustrada de fier a terasei, auzi în urmă voci vesele. Se întoarse cu inima ghemuită, și văzu spre poartă două umbre. Cunoscuse pe Mary după glas ; îi cunoștea acum și unduiarea grăbită a mersului. Lîngă ea statura subțirică a lui Paul cu pas larg. Fără să se mai poată stăpîni făcu cîțiva pași grăbiți spre ei. Și glasul Maryi țipă ascuțit și zugrumat de emoțiune în întuneric :

— Adrian ! Adrian !

Simți pe piept lovitura moale a trupului ei. I se atîrna de gît și-i suspina încet, neîntrerupt, printre gîlgîiiri de lacrimi, numele. Îl atrăgea în jos și-i răsufla fierbinte chemarea. Îl fulgera fiorul sărutărilor ei.

— Cînd ai sosit ? Cum n-am ştiut noi ?

Şi plîngea lin, lăsîndu-i-se în braţe.

— Ai venit, *bie*... îi zicea şi Paul strîngîndu-i mîna...

Şi-ncet, împovărat de trupul Maryi, pe care-l simţea prin blăniţa moale, urcă terasa. Paul deschise uşa. Cucoana Leonora, cu andrelele în mînă, îi privea dreaptă, cu boabe de lacrimi curgîndu-i domol pe obrazul ofilit.

VII

Masa scurtă şi grăbită fu înveselită de Mary. Ciripea neîntrerupt, se interesa de toate cîte fuseseră acolo, departe, pe front, în viaţa lui Adrian, de primejdiile necontenite, de acea umbră fumurie a morţii care plutea asupra lui şi care pe dînsa o chinuia atîta în nopţile de visuri rele.

— Tu nu simţeai gîndurile noastre ? Noi te aveam necontenit aici, între noi !...

Cîştigat de căldura ei, Adrian răspundea zîmbind, alungînd într-un colţ întunecat al sufletului un gînd care se întorcea întruna, supărător, ca o muscă. În odaia cucoanei Leonora convorbirea urmă din ce în ce mai ostenită, într-un răstimp de tăcere. Mary trecu în odaia de alături. Adrian o găsi aplecată asupra copilului, ascultîndu-i respiraţia.

— E cu totul liniştit, zise ea ridicîndu-se şi aţintindu-şi ochii mari asupra lui Plopeanu ; nu mai are nimic.... Astăzi am fost foarte neliniştită...

El îi replică deodată, ca şi cum i-ar fi întors o minge din zbor :

— De aceea l-ai lăsat singur, ş-ai ieşit !

Ea tresări, ca lovită :

— Ce e, Adrian ? de ce-mi spui asta ?

— Cum de ce spun asta ? vorbi el, stăpînindu-se greu şi răsuflînd pripit. Tu nu-nţelegi de ce spun asta, cînd,

sosit acasă, *acuma*, după atîta vreme, găsesc copilul bolnav și singur ?...

Ca înspăimîntat de glasul lui se întoarse spre ușă, ca să se încredințeze că-i închisă.

— Dar nu era bolnav, zicea ea, privindu-l cu ochi spărioși. Doctorul m-a încredințat că nu-i nimic. Și n-a rămas singur, Adrian...

— Mary, întoarcerea asta a mea e otrăvită... șopti el privind neguros într-o parte.

— Vai, Adrian, gemu ea frîngîndu-și mîinile și privindu-l cu ochi mari, înghețați parcă-n lacrimi ; de asta te-am dorit și te-am așteptat !... Cît m-am bucurat de întoarcerea ta și cît ești de rău !

Se lăsă pe scaun la căpătăiul copilului, și începu a plînge cu amărăciune.

El se simți lunecînd spre o iremediabilă nenorocire. Plînsul Maryi deodată-i risipi mînia, — și acuma nu mai vedea mijlocul unei întoarceri, a unei alinări a suferinții lor. Era așa de zdrobită ș-așa de gingașă în dezolarea ei, încît, cu aceeași pornire bruscă, care îl făcuse s-o lovească, se repezi cuprinzîndu-i mîna. Îi strînse degetele convulsiv și i le sărută. Se aplecă și-i sărută ochii sărați de lacrimi.

— Mary, zise el, pripit, nu înțeleg cum am putut fi așa de brutal !...

Ea-și trăgea capu-ndărăt, plîngînd acuma încet și liniștit. Printre suspine îi șopti, ghemuindu-se asupra pătișorului :

— Se deșteaptă copilul !

Codinuță se frămînta într-adevăr, sub pătura roșie de păr de cămilă. Adrian se întoarse spre el, îl privi mișcat, apoi îl chemă încet pe nume de două ori. Îi apucă mînuța. Văzîndu-l că deschide pe jumătate ochii, îl cuprinse de după grumaz cu cealaltă mînă și-l trase spre el. «Scoală, Codinuță, să vezi pe tata...» Copilul mormăi leneș, închise iar pleoapele și se lăsă în perina de puf, c-un zîmbet fericit.

Mary își încetase suspinele, urmărind mișcările copilului.

— Doarme, zise ea încet ; te visează... Și oftă dulce. ca și copilul.

El o privi pasionat, cu dorințî deodată deșteptate. Îi șopti cu glas grav, căutîndu-i mîna :

— Mary, mă ierți ?

Ea clătină din cap, cu tristeță.

— Adrian, nu te-am știut așa de aspru... Niciodată nu mi te-am închipuit astfel... Eu am știut c-ai să vii. Te-am visat acu două nopți. Și te așteptam. Iată întîlnirea noastră ! Ce tristă și nenorocită întîlnire !...

El o cuprinse, o strînse la piept, începu s-o mîngîie și s-o desmierde tăcut. Apoi, văzîndu-i ochii mari aprinși iar de lumină, înțelese că furtuna trece, îi apropie obrazul ei rece de-al lui ; o săruta, ș-o simțea moale și supusă. c-un zîmbet straniu și pierdut...

La ușă sună ușor o bătaie discretă.

— Trebuie să fie Rozi... șopti Mary. Se ridică ușoară. ștergîndu-și ochii, mîngîindu-și obrajii. Apoi, pe cînd Rozi trecea c-o perină mare la patul de lîngă sobă, ea se aplecă și învăli mai bine copilul, se duse și crescu lumina lămpii ; se lega iarăși, sprintenă și tăcută, de vechile îndeletniciri, pe cînd Adrian, cu fruntea-n palma dreaptă, cu cotul rezemat de speteaza scaunului, o urmărea cu inima încă înviorată, cugetînd la prăpastia de întuneric pe lîngă care trecuse.

VIII

A doua zi, Adrian petrecu toată dimineața la Cartier. Cînd se întoarse la amiază acasă, cu mintea plină de hotărîri și de planuri, găsi pe Codinuță în poartă. Îl așteptă cu moș Avram. Începu să strige, agitînd o vărguță lungă de alun. Zvîrli vărguța și i se cățără în brațe. Îl

săruta, bătîndu-l peste obraz cu mînuța și se lăsă desmierdat cu izbucniri cristaline de rîs. Copilul avea rîsul mamei lui. Și Adrian, lăsîndu-l să fugă înainte ca un căluț, se gîndea zîmbind la noaptea lui de împăcare cu Mary.

Sări în fugă treptele terasei — și găsi pe toți la înrare, ridicați cu strigăte mari de Codinuță. În odaia cucoanei Leonora pătrundea un soare blînd de început de primăvară. În lumina lui prietinoasă se așezară în jurul mesei, reluînd povestirile amestecate din ajun. Se vorbi cu veselie de cuconu Vasilică Gușilă și de romanul lui cuconu Ioniță Casablu, de viața de pe front, de rătăcirile lui Paul. Și Adrian îl cuprinsese pe mezin de după umăr, îl privea cu dragoste în ochi, îi pipăia rîzînd mustăcioara ca un puf de piersică...

— Te-ai făcut om mare acuma... Ce ? de asta nu trebuie să-ți fie rușine...

Paul avea într-adevăr o clipire neliniștită, ferindu-și ochii spre fereastră, și Mary își arătă dințișorii albi într-un rîs tăcut, cu pleoapele pe jumătate închise, bătînd ca niște aripioare.

Adrian aștepta privirea grea și adîncă a «fetiței lui», privirea aceea care-i răscolea și-i tulbura sufletul. O urmărea pe Mary în mișcări, în gesturi. Împăcarea lor era de bună-samă întreagă, totuși ochiul acela negru, neliniștit și mare părea că alunecă numai asupră-i, fără a se opri. Era poate o părere, căci ea trecea veselă și liniștită în jurul mesei, rînduind ea singură tacîmurile lui Adrian.

— Mămico, Rozi a făcut clătite ! strigă Codinuță intrînd cu vărguța pe ușa care da în coridor.

— Se-nțelege. I-am spus eu. Tatei îi plac clătitele, răspunse Mary. (Pe Adrian observația asta nu-l surprinse plăcut.)

— Și mie îmi plac clătitele ! strigă băiețelul înălțînd vărguța. Rozi le-a făcut și pe ale mele mari ca ș-ale voastre, și i-am spus să puie dulceață multă...

Adrian îl prinse de mînă și-l așeză pe genunchi.

— Astă-iarnă m-am dat cu săniuța, vorbi copilul înălțînd ochii. Moș Avram mi-a făcut săniuță. Am văzut și-un icpure astă-iarnă ; și s-a temut de mine !

— Și ce-ai mai făcut ?

— M-am jucat.

— Foarte bine-ai făcut.

— Da. Ș-am stat de vorbă cu moș Avram. Și el îmi spunea că mata ești la război. Acolo se omoară oamenii unii pe alții în fiecare zi. Da' el zicea că mata ai să te-ntorci acasă sănătos. Pe mata nu poate să te omoare nimeni. Și chiar te-ai întors, cum a spus moș Avram. El știe ca și Rozi, o mulțime de lucruri.

— Cum se poate ! Și ce-ți mai spune ?

— Îmi spune, tăticule, că oamenii nu trebuie să se *pișie* și să se omoare... El zice că nici *lupchii* din pădure nu se mînîncă și nu se omoară...

— Apoi Avram al tău e adevărat filosof... zise Mary zîmbind.

După masă, așteptau pe doctorul Baciu. Trebuia să vie să vadă copilul. Fără să-și poată înfrîna cu desăvîrșire o pornire agresivă față de acest necunoscut, Adrian ascultă tăcut povestirea întîlnirii lui Paul cu doctorul. Cucoana Leonora, observînd umbra din ochii lui Adrian, zise cu liniște :

— E un om minunat ș-un prietin desăvîrșit... O să-l cunoști în curînd... Codinuță îl așteaptă afară...

Într-adevăr, pe terasă se auzeau strigătele subțiri ale băiețașului. Și-n curînd, pe ușa deschisă larg intră doctorul ducînd în brațe pe Codinuță.

— Da' cine-mi spunea, mă rog, ieri, că dumneata ești bolnav ? îl întrebă el cu seriozitate.

Observînd pe Adrian, obrazul i se lumină de un zîmbet bun. Fără să lase copilul, întinse mîna-i mare ; și Ploeșteanu se simți deodată cucerit de ochii lui, în care parcă-i tresăltă inima.

Doctorul se întoarse rîzînd spre Mary :

— De-acuma, dudúie, s-au isprăvit toate... Prietinia noastră nu-ți mai este de nici un folos și trece la vechituri... A trebuit, zise el către Adrian, s-o scoatem cu sila din casă... Au trebuit puterile unite ale mele ș-ale cucoanei Leonora : o dublă alianță, ca s-o facem să iasă la teatru, ori pe strada Lăpușneanu...

Mary simți neliniștea lui Adrian și-l aținti c-un zîmbet nehotărît. Dar cuvintele doctorului păreau a stîrni în Adrian mai mult curiozitatea.

— Se joacă teatru ? întrebă el uimit.

— Putem asculta și operă italiană... îi răspunse copilăroasă Mary.

— Dar comedia se joacă mai ales pe strada Lăpușneanu, adăogi doctorul. Și începu să înșire în fața lui Adrian toate observațiile lui mohorîte asupra lumii aceleia frivole de invazie care petrece și aleargă în goana automobilului după afaceri. După combinațiile de export, urma importul stofelor scumpe, a juvaerurilor și parfumurilor. Acuma erau în cinste combinațiile de bursă și speculațiile asupra valutei. Toate ministerele și oficiile statului se prefăcuseră în zărăfii și bazaruri. Toți își vîră pînă-n cot mîna în avutul țării. — Cei care putrezesc în șanțuri, la graniță, adăogi doctorul, nu știu toate acestea... Aici e un Babilon otrăvit. Ar trebui un bici de foc, ca să bată și să alunge pe cei răi...

Așa este — gîndea Adrian ascultînd pe doctor, ar trebui un bici de foc. În această bolnavă atmosferă, ar trebui o lumină năprasnică, ca să descopere murdăriá și rănile. Și menirea lui — în legătură cu planurile care luau în minte-i o formă tot mai deslușită — i se părea comandată de sorții fatalității.

— Este ceva putred în Danemarca... zise el, cu gestul de teatru al prințului tragic. Trăim într-un iarmaroc al vanităților, între strigătele mizeriei și rugurile de jertfă ale omenirii. De mult încă, în întunericul nostru, în fața

dușmanului, am simțit lucrurile acestea. Și mă gîndeam că toți oamenii cinstiți au datoria să-și deie mîna și să pornească și acestalalt război, mai necesar poate decît celălalt... În ce mă privește, eu m-am hotărît ! sfîrși el cu înfrigurare, ațintind pe doctor.

Mary îi asculta zîmbind. Întorcîndu-se spre ea, Adrian, neliniștit, aștepta privirea aceea adîncă a iubirii lui de altădată.

IX

Redacția ziarului *Straja* era instalată într-o odaie destul de largă și luminoasă, avînd vedere și într-o cotitură a străzii Lăpușneanu. Încăperea asta fusese magazinul unui bătrîn încadrator de tablouri. În fața sprîncenelor încruntate ale directorului gazetei, domnul Corneliu Georgescu, înfricoșat de amenințarea cu rechiziția, bătrînul evreu Isac Horn își plecase fruntea cu resemnare și primise să cadă la învoială pe bani buni, la vedere. Se învoise chiar să lese în încăpere ș-un birou, cîteva mese și scaune, și multe tablouri încadrate atîrnate pe pereți. Ș-acestea le socotise cu bani buni, cu toate încruntările de sprîncene ale domnului Corneliu Georgescu. La urmă bătrînul găsise la cunoscuții lui și cîteva canapelușe, cîteva covoare bune, un dulap pentru colecții și, lucru foarte principal, două cutii de table, pentru plictiseala după-amiezilor... Politicos, moș Isac își înfățișase chitanțele și pentru aceste adaosuri, și se retrăsese ploconindu-se. Acuma venea la magazia lui numai sîmbăta, ca prietin, și privea cu admirație tablourile de pe pereți. La plecare, întreba, așa în treacăt, dacă nu s-a arătat vreun cumpărător pentru asemenea capodopere. Zvîrlind zarurile și mutînd rondelele în cutiile lustruite, gazetarii îl încredințau că este un american bogat care are să vie într-o zi în automobil cu buzunarele pline de dolari. Pînă acuma

n-a avut însă vreme : «e ocupat cu chestia externă» Bătrînul Horn se lăsa înșelat, ascultîndu-i uimit, — și se strecura afară mîngîindu-și cu zîmbet șiret barba albă, pe cînd băieții rîdeau de se prăpădeau pe urma lui.

Cînd intră Adrian pe ușă, îl zări întâi Corneilu Georgescu de la biroul lui de stejar, și îl salută cu un strigăt mare, venind înainte-i cu țigara în gură și cu mînile întinse. Ceilalți «băieți» grămădiți cu nasurile aplecate în partidele de după-amiază se ridicară amestecați, repezind într-o parte și-ntr-alta scaunele, și-l împresurară. Adrian vedea între ei pe unii dintre tovarășii lui buni de la București, pe alții îi cunoscuse numai în treacăt, în viața-i de gazetar.

Ce făcuse atîta vreme ? îl întrebau toți. Unde stătuse ascuns ? Ei au venit cu primul val al refugiaților ș-au avut a suferi atîtea mizerii, atîtea șicane ! Unde să găsească bani cu împrumut în nenorocirea aceea obștească ? S-au zbătut în dreapta și-n stînga, au alergat în Iași pe la ușile tuturor ministerelor ; însfîrșit s-au putut instala, mulțămită lui Georgescu. El făcea să apară de cîtăva vreme *Straja*, jertfind cele din urmă mii de franci dintr-o moștenire.

— Dar tu ce te-ai făcut, Plopene ?

— Eu am fost pe front... răspunse simplu Adrian.

Cum se poate ? A fost pe front ? A, ce viață înfrigurată trebuie să fie acolo ! Îl rugau să le povestească impresiile lui, se instalau în scaune ca să-l asculte și-și aprindeau țigări... Jucătorii de table trecură pe nesimțite la locurile lor și zarurile sunară subțire în cutiile de nuc lustruit.

— Acuma, dacă te-ai stabilit în Iași, în serviciul Cartierului, îi zise Corneliu Georgescu, ai să ai vreme să lucrezi cu noi. *Straja* merge foarte bine, e așteptată cu înfrigurare, se cumpără ca pîinea caldă. În jurul tipografiei parcă-i iarmaroc în fiecare după-amiază... Se calcă și se bat oamenii ca să aibă numerele proaspete...

— Sînt hotărît să-mi reiau îndeletnicirile... răspunse Adrian. Consider asta chiar ca o datorie.

— Se-nțelege.... se-nțelege...

Dragu, vechi tovarăș de redacție, îl privea zîmbind, alungînd din cînd în cînd cu palma nourii de fum ai țigării.

— Te asigur, Adriene, îi zise el, că aici ai să petreci ceva mai bine decît în tranșee... Știți ce lume e în Iași ? Știi cum se petrece ? Eu m-am lăsat de poezie... M-am convins că acuma este altceva mai bun de făcut...

Cu fața lui slabă și palidă rasă cu îngrijire, cu ochii mici pierduți în fumul țigării, Dragu avea un ușor aer batjocoritor. Adrian îl privi cu atenție :

— Tu vorbești așa ? Liricul incorigibil ?...

— Eu, da, răspunse cu prefăcută răceală Dragu. Ai să te convingi cîtă dreptate am. Poezia este o îndeletnicire a vremurilor de liniște. Acuma Iașu-i plin de femei și de mese de cărți de joc...

— Se joacă ?

— Dar ce vrei să se facă ? Cum să întrebuințeze oamenii atîția bani ? căci se cîștigă bani mulți. Trebuie să-i zvîrlă în petreceri ; să-i deie în cărți. Datoria noastră este să cîștigăm...

Adrian încerca să rîdă, ca de-o glumă.

— Nu rîde, eu nu glumesc, îi zise serios Dragu.

Georgescu se amestecă, vesel :

— Se-nțelege, nu glumește. Joacă întruna și cîștigă, — asta e interesant. Cîștigă mult mai mult decît cu poeziile... Nu-i vorbă, cu poeziile nu cîștiga nimic... Uite, așa umblă în lume, cu guler tare și manșete, ras cu îngrijire și pudrat, și și-a compus un aer rece și mefistofelic care face o impresie nemaipomenită...

Rîzînd încet și mulțămit, Dragu își răstumă capul pe spate, suflînd fumul spre tavan.

— A juca cărți e o artă, încheie el ; trebuie să cunoști oamenii și să le pătrunzi gîndul și sufletul. Însfîrșit, din toate se vede că mi-am găsit cariera...

Georgescu abătu sfatul spre preocupările serioase.

— Vra să zică, Plopene, te hotărăști să lucrezi cu noi. O să facem treabă bună. Facem inovații. inaugurăm cronicile...

Cu dunga lui de umbră aplecată adînc pe ochi, cu fălcile-i puternice albăstrite de barba nerasă, vorbea atent și grav, schițînd planuri de viitor. Seriozitatea lui de muncitor îndărătnic cucerea pe Adrian. Și se pomeni desfășurînd cu căldură planurile lui mari, care-i arseseră ca lumini neadormite la căpătăi în cele din urmă nopți. Negreșit, în Sybaris trebuia să izbucnească glasul Adevărului. Oamenii curați trebuie să încerce a opri curentul de disoluție.

Georgescu îl aproba necontenit ; și-i strînse mîna încălzit :

— Sînt al tău, Plopene ; sînt fericit că te revăd același... Atmosfera de aici înăbușă...

Dragu rîdea :

— Să mă lăsați în pace ! Voi sînteți niște copii. Ce voiți să faceți ? Să răsturnați lumea ? Ați uitat *cenzura* ? Instituția asta își are rostul ei în asemenea vremuri... Scriți lucruri frumoase, dar lăsați oamenii să fie cum sînt...

Adrian se înflăcăra. Nevoia de schimbare el o simțea în aer. Lumea veche începe să se clatine. La hotare s-a aprins revoluția, ca o auroră a altor timpuri.

— Lasă asta, îi zise zîmbind, răutăcios, Dragu : vino aici, în colțul acesta de fereastră, și privește mișcarea străzii... Uite lumea care rîde, uite toalete... Te fulgeră scînteierea juvaerurilor și-a ochilor... Lumea asta trece nepăsătoare. Se duce spre prăpastie dacă vreți, dar trece nepăsătoare. Ce înseamnă pornirile voastre lirice ?... Lăsați-o să se prăpădească dacă voiește, și căutați-vă de treabă...

— Uite, asta face de cînd sîntem aici... vorbi rîzînd Georgescu. Joacă teatru !

— Joc și mă plimb pe Lăpușneanu... răspunse grav Dragu. La revedere ! Nu uitați să mă compătimiți după ce voi ieși de aici...

C-un aer solemn își așează la o oglindă nodul de la cravată, și ieși cumpănindu-și bastonașul negru cu mîner de argint.

— S-a cam stricat și joacă în adevăr teatru, vorbi Georgescu privind în urma lui ; dar altfel e băiat bun...

Deplin înțeles cu Georgescu asupra activității lui la gazetă, Adrian trecu pe lîngă jucătorii de table și ieși în stradă. Însfîrșit reintra în viață. Simți în buzunarul mănțălii cele cîteva hîrtii de bancă pe care i le strecurase în mînă, aproape cu de-a sila, Corneliu, ca o temelie a raporturilor lor, — și se gîndi că din acest început trebuie numaidecît să cumpere o podoabă pentru Mary. Intră într-un magazin, unde zărise o vitrină largă cu lucruri de ocazie, și alese o broșă mică de aur, cu trei rubinuri mărunte ca trei scînteițe. Pe cînd negustorul, un bătrîn miop, cu ochelari, o împacheta încet și cu grijă, — el privea la fețele tinere de femei aplecate asupra geamurilor cu pietre scumpe. Vorbeau, întrebau de prețuri, scoteau bani din gențe minuscule, și se agitau într-un miros ațîțător de parfumuri.

După ce ieși, băgă de samă că începea să ploaie. Un vînt repede și neașteptat îmbulzise din asfințit nouri, și-acuma trecea cu șuiet în lungul uliței, semănînd stropi. Trotuarele se goleau într-o mișcare înfrigurată, într-o adevărată fugă foșnitoare, și automobilele treceau sunînd neîntrerupt, parc-ar fi vestit un dezastru.

Cu darul lui în buzunar, în locul hîrtiilor de bancă, Adrian mergea gînditor, pipăind cu vîrfurile degetelor pietrele fine. Văzduhul era răzvrătit și mișca într-o curgere lină talazuri spumegate de nouri. Ploaia răpăia grăbit și neregulat.

Cum ieşea din strada Lăpuşneanu, prin zbaterea stropilor învăluiţi de vînt, zări deodată pe celălalt trotuar o umbră subţire, uşor încovoiată, care grăbea la vale. Cînd recunoscu bine pe Paul, se întoarse în loc, voind să-l strige ; dar ploaia suna şi vîntul îi sfîrtica glasul. Îl lăsă să treacă ; îl pierdu din vedere. Adrian stătu o clipă în cumpănă, apoi îşi ridică gulerul măntălii şi porni la deal, spre Copou. Ploaia trecea, şi de la asfinţit începea să curgă lumină roşietică prin zăbrele de nouri. Se alina şi vîntul.

Domolindu-şi mersul, Plopeanu se gîndea la trecerea grăbită a lui Paul. Acuma îşi dădea mai bine samă : băiatul parcă ar fi urmărit pe cineva, aşa mergea de preocupat, fără nici cea mai mică atenţie în laturi.

Cu această mirare, cu îndoială şi prepusuri, ajunse acasă. Găsi pe Mary pe terasa largă de piatră. Lumina apusului o înfăşura într-un văl auriu şi-i lucea în priviri ca-n două puncte de rouă.

— Am rămas singură acasă, îi zise ea de sus, şi te aşteptam...

El urcă treptele, şi-i sărută mîna întinsă. Cu mirare ea simţi între degete darul, îl întoarse la lumină şi-l cercetă atentă. Zise încet :

— Ce frumuşel lucru ! Astăzi eşti bun cu mine, Adrian...

Alipindu-se cu fereală de el, ca să n-o atingă umezeala hainelor lui, încerca să-l sărute uşor, cu gura făcută plisc, şi nu-l ajungea. Adrian se plecă spre ea rîzînd şi-i primi sărutarea.

— Ceilalţi unde sînt ? întrebă el.

— Mama şi Codinuţă s-au dus la teatru. Am rugat-o eu pe mama să iasă... Pînă astăzi nu s-a mişcat din cuib...

— Atuncea Paul se ducea s-o ajute şi s-o întovărăşească.

— Paul ? Nu. Nu cred.

— L-am întîlnit în capătul străzii Lăpuşneanu. Trecea grăbit şi preocupat. Atunci unde se ducea ?...

Mary avu un zîmbet enigmatic, privind spre soare şi clipind.

— Ce este, Mary ? Ştii ceva ?

— Ştiu, răspunse ea, întorcînd privirile. Nu înţelegi ?

El tăcu, cercînd a deslueşi ceva în privirea ei.

— Ce este ? O aventură ? o femeie ?

Ea dădea din cap, rîzînd :

— Poate să fie altceva ?

— Cum se poate ? la vîrsta lui ?...

Văzîndu-l că se înegurează, ea deveni serioasă.

— Bine, Mary, cum se face asta ? Mama ştie ?

— Nu.

— De ce nu ştie ?

— Pentru că nu i-a spus Paul. Eu am bănuit, am putut înţelege, dar nu cred că trebuia să vorbesc cu mama. Afacerea aceasta delicată e a lui, nu e a mea. Pe urmă eu nici n-am luat-o drept o catastrofă, cum pari a face tu. Băiatul are o mică aventură. Ei, şi ? Pasiunile tinere curăţă, — ca focul...

El o asculta uimit.

— Cum vorbeşti tu, Mary ? De unde scoţi tu asemenea precepte ?... Să lăsăm vorbele. Ce ştii tu ?

Simţind că în glasul lui străbate un uşor tremur de stăpînire, ea strînse buzele şi-şi întoarse iar privirile spre soare.

— Ce ştii, Mary, despre legătura asta ?...

Ea vedea că nu poate tăcea pînă la sfîrşit şi trebuie să mintă. Răspunse liniştit :

— Ţi-am răspuns o dată, Adrian, că am bănuit ş-am înţeles. Ce vrei să ştiu mai mult ? Cred că e o legătură fără urmări. L-am observat o dată sau de două ori vorbind c-o femeie tînără, foarte inteligentă, şi bine de altfel.

— O femeie măritată !

— Da, măritată ; și asta ți se pare catastrofă ? L-am observat privind-o lung la teatru...

— La teatru ?... o întrebă Adrian, c-o încercare de rîs.

O clipă tăcură amîndoi, observîndu-se. Ea zise deodată încet, privindu-l țintă :

— Adrian, am sentimentul că trebuie să-ți întind îndărăt, în vîrful degetelor, darul tău...

Și cu buzele tremurînd, c-un zîmbet de suferință, ea întinse spre el cele trei scînteuțe de rubin.

Adăogi într-o înfiorare de suspin :

— Iar se repetă ceasul întoarcerii tale...

— Dar ne-am împăcat, Mary, și m-ai iertat... strigă el, împingînd mîna în care clipeau rubinele.

— Cum pot să uit cînd mi-o aduci aminte ? Mai sînt în mine și alte amintiri pe care le trezește mînia ta... Mă faci să sufăr, Adrian, și mă rănești... Asta nu se poate uita...

El tăcu, biruit, c-o adîncă osteneală în priviri. O trase spre el ș-o strînse la piept, ca să nu-i vadă lacrimile.

— Ce ai tu, Adrian ? murmură ea oftînd. Ești nervos și neliniștit...

El tăcea și-și strîngea buzele ; suferea, ca și cum o ghiară i-ar fi scrijelat inima. În cuvintele ei nu mai simțea suflarea pasionată de altădată.

— Mary, zise el cu blîndeță, sărutîndu-i degetele în care ținea juvaerul cel mărunt. Sîntem copii, — și ne chinuim unul pe altul...

— Adrian, dar nu mă simt vinovată cu nimic, absolut cu nimic.

— Da, Mary ; să încercăm însă a descurca afacerea de inimă a lui Paul.

— Să încercăm, răspunse ea ; dar te previn că trebuie să fii circumspect. Întîmplarea aceasta l-a schimbat adînc pe Paul. Eu am cercat să bat la poarta inimii lui, dar s-a zăvorît, a rămas închis și neguros...

Adrian sta gînditor.

— Atunci ce-i de făcut ?

Ea începu iar să zîmbească :

— Să laşi lucrurile liniştite... Nu înţeleg de ce te-ai spăimîntat aşa. Tina Vulcănescu e o femeie cuminte şi discretă...

— Aşa o chiamă ?

— Da. E o femeie din lumea bună. Dacă vrei, poţi s-o cunoşti. Acum desigur e la ceaiul doamnei Lazaridi. Paul s-a dus fără îndoială acolo.

— Ai fost şi tu acolo ? Cunoşti lumea aceea ?

— Am fost... răspunse ea cu sfială. Am făcut rău ?...

Adrian tăcea. Cu mişcări delicate, ea-şi prindea la piept agrafa de aur, strecurîndu-şi din cînd în cînd spre el privirea. Adrian tăcea şi simţea cum se prefiră prin el picătură cu picătură otrava îndoielilor. Nu pasiunea neaşteptată a lui Paul îl zguduise. Ci îl chinuiau toate necunoscuturile mărunte pe care le bănuia în umbra care creştea în juru-i. Pe cărarea întortochiată pe care intrase, simţea că trebuie să întrebuinţeze şi viclenie.

Zise cu linişte, atrăgînd pe Mary încet spre el :

— Cred că avem vreme să ne coborîm acolo o jumătate de ceas. Vreau să-mi dau sama ce este.

— Vrei să mergi la doamna Lazaridi ? se miră ea.

— Da. Nu se poate ?

— Ba se poate, cum nu ?... Aş fi vrut însă mai bine să stăm acasă...

El stăruia :

— Trebuie să mă duc, Mary, numaidecît...

Ea se supuse :

— Bine, dacă zici tu, — să-mi pun pălăria...

În casă, pe cînd îşi aşeza pălăria, îl privi deodată rîzînd prin oglindă. Se întoarse şi-i puse mîna pe umeri, aţintindu-l.

— Adrian, tu nu mă poți înșela. Ai bănuieli ! — El protesta, uimit. — Cu toate acestea, urmă ea mișcată, mă cunoști așa de bine... De ce nu ești tu bun, cum erai odată !...

Îl mîngîia alipindu-se de el, desmierdătoare. Apoi se îndreptă, își potrivi cu luare-aminte pălăria ; Adrian o ajută să-și puie mantila ; și ieșiră.

X

Cînd suiră la doamna Lazaridi, găsiră «ceaiul dansant» foarte însuflețit, sub toate luminile aprinse. Mary duse pe Adrian de-a dreptul la stăpîna casei, către samovarul monumental. Doamna Lucreția Lazaridi fu nespus de surprinsă de sosirea Maryi :

— Ce te-ai făcut, drăguța mea ? Nu te-am văzut de-un secol...

Apoi, cînd Mary îi prezintă pe soțul ei, doamna Lucreția Lazaridi păru a simți o deosebită plăcere :

— Domnu Adrian Plopeanu ?... A, noi vă cunoaștem, domnule Plopeanu, din auzite. Oricît de rar a fost pe-aici prietina noastră Mary, dar am găsit vreme să vorbim două cuvinte despre dumneata... E foarte amabil din partea dumnitale că vii să ne vezi... Ne silim și noi, pe cît putem, să îndulcim ceasurile grozave ale războiului...

Fără să-și deie samă de ce, Adrian încercă o simțire de liniște la glasul cumpănit și melodios al doamnei Lazaridi. Pe lîngă asta, atmosfera aceea încărcată de miresme, siluetele străine de femei și bărbați într-un amestec liber și prietinesc, murmurul de glasuri, strălucirile ochilor și zîmbetelor parcă ar fi deșteptat în sufletul lui un fior prelung. Setea înfrigurată de viață care-l străbătuse în prima dimineață de primăvară, cînd se elibera de somnolența neguroasă a frontului, parcă s-ar fi răzvrătit iar în simțurile lui. Mary era lîngă el,

liniştită, rezemată cuminte de braţul lui. O simţea că-i a lui, pentru că avea în el o putere egală cu dorinţele-i nemărginite. Ca şi cum ar fi fost chemate de aceste puteri şi dorinţi nemărginite şi nedesluşite, un cvartet de coarde începu a suna, şi-n salon se făcu tăcere. Violoncel, cu accent de durere umană, viori limpezi şi cristaline strecurau în simţuri şi-n inimi straniile acorduri ale unei bucăţi de Grieg. În ce prăpastie a morţii ş-a mizeriei trăise, cît de întinată fusese sărmana-i inimă, parcă abia acum îşi dădea sama !

Cînd muzica se stînse, Mary îi strînse uşor braţul. Auzi în juru-i suspine de femei. Şi se simţi şi el înduioşat.

Doamna Lazaridi îi pofti spre odaia jucătorilor. Poate domnul Plopeanu vrea să privească. E foarte interesant. Poate vrea să ponteze, dacă-i jucător.

— Nu l-am văzut niciodată jucînd... zise Mary.

Adrian începu a rîde.

— Ştiu, zise doamna Lazaridi. Pe front se joacă mult. Se pare că e o nevoie a nervilor...

Observaţia i se păru dreaptă lui Plopeanu.

Pe cînd se strecurau printre grupe, Mary află de la doamna Lazaridi că Tina Vulcănescu e puţin suferindă : «n-a venit astăzi». Adrian nu observa nimic deosebit, nici o intenţie în privirea şi glasul celor două femei.

Cînd intrară în odaia de joc, Plopeanu avu chiar lîngă întăia masă o surprindere plăcută. Văzu pe colonelul Algiu. Fuma grav, în picioare, cu mînile la spate, privind distrat la jucători. Din cînd în cînd făcea cîte o observaţie şi rîdea, descoperindu-şi dinţii laţi, de un alb strălucitor sub mustaţa brună şi rotunzită. Văzînd pe Plopeanu şi pe Mary, zvîrli ţigara şi veni politicos spre ei, în haina-i elegantă strînsă pe trup, însă fără aur, — cu trese simple la umăr. Mary îi observă deodată butonii de manşete, cu diamante orbitoare. — Adrian îl prezintă, adăogind că Algiu era şeful lui direct la Cartier. Colonelul se înclină ceremonios, sărutînd mînuţa

întinsă. Cu toată recomandația specială a lui Adrian, Mary, răspunse destul de rece, c-un zîmbet abia schițat.

Plopeanu simți nevoia să intervie iarăși :

— Pot să-ți mai spun, Mary, că domnul colonel Algiu este un admirator pasionat al lui Chateaubriand. Recitează pasagii întregi pe dinafară, ca pe niște poezii.

— Asta nu-i nimic, doamnă adăogi Algiu, dar am opera lui Chateaubriand în ediția *princeps*, legată într-un foarte frumos marochin violet... Asta într-adevăr e mai rar... Altfel n-am o admirație exclusivă numai pentru acest sonor și armonios stilist, ca să zic așa. Pot spune că literatura bună îmi place mai mult chiar decît vinul. Doamnă, îmi dați voie s-aprind o țigară ?

— Nu, domnule colonel, răspunse Mary, prefer să te-aud vorbind despre o carte frumoasă.

Adrian fu încîntat de acest răspuns spiritual, ca și colonelul Algiu. Rîzînd, trecură printre mese, apoi se întoarseră iar în salon, ca să primească din mînile inelate ale doamnei Lazaridi cîte-o ceașcă de ceai parfumat.

XI

Cu cît zilele primăverii creșteau, cu atît viața lui Adrian Plopeanu devenea mai plină și mai înfrigurată.

Dimineața, lucra la Cartier. După amiază se statornicea într-un colț de redacție, la *Straja*, și umplea foi albe, încet una după alta, cu slova-i ascuțită și îndrăzneață. Cînd isprăvea, răsufla ușurat, se răsturna în scaun, și-și aprindea o țigară. Atunci se așeza în fața lui, cu dunga posomorîtă a sprîncenelor, Corneliu Georgescu și puneau la cale gazeta de a doua zi. Inventau cîte-o lovitură de senzație, ori un mărunt șiretlic la adresa cenzurii. Plopeanu se arăta foarte meșter în lupta aceasta cu ochiul nemilostiv și bănuitor al cenzorilor. Își îmbrăca pasagiile primejdioase într-o dantelă de fi-

neți și subînțelesuri, și le dădea drumul ca unor mici ființi cochete, care au destulă viclenie ca să se apere singure. De și cenzura trebuia să fie numai o armă de război, cum era firesc, încerca să-și întindă negrele ei tentacule asupra tuturor manifestărilor de viață, apărînd și ceea ce se chema ordinea, demnitatea statului ș-a națiunii, și alte ciudate lucruri îmbrăcate în cuvinte nedumerite. Tot ce ieșea în presă asupra acelor zile nesigure și triste, morții nevinovați, crîncenele nedreptăți, jaful, specula neînfrînată a acelora pe care Adrian îi numea «hienele războiului», totul trebuia puternic supraveghiat, pentru a nu descoperi fără minte și fără măsură, atît prietinilor cît și dușmanilor, rănile acestei zbuciumate generații. În general gazetele înțelegeau să se acomodeze împrejurărilor, și tipăreau coloane monotone, pline de aceleași și aceleași locuri comune, cu știrile telegrafice ale lumii, îngrijit scurtate de mai înainte de aceeași cenzură. În articolele lui Adrian începu să se strecoare deodată ca o privire atentă și ascuțită, sondînd adîncurile necurate ale mlaștinei omenești... Ca și cum aceste articole ar fi răspuns aspirațiilor de dreptate și de mai bine a mulțimilor, tirajul *Străjei*, în niște vechi și uzate mașini plane, începu să fie neîndestulător. Plopeanu se gîndea la o a doua gazetă, de dimineață, — și Corneliu sconta de mai nainte cîștiguri sigure.

După ce ieșea de la redacție, Plopeanu își luase obiceiul să se abată, pentru două ori trei ceasuri, pe la doamna Lazaridi. Mesele de cărți erau acolo întinse în fiecare zi. Jocul, într-un colț, la o măsuță, cu paharul de ceai alături, îi aducea un fel de adormire a celorlalte preocupări mai aspre ale vieții. Simțirea aceasta de smulgere din actualitate o încercase încă pe front. Numai așa putea alunga opresiunea ceasurilor de așteptare neagră. Rîzînd, îi plăcea să se compare cu pescarul care a aruncat undița, atent la mișcarea plutei, redus la o senzație simplă, cu inima desăvîrșit ieșită din încleștările

vieţii. Încă de la întăia lui păşire în casa doamnei Lazaridi, alături de Mary, mesele de joc îl atrăseseră. Acuma se-ntorcea la ele ca la nişte locuri prietineşti.

Găsea aici, aproape zilnic, pe Algiu. De multe ori se întîlnea şi cu doctorul Baciu. Părea nelipsit de-acolo şi cuconu Vasilică Guşilă, — de şi juca puţin şi foarte strîns.

Pe la opt ceasuri se-ntorcea acasă. Era trudit de munca şi zbaterile zilei, însă era bine dispus, şi totdeauna Codinuţă, căţărîndu-se ca să i se aşeze în braţe, îl cotrobăia prin buzunare, ca să găsească jucării şi bomboane. Mary încercase de două ori să facă observări asupra ceasului tîrziu al întoarceri lui acasă, el însă o mîngîia rîzînd pe obrăjeii bozumflaţi, — şi se scuza mai mult către cucoana Leonora :

— Lăsaţi aşa ; e o plăcere a mea ; simt nevoie să mă distrez cîteva ceasuri...

Cucoana Leonora ofta. Ea era mulţămită şi cu asta, numai să-şi ştie copiii lîngă dînsa.

Într-un rînd, se afla la masa de sară şi unchiul Ciumara.

— Am auzit că se petrece bine la madame Lazaridi... zise el lui Adrian. Se adună acolo lume multă, de şi puţintel cam despărechiată.

— E ceea ce se chiamă astăzi «lumea bună», răspunse Mary rîzînd.

— Adevărat, urmă Ciumara, ceea ce se chiamă *astăzi* lumea bună. Trebuie să umbli ca Diogene, cu fînarul, ca să poţi găsi un suflet curat, şi nici atuncea nu eşti sigur. Totu-i murdărit. Adrian are dreptate să împungă şi să taie în lumea aceasta...

Adrian îşi turnă un păhărel de vin şi se întoarse spre unchiul său :

— La doamna Lazaridi, vorbi el, se adună mai mult oameni care petrec, nu care fac rău...

— Așa ? Se poate. Sînt sigur că ei cei dintăi sînt încîntați de articolele tale, nu-i așa ? Dar crezi că este cineva, — eu vorbesc de cei care fac rău, — crezi că este cineva dintre aceștia care să nu-ți deie dreptate ? Așa încît toată lumea e încîntată și fermecată.

— Ce vrei să spui, moșule ? întrebă Adrian.

— Nimic, decît că totul e zădărnicie în ziua de azi. Noi ne-am trăit viața ; ne-am învechit în rele. Poate după ce ne-om cufunda, — vor ieși la soare alte inimi tinere și curate, în care dezastrul va fi sunat ca un glas al lui Dumnezeu...

— Urmează că noi, cei buni, nu trebuie să ne facem datoria ?

— Ba să ne-o facem, răspunse Ciumara. De pildă, eu mă duc și joc regulat la club...

Mary aruncă o privire iute de rîs spre Adrian.

— Și știi ce mai fac ? urmă Ciumara. Mă duc și eu uneori în societatea bună ca s-aud o discuție interesantă. Alaltăieri o cuconiță lăuda finețea unui anume articol din *Straja* : «Despre parfumuri...» Foarte frumos articol, în adevăr. Cînd i-am spus că-i scris de-un nepot al meu, m-a felicitat și era să-mi cadă în brațe, de recunoștință. Apoi am trecut la îndeletnicirile obișnuite ale serii. Erau acolo cuconițe tinere și delicate. Unele poate caută prea mult cunoștința băieților de optsprezece ani, care se vede că sînt mai puțin dificili, — dar pe mine asta aproape nu mă mai interesează... (Paul ridică din colțul lui fruntea și privi țintă la Ciumara.) Am trecut, zic, la îndeletnicirile obișnuite ale serii.

— Ce îndeletniciri ? întrebă cu interes Adrian.

— A, foarte interesante. Se fac șezători ; se spun istorioare și anecdote. *Heptameronul* Margaretei de Navara și *novelele* ilustrului ei înaintaș sînt niște nevinovate copilării. Acolo se servesc mîncări cu mult mai pipărate. Toată lumea e bine dispusă, aș putea zice inocentă, cîntînd la unison.

— E boala de nervi a epocilor tulburi... zise Adrian, cu ochii aţintiţi, şi înfricoşaţi parcă.

Cucoana Leonora privi în juru-i, parc-ar fi căutat ceva. Apoi, chemînd cu voce dulce pe Codinuţă, îl mîngîie pe frunte, îl luă de mînă şi-l trecu încet în odaia de alături.

— Aţi văzut cum îl apără ? vorbi mişcat Adrian. Biata mamă ! Ei i-i groază numai s-audă asemenea lucruri. Era cu ochii în lacrimi.

Paul ridică iar fruntea, ca şi cum deodată s-ar fi hotărît să întrebe ceva. Apoi se răzgîndi şi rămase cu ochii asupra lui Ciumara.

Mary îl pîndea. Îl întrebă repede :

— Ce vroiai să spui, dragă Paul ?

— Nimic, răspunse tînărul.

Mary începu a rîde. Adrian privi la Paul, apoi la dînsa. Simţi în ochii ei mari ceva din gîndul care-o străbătuse.

După ce Mihai Ciumara plecă la clubul lui, Mary privi pe furiş spre cei doi fraţi şi trecu şi ea în odaia dealături, îngînînd încet o frîntură de cîntec. Adrian aştepta ieşirea aceasta. Împingînd de dinainte-i farfuriile şi ceaşca de cafea, întinse o mînă şi apucă de braţ pe Paul, trăgîndu-l spre el. Îi zise cu bunătate :

— *Titelule*, tu n-ai a-mi spune nimic ? Te văd schimbat de cîtăva vreme.

— Ţi se pare, *bie*, n-am nimic, răspunse mezinul.

— Crezi tu că mă poţi înşela ? Chiar mai nainte ai făcut o mişcare, ai vrut să întrebi ceva pe Ciumara. Ce vroiai să-l întrebi ?

Paul clătina cu îndărătnicie din cap, fără a privi pe Adrian :

— Nu vroiam să-l întreb nimic.

— Vrei tu, Titelule, să-ţi spun eu ce voiai să-l întrebi ? urmă Adrian, zîmbind cu bunătate.

Mezinul ridică din umeri.

— Paul, îi zise Plopeanu serios, apropiindu-se cu scaunul de el. Inima ta s-a înstrăinat în adevăr toată ? Nouă nu ne-ai mai lăsat nimic ?...

Tînărul tăcea.

— De ce taci ? Ştiu cine-i. Mi-a spus Mary.

Paul avu o tresărire şi-o mişcare spre frate-său. Adrian îi cuprinse mîna.

— Titelule, e o femeie mai în vîrstă decît tine...

— Mi-i dragă... răspunse încet Paul cu voce ostenită.

— Da, ţi-i dragă, înţeleg. E o pasiune, însă, care trebuie să treacă. Îndărătul ei nu-i nimic...

— La asta, bie, nu m-am gîndit niciodată, răspunse Paul, c-un suspin.

— Eşti tînăr, Paul, e întăia ta nebunie, O să te deştepţi. Ai şi început a te deştepta, căci ai bănuieli.

— Ce bănuieli?

— Ai privit cu duşmănie la Ciumara cînd vorbea despre societatea aceeea «nevinovată» în care se spun anecdote picante. A aflat ceva Ciumara ? A făcut aluzie la doamna Vulcănescu ?

— Nu ştiu.

— Nu ştii, se-nţelege. Dar te-ai întrebat dacă n-a fost şi ea acolo...

Privirea de duşmănie care trecuse prin ochii lui Paul, în faţa lui Ciumara, se aprinse iar o clipă. Adrian aţintea faţa aceea prelungă, cu ceafcăne cafenii în jurul ochilor, şi avu, înfricoşat, o strîngere de inimă. Îl simţi pe Paul străin lîngă el. Ş-avu. ca-ntr-o fulgerare, şi înţelegerea înstrăinării lui proprii de mama lui şi de tot ce lăsase Dimitrie Plopeanu în căminul lor vechi. Zidul pe care cel mort îl ridicase împotriva lumii căzuse. Un vînt iute aducea glasurile pătimaşe ale mulţimii şi miresmele neliniştitoare ale unei vieţi nouă. Gîndul acesta de o clipă fu întovărăşit de hotărîrea de a-şi conteni vizitele la doamna Lazaridi. Ar fi vremea, gîndea el privind în-

duioșat la Paul. În după-amiaza aceea pierduse la cărți aproape tot ce avea la el. Asta parcă-l micșura în propriii lui ochi, și față de Mary.

— Titelule, vorbi el, strîngînd mîna mezinului, ar trebui să ne-ntoarcem lîngă ai noștri...

Paul nu răspunse nici de data asta. Privea cu îndărătnicie în negura dinainte-i.

XII

A doua zi, la redacție, Adrian își fuma țigara după ce umpluse de litere cea din urmă foaie albă de hîrtie, — și privea, pe fereastra deschisă, la mișcarea depărtată a străzii. De și nu se întorsese de pe front fumător pasionat, totuși, acuma, după ce-și împlinea munca zilei, simțea o adevărată plăcere să se-nvăluie în fumul albăstriu al unei țigări bune. Era singur. În colțul de dincolo, la cealaltă fereastră, nu mai suna țăcăneala monotonă și plictisitoare a zarurilor. În lustrul cutiilor închise lucea soarele. Un fluture roșu intră o clipă pe fereastră, apoi ieși tremurînd și jucînd, atîrnat parcă în capătul unui fir de aur.

Plopeanu se bucura de singurătatea lui și pentru că aștepta pe cineva. Era ora cinci ; peste jumătate de ceas trebuia să fie la madame Lazaridi. Mary avea să vie și ea, căci era zi de simbătă. Astăzi, gîndea el, are să încerce o lovitură... Acesta-i visul jucătorilor. Jucînd strîns însă, în marginile probabilităților, dacă are noroc, poate cîștiga dintrodată tot ce-a pierdut, și se oprește. Mary tace de cîtăva vreme, — dar el vede bine că ea îi simțea totdeauna pierderile. De altfel, în zilele de pierderi, era mai nervos, mai obosit, oricît încerca să nu pară.

Nevoie să joace n-avea, căci cîștiga îndestul. La urma urmei ar putea să joace cumpănit, ca să-și treacă vremea, așa cum se hotărîse de la început. Firea lui im-

pulsivă şi pasionată îl împingea însă totdeauna să treacă graniţile. Fiecare pierdere o socotea ca o provocare şi ca o aţîţare, şi se înviersuna, visînd o biruinţă fantastică.

Uşa se deschise cu fereală. Domnu Vasilică Guşilă intră prietinos şi zîmbitor, descoperindu-se repede.

— Eşti singur, domnule Plopeanu ? întrebă el. Mai bine aşa. O să putem vorbi mai liniştiţi.

Se apropie, strînse mîna lui Adrian şi se aşează pe scaun, în faţa lui.

— Aici e articolul ? vorbi el iar, observînd foile scrise. Frumos lucru să scrii aşa, cu uşurinţă, şi să vorbească lumea despre tine... Eu am avut totdeauna dorinţa asta, să fiu un scriitor, ori un artist. Dar se vede că toate nu se pot...

Cuconu Vasilică oftă. Plopeanu-i zise :

— Domnule Guşilă, eşti şi dumneata artist în felul dumnitale...

Guşilă îl privi cu luare-aminte, apoi se hotărî să tuşească încet, ca să nu răspundă. Adrian îşi aprinse a doua ţigară. Vorbi, încercînd să pară nepăsător :

— Vra să zică, domnule Guşilă, te-ai hotărît să încheiem mica noastră afacere.

Cuconu Vasilică lăsă să bată de cîteva ori inima lui Plopeanu, privind gînditor înspre foile adunate în colţul mesei. Răspunse domol :

— Pe prietini, cucoane Adrian, eu îi servesc totdeauna. S-a mai întîmplat să fiu lîngă dumneata, cînd ai avut nevoie. E adevărat că de data asta e vorba de o sumă mare, pe care eu n-o am întreagă. Dar ştii dumneata că este o vorbă : Bate şi ţi se va deschide... Am bătut, cucoane Adrian, şi mi s-a deschis cu doisprezece la sută.

— Asta n-are importanţă, răspunse Adrian.

— Ba are, cucoane Adrian, pentru că te voi face să bagi de samă că cu asemenea procent nimeni nu găseşte bani în ziua de azi. Însfîrşit, vorba dumnitale, asta n-are importanţă. Trebuie numai — aşa-i că n-ai să te su-

peri ? te rog foarte mult să nu te superi, cucoane Adrian, — trebuie numai să facem o mică formă mîni, la tribunal... Pentru sumele primite, dumneata garantezi cu partea dumnitale din moștenirea răposatului Dimitrie Plopeanu. Așa este ?

— Așa este, întîmpină cu voce înăbușită Plopeanu : pot însă să mă eliberez oricînd.

— Natural, omul meu n-are decît interesul dobînzilor. Atunci, mîni isprăvim afacerea.

— Cum mîni ? întrerupse cu vioiciune Plopeanu. Ieri te-am rugat cu insistență, domnule Gușilă, să faci tot posibilul să am astăzi banii. Am eu o credință, — absurdă poate, — dar ce pot face ? Astăzi îmi trebuie !

— Chiar astăzi ? se miră domnu Gușilă, încrețindu-și fruntea și rîzînd. Dumneata ești un om furtunos, cucoane Adrian. De ce te grăbești așa ? Să dea Dumnezeu să mă-nșel, — dar aș putea să-ți spun că-i pierzi, dacă joci ; ș-atunci e mai bine s-amînăm pe mîni...

— Domnule Gușilă, răspunse nerăbdător Plopeanu ; am să joc, dar n-am să pierd.

— Ce om curios ! Pe onoarea mea, ești un om foarte curios ! răspunse cuconu Vasilică, trăgînd din servietă o foaie de hîrtie timbrată. Fă, te rog cucoane Adrian, o chitanță provizorie. Așa. Pune mata acolo opt mii de lei... sau zece mii...

— Zece mii, hotărî Adrian.

— Pune mata zece mii. Adică trei ai primit — și șapte mai rămîne să primești acuma. De-aici trebuie să scoatem, cucoane Adrian, și dobînda pe trei luni. Facem înscrisul pe trei luni, nu-i așa ? Poftim socoteala, pe foița aceasta deosebită. Poftim și banii. Fii bun mata și numără. Și să nu crezi, cucoane Adrian, că ai mata un alt prietin mai devotat decît mine... De aceea, să-mi îngădui să-ți spun prietinește ceva... Ai numărat ?

— Da. Mulțămesc.

— Atunci să-mi îngădui să-ți spun prietinește ceva...

— Mă rog, — de ce-i vorba ?...

C-un zîmbet liniștit, cuconu Vasilică Guşilă aşteptă pînă ce Adrian îşi rîndui banii şi strînse portofoliul. Atunci făcu o mişcare :

— Cucoane Adrian, zise el cu voce scăzută, apropiindu-se cu scaunul de Plopeanu ; mă vezi puţintel încurcat. Cum să spun ? Aş voi să-ţi atrag luarea-aminte asupra unui lucru... Eu umblu prin lumea asta, privind şi cercetînd. Sînt un om curios. Am spus asta o dată şi lui domnu Paul, la madam Lazaridi. Mă uit şi observ, şi închid în sufletul meu... Îmi permiţi, cucoane Adrian, să te întreb dacă ai observat şi dumneata ceva ?

— Nu-nţeleg, domnule Guşilă.

— Dacă ai observat ceva care priveşte familia dumnitale... Şi dumneata eşti în fiecare sîmbătă la doamna Lazaridi.

— Vrei să vorbeşti de Paul ? întrebă, rece, Plopeanu. Domnule Guşilă, e o mică afacere care priveşte pe fratemeu. De ce să ne amestecăm noi ? Dacă vrei, e o copilărie. Să alunecăm asupra ei şi s-o scuzăm. Va trece cu florile primăverii...

— Aşa ? tare bine, foarte bine... răspunse cuconu Vasilică vesel.

Îşi strînse încet hîrtiile privind furiş spre Plopeanu. Voia parcă să reînceapă vorba. Apoi se hotărî să tacă. Zîmbind ciudat, strînse mîna lui Plopeanu şi se strecură pe uşă.

În urma lui, Adrian rămase un răstimp visînd în bătaia piezişă a soarelui, cu ochii aţintiţi în mişcarea de furnicar din colţul de stradă pe care-l vedea între ziduri albe. Hotărît apoi să lovească o dată, cu îndrăzneală, în poarta norocului, — se ridică şi ieşi cu grabă.

Sui în fugă treptele la madam Lazaridi, intră în salon şi trecu de-a dreptul spre colţul cunoscut, ca să-şi facă datoria de politeţă către gazdă. Întorcîndu-se spre odaia jucătorilor, printre figurile nedesluşite ale mosa-

firilor zări pe Mary. Îi zîmbea și parcă-l întreba ceva cu ochii ei mari.

— Am venit tîrziu ? vorbi el, strecurîndu-se lîngă ea. Nu-i nimic. O să stăm puțin...

— Da ? Ce bine ! Dar nu vezi pe domnul colonel Algiu ? Îmi vorbea despre cărțile dumnisale...

Adrian se scuză. Era grăbit și nu observase. De altfel în colțul salonului începea să fie umbră. Colonelul rîdea, înfățișîndu-i tabacherea deschisă.

Cînd făcu o mișcare să treacă în odaia jucătorilor, Mary îl mustră ușurel :

— Adrian, iar nu ești cuminte ?

— Mă întorc îndată, vorbi el, cu inima bătînd. Domnule colonel, nu mergi și dumneata ?

— Vin și eu îndată, răspunse Algiu.

La masa din fund, lîngă fereastra largă, era o îngrămădeală de capete atente. Plopeanu nu căuta să le deslușească. Îi bătea sîngele în tîmple. Se apropie încet de grup, își împinse un scaun, se așeză și aprinse țigara. Începu să urmărească jocul. Și se liniști. Se dădea o *șuetă de écarté.* Bancherul, om bărbos și lat în spate, stătea lăsat înainte în scaun, cu ceafa rezemată în spătar și cu barba neagră revărsată pe jiletcă. La observațiile din juru-i, întorcea în sus ochii mari și bulbucați, descoperindu-le albușul, și ofta zugrumat, ca-ntr-o disperare de moarte.

— Mai este loc și pentru mine, domnule Balaban ? întrebă liniștit Adrian.

— De ce nu ? Poftim....

Dădu cărțile unui domn mititel și nervos din fața lui. Apoi întoarse riga de cupă și-și desfășură jocul. Sub pumnul osos al lui domnu Balaban, atalele căzură una după alta. Adrian pierdu...

— Cine mai poftește în fața bancherului ? întrebă domnul Balaban privind furios în juru-i.

În locul omului slăbuț și nervos, trecu doctorul Baciu. Peste capetele jucătorilor strînse mîna lui Adrian, zîmbindu-i prietinos, și scaunul gemu cînd se lăsă în el.

— E o luptă de uriași... zise cineva. Și lumea din jurul mesei începu a rîde.

Domnul Balaban număra cu dispreț hîrtiile de bancă aruncate înainte-i. Apoi împărți cărțile. Doctorul Baciu făcu două puncte și trase lîngă el două jetoane roșii. Jocul urmă, — pîndit de ochi înfrigurați și tulburi. Doctorul Baciu mai adună la dreapta lui două jetoane. Apoi domnul Balaban, unul după altul, făcu cele cinci puncte și trase c-un gest simplu hîrtiile spre el.

Adrian pierdea iar. Asta însă nu-l tulbura. El urmărea altceva. Și nu-și socotea încă venit ceasul. Simțea în ziua aceea în el încrederea, absurdă și stupidă, însă oarbă și fericită ca nebunia. Stătu liniștit pînă ce domnul Balaban, c-un geamăt, se ridică din locul lui. Atunci se înălță privind în juru-i. La o invitație vagă a doctorului Baciu, se așeză el în locul bancherului și trase încet din portofoliu teancul de bancnote, rînduindu-le înainte-i, cu grijă.

— Domnilor, zise el rece, însă cu inima bătînd ușor; ceea ce este aici poate fi al dumneavoastră. Putem desface un pachet nou de cărți, și vă rog, puneți cît vă lasă inima...

Cele dintăi mize căzură ca totdeauna mai mult pentru încercare. Adrian pierdu. — Pierdu ș-a doua oară, ș-a treia oară. Pe urmă începu să cîștige. În jocul acela de hazard și de probabilități, cei din juru-i își făceau socotelile lor. După al patrulea cîștig al bancherului, mizele se îndoiră; al cincilea joc în folosul băncii e un lucru destul de rar. Plopeanu cîștigă însă ș-a cincea oară. La dreapta lui hîrtiile de bancă se adunau clit.

Doctorul Baciu îl privea țintă, stăruitor. Adrian îi răspunse printr-un zîmbet :

— Mai am de bătut de două ori... zile el cu liniște

În jurul mesei, ponții se grăbiră. Mizele sporeau în proporția pierderilor.

Adrian cîștigă senin a șasea oară. Bătu și-a șaptea oară ; și se ridică de la locul lui cu genunchii tremurînd și cu privirea tulbure. Gura i se strîmbă ușor într-un zîmbet. Își vîra banii în buzunar, încercînd să-și stăpînească tremurul degetelor.

Fără a vedea pe nimeni, trecu în salon. Doamna Lazaridi îi ieși înainte purtînd delicat în vîrful degetelor o ceașcă mică de porțelan japonez. El o primi în neștire Sorbi de cîteva ori din ceaiul călduț și răsuflă adînc.

Gazda veni iar lîngă el, întrebîndu-l cu glas dulce

— Domnul Plopeanu dorește poate și-un păhărel de rom ?...

Sorbind licoarea ca-ntr-un fir subțire de flacără Adrian simți că-și vine deplin în fire și-și pipăi buzunările. Zări o clipă pe Mary. Știa că-l așteaptă. Are să-facă o plăcută surpriză. Nu-i nici un rău dacă-și spo-rește, la întîmplare, cîștigul. Cu mîna în buzunar, strîngînd biletele, și cu ochii strălucitori, Adrian trecu iarăș hotărît în odaia jucătorilor.

Cînd ieși, avea un zîmbet de stinjenire, de nedumerire, și-și pipăia fruntea asudată. Își căuta batista și nu înțelegea ce-l întreabă Mary.

— Ce ai, Adrian ? Ai pierdut ?

El își aținti ochii asupra ei, nehotărît.

— Ai pierdut ?

El răspunse încet și obosit :

— Nu. Am dat din cîștig... Cred că nu trebuia să mai joc...

Mary tăcea. Coborîră în stradă. Urcară apoi la dea pe sub tei îmbobociți, prin sara răcoroasă de martie. În

cerul violet ardeau flori de lumină. Prin liniștea văzduhului, peste acoperișurile negre, peste turnuri, începură a suna, din clopotnițele vechi, clopotele de denie. Trezindu-se parcă unele pe altele, tresăreau cînd într-un loc, cînd în altul, cu tonuri felurite și armonioase.

Încremenit în visul lui, Adrian nu le auzi decît cînd Mary îi lăsă braţul. Umblau acuma tăcuți și stingheri pe uliţa tăcută, spre cuibul răposaţilor Slătineni. Întunericul avea ceva viu parcă, vibrînd necontenit și muzical. Și ca o mireasmă fină, amintirea deștepta în sufletele lor întristate serile de primăvară ale copilăriei.

XIII

Cînd și cum a izbucnit catastrofa ?

Între pestriţa și leneșa stradă Lăpușneanu și teatru, între redacţie și mesele de joc ale doamnei Lazaridi, între convoiurile de morţi și spitalele de răniți, subt amenințarea cenușie și neclintită a războiului, lumea din nou Iași își purta înainte, nepăsătoare, jocul ei de fantoșe. Pentru Adrian cercul acesta larg se reducea tot mai mult la sensaţia simplă a pescarului care stă cu ochii neclintiţi la pluta undiţii. Jocul de cărți îl atîța și-l înfrîta tot mai mult. În același timp articolele lui dobîndeau o ascuțime și-o violență tot mai sporită. Mai ales îmbogățiţii războiului, pe care el îi simțea necontenit în preajmă-i îi umpleau sufletul de furtună. Pe aceștia ar fi vrut să-i dărîme cu una din acele lovituri ale norocului a căror credință învia necontenit în sufletul lui.

În una din aceste zile ale primăverii, îndată după sărbătorile Paștilor, la începutul lui april, doctorul Baciu intră cu pas leneș în salonul doamnei Lazaridi. Ferestrele erau deschise, lăsînd să intre aerul cald al amurgului. Lumea adunată avea ceva nehotărît în priviri și-n

gesturi, o încetineală, o melancolie parcă, trecînd prin colțuri și căutîndu-se, în miresmele puternice ale celor dintăi flori, împrăștiate în vase cu forme fantastice. Cu aceeași simțire de moleșeală, cu sufletul apăsat de singurătate, doctorul trecu spre stăpîna casei, îi privi inelele înainte de a-i săruta degetele, și ea rîdea, plăcut mirată de această curiozitate. Pe cînd își sorbea ceaiul, cu înghițituri scurte, asculta întrebările doamnei Lazaridi, și-i răspundea rîzînd cu jumătăți de înțelesuri și cu înțelesuri duble, ca-ntre buni prietini. Jocul acesta plăcea doamnei Lazaridi și ea dovedea în el o ascuțime fără pereche. Înmlădierile ei moi, privirile-i drepte dădeau doctorului o stare specială, ceea ce el numea «antidot împotriva spitalelor» lui.

Cînd se ridică, să intre în odaia de joc, văzu deodată pe Mary. Îl privea fix, cu ochii ei mari. El trecu repede spre dînsa, cu pieptul străbătut de o undă fierbinte. Ea-i strînse mîna, apoi își lăsă brațul moale și doctorul îi pipăia nesimțit mînuța delicată întrebînd-o :

— Ai venit de mult, duduie ? Pînă acuma nu te-am zărit.

Gropița se săpă ușor în obrazul drept, într-un zîmbet :

— Chiar acuma am intrat, doctore, și te căutam pe dumneata. Îmi pare *foarte* bine că te-am găsit.

— Cum se poate, duduie ? Și eu vorbeam cu madam Lazaridi și mă gîndeam la mata...

Ea primi cu plăcere această veste, înclinînd repede capul și privindu-l pe sub sprîncene. Apoi ridică încet către nări floarea de stînjinel pe care o purta în mîna stîngă și-i sorbi prelung mireasma fină.

— Doctore, îi zise ea deodată privindu-l grav, eu te socotesc pe dumneata ca singurul meu prietin...

Baciu se înclină ușor, cu inima bătînd. Vocea ei era domoală și caldă. Rochia neagră de matasă căzînd involt

în cute dese, corsajul deschis de dantelă ca un pain-jeniș de ghiocei, pălăria băiețească pe valul nestăpînit al părului. floarea de stînjinel : doctorul le privi ca printr-un abur, așteptînd.

— Așa-i, doctore, vorbi ea încet ; așa-i că mă pot încrede în dumneata ?

— Ce întrebare ciudată !... răspunse Baciu.

Mary se lăsă pe un scaun, și-l pofti c-un gest să se așeze alături.

— Mai aproape. îi zise ea. Și-i întinse floarea de coloarea înserării. Prietine, adăogi ea și mai încet, păstreaz-o ca amintire de la mine...

Baciu nu înțelegea. Cu privirea fierbinte, într-o mișcare bruscă, se întoarse spre ea, încercînd să vorbească. Dar Mary îl opri, punîndu-i mînuța la gură.

— Nu vorbi. Taci ș-ascultă. Iată despre ce e vorba. Adrian e dincolo, joacă. O să stea neclintit acolo pînă într-un tîrziu. Nu-l tulbura, însă cînd se va scula să plece, întovărășește-l acasă și spune-i, cu toate menajamentele posibile, că eu l-am părăsit.

Doctorul o înfășură într-o privire rătăcită.

— Așa-i că nu-nțelegi ? urmă ea zîmbind și cuprinzîndu-i mîna. Dar e foarte simplu cu toate acestea. Inima mea s-a despărțit de-a lui. Cum s-a făcut asta, nu înțeleg, dar mi-am simțit inima deodată despărțită și întorcîndu-se spre altul. Iar vrei să-ntrebi. De ce ? E o copilărie, e o nebunie. Acestea sînt cuvinte. Dreptul meu este să trăiesc și să fiu fericită. Eu nu pot decît să-mi urmez inima, și inima mă duce în altă parte. Asta voiam să-ți spun. Asta te mîhnește ? De ce ? Nu trebuie să te mîhnească. Va fi o mică criză — și vom rămînea deosebiți, pe drumurile noastre.

— Dar ce s-a întîmplat ? izbuti însfîrșit să geamă doctorul cu ochii crescuți în orbite.

— Nu s-a întîmplat nimic, răspunse ea rîzînd. De ce te sparii ? Acuma, după ce ţi-am sput tot, mă simt foarte liniştită. Ştiu de ce mă priveşti aşa. Vrei să ştii *cine-i ?* Cercetează puţin şi vei înţelege, — nu-i aşa ? La revedere, doctore, şi nu fi supărat...

După tulburarea în care se zbătuse o clipă, acuma rîdea. Se ridică sprintenă, întinse doctorului mîna ca să i-o sărute şi, adunîndu-şi de pe spătarul scaunului mantila neagră, trecu grabnic spre doamna Lazaridi. După un schimb pripit de cîteva cuvinte, se strecură printre musafiri şi ieşi fără a întoarce capul.

Doctorul rămăsese zdrobit, în colţul lui. În juru-i lumea se mişca murmurînd. El parcă nu mai înţelegea unde-i. Sta cu ochii aţintiţi asupra uşii pe unde ieşise Mary şi nu-i venea să creadă ce auzise. Cu toate acestea, aşa era. Mary plecase aşa, deodată, ca o păsărică nepăsătoare.

Acuma doctorul începea să înţeleagâ unele lucruri. Mary poate fusese smulsă de lumea tulbure care o împresura şi o ademenea de la venirea ei în Iaşi. Dar în lumea aceasta căzuse şi Plopeanu. Zi cu zi îşi despărţiseră vieţile, fără să-şi dea samă. Căminul tinereţii lor rămînea pustiu.

Unde a plecat Mary ? La cine ? — La Algiu ? — Bine, dar în cazul acesta, e o adevărată nebunie. Îşi creiază o situaţie imposibilă ! Colonelul Algiu e un om cumpănit şi sigur de sine. Poate încerca cu Mary ceea ce se face obişnuit în lumea de azi : ceasuri tainice şi furişe de amor ascuns, — dar nu-i poate trece prin gînd să răpească soţia unui camarad. Asta i-ar dărîma dintrodată cariera, şi asta nu se face decît la douăzeci de ani. Nu poate fi colonelul Algiu. E cu neputinţă. Cine-i atunci ?

Doctorul Baciu se gîndi deodată că trebuie să vadă pe Mihai Ciumara. Ca să poată lămuri afacerea şi ca să poată sta în ajutorul lui Adrian, [illegible] nevoie de un

prietin. Se ridică de la locul lui, oftînd, și se îndreptă spre odaia de cărți. Zări pe Plopeanu, într-un colț de masă, neclintit și neguros. «Desigur pierde, își zise doctorul. Am vreme să mă duc să caut pe Ciumara. O să-l găsesc tot aici.»

Curioasă întîmplare, cugeta el coborînd scările. El era cel mai bun prietin al ei : începuse a fi între dînșii chiar un început de situație sentimentală : și dintrodată ea trecea pe lîngă dînsul și cădea în brațele unui necunoscut. Îi mărturisea chiar ea asta, zîmbind, — și se ducea fără să mai întoarcă privirile.

O trăsură goală trecu pe lîngă el, prin lumina nehotărîtă a amurgului. C-un glas aspru și enervat o opri. Se zvîrli în ea și porunci birjarului să-l ducă la Jockey-Club. Ciumara însă nu mai era acolo. Plecase de cîteva minute. Se urcă iar în birjă și calul, biciuit, goni pe străzi întunecate, apoi începu a urca în Sărărie. Cînd trăsura se opri, Ciumara era chiar în poarta casei lui. Se pregătea să intre. Întoarse capul, privi pe doctor și înțelese că s-a petrecut ceva.

— Ce este, doctore ? întrebă el. De ce mă privești așa de supărat ?

— Cucoane Mihai, răspunse Baciu, nu mai întreba. Suie repede lîngă mine. Îți spun pe drum. S-a întîmplat lucru mare...

— Atunci, dacă trebuie să merg într-un anume loc, vorbi Ciumara zîmbind, nu-i o veste rea de război. Pot fi încă liniștit, în mijlocul mizeriei. S-a întîmplat ceva ? Cine a murit ?...

Doctorul îi strînse mîna. Îi vorbi încet, cu voce mișcată.

— Trebuie să fim amîndoi lîngă Adrian. Mary a plecat. El încă nu știe.

Ciumara întoarse brusc capul şi-l privi cu ochii lui mici şi apropiaţi. Nu răspunse îndată. Se lăsă în fundul trăsurii, c-o încreţitură răutăcioasă de buze :

— Asta e ? Atunci avem o misiune urîtă şi ingrată, doctore...

Baciu îl privi surprins :

— Atît găseşti dumneata de spus, domnule Ciumara ?

— Dar ce vrei să fac ? Înţeleg că e o nenorocire pentru Adrian. Să nădăjduim că o va suporta uşor.

— Nu te-ntrebi ce face Mary ? Unde s-a dus ? La cine a plecat ?

— Dacă nu sînt eu acela, doctore, lucrul nu mă interesează... Şi din nefericire, nu se poate să fiu eu...

Doctorul tăcu supărat. Ciumara pe de altă parte era şi el neguros, că i se tulburase ticna serii. Stăteau amîndoi alături, fără să se privească, cu ochii aţintiţi în spatele birjarului.

Cînd ajunseră la doamna Lazaridi, doctorul, ca măsură de prevedere, opri trăsura. Urcară alături şi repede treptele. Lumea obişnuită a ceaiului plecase. Salonul era aproape gol. Doamna Lazaridi îi întîmpină cu braţele întinse şi, privindu-i ţintă, vorbi deodată, fără să aştepte a mai fi întrebată :

— Domnul Plopeanu nu mai este aici. Pe dînsul îl căutaţi, nu-i aşa ?

Ciumara şi doctorul se priviră. Doamna Lucreţia Lazaridi zîmbea. Le mai dădu o informaţie :

— Întăi a întrebat de Mary. Firește i-am spus c-a plecat. S-a dus acasă destul de liniştit...

Fără îndoială, doamna Lazaridi ştia totul. Doctorul Baciu, tulburat iarăşi, se pregătea s-o întrebe. Dar acuma tovarăşul lui părea grăbit.

— Hai, doctore, hai, repede... La deal mai avem pe cineva... Noi am uitat pe vară-mea...

Așa era. Baciu uitase pe cucoana Leonora. Salutînd grăbit pe doamna gazdă, coborîră și urcară iar în trăsură.

Calul mergea greu la deal, pe pavajul răsunător de granit. Doctorul îi auzea răsuflarea grea și pripită. Și aștepta, c-o neliniște fierbinte care-i încleșta mărunta-iele, clipa ajungerii.

— Biata Leonoră ! zise încet, într-o vreme, Mihai Ciumara.

Cînd urcară treptele de piatră și intrară pe terasă, simțiră mișcarea în lăuntru. Pe pata luminoasă a feres-trelor trecură umbre. Cineva deschise ușa dinlătuntru. Se auzi glasul subțire al lui Codinuță :

— Vine mama !

Intrară în odaia cucoanei Leonora, unul după altul, cu capetele plecate.

— Vezi că nu-i mama ? zise copilul cu părere de rău. Apoi, rîzînd, întinse palmele către doctor. Baciu îl trase spre el și-l luă în brațe. Ciumara îndreptă o căutătură ascuțită spre cucoana Leonora. Adrian, în picioare, pri-veа neliniștit, întrebînd cu ochii.

— Unde-i Mary ? întrebă el, cu voce joasă, înfrico-șată.

Cucoana Leonora avu o tresărire, într-un strigăt dis-perat, într-o vedenie de automobil zdrobind un trup omenesc :

— I s-a întîmplat ceva ? Ce este ? spuneți !...

Dar cei doi soli tăceau, privindu-i triști. Clătinau ca-petele : nu, nu i s-a întîmplat nimic. Doctorul Baciu să-rută cu ochii în lacrimi buclele bălăi ale copilului.

Atunci toți înțeleseră. Paul, din colțul lui de umbră, ridică fruntea, îngrozit. Adrian se repezise cu strigăte scurte :

— A plecat ? de ce ? cu cine ?... .

Cucoana Leonora, ca încolțită de o fiară, se repezi spre copil, îl smulse din brațele doctorului, și apăsîndu-i fruntea cu palma, îl trecu în odăița de-alături, cu grumazul adînc încovoiat.

— A plecat ? strigă Adrian, zguduind pe doctor.

— A plecat... răspunse doctorul, și nu găsea nici cuvinte, nici gesturi de mîngîiere.

Plopeanu duse mîna la ochi. ca și cum l-ar fi orbit deodată o flacără.

Foarte tîrziu, după miezul nopții, socoti doctorul criza trecută. Izbucnirile de mînie ale lui Plopeanu conteniră. C-un zîmbet strîmb și stins, rușinat, parc-ar fi ieșit din pielea unui animal, întrebă numai într-un răstimp :

— Cine-i ? Vreau numaidecît să știu cine-i. S-a dus. Mi-am smuls-o din inimă. S-a isprăvit tot. Dar vreau să știu cu cine s-a dus !...

Avea o voce trudită și joasă. Începu să se plimbe încet prin odaie. Cucoana Eleonora, dreaptă și fără somn în colțul ei, îl privea cu ochii rotunjiți și pierduți într-un gînd nestrămutat.

— Cum putem afla noi asta, doctore ? vorbi Adrian oprindu-se. Gîndul acesta nu-mi iese din minte...

— Mai ai nevoie să știi ? îi răspunse liniștit Ciumara. Dac-ai izbutit să te smulgi din mizeria asta, cred că e destul. Dacă te mai interesează, o să afli...

— Așa este... răspunse Plopeanu, încet, așa este... Lucrul principal e că nu m-a doborît... Viața mea are un rost ș-un scop și fără ea... Mîni e duminică, n-am de lucru cu Algiu. O să mă duc la redacție să-mi scriu articolul de luni. Trebuie să mă vadă toată lumea la locul meu... Nu-i așa ?

— Eu nu pot decît să-ți strîng mîna, dragul meu, răspunse Ciumara. Sînt bucuros c-a trecut furtuna. Îmi dai

voie însă să nu te părăsesc... Asta cere și mama ta, pentru puiul de-alături, care doarme și nu știe nimic...

Cucoana Leonora își întoarse încet capul spre Ciumara c-o adîncă durere în priviri. Și-i mulțămi mută, c-o ușoară coborîre a ploapelor.

Adrian își începu iar plimbarea de la ușă la sobă, și-ndărăt. Din cînd în cînd îi apărea pe față zîmbetul strîmb și stîns.

XIV

Dimineața, către ora opt, o trăsură goală se opri lîngă terasă. Birjarul, muscal spîn și deșirat, în haină lungă de catifea neagră, cu biciul într-o mînă și cu șapca în alta, sui treptele. Doctorul Baciu deschise ușa și ieși pe terasă :

— Ce este, *gospodin* ? întrebă el, căscînd obosit.

— Cuconaș doctor, eu cunosc pe mata... răspunse muscalul c-o voce subțire. M-a trimes cuconița Lazaridi... știți mata... Zice că trebuie să veniți numaidecît pînă la dumneaei...

— Îndată, răspunse doctorul, scurt, numai să-mi iau chipiul și mantaua...

În picioare, întors spre el, Adrian îl ațintea cu ochi întrebători.

— Mă-ntorc îndată... zise doctorul. Mă chiamă doamna Lazaridi... Poate să aflu ceva...

— Te chiamă pentru asta... îi zise liniștit Adrian, înălțînd obrazu-i palid și obosit. Nu pricep ce poate fi, dar e bineînțeles, doctore, că între mine și ea totul s-a sfîrșit...

Doctorul ieși. Pe cînd trăsura îl ducea repede la vale, se gîndea că, însfîrșit, curiozitatea îi va fi alinată. Madam

Lazaridi are să-i lămurească totul. — Pe de altă parte bine că s-a petrecut totul normal. Adrian a suportat destul de bine lovitura, se gîndea el, zîmbind sceptic. Inima omenească e destul de elastică...

Doamna Lucreţia Lazaridi îl pîndea. Îi ieşi înainte frîngîndu-şi mînile, într-un kimono larg şi unduios de matasă liliachie. Îl pofti într-un jîlţ, se aşează în faţa lui, şi aproape plîngea.

— Vai, doctore, ce copilărie, şi ce nenorocire !... Închipuieşte-ţi că sărmana noastră prietenă s-a întoîrs...

Doctorul o privi uimit. Nu înţelegea nimic.

— Aşa-i, lucrul pare de neînţeles... Nici eu nu m-am gîndit asară, în primul moment, ce se poate întîmpla. Pe urmă Mary nu mi-a spus că părăseşte brusc pe Adrian, fără ştirea celuilalt...

— Cine-i celălalt ? întrebă doctorul, coborînd ochii.

— Nu ştiai ? Nu ţi-a spus ? N-ai înţeles ? E colonelul Algiu.

— Atunci am priceput totul... răspunse Baciu oftînd şi răsturnîndu-se în scaunul lui. Biata fată !

— Într-adevăr, Mary, săraca, e singură de compătimit... începu iar doamna Lazaridi. Astă-noapte m-am trezit cu ea... Ce este, drăguţa mea ? Ştii cum plîngea ? Mă îmbrăţişa plîngînd şi nu putea vorbi. Şi-mi explica. Ea e fată cinstită... A înţeles că o dragoste nouă, aşa dintrodată, o dragoste pasionată cere să urmeze pe cel pe care-l iubeşte... El o implora să vie la el. Ea s-a dus. Dar el înţelegea să-i ceară o simplă întîlnire... Nu se poate să rămîie la dînsul, cu nici un preţ nu se poate. Ce scandal ! Cariera lui, datoria lui... Într-adevăr, dragă doctore, o biată femeie nu se gîndeşte niciodată la asemenea lucruri... Sărăcuţa ! ce facem noi acuma ?...

Doctorul îşi aprinse o ţigară, şi aşează cu luare-aminte chibritul în scrumelniţă.

— Madam Lazaridi, răspunse el cu liniște, cred, — deocamdată cel puțin, — că nu este nimic de făcut...

— Ce înțelegi dumneata prin »deocamdată« ?...

— Drept să spun, doamnă, nu înțeleg mare lucru... E o vorbă ca oricare alta

— Așa este... susură cu ochii pe jumătate închiși doamna Lazaridi. Sînt imprudențe care se plătesc foarte scump.

Amîndoi tăcură, urmărind fumul liniștit al țigării. Doctorul întrebă încet într-un răstimp :

— Ce face ?

— Doarme, șopti doamna Lazaridi. E zdrobită de emoție și oboseală...

Doctorul Baciu se ridică, încercînd să zîmbească. Sărută. înclinîndu-se adînc, mîna doamnei Lazaridi și ieși, împovărat de o nespusă tristeță.

Adrian ascultă lămuririle complicate și chibzuite ale doctorului, fără să clipească. »Algiu« ? se întreba el singur, parcă nu cu prea mare uimire. A fost Algiu ? De mult ar fi trebuit să înțeleg asta. Dar de ce el ? Cu ce-a sedus-o ? Cu cărțile lui legate-n marochin ?...» Se gîndea cum de-a lăsat de la o vreme să cadă în el bănuielile, ca niște plumbi într-o apă adormită.

— Trebuia să-nțeleg, doctore, îngînă el, cu zîmbetu-i strîmb... Acuma uite ce situație curioasă... Nu-i așa ? E o situație foarte curioasă, doctore... Dumneata ce spui, unchiule ?... Pentru toți s-a creat o situație curioasă, — s-ar putea zice fără deslegare...

— De ce ? vorbi cu seriozitate Ciumara. În unele privinți se poate face rînduială... Un om de onoare poate găsi o soluție mijlocie...

Adrian avu un ușor rîs răutăcios :

— Crezi dumneata, unchiule, că soluțiile mijlocii înșală lumea ? Interesant este că toată lumea știe, — nu-i

așa ? Și interesant mai este că eu sînt tipul care a pornit în *Straja* lupta împotriva disoluției și ticăloșiei... Lumea într-adevăr poate petrece douăzeci și patru de ceasuri. Asta mă jignește mai mult decît orice. Altfel, cred că mă simt destul de liniștit... Nu mă mai duc la redacție. O să-mi scriu articolul acasă. Am nevoie de liniște...

— Atunci, vorbi iar Ciumara, mă autorizezi să încep, împreună cu doctorul, demersurile pe care le vom socoti trebuitoare ?

— Fără îndoială...

Părea liniștit. Ciumara și doctorul ieșiră cu pas liniștit din casa Slătinenilor, vorbind despre ciudățenia împrejurărilor vieții.

— Iată doi oameni care puteau fi fericiți, spunea doctorul. Și cu toate acestea sînt grozav de nefericiți. Ce va face Plopeanu ?

— Inima se vindecă, răspunse Ciumara.

— Dar ea ?...

— Ea poate ieși iar în lume, strălucind mai frumos, ca luna după eclipsă... Pot să-ți spun, *mon cher ami*, că o s-o întîlnim iar, s-ai să fii destul de laș ca să-i faci din nou curte...

Doctorul oftă, fără să răspundă

XV

Adrian părea liniștit, și se așeză la birou, ca să-și scrie articolul. Dar nu-l începu. Lăsă condeiul, și rămase privind pe fereastra deschisă, în livadă, spre un cireș bătrîn care înflorise deodată peste noapte. Părea îmbrăcat într-o horbotă luminoasă. În fund spre pădurice, în tufișuri dese de lemn-cînesc și lilieci, viers de privighetoare tresărea din cînd în cînd, sonor. Mai departe, peste vîr-

furi înmugurite, într-o pace neclintită, se înălța cerul curat.

Plopeanu simți pe cucoana Leonora lîngă el. Ridică ochii și-i zîmbi cu mîhnire. Îi luă mîna dreaptă și i-o sărută prelung. Cu stînga ea-l mîngîia pe frunte și-l privea c-o milă nesfîrșită.

— Unde-i Codinuță ? întrebă el.

— E cu Avram. Mă duc să ți-l aduc.

O clipă după ce ieși cucoana Leonora, intră Paul. Adrian îl primi cu brațele deschise. Mezinul își plecă fruntea pe umărul lui.

— Ce este, Titelule ?...

Paul ridică fruntea, fără să privească pe frate-său. Glasul îi tremura în lacrimi...

— Iartă-mă, *bie* !... zise el cu pornire.

— De ce ?

— *Bie*, eu nu te pot mîngîia în nenorocirea ta.. Am stat ca de ghiață lîngă tine și te-am privit zbătîndu-te. Căci și eu sînt tot așa de otrăvit ca și tine...

— Ce vrei să spui, Titelule ?...

— Vreau să spun, Adrian, dar nu pot... De cîteva zile vreau să mă mărturisesc, și nu pot...

Adrian zîmbi cu amărăciune.

— Ce este ? Te-a înșelat și pe tine ?

— Nu, asta nu se poate chema înșelăciune.. Mă simțesc întinat și murdărit. După bănuielile mele, am urmărit-o ș-am aflat.. Vai, ce-am aflat, *bie* !...

Gîfîind sub năvala suspinelor, fără a îndrăzni să privească înainte-i, Paul încerca să lămurească.

Ființa delicată, la picioarele căreia se aruncase el, mai avea prietini. Și cînd el înțelesese asta, ea-i cerea, zîmbind și îmbrățișîndu-l, să fie cuminte... Ședințele de dragoste sînt mai interesante în trei... «Iată ce-mi cerea și unde m-a coborît.»

Băiatul începu deodată a plînge și se zvîrli la pieptul fratelui său, gemînd :

— Iartă-mă, Adrian, iartă-mă...

În nenorocirea lui, Plopeanu își simți sufletul bîntuit ca de un vînt înghețat. Strîngîndu-și fălcile ca să le sfarme, se silea să mîngîie pe mezin :

— De ce să te iert, Titelule ? Tu ai fost mai vrednic decît mine... căci te poți ridica deasupra...

Rămaseră așa îmbrățișați. Adrian privea, peste umărul fratelui său, un punct neclintit și negru.

— Acuma ce facem ? întrebă Paul, potolindu-se și trăgîndu-se îndărăt.

— Cine ? Tu ? (Paul clătină din cap.) Eu ? Eu am să mă liniștesc ; are să-mi treacă... Cînd ești hotărît, liniștea poate veni ușor și dintrodată.

După ce cucoana Leonora aduse copilul, Adrian își aprinse o țigară. Trecu în odaia lui ; și ieși cu mantaua între umeri. Scoborî terasa și se plimbă liniștit de cîteva ori în jurul rondurilor de pansele nouă, de curînd răsădite. Pe urmă trecu la vale, spre cireșul înflorit.

Cucoana Leonora rămase la fereastra deschisă, între băiat și nepoțel, privind pe Adrian cum coboară încet, cu grumazul încovoiat. Ziua aceea luminoasă de primăvară i se părea așa de tristă ! Era o primăvară tragică a unei lumi nouă, cu totul deosebită de vechea și liniștita ei lume de altădată.

— Săracii copii !... gemu ea deodată, cu voce înăbușită. Și lacrimile începură a-i curge încet și fără oprire în lungul obrajilor veștezi.

În colțul lui, lîngă apriga sfîșiere care însfîrșit izbutea să se reverse, Paul se ghemuise, înfricoșat. Se simțea și el cuprins în această durere fără nume. Codinuță privea nedumerit la bătrînă cu ochii lui limpezi. El niciodată nu văzuse pe bunicuța plîngînd. Copilul înțelegea că-n juru-i se petrece ceva grav, dar nu-ndrăz-

nea să-ntrebe. În căpușoru-i cuminte își făcea planul să ceară deslușiri de la Rozi și moș Avram. Ei totdeauna știau orișice.

Întinse mînuța spre fruntea bătrînei, încercînd s-o mîngîie :

— Bunicuță, vorbi el, așa-i că-n lume-i primăvară ?

— Da, puiule, primăvară... răspunse cucoana Leonora, și-n ochii ei tulburi și plini de lacrimi se zugrăvea cireșul înflorit, ca-n anii fericiți de odinioară.

În ziua luminoasă, plină de zgomotele ușoare și uniforme ale împrejurimilor, de la fereastra deschisă, ei n-auziră împușcătura : o lovitură de pistol, seacă și uscată, parcă s-ar fi rupt un vreasc... Văzură însă într-o vreme pe moș Avram sosind cu aeru-i de mîhnire lîngă terasă. Li se părea ciudat că gîfîie și ridică ochii cu albul mărit spre fereastra deschisă.

— Ce este, Avrame ? întrebă cucoana Leonora. Unde-i domnu Adrian ?

— Sărut mîna, cuconiță, zise el nehotărît... Domnu locotenent îi dincolo de cireș, mai la vale... Dumneavoastră n-ați auzit ?... Eu nu-nțeleg de ce și-a ridicat viața... Am tras mantaua peste el, și-am venit să vă spun...

Și sta cu gura căscată, întors puțin spre livadă, pe cînd un țipăt prelung tresărea sus în odăi, și fereastra deschisă rămînea singură, neagră și pustie.

OAMENI DIN LUNĂ

1923

Familia Bălteanu a intrat în casa cea nouă din strada Muzelor cu doi ani înaintea războiului. S-a împlinit astfel un ideal către care de mult năzuia și pentru care de mult lupta, c-un arsenal întreg de arme feminine, doamna Bălteanu. De altminteri nu se împotrivise nici domnul Bălteanu, căci profesia lui cerea o fațadă ș-un lustru deosebit, însă el era o fire mai domoală decît soția sa. Catastrofa războiului le-a adus prea destule suferinți : lipsă de lemne în iarna cea aspră din 1917, lipsă de alimente ; în schimb abundență de refugiați și de molime. Multă vreme, după ce s-a încheiat războiul și șuvoaiele tulburi s-au retras, doamna Bălteanu avea încă visuri urîte noaptea, iar ziua recapitula dezastrele pe care le-au pricinuit refugiații bucureșteni în cele patru odăi invadate. Mobilă nouă, lenjerie, tacîmuri, toate suferiseră un tratament barbar. Numai oftînd și cu obrazul oțărît putea cugeta la asemenea împrejurări.

Dar toate ale lumii și vieții sînt trecătoare, cum așa de drept și de cuminte observa domnul Bălteanu. Trecuse și războiul cu toate ale lui. În scurt timp evenimente mari se perindaseră, ca-ntr-un film de cinematograf. Erau

acum în primăvara anului 1921 ; şi de multe ori, la masa de sară, lui domnul Bălteanu îi plăcea să discute însemnate chestii politice cu copiii. Aceşti copii erau acuma oameni mari : Emi intrase în universitate şi Traian de şase luni îşi luase licenţa în drept. Realizarea idealului naţional, «România mare», pacea europeană, viitorul nostru de aur, erau chestii asupra cărora stăruiau cu entuziasm. Doamna Bălteanu se încălzea şi ea o clipă în atmosfera acestor fiinţi iubite ; apoi, cu destul tact, luneca la altă ordine de idei şi aducea pe tapet afaceri mai serioase, afacerile lor curente. Aceste afaceri ea le numea duşmani. Şi cu aceşti duşmani încă nu încheiaseră pace.

Suferinţa acestei vrednice familii izvora din chiar bucuria ei, adică din dobîndirea acelei frumoase case, pentru care mulţi muritori îi invidiau. Domnul Bălteanu era advocat ; şi-n advocatură onorariile serioase nu se depun decît pe un birou elegant, într-o cameră mare şi luxoasă. O intrare cu cinci trepte de piatră, o faţadă impunătoare, o sonerie lîngă o mică tablă cu litere de aur : «*Iancu Bălteanu, advocat*» ; o uşă naltă cu geamuri mate ; o slujnicuţă frumuşică cu şorţ alb ; două vase cu plante exotice în antret, — iată lucruri care impun oamenilor de afaceri cu procese, şi în faţa cărora gospodarii de la ţară rămîn cu gura căscată. În biroul cu parchet lucios, c-un covor mare vişiniu în mijloc, cu fotolii largi de piele castanie, cu draperii la ferestrele arcate, domnul Iancu Bălteanu se simţea fără îndoială mai stăpîn pe sine şi mai important decît într-o biată căsuţă de mahala. Cînd se scula de la masa largă, plină de teancuri de dosare şi de tomuri de legi ; cînd deschidea unul din dulapurile cu cărţi şi nu găsea ce căuta, şi deschidea alt dulap şi găsea încă un volum gros de legi şi jurisprudenţe, clientul îşi putea face *in petto* reflexia că afacerea lui intră pe mîni bune. Un advocat care are asemenea casă şi asemenea birou cîştigă fără îndoială bani mulţi. Are deci procese

pe care le duce la bun sfîrșit. E bine cu judecătorii... și cu cei mari ai lumii. Merită deci să-l și plătești mai bine.

Viziunea acestor lucruri doamna Bălteanu de mult o avusese. Casa, biroul, fațada, grilajul grădiniții se statorniciseră cu ani în urmă în imaginația sa, și an cu an se fixaseră tot mai îndărătnic, pînă ce deveniseră o obsesie. Ideea doamnei Bălteanu avea o valoare deosebită și pentru alte motive. Domnișoara Ema creștea și viitorul ei trecea tot prin casa aceasta care-i punea în rînd cu lumea și care, în definitiv, era o zestre serioasă. Ciocănit neconținut, ani și ani, domnul Bălteanu și-a însușit însfîrșit această aspirație de geniu. Cînd a început tratativele pentru cumpărarea proprietății din strada Muzeelor, era aproape încredințat că a impus și împlinește o veche hotărîre proprie. Paternitatea ideii și-a însușit-o deplin cînd a fost vorba de miza în scenă a camerei principale. Domnul Bălteanu atunci și-a amintit de un birou al unui advocat celebru, la care făcuse ucenicie în vremea anilor săi de universitate. Așa de impresionat fusese de acel «post de artilerie în poziție dominantă», cum îl poreclise odinioară bătrînul general Iarca, încît a respins energic una după alta toate propunerile doamnei Bălteanu. Și postul de artilerie a fost instalat după modelul bunului și răposatului său maistru.

Cedînd, doamna Bălteanu, și de data asta, ca-n multe alte împrejurări, a dat dovadă de un deosebit tact. Căci proprietatea fusese cu destule greutăți dobîndită și, la facerea actului, advocatul fusese nevoit să împrumute bani. Împrumutul îl transformă după aceea într-o ipotecă de primul rang, la care însă îndată trebui să adaoge alta de rangul al doilea, cînd sosi scadența mobilelor. E adevărat că în urmă a izbutit să facă un aranjament cu «Creditul funciar urban»: totuși datoria împuținată crescu îndată ca un bulgăre de omăt cînd începură reparații și amenajări absolut trebuitoare, cînd plantară grădinița din față și înălțară grilajul de fier, cînd doamna

Bălteanu, printr-o luptă eroică, adăogi la toate aceste și trusoul domnișoarei Emi. Advocatul Bălteanu avea, în 1921, datorii de peste două sute de mii de lei, la care amenințau să se suprapuie dobînzi neliniștitoare. Pentru interese de politică internă doamna Bălteanu deci aproape uitase sub care frunte avusese loc fenomenul de incubație al ideii geniale.

Această importantă și dureroasă chestie financiară, precum și alte chestii de aceeași natură, pe care advocatul le simțea în ochii și-n capetele soției și fiicei sale de cum se arătaseră cele dintăi zile de primăvară, îl făceau tăcut și irascibil. «Bani, bani și iar bani, își zicea el. Asta nu-i deviza unui împărat, ci a unei soții, mai cu samă cînd lîngă dînsa stă ș-o domnișoară de măritat.»

Iancu Bălteanu era ieșan de baștină, născut în Sărărie, la 1869, april 18. Școlile le străbătuse cam cu greutate, din pricină că era puțintel înclinat spre lene. «Mie mi-a plăcut totdeauna să dorm bine și să mînînc ceva bun», mărturisea ș-acum el, c-un zîmbet de îngăduință pentru aceste ușoare și trecătoare scăderi. Totuși în universitate s-a distins. A trecut bine examenele, s-a bucurat de lauda profesorilor ș-a scris o teză de licență care a făcut oarecare zgomot în 1894 : *Despre căutarea paternității*. Fusese fără îndoială influențat în alcătuirea acestei lucrări de idei nouă socialiste. Acuma rîdea, amintind aceste rătăciri ale tinereții. Trei ani a stat în magistratură : substitut de procuror, apoi, ca advocat, a izbutit încet-încet să-și facă un nume. Era temut de confrați nu atît pentru logica-i strînsă, cît pentru finețile și chițibușurile profesionale și amănuntele de procedură, incidentele și toate resursele meseriei. Era un om nalt și voinic, fără să fie prea gras. În primăvara aceasta se hotărîse să asculte sfatul bărbierului și-și răsese cotletele. Își lăsase numai mustățile cărunte bine răsucite. Cu privirea-i cenușie francă și veselă, cu obrajii rumeni și cu buzele-i cărnoase de om totdeauna cu apetit, trecea simpatic prin-

tre amici și demn printre adversari. Pentru prietini avea totdeauna, într-un colț din sala pașilor pierduți, o glumă ori o anecdotă picantă. Cu clienții avea un fel de-a se purta cu totul distins și european, gesticulînd cu mîna înmănușată și cu servieta sub brațul stîng. Era un om simpatic, de aceea s-ar fi cuvenit să răzbată în politică, dar în această latură a activității sale domnul Bălteanu n-a prea avut noroc. Treisprezece ani, începînd de la 1894, a fost soldat devotat al partidului conservator, primind să sprijine din cînd în cînd, în vremea guvernărilor amice, interesele statului în procese destul de grele. După ce s-a însurat, în 1900, doamna Bălteanu a început a-i sugera oarecare schimbări. El însă a rămas statornic. Dar la 1907, înțelegînd mersul vremurilor, văzînd tulburările agrare și schimbarea bruscă de regim, a trecut la liberali. A adus servicii însemnate noilor prietini, a vorbit în întruniri, a sprijinit candidaturi, dar n-a înțeles să fie răsplătit cu o situație meschină de ajutor de primar al orașului. La urma urmei interesele lui profesionale sufereau din pricina politicii militante. S-a hotărît din epoca aceea să stea într-o rezervă cuminte, bazîndu-se mai mult pe legături și servicii personale. Temperament de politician vedea că n-are. Atunci de ce nu s-ar fi ocupat de interesele lui curate și de viitorul copiilor ? În epoca aceasta bugetul gospodăriei prindea a fi apăsător, concurența profesională mai aspră. Ideea doamnei Bălteanu, de a se instala potrivit cu vremurile, îl cuceri. Folosind toate prietiniile și simpatiile de care dispunea, văzu că-i mai bine să fie un om cuminte, care-și vede de interese. Politica, la urma urmei, nu-i și ea o carieră ? Își închipuie că n-a avut talent pentru așa ceva. Dac-ar fi vorba de politică reală, de idealuri, — da. Dar la noi politica nu înseamnă nici idealuri, nici programe. «Ce bine ar fi, zicea deseori domnul Bălteanu, să se înjghebe un partid al oamenilor independenți, și mai ales al oamenilor de-treabă !» Neavînd deci ce găsi în politică, neavînd nici în

clin nici în mînec cu alte preocupări fie morale și religioase, fie artistice, necrezînd nici în Dumnezeu, nici în dracul — și în privința asta își recunoștea nu numai independența de cugetare, ci și seriozitatea, — se mulțămea să fie un om detreabă, un prietin cinstit, un soț credincios.

Din toate ale vieții, la urma urmei, dacă nu vei căuta să te folosești de cele bune și gustoase, și de cele agreabile și odihnitoare, ești un prost, ca să spunem cuvîntul adevărat. Domnul Iancu Bălteanu se putea lăuda că la el se mînîncă bine și că în cămările lui se găsesc totdeauna cîteva sticle de vin minunat. În privința murăturilor, a conservelor și a vișinatei, doamna Bălteanu era vrednică de renumele celor mai vestite cucoane gospodine din trecut. Așa încît cumințenia și străduințile îl duseseră pe domnul Bălteanu la acest sfîrșit, după ce trecuse de jumătatea vieții : mîncare bună și vin bun, într-un ceas de tihnă.

Deodată însă izbucni vulcanul războiului și lumea se cutremură pînă în afunduri. Suferința fu un creditor sever, care bătu la toate ușile. Din anii aceștia teribili domnul Iancu Bălteanu ieși cu încredințarea că ar fi fost mai bine ca această epocă glorioasă să fie hărăzită altei generații. Datoriile sporiră, dobînzile crescură, tihna-i fu tulburată, oameni străini se instalară în căminul lui ; camara-i era săracă, trebui să se mulțămească c-o pîne neagră și cu mîncarea unui om de rînd. Ba, ca să dobîndească niște provizii ridicole, trebuia să recurgă la intervenții, la protecții, și să facă coadă, între oameni zdrențăroși, la magherniți de lemn. La urma urmei, toate fiind trecătoare, a ieșit sănătos și din război, cu ce năcazuri și umilinți nu trebuia însă să-l întrebi, căci era un om mîndru și n-ar fi răspuns. Celui ce voia s-asculte îi arăta că și-a făcut toată datoria : a suferit ; și și-a trimes și băiatul la un spital, să facă serviciu de cercetaș. Toate erau bune, trecutul începea să se înseneze și să se

poetizeze în amintire : «idealul național» era îndeplinit și el se arăta fericit pentru asta la orice prilej ; năcazurile publice însă îi sporeau pe cele personale, îl supărau, îl hărțuiau din ce în ce mai mult. La urma urmei de *bolșevism*, spectru la modă, nu prea se înfricoșa domnul Bălteanu. Natura lui optimistă se împotrivea profețiilor catastrofale. Mai mult îl tulburau și-l indignau indolența și apatia generală, politica de meschinării și demagogia — și corupția, putreziciunea corupției de sus pînă jos. Toți își vîră mîna pînă-n cot în banul public. Funcționari săraci au ieșit din război oameni cu stare. Ofițeri cu datorii au acuma case cu patru etaje. La căile ferate, la prefecturi, la ministere, afaceri și iar afaceri, cu furnituri, cu permise de export și import. De sus și pînă jos, necinste și jaf. Și negustorii și speculanții opereazâ ca-n codru. Țăranii s-au învățat și ei să ceară scump. E un haos din care nu se știe cum avem să ieșim. Dar mai cu samă funcționari, colegi, negustori, oameni cunoscuți pe care-i vedea acuma îmbogățiți din afaceri, — exemplarele acestea mai de aproape îl exasperau. Foarte deseori, din pricina asta, acuma după război, își ieșea din fire, și, fără să facă personalități, tăia în carne vie, cum se exprima el, și sublinia că se simte mîndru de a face parte dintre puținii oameni onești din țară. Asta la urma urmei e o nobleță. Ascultîndu-l o dată cum vorbea cu aprindere într-un cerc de prietini, la tribunal, doctorul Chiricâ, omul cel mititel și nervos, omul cu glumele și epigramele, a stecurat un mic aforism veninos.

— Multe femei, zicea el cu vocea-i tainică, se laudă cu virtutea lor, și într-adevăr n-au păcătuit, dar numai pentru că încă n-au fost ispitite...

— Cu toate acestea, doctore, a replicat domnul Bălteanu, eu astăzi nu mai împart pe oameni în inteligenți și proști, ci în necinstiți și onești. Nu mai recunosc decît cinstea, și nu mă închin decît ei !

Doctorul Chiricâ zîmbea cu răutate.

— Desigur, a vorbit el iar, eşti un om onest. Eu însă, care am văzut căzînd atîtea cetăţi tari pe fronturile de luptă, am cuvinte să cred că numai inteligenţa este inexpugnabilă. Ea rămîne inteligenţă în orice împrejurare, pe cînd femeia mea e virtuoasă numai pînă ce demonul îi surpă virtutea.

Domnul Iancu Bălteanu a rîs cu plăcere, căci la urma urmei şi-n ţara noastră cele mai importante discuţii tot printr-o glumă se isprăvesc. Printr-o glumă şi printr-un păhărel. Luînd cîte-un aperitiv în Piaţa Unirii, la *Azuga*, domnul Iancu Bălteanu a regretat lipsa unei opinii publice, a unor gazete care să ştie a face lumină, a regretat lipsa oamenilor pricepuţi la cîrma statului, şi a propus cîteva măsuri de îndreptare, aşa de simple, cu atîta bun simţ, încît discuţia, aprofundîndu-se, se putea vedea lesne că posibilităţi de îndreptare sînt, oameni sînt, numai reaua voinţă, afacerile, ticăloşiile şi politica poartă vina cea fără de iertare. «Un partid al oamenilor de treabă», a fost moţiunea pe care a votat-o acest mic parlament improvizat.

Ducîndu-se singur spre casă, Iancu Bălteanu se gîndea că, la urma urmei, şi rasa are un rol în asemenea chestii. Un om din neam bun e alcătuit dintr-un material mai rezistent, orice s-ar zice. Tatăl său, bătrînul Nicu Bălteanu, a fost treizeci de ani funcţionar la primărie şi a murit sărac. Dar i-a lăsat moştenire legenda că Băltenii se trag dintr-o familie de boieri şi că bunelul, Iancu, a fost căminar subt Ion Sandu Sturza-Voievod.

Acest lucru îl preţuia foarte mult şi doamna Bălteanu ; oricăror alţi Bălteni străini ea le contesta origina boierească. Cu toate acestea, doamna Bălteanu nu se trăgea din neam de boieri. E adevărat că adusese în căsnicie cincizeci de mii de lei, dar tatăl ei, Ghiţă Samson, fusese un om de care ea vorbea rar.

Răposatul Ghiţă Samson îşi făcuse într-o vreme o deosebită faimă din pricina unui proces. Ca vechil al lui

Năstase Boian, pe moșiile Coropceni și Mîndrești, îngrijise de afacerile boierului și mai ales de ale sale vreme de doisprezece ani. Năstase Boian era un om bolnav care-și petrecea mai toată vremea la Davos și Riviera. Venea în țară numai o dată pe an, în mai, ca să treacă în fuga cailor pe la moșii și să reguleze chestiile bănești. Àvea asupra Coropcenilor și Mîndreștilor datorii grele, și din an în an găsea tot mai anevoie bani pentru străinătate, cu ajutorul lui Neculai Mavronomu, vechi advocat al său. Cînd veni vremea lichidării, Mavronomu și Samson erau deplin înțeleși. Și unul și altul puseseră destul la o parte din afacerile lui Boian, din împrumuturi, din vînzarea recoltelor, din operațiile învoielilor agricole. Cumpărară ei moșiile pe numele unui om de paie al lor, Pascal Botezatu. Acest om, mărunt și umilit și cu ochii totdeauna în pămînt, înțelegea să găsească și el o comoară ; și cînd tovărășia Samson & Mavronomu se înfățișă ca să ia în stăpînire moșiile, el o primi c-o mirare mare, neînțelegînd-o ce poftește. Actele de cumpărare erau pe numele lui, moșiile deci nu puteau fi ale altuia. A urmat un proces lung, în care s-au dezvăluit lucruri urîte. Mavronomu, vechi om politic și vulpe vicleană, a găsit mijlocul să-și ieie partea înțelegîndu-se cu Pascal Botezatu, jertfind pe Ghiță Samson și grămădind asupră-i tot ponosul. Așa încît din procesul acesta lung, care s-a isprăvit în 1899, fostul vechil a ieșit mofluz, gîrbov și îmbătrînit cu zece ani. A pierdut tot ce cîștigase în ani de străduinți. Numai zestrea fetei, printr-o întîmplare fericită, fusese asigurată într-o ipotecă. Maria Samson putu deveni doamna Bălteanu. Doi ani avu nemulțămirea să mai vadă în preajma ei pe bătrînul Samson, aproape nevolnic și căzut la patima beției. Apoi bătrînul, ca și cum și-ar fi înțeles cea din urmă datorie, trecu într-o lume mai bună. Doamna Maria Bălteanu simți o mare ușurare. Dar cum toate se uită și adevărul urmează de multe ori nevoile și patimile oamenilor, doamna Băl-

teanu putu, după ani, să vorbească despre tatăl ei c-o lacrimă de pietate. Pe maică-sa o pierduse pe cînd era o copilită — și numai ca printr-un abur o vedea în amintire, frumoasă ca o sfîntă. Pentru oamenii care nu cunoșteau trecutul, Ghiță Samson fusese deci un om rar, care-și sacrificase viața pentru singura-i odraslă, ceea ce era adevărat. Copilăria ei avusese zile de aur, mai ales în cei trei ani de pension, petrecuți la doamna Lemaître, cu profesori de piano, desen și dans. A ieșit din pension ca să se mărite. Frumusețea ei, în acei ani destul de depărtați, era cunoscută în Iași. La teatru, cînd se arăta în stal, toată lumea întorcea ochii spre ea. Asta o bucura fără s-o facă să-și piardă capul. Îi plăcea să se îmbrace bine, să facă și să primească vizite, dar «prostiile» le disprețuia. Avea un bărbat bun și destul de blajin, copiii îi umpleau viața. Relațiile pe care le avea erau alese.

Izbutise să întrerupă orice legături cu neamul Samsonești lor : toți erau oameni neînsemnați, funcționărași prin tîrgușoare și sate, învățători ; ba unul era chiar psalt a o biserică din Folticeni. Un singur om din toată liota aceasta avea o situație mai deosebită : un văr, feciorul unei surori a mamei sale, cucoana Verona, măritată de-Hill, cu zeci de ani înapoi, după un profesor de latină, pribeag venit din Bucovina. Il chema Iosif Bărbat și se statornicise în București, de unde, pînă la moarte, a dat numai de trei sau patru ori semne de viață. Cînd a murit, a lăsat o proprietate, niște case, aproape de centrul Capitalei, și un băiat, Eudoxiu. Casele, cu destule datorii, au rămas în sama bătrînei. Venitul lor îi era îndestulător pentru traiu-i simplu. Eudoxiu Bărbat era un om ciudat care trăia singuratic din cariera-i de profesor și plătea mamei lui chirie pentru odăile pe care le locuia. Acuma avea șaizeci de ani trecuți, era pensionar, cu năravuri și ciudățenii, și soții Bălteanu îl văzuseră de două ori numai : o dată la expoziția din 1906 și a doua oară cu pri-

lejul unui proces la Casație. Era un fel de urs de la care omul trebuia să scoată vorba cu cleștele. Se zicea că-i învățat : publica articole prin reviste, dar asta nu-l putea face nici simpatic, nici prietin. În ajunul războiului bătrîna Verona muri, și feciorul, la sfîrșitul vieții, deveni proprietar fără voie. Îndată după război însă valoarea caselor crescu așa de tare, încît proprietatea lui Eudoxiu Bărbat prețuia acum sute de mii, ori chiar un milion, — cine putea ști ? Din lună în lună prețurile făceau acrobație ascendentă. Pentru aceste pricini doamna Maria Bălteanu pomenea, între neamuri, pe acel Eudoxiu, «din partea mamei», om bogat, «însă un animal foarte ciudat». Dinspre partea astălaltă, spița Băltenilor era cu o deosebită complezență detailată mai ales în zilele cînd domnia sa primea vizite în salonul cel nou, grenat. Acolo se găseau atîrnate pe pereți, față în față, fotografia mărită a lui Bălteanu în ramă neagră și portretul în cărbune al bătrînului Nicu Bălteanu în ramă aurită. Asemănarea dintre tată și fiu venea totdeauna în discuție, și cu o dibăcie care nu prea varia, doamna Maria Bălteanu aducea vorba despre trecut și boierie și despre toate cele bune care atunci erau și acuma nu mai sînt. Stăpîna salonului grenat se simțea, în asemenea împrejurări, foarte sigură pe sine și foarte la largul ei. Avea un fel de a se purta așa de elegant și de manierat, felul cum trata cronica zilnică a scandalurilor orașului era așa de distins, încît oricine o putea socoti vrednică de vremuri vechi și de o noblețe care a dispărut. Felul acesta de a fi era trăsătura caracteristică a persoanei sale. Dacă avea vreo suferință, pe care o împărtășea prietinilor celor mai de-aproape, aici trebuia căutată. Iancu Bălteanu nu o înțelesese îndeajuns. L-ar fi vrut mai manierat și mai fin, mai atent la gesturile și mîhnirile ei, capabil s-o înțeleagă fără a-i cere explicații și să-i previe dorințile fără să fie nevoie să ajungă la discuții penibile. Bărbatul trebuie să înțeleagă el singur de ce-i tristă femeia ș-o doare

capul, şi dacă reţeta trebuie trimisă la farmacie ori la modistă.

Acuma, la patruzeci şi cinci de ani, doamna Maria Bălteanu era o femeie încă frumoasă. Pe obrazu-i mat avea puţine creţuri la coada sprîncenelor ; în părul cu îngrijire buclat, strîns în valuri către creştet şi stăpînit de spelci şi pieptene de baga, se zăreau puţine fire argintii ; ochii căprii nu erau străpunşi de ace de inteligenţă, erau însă curaţi şi liniştiţi.

În primăvara aceea Paştile căzuse la 18 aprilie, tocmai ziua de naştere a lui Iancu Bălteanu, şi doamna Bălteanu, puţintel superstiţioasă, nădăjduia o prefacere fericită în viaţa lor. Cozonacii şi pasca ieşiseră parcă mai bine decît totdeauna, toţi ai familiei petrecuseră sărbătorile veseli şi dispuşi. Cum începură însă iar zilele obişnuite, după Duminica Tomii, obrazul lui Bălteanu se umbri din nou de griji. Marţi dimineaţa, în 27 aprilie, familia îşi lua dejunul înainte de plecarea advocaţilor la Curte. Domnişoara Emi, ajutată de Ileana, slujnicuţa cu sorţ alb, servea ceaiul. Un samovar scînteietor de alamă mormăia şi ţîrîia, pe-o măsuţă, într-un colţ al sufrageriei. Samovarul acesta era mai mult un dar al războiului, al întîmplării ş-al refugiaţilor din întinderile convulsionate ale Rusiei. Doamna Bălteanu ştiuse să-l preţuiască şi să-l negocieze. Domnişoara Emi servea tăcută pe tatăl său şi pe Traian. Le aşeza dinainte ouăle moi, jambonul şi cozonacul. Era sprintenă, de şi cam mică de stat şi plinuţă. Ochii căprii îi erau aşa de vioi, încît păreau negri ; părul frizat mărunt punea ca un abur deasupra frunţii ; pieliţa obrazului îi era albă şi delicată. Buzele cam pline şi nasul îndrăzneţ stricau armonia feţei. Domnişoara Emi nu era o frumuseţă. Era însă «drăguţă», cum îi spuneau prietinele. Nici ea, nici doamna Bălteanu nu-şi atinseseră încă ceaiul, şi feţele lor lipsite de lumină dovedeau o preocupare gravă. Bărbaţii mîncau repede şi vorbeau despre lucrările şi procesele din ziua aceea.

— Ileană, zise doamna Bălteanu, poţi să treci să rînduieşti în biroul domnului.

Bălteanu îşi împinse ceaşca şi se întoarse spre soţia sa. Simţise în glasul ei un accent care-l neliniştea.

— Ce ai, dragă ? o întrebă el. Pari indispusă.

— N-am nimic, îi răspunse doamna Bălteanu, privindu-l cu mirare. Ţi se pare că am ceva ?

— Aşa cred.

— Te înşeli. Mă gîndeam că trebuie să ies astăzi cu Emi în oraş, şi n-o să putem ieşi.

— De ce ? Vremea nu vă poate opri.

Doamna Bălteanu îşi încreţi fruntea şi tăcu. Domnul Bălteanu pufni uşor pe nări.

— Eu niciodată n-am înţeles manevrele acestea, vorbi el brusc. N-am eu destule nacazuri ? Se grămădesc unele după altele, de nici nu mă lasă să răsuflu. Ar trebui să înţelegeţi că am nevoie de tihnă şi de linişte.

Doamna Bălteanu întoarse încet capul şi privi pe soţul său c-o mirare nouă, amestecată cu tristeţă. Ce este ? I-a spus cineva ceva ? I-a cerut cineva ceva ? Toată lumea a tăcut ; nimeni n-a vorbit nimic.

— Parcă-i nevoie de vorbă ? replică domnul Bălteanu. Parcă nu ne cunoaştem ?

— Adevărat, ne cunoaştem ! suspină doamna Bălteanu.

Advocatul începea să se supere. Privi peste umăr pe soţia sa şi scoase un fel de «Hm !» de resemnare şi de ameninţare în acelaşi timp.

Doamna Bălteanu cunoştea acest sunet, care vibra mai mult înlăuntrul domnului Bălteanu şi-l făcea să tresară pe scaunul său. Închise o clipă ochii şi-şi întoarse faţa spre fereastră.

— Bine, draga mea, vorbi cu glas ceva mai ridicat domnul Bălteanu ; ar trebui să înţelegi că trec prin împrejurări în care s-ar cuveni să fiu scutit de asemenea scene. Noroc c-am avut un răgaz în zilele Paştilor. Acuma

însă vine, precum știi, rata la Credit. Termenul a fost la 15 mart. L-am amînat, dar nu-l mai pot trece peste sfîrșitul lui april. Iar la 3 mai scade una din poliți. Și asta știi. Trebuie să plătesc o parte, să adaog dobînzi nouă. La 15, rata pianului...

Rata pianului ? se miră doamna Bălteanu. I se pare că ratele pianului s-au sfîrșit din dechemvrie.

— Nu s-au sfîrșit, afirmă cu tărie domnul Bălteanu.

— Nu ? Atunci n-a mai rămas decît una și e numai o mie două sute de lei.

— Da, confirmă advocatul : de o mie două sute de lei, dar asta vine după polița de douăzeci și trei de mii, și înaintea italianului.

— Care italian ? Doamna Bălteanu nu știe despre care italian e vorba.

— Cum nu-l știi, frate ? A reparat soclul de la grilajul grădiniții dumnitale și mozaicul de la terasă. Altă mie de lei. L-am tot amînat încă de anul trecut, din august.

Doamna Bălteanu crede că italianul mai poate fi amînat. În privința pianului, nu poate să fie discuție. Emi avea neapărată nevoie de el.

— Dar eu spun, dragă, că Emi n-avea nevoie ? Eu spun că trebuie să-l plătesc.

— Bine, o să-l plătim, vorbi liniștit doamna Bălteanu, doar n-avem să fugim din Iași.

— Se-nțelege. Dar dacă omul are și el nevoie și nu mă poate aștepta ? Dar polița cea mare ? De cîte ori vine cîte una din aceste poliți, mă apucă durerea de cap. Cei de la bancă sînt oameni detreabă, amînă, dar cer să achit o parte. E o criză de numerar neexplicabilă și au și ei dreptate. Banca națională a ridicat scontul, — trebuie să ieie și ei mai mult la sută, plus comisionul... Ei mă jupoaie pe mine, dar și pe ei îi jupoaie alții.

— E o lege economică... șopti Emi către frate-său, care stătea pe scaunul lui cu capul plecat, fasonînd între degetele mîinii drepte întinse pe masă o bobiță de miez de pîne.

Iancu Bălteanu întoarse capul spre copii o clipă, oftă și se opri. Trase ceasul și-l privi.

— Traiane, zise el c-un ton de om de afaceri, să ne luăm servietele și să mergem.

Doamna Bălteanu, privind spre Emi, ca și cum se mărturisea ei, arătă că niciodată n-a avut pretenția că se pricepe la cifre și operații de bancă. În pension, la m-me Lemaître, pe vremuri, o fată învăța mai mult cum să se poarte în societate, delicatețea și manierele. Lumea în care a intrat însă i-a dovedit că așa ceva nu prea se găsește pe toate drumurile.

— Adică nu sînt manierat pentru că spun ce am de spus ?... o întrebă ironic domnul Bălteanu.

A, da. Fiecare spune ce are de spus. Dar cineva care stă toată ziua în casă, între patru pereți, ocupată cu lucruri mărunte ; cineva care o viață întreagă numai asta a făcut, sacrificîndu-se, crescîndu-și singură copiii și făcîndu-și toată datoria, — nu poate să-și spuie suferința, și chiar nici nu îndrăznește s-o spuie.

Domnul Bălteanu crezu că trebuie să se mire :

— De ce nu poate, mă rog ? Și de ce nu îndrăznește ?

Doamna Maria Bălteanu își simte ochii umezi de lacrimi. Nu poate și nu îndrăznește din pricina polițelor, a ratelor, a afacerilor. Din pricină că știe la ce se expune și nu vrea să provoace pe nimeni. Delicatețea aceasta nu o are orișicine. De ziua ei, de pildă, de Sfînta Maria, chiar anul trecut, n-a plîns din pricină că bucătăreasa a afumat budinca de grișă ? Supărarea asupra ei a căzut. Asemenea izbucniri totdeauna au zdrobit-o. Asemenea lucruri nu le poate suporta cu nici un preț.

Cu mirare crescută Bălteanu văzu lacrimi în ochii soției sale ; asta-l scoase din fire.

— Asta mă nebunește ! strigă el congestionat și gesticulînd. Ce are a face budinca de acum zece ani cu nacazurile noastre de acuma ?...

Cutremurată de gesturi și de glasul ridicat, doamna Bălteanu susține totuși cu tărie că budinca de grisă a fost afumată de bucătăreasă anul trecut, nu acum zece ani. Dac-ar fi fost cu zece ani în urmă poate nici nu s-ar fi băgat în samă. Pe atunci era mai în putere, viața era mai ieftină și fericită se poate spune, și Emi era o copiliță. Acuma-i studentă, a ieșit în lume, are nevoi mai multe ; astă iarnă a fost numai de trei ori la seratele Cercului Militar. La urma urmei nu se poate duce la serate cu aceeași rochie de zece ori. Lumea astăzi te judecă și te cîntărește, și te măsoară și te cercetează... Din pricina asta n-au ieșit deloc în sărbătorile Paștelui. Dar trece april și vine mai, și este nevoie de un pantof și de-o rochiță.

— Pentru cine ? Pentru Emi ?

Emi poate ieși și singură. Într-adevăr doamna Bălteanu n-are nevoie. Ea poate ieși și cu rochia de iarnă... Ea n-are nici un venit. Și-a vîrît toată zestrea în casă, ș-acuma n-are nici un ban al ei... Trebuie să steie în casă ca o roabă...

Era atîta resemnare în glasul doamnei Bălteanu, încît advocatul izbucni în rîs și se apucă cu mînile de cap.

— Lăsați-mă ! strigă el. Dumneata ai să mă aduci la disperare ! Cînd am spus eu că nu trebuie să-ți faci o rochie, dacă ai nevoie ? Am spus eu că nu trebuie să ieși ? Pentru asta nu trebuie să mă lași să-mi tihnească dejunul ? Să vedem, am de încasat astăzi ceva de la niște clienți... Drept să vă spun însă, nu știu la ce capăt o să ajungem !

Domnul Bălteanu se întinse brusc spre servietă ; o trase spre sine ș-o puse sub braț cu gesturi rupte, apoi ieși întunecat. În stradă îl ajunse și Traian. Era și el impresionat, ca totdeauna, de lacrimile mamei.

— Greu e să ai de-a face cu femeile, îi zise tatăl său, c-un zîmbet silit, fără să-l privească.

— Uneori au și ele dreptate, răspunse Traian.

— Așa-i, dar ele cred că au totdeauna.

La ora 4, amîndoi bărbații se întoarseră de la treburi. Doamna Bălteanu îi aștepta, și cerceta de pe geam figura soțului său. Înțelese că lucrurile merg bine și că avusese și ea cîștig de proces în ziua aceea. Desigur, clienții despre care vorbise Bălteanu, au fost oameni de cuvînt.

— Unde-i domnișoara studentă ? strigă ea spre odaia fetei, după ce bărbații intraseră în sufragerie. Să vie repede. Tata așteaptă ceaiul.

Emi se înfățișă numaidecît, cu vioiciunea-i obișnuită, întinse tatălui său fruntea și îmbrățișă pe Traian. Domnul Bălteanu sărută mîna soției sale.

— Aduc ceaiul într-o clipă ! zise Emi răsucindu-se într-un picior. Așezîndu-se lîngă advocat, doamna Bălteanu își urma cu liniște reparația unui colțun întins pe o ciupercă de fildeș. N-avea nici o dorință și nici o curiozitate.

— Astăzi Traian s-a purtat foarte bine ș-am rămas mulțămit de el, zise domnul Bălteanu.

— Iar eu, vorbi cu veselie Emi, gîndindu-mă la el și la succesele lui, am pus un deget la frunte, m-am inspirat și i-am făcut o epigramă.

— Ce copilă ! șopti blînd doamna Bălteanu.

— Ce epigramă ? întrebă tînărul.

— O epigramă pe care o cred vrednică de poeziile tale. Am s-o public și eu.

— Atunci s-o auzim ! se amestecă, vesel, Bălteanu.

— Binė ; ascultați :

UNUI TÎNĂR CUCERITOR

Frunte naltă, ochi frumoși
Și alură de cucoș ;
Numai nasul ți-i cam roș.

Părinții se întoarseră unul către altul rîzînd. Traian se ridică și se repezi după soră-sa. Făceau amîndoi larmă, urmărindu-se prin jurul mesei.

— Deranjaţi scaunele ! Boţiţi covoarele ! strigă doamna Bălteanu, care era serios îngrijată de buna rînduială a sufrageriei. Ca pretutindeni în casă, toate mobilele străluceau, frecate şi lustruite cu energie. Copiii însă nu se astîmpărară pînă ce Emi nu căzu biruită pe o canapea.

— Voi rămîneţi tot copii, le zise advocatul ; aş voi însă să vă văd mai serioşi şi mai îngrijoraţi de zilele de mîne.

— S-a întîmplat ceva ? întrebă doamna Bălteanu.

— S-a întîmplat ceva care priveşte viitorul lui Traian. Băiatul veni şi se aşeză lîngă tatăl său.

— Nu cumva, grăi el, asta rezultă din scrisoarea aceea pe care o ceteai la Curte cu atîta atenţie ?

— Da, răspunse Bălteanu, am primit o scrisoare. Emi s-a produs c-o epigramă ; am să vă cetesc şi eu o producţie literară în formă de epistolă. Închipuiţi-vă că mi-a scris... cine credeţi că mi-a scris ?

— Nu ştiu, vorbi repede doamna Bălteanu, sînt foarte curioasă să aflu.

— Închipuieşte-ţi că mi-a scris Bărbat.

— Care Bărbat ? Eudoxiu ?

— Da. Eudoxiu Bărbat. Cred că la asta nu te-ai aşteptat.

— O sută de ani să mă fi lăsat şi n-aş fi ghicit, declară doamna Bălteanu Ce scrisoare poate să scrie bursucul acela ? Şi întrucît asta interesează pe Traian ?

— Aveţi să vedeţi îndată. Am să scot scrisoarea, am s-o cetesc ş-aveţi să pricepeţi. Bălteanu trase din servietă scrisoarea. Iată cuprinsul ei :

Bucureşti, în 25 april 1921
Strada Lepidopterului, 14

Stimate vere Bălţene şi
Dragă verişoară !

Cred că asta e cea dintîi scrisoare pe care o primiţi de la mine şi se poate întîmpla să nu fie cea din urmă

Dacă dă Dumnezeu şi scap cu bine din necazurile care mă asediază, se poate întîmpla să mai primiţi una. Cu puţin înainte de izbucnirea războiului a căzut asupra mea o mare pacoste : moştenirea de la biata mama, casele din strada Lepidopterului, colţ cu Triumviri. Casele acestea, e adevărat, nu mai au nici o sarcină, dar acuma, după război, valoarea lor a devenit excesivă şi monstruoasă aş putea zice, şi din pricina lor nu mai am răgaz şi linişte. Feluriţi misiţi şi oameni de afaceri mă tulbură, intră în biblioteca mea, mă pîndesc pe la răspîntii ca banditii şi mă abordează cu pălăria în mînă la cafenea, ca cerşetorii. Toţi vor să-mi găsească cumpărători pentru case ; unii mi-au şi găsit ; mi-au oferit pînă la un milion două sute de mii ; la urma urmei s-ar da peste cap să-mi scoată şi mai mult. Se uită toţi la mine cu mirare cînd le spun că n-am nimic de vînzare. Casa nu-i a dumneavoastră ? mă întreabă ei. E a mea. Atunci de ce n-o vindeţi, căci n-aveţi nevoie de un imobil aşa de mare. Vă găsesc una mai mică. Rămîneţi c-un beneficiu însemnat bănesc. Le răspund că n-am nevoie de bani şi ei mă privesc ca nişte dobitoci. Eu locuiesc apartamentul acesta al meu de aproape jumătate de secol şi nu înţeleg cum m-aş putea despărţi de el. Cu chiriaşii, am multe necazuri. Administraţia văd că sporeşte dările necontenit. Am un advocat care mi-a arătat că chiriile sporesc în proporţie. A sporit chiriile, a făcut contracte. De unde aveam vreo cinci chiriaşi, acuma sînt cincisprezece. Chiriaşii au subînchiriat, şi cu nişte preţuri, după cît am înţeles, nemaipomenite. Asta n-ar fi nimica dacă înmulţirea aceasta a populaţiei caselor mele nu mi-ar tulbura liniştea. Drept să vă spun, mă simt ca-ntr-un hotel. Ajung la stenahorie şi disperare. Zilele trecute, prietenul meu Grigorie Simandiri intră la mine speriat şi-mi spune că cineva, o persoană, i-a comunicat un lucru nemaipomenit. Advocatul meu, care mi-a făcut contractele şi s-a ocupat

de afacerile mele, e amestecat în toate chestiunile acestea ; că subînchirierile acestea s-au făcut cu voința și știrea lui, și o parte însemnată din venitul casei intră în punga lui ; că acest advocat, nu știu pentru ce motive, își bate joc de mine, că să bag seama la averea mea, și altele... Închipuiți-vă dacă aveam eu nevoie de asemenea necazuri și tulburări ! Eu am nevoie de liniște și de pace, pînă ce va veni ceasul să nu mai am nevoie de nimic. N-am contract cu Dumnezeu cît am să trăiesc, puținele zile ce mi-au rămas nu le vreau însă ticăloase. Văzînd deci că această chestie mi-a creat un infern aici pe pămînt, m-am gîndit la sprijinul vostru. Din cîte-am înțeles eu, Traian și-a dat licența în drept și e advocat. E un tînăr nepot pe care nu-l cunosc, dar care mi-i simpatic din pricină că-l văd publicînd încercări literare în reviste. Unele din aceste încercări nu mi se par lipsite de valoare. Cum prin îndeletnicirea aceasta a cărturăriei, pe care eu o socotesc o nobleță, rudenia băiatului cu mine se strînge și mai tare, m-am gîndit să vă cer să mi-l trimiteți. Să descurce el chestiile cu advocatul meu Gorciu, să vadă el ce-i adevărat din ce se spune, însfîrșit să puie o rînduială în haosul care mă înconjoară, ca să-mi pot vedea în tihnă de lucrările mele. De și-i advocat tînăr, buna lui credință și stăruințele lui îmi ajung acolo unde eu nu mă pricep și nici nu vreau să mă amestec.

În viața mea, am avut trei feluri de amici : care m-au iubit ; care s-au interesat de mine ; și care m-au urît. Între acei care m-au iubit am cunoscut pe unul și mă mir și astăzi de el. Pe cei care m-au urît, nu i-am putut număra. Între cei care nu s-au interesat de mine sînteți și voi. Nu vă fac din asta o vină, ci vă mulțumesc. Și ca dovadă că vă mulțumesc, e hotărîrea ce am luat de a lăsa nepotului meu nenorocitele case, drept onorar pentru străduințele și neplăcerile lui aici lîngă mine.

Fiţi sănătoşi şi trimiteţi-mi băiatul. Al dumneavoastră văr,

Eudoxiu Bărbat

Domnul Bălteanu aşează la locul ei în plic scrisoarea ş-o strecură iar în servietă ; apoi privi în juru-i. Doamna Bălteanu aţintea serioasă un punct dinainte-i.

— Nostimă scrisoare ! zise rîzînd Emi.

— Ceva mai literară decît epigrama ta... îi observă Traian. Bătrînul acesta pe care nu-l cunosc trebuie să fie un om interesant.

— Depinde din ce punct de vedere îl iei, grăi Bălteanu privindu-şi soţia. Nici noi nu-l cunoaştem prea bine. Nu l-am văzut decît de două ori. Atît în 1906, la expoziţia cea mare, cît şi în 1912, cînd am avut procesul lui Ghica la Casaţie, l-am văzut purtînd în cap acelaşi joben şi la subţioară aceeaşi taşcă jerpelită. Nu ne-a spus nici ce face, nici cum trăieşte ; nu ne-a întrebat cum trăim şi cum o ducem. În 1906 ne-a întovărăşit o dată la expoziţie ş-acolo a început să spuie vrute şi nevrute, că strălucirea şi frumuseţile de-acolo nu sînt decît o faţadă, că partidele noastre politice s-au înţeles să apese norodul şi să-şi păstreze sub forme moderne, privilegii vechi. Liberali şi conservatori, zicea el, sînt Romulus şi Remus sugînd la lupoaica bugetului. Asta-i singura apropiere între noi şi latini. Spunea şi altele, de mă uitam împrejur, să nu audă cineva. Mie mi s-a părut atuncea că-i un fel de socialist. În orice caz nu era întreg. Văd că acuma s-a îmbogăţit ca printr-o minune.

— Totuşi e un semn bun că s-a gîndit la băiatul nostru, interveni doamna Bălteanu.

— Asta arată că nu-i chiar aşa de nebun, observă zîmbind Traian.

— Ba cît despre asta mă cam îndoiesc, răspunse mama ; dar cine ştie ce capriciu a avut. Cred că este şi altă pri-

cină. El neamuri după tată n-are. Bătrînul Iosif, profesorul, a fost un pribeag, venit într-o bună zi de peste graniță. În toată viața lui nu s-a răspuns cu nimeni și n-a pomenit pe nimeni. Tanti Verona, demult, cînd venea la Iași, ne spunea rîzînd că Iosif al ei trebuie să fi căzut din lună. N-am pomenit om mai închis și vorbind mai puțin despre sine. Eudoxiu are în privința asta aceleași apucături ca și bătrînul. Cred că, dintre cunoscuții pe care-i va fi avînd, nimeni nu știe de existența noastră. Eu mă mir că el singur și-a putut aduce aminte de noi. Dar însfîrșit, e bine că și-a adus aminte. Mă mai gîndesc iar că dacă alte neamuri n-are, atunci moștenirea tot nouă trebuie să ne vie. La asta trebuie să se fi gîndit și el. Și ca să nu cheltuiască cu încurcăturile pe care le are, scrie să-i trimetem un advocat gratuit. Cu jobenul cu care l-am văzut noi trebuie să fi umblînd ș-acuma și c-un palton de cincisprezece ani, ori c-o blană rămasă de la bătrînul Iosif. El nu știe ce-i o mîncare bună, ce-i un pat moale. El nu cunoaște drumul teatrului și al unui concert ; e de o zgîrcenie nemaipomenită. Ne-au spus oamenii care l-au cunoscut, la București. Numai cu revistele și cu cărțile face lux. Grămădește, tot grămădește hîrțoage în rafturi, de jos pînă sus. Ce-o fi făcînd cu atîtea cărți el știe. Și asta-i o manie.

— Cărțile pe care le cumpără, probabil că le cetește, vorbi iarăși Traian. Îl interesau foarte mult observațiile și caracterizările acestea cu privire la bătrînul Eudoxiu.

— Se poate, zise doamna Bălteanu. Altceva mi se pare că nici nu face. De la liceu acasă și de-acasă la liceu, treizeci și mai bine de ani. Pe urmă de acasă la cafenea, și de la cafenea acasă, de cînd e pensionar. Viața asta nu-i viață de om. Zice că nu poate suferi muzica. Eu de oamenii care nu pot suferi muzica nu prea am idee bună...

— Atunci de aceea nu m-a chemat pe mine, tresări Emi ; a aflat că-s muzicantă.

— Se poate, răspunse doamna Bălteanu, apoi începu a rîde : Ce-ai spus ? Da, așa este ; cu tine nu s-ar putea

împăca. Nici pe femei nu le poate suferi. A rămas holtei pînă la vîrsta în care se găsește.

— Și asta-i o dovadă că nu-i în toate mințile... grăi sentențios advocatul. Un om are datorii sociale pe care trebuie să le împlinească. Nu-i așa ? Dar la urma urmei asta-i o chestie care-l privește. Și dacă s-ar fi însurat, ar fi avut o familie, și acuma n-am fi primit scrisoarea pe care am primit-o. De la această ciudățenie a lui atîrnă viitorul băiatului.

— Da, răspunse doamna Bălteanu, dar mă gîndesc cum o să ne despărțim noi de băiat ? Traian a fost crescut toată vremea lîngă noi. Viața încă n-o cunoaște. Pe socoteala lui proprie încă n-a lucrat. Îi putem lăsa noi singur la București ?...

— Astăzi, m-me Bălteanu, îi replică advocatul, nu prea ai strălucit prin logică.

— Nici n-am nevoie de dînsa, eu cuget cu inima.

— Cu toate acestea, Traian trebuie să plece. E vorba de viitorul lui.

— Da, trebuie să plece... suspină doamna Bălteanu. Și adresîndu-se mai mult fetei, începu a face socotelile lenjeriei, a hainelor și a geamantanelor pe care avea să le ia Traian.

— Are să mai trebuiască bani, vorbi ea cu îndoială.

— Bine, aveți să-mi spuneți cît trebuie... răspunse advocatul. Clienții pe care-i așteptam astăzi s-au ținut de cuvînt.

— Da ? Asta-i foarte bine, declară doamna Bălteanu. Ne putem bucura și eu cu Emi. Să vedem, să facem o listă și domnul advocat are să binevoiască s-o aprobe. Ca răsplată, domnișoara studentă are să-ți cînte ceva după masă. A învățat o șansonetă nouă. Mîni ne ducem dis-de-dimineață la tîrguit. Numai cît are să trebuiască să-mi garnisești bine poșeta. Toate se scumpesc din zi în zi. E o specula nemaipomenită. Negustorii aceștia ar trebui puși odată la rezon !

De aceeași părere era și domnul Bălteanu. Negoțul a ajuns o calamitate. Oameni care-ți zîmbesc din dosul tejghelei și te despoaie ca-n codru. Guvernul nu se gîndește la nimica și ovreii ne sug ca lipitorile. La care doamna Bălteanu, c-un zîmbet fin, observă că, dimineață, cînd a fost vorba de o rochiță și de o podoabă pentru primăvară, a întîmpinat o împotrivire teribilă ; iar acuma se vede că se pot găsi bani, întăi pentru băiat fără îndoială, dar și pentru ele.

— Cînd ați întîmpinat o împotrivire teribilă ? tresări advocatul. Poftim, au întîmpinat o împotrivire teribilă... Eu știu c-a fost vorba de altceva, nu de împotrivire teribilă.

— De ce te superi iar ? și doamna Bălteanu privi cu mirare pe soțul său. De ce te superi ? Acuma e vorba despre plecarea băiatului la București. Cred că nu te împotrivești, și trebuie să plece.

— Nu mă împotrivesc, mormăi advocatul, renunțînd la orice discuție. Faceți socoteala și să vedem ce trebuie să dau.

Băiatul părea absent de la aceste schimburi de vorbe, care totdeauna îl făceau să sufere. Emi mai curînd se obișnuise cu ele și le dizolva deseori într-o glumă, atîrnîndu-se pe rînd de gîtul mamei sale ș-al advocatului. Cîteodată însă asculta dezbaterile acestea c-un zîmbet maliții și cu o sensație de superioritate. Avea un titlu : era cea dintăi studentă din neamul Băltenilor. Avea cunoștințe de slavistică și de filologie care erau absolut străine domnului Bălteanu și pentru care mama sa avea o admirație mută. Avea impresia că șansonetele franțuzești pe care le cînta nu erau înțelese de părinții ei în toate finețile lor. Se așeza la piano totdeauna cu încredere că toți cei dimprejuru-i o ascultă cu plăcere și că trecătorii pe sub ferestrele casei nu-și grăbeau pasul. Cu străinii avea îndrăzneală și ascuțime : «Era chiar obrăznicuță cu barbații», cum vorbeau între ele unele prietine de aproape ale doam-

nei Bălteanu. Traian, dimpotrivă, era o fire concentrată, aproape timidă. Copilăria şi prima lui tinereţă n-avuseseră nimic deosebit. Neastîmpărat şi gălăgios nu fusese, şi se ţinuse întotdeauna în preajma mamei lui, cu surioara mai mică şi cu păpuşile. Era firav, şi maică-sa îi punea dimineaţa, la spălat, apă caldă, ceea ce dădea prilejuri de revoltă domnului Bălteanu. El ar fi dorit să facă din feciorul lui un bărbat, un om ager şi turbulent, să-l vadă în stradă amestecîndu-se cu alţi copii, dînd şi primind lovituri. «Eu sînt pentru educaţia englezească», declara domnul Bălteanu. Doamna Bălteanu se împotrivea cu vorbe învăluite şi cu atitudini pasive şi ţinu pe copil în căldura şi-n dragostea ei. Şcoala, Traian o făcu uşor, deosebindu-se din ce în ce şi ajungînd în ultimii ani de liceu întăiul. Ş-aici se deosebise în totul de Emi, care era o şcolăriţă mediocră. Totuşi domnul Bălteanu nu era mulţămit de aceste succese grave şi tăcute ale fiului său. L-ar fi vrut soldat îndrăzneţ şi hotărît în preajma bătăliei vieţii. Anii de universitate, după vulcanismul european, tînărul îi petrecu în bibliotecă, cetind cu pasiune. Războiul, cu crudele lui suferinţi şi înfricoşări, părea a-l fi închis şi mai mult în sine. Sufletul lui părea stăpînit de o lumină interioară. Din 1919 începu să-şi scrie primele versuri şi primele impresii. Domnul Bălteanu ş-acuma îl observa cu îndoială şi cu nemulţămire. Viaţa universitară el o cunoştea altfel, agitată de curente contrarii, dominată de congrese şi manifestaţii. Studenţimii i-i dat să fie generoasă şi să se frămînte pentru chestii capitale, chiar dacă de la copilăria vorbelor mari trece la deşertăciunea şi meschinăria partidelor politice. Un băiat ca Traian, cu serioase dispoziţii şi cu talent, dacă s-ar fi mişcat, ar fi ajuns în frunte, şi prin asta şi-ar fi desemnat de mai înainte un loc în politică. Domnul Bălteanu se simţi şi mai îndreptăţit în părerea lui de rău, cînd Traian îşi făcu debutul ca advocat. Într-un proces de pruncucidere, în faţa juraţilor, tînărul dovedi deodată un talent surprinzător de vorbire. Avea

accent și pasiune, și magistraţii îi vestiră un viitor deosebit. Cu atît mai vîrtos domnul Bălteanu putea regreta că asemenea dispoziţii fericite nu se întovărăşeau cu acţiunea și energia. «Trebuiește să-l fasonez, zicea el doamnei Bălteanu, trebuie să-l scot din găoacea lui, să-l învăţ meșteșugul și viaţa, altfel talentele lui nu-i vor aduce multe parale...» Cu toate acestea, advocatul nu se putea hotărî ori nu știa cum să intervie în mecanismul acestui ceasornic delicat. Numai doamna Bălteanu era mulţămită și fericită de iubirea copilului ei, și-ar fi vrut să nu se despartă de el niciodată.

— Sînt foarte îngrijată de plecarea băiatului, zise doamna Bălteanu, cînd soţii se văzură singuri în iatacul lor.

— N-ai nici un motiv serios, îi răspunse advocatul. Îi dau eu ciorna procurii și îndrumările de care are nevoie. Cu ocazia asta face ș-o școală pe socoteala lui.

— Da, însă se desparte de noi pentru întăia oară. Și parcă poţi ști peste ce dificultăţi dă acolo ?

— M-am gîndit și la asta, doamnă Bălteanu, vorbi rizînd advocatul, înainte de a se vîrî în așternut. Băiatul îmi scrie chiar în ziua cînd ajunge în București, ori a doua zi, despre ce-i vorba. Dacă-i nevoie, mă reped și eu, ca să-l sprijin și să-l pun pe cale.

— Eu mai cuget și la altele, începu iar doamna Bălteanu. Eudoxiu, văru-meu, e un om de șaizeci și unu, șaizeci și doi de ani. Mai are de trăit zece și chiar cincisprezece ani, cel puţin...

— Dacă-i sănătos. N-avem încă avizul doctorului în privinţa asta.

— N-avem avizul doctorului, dar să zicem că trăiește încă zece și chiar cincisprezece ani...

— M-am gîndit și eu la asta. Se înţelege că afacerea e ceva cu totul aleatoriu. Se poate întîmpla chiar ca iubitul nostru văr să se răzgîndească, să se însoare, să-și facă or

să-și găsească alți moștenitori. De mai înainte nu putem ști ce va cuprinde testamentul lui. Un asemenea om bizar e capabil de-o farsă.

— Cred că asta n-are să se întîmple, vorbi hotărît doamna Bălteanu. Are să-i fie drag băiatul. Totuși stau și mă gîndesc. Au să treacă poate ani și ani la mijloc. În primul moment, cînd ai cetit scrisoarea, am avut impresia că un noroc neașteptat a deschis ușa, că scăpăm de datorii, că am asigurat zestrea fetei, că putem trăi așa cum am dorit. Iată că nu-i așa. Eu știu ? Poate trebuia să faci altfel de politică.

— Ce are a face politica cu scrisoarea lui Bărbat ?

— Se-nțelege că n-are ; eu totdeauna nu știu ce vorbesc. Asta mi-ai spus-o chiar de la început, cînd aveam pe Traian mititel, acu douăzeci de ani. Am plîns singură și am regretat pe m-me Lemaître ; ș-am înțeles ce considerație ai pentru mine. Cu toate acestea am fost cinstită și mi-am văzut de datoria mea. Și pot zice că am suferit, pe cînd altele au trăit bine și s-au bucurat de toate. Au fost niște fete sărmane, nici cine știe ce deșteptăciune, nici frumuseță, și barbații lor le-au ținut pe palme. Asta-i soarta unora. Eu am avut altă soartă.

— Mă rog, ce voiai să fac ? Să mă omor ? Am făcut ce-am putut !

— Of ! nu striga așa, gemu doamna Bălteanu ; aud copiii, și drept să-ți spun, sînt trudită și vreau să dorm. Dumneata vezi lumea, petreci, ce-ți pasă ? Eu stau singură acasă. Știu că nu-ți place cînd spun adevărul. Împrejurul nostru, în toate părțile, oamenii se ridică și fac averi... Leonida Ionescu trăia înainte de război într-o cocioabă din Sărărie ; nevestei lui îi era rușine cînd mă duceam s-o vizitez. Acuma a cumpărat *Otelul Aliaților*. A pus firmă nouă, face reparații, e un om de cel puțin patru milioane. Dumitropol, cum spuneai ieri, numai de patru ori a avut în portofoliu permise de export ș-acuma e coproprietar la terenuri petrolifere. Nevastă-sa a purtat pe ea, în iarna

asta, o blană de şaizeci de mii de lei. Unii au cîştigat din schimbul coroanelor, alţii din schimbul rublelor. Costi Nicolaescu a fost inspector vamal un an, undeva la Nistru. Acuma se mută la Bucureşti unde a cumpărat case...

— Toţi au fost nişte oameni necinstiţi... observă Bălteanu.

— Se poate. Cu toate acestea dai mîna cu dînşii şi le răspunzi la salut. N-au văzut faţa procurorului, n-au nici un nacaz. Ba se simt foarte bine ; l-am întîlnit chiar ieri pe Dumitropol : cumpăra icre negre, şi era gras şi tînăr, nici nu-i păsa. Cîteodată mă gîndesc că aşa-s vremurile. Sînt afaceri şi afaceri. Şi la urma urmei o afacere e altceva decît atunci cînd vîri mîna în buzunarul omului. Dacă toţi au succes şi le merge bine, atunci ei or fi fiind mai deştepţi decît alţii şi au găsit un drum printre articolele de cod. Slavă Domnului, codul îl cunoşti şi tu destul de bine.

— Îl cunosc, însă eu am fost un om onest.

— Da. De aceea, cînd ai cetit scrisoarea, mă gîndeam eu ce-ar fi fost să ne cadă aşa proprietatea lui Eudoxiu. Poate preţuieşte un milion jumătate.

— Mai mult. El nu-şi dă sama.

— Dacă-i mai mult, cu atît mai bine, cu condiţia să fie a noastră. Noi avem nevoie acuma, nu mai tîrziu. Traian se poate duce acolo. Dar eu socot că aceea-i afacere pentru un om cu experienţă. Trebuie să te duci şi tu la Bucureşti.

— Are să-mi scrie Traian şi atunci am să văd ce am de făcut. Ş-am să mă mai gîndesc. Cine ştie, poate s-a întîmplat să fi dat peste o comoară.

— Oamenii de la Bucureşti ar zice «o lovitură».

— Aş ! o lovitură e o operaţie veroasă şi malonestă.

— Nu m-am gîndit la aşa ceva, încheie cu blîndeţă doamna Bălteanu şi stînse lampa electrică. Amîndoi soţii rămaseră gînditori în întuneric. După puţin doamna Bălteanu iar începu a vorbi, — pînă ce simţi că soţul său a adormit.

În preajma Poştei Centrale, aproape de cheiul Dimboviţei, se găseşte o stradă scurtă şi destul de îngustă, rezultată din capricioasa şi cotita formaţie a arterelor Capitalei. Liniştea din anii trecuţi a acestei străzi a fost alungată de către comercianţi, care au deschis aici magazine de fierărie şi au creat depozite de manufactură en gros. Totuşi capătul dinspre strada Triumviri, pe care strada Lepidopterului cade perpendicular, a rămas încă paşnic. Asemenea colţuri, pline de contraste, se găsesc la fiecare pas în Bucureşti. În partea dinspre Triumviri se izolau oarecum cîteva imobile mari şi venerabile, în care locuiau mulţi şi amestecaţi chiriaşi. Proprietatea profesorului pensionar Eudoxiu Bărbat nu se deosebea mult de vecinele ei. Era însemnată ici-colo de lepra bătrîneţii, burlanele dinspre stradă suferiseră lovituri, bolta de intrare n-avea cinstea să fie îngrijită de un portar. Se vedea dintrodată că proprietarul era un om avar sau nepăsător. Un ochi de gospodar repede putea face socoteala unei primeneli care să puie în adevărata lumină construcţia aceea solidă cu două etajuri, cu ziduri masive şi ferestre arcate. Intrînd sub boltă, Traian Bălteanu găsi două uşi, una în dreapta şi alta în stînga, cu începuturi de scări întunecoase şi rampe. Corpul principal, pe care-l serveau aceste scări, avea însă şi prelungiri laterale, care închideau curtea pătrată. La fiecare din aceste aripi, se vedeau intrări deosebite şi scări solide de piatră. În fund, proprietatea era mărginită de magazii şi remize. Curtea, cu cişmea cu braţ de fontă în mijloc, era umedă, însă destul de curată. La unele ferestre care priveau în acest spaţiu îngust şi pietruit, tînărul zări ghiveciuri înflorite. Zări şi capete de femei, care părură deodată interesate de apariţia lui. Un om în vîrstă, cu gambetă în cap, foarte corect îmbrăcat, trecu din curte în gang. Tocmai aprinsese o ţigară şi-o fuma cu plăcere deosebită. Traian îi ceru informaţii.

— Domnul Eudoxiu Bărbat ? îi răspunse chiriaşul cu politeţă. Da, — aici stă. Poftiţi la dreapta dumneavoastră. Se vede o cartă de vizită. Chiar aici, la etajul de jos...

Tînărul Bălteanu văzu într-adevăr o cartă de vizită ţintuită în uşor, lîngă o sonerie, şi mulţămi, puţin ruşinat.

— Dumneavoastră nu sînteţi bucureştean ? îl ispiti domnul corect îmbrăcat.

— Nu ; vin din Iaşi.

— Da ? Îmi pare bine. Stelea, — funcţionar comercial...

Înţelegînd că trecătorul s-a recomandat, îşi lăsă scuturată mîna şi-şi murmură şi el numele, după care domnul Stelea îl salută ceremonios şi, părăsindu-l cu regret, grăbi spre birou.

Traian urcă două trepte şi sună. Auzi o tremurare gravă de clopot. Apoi paşi. Cea dintăi uşă, în dosul rampei care ducea la etajul superior, se deschise şi tînărul putu să vadă pe cel care probabil era unchiul său ; un om ciolănos, într-un fel de spenţer vechi şi gălbiu, cu brandenburguri negre, în pantofi de pîslă şi cu capul destul de bogat în păr cărunt şi zbîrlit. Avea mustaţă tunsă scurt pe buza de sus şi o foarte mică şi neînsemnată bărbuţă ascuţită. Îl privi într-o parte, peste ochelari, şi-i zise cu linişte :

— Dumneata desigur eşti Traian Bălteanu. Te aşteptam. Intră.

Urma să-l privească stăruitor şi ascuţit, cu bărbia în piept. Traian se opri în faţa lui, neştiind ce să facă şi ce să spuie. Ochii aceia verzi şi rotunzi în dosul sticlelor, sub sprîncenele stufoase, cu peri răsăriţi ca nişte virgule, — nu-i prevesteau nimic bun şi blînd.

— Intră, îi zise a doua oară bătrînul şi-i făcu loc să treacă.

În antret tot mobilierul era alcătuit dintr-o oglindă cu măsuţă, un scaun de lemn curbat şi un cuier portativ de fier. Din odaia aceasta aproape goală, trecură în alta plină şi încărcată de sus pînă jos. Era numai rafturi de cărţi. Prin colţuri, teancuri de broşuri şi reviste. Biroul de stejar, de la una din ferestre, plin de cărţi şi hîrţoage. Într-o latură a biroului o mică bibliotecă turnantă ; în partea cealaltă o mobilă îngustă şi naltă, cu pupitru deasupra şi multe sal-

tare, pînă jos la duşumea. Cîteva scaune de piele erau încărcate tot de cărţi. Pe unul liber, stătea aruncată un fel de redingotă neagră. Bătrînul o trecu pe un teanc de cărţi şi împinse lui Traian scaunul. Se aşeză şi el în jîlţul biroului. Îşi scoase ochelarii şi-i puse pe cartea deschisă, din faţa căreia se sculase, şi tînărul observă că ochii fără ochelari îi zîmbeau ironic, micşoraţi, cu coada pleoapelor încreţită.

— Sînt mulţumit c-ai venit, domnule Traian şi iubite nepoate, îi zise bătrînul cu glasu-i liniştit şi scoborît. Impresia pe care ţi-am făcut-o, după cît văd, nu-i tocmai bună. Ai însă puţină răbdare, şi se poate întîmpla să ne înţelegem. Eu pot să-ţi spun curat că mi-a plăcut cum te-ai înfăţişat. Nici nu mi-ai scuturat mîna, nici nu m-ai îmbrăţişat, nici nu mi-ai strigat : unchiule ! ca-n drame şi comedii. Ai rămas pur şi simplu nedumerit. Şi nu ştii ce să faci. — Băiatul zîmbi. Ceea ce auzea nu-i displăcea. — Am să te rog, urmă bătrînul, să aştepţi puţin pînă ce s-a întoarce servitoarea de la piaţă. Poate ai gust să te speli şi să te schimbi, — de şi pentru un tînăr o noapte cu trenul e o jucărie. La urma urmei, dacă vrei, operaţia asta o poţi face ş-acum imediat. Ieşi în antret, treci în odăiţa din dreapta acesteia. Acolo se găseşte lavoar, apă. cană şi prosop. Unde ţi-i bagajul ?

— L-am lăsat la hotel.

— A, l-ai lăsat la hotel ? Te-au sfătuit cei de acasă probabil să-l laşi la hotel.

— L-am lăsat la gară, mărturisi ruşinat Traian.

— A, bun. Te duci şi-l aduci aici. Ţi-am pregătit cameră. Puteai să ai mai multă încredere în mine. Probabil verii de la Iaşi m-au zugrăvit cu totul defavorabil. Nu protesta. Ascultă, nepoate : te-am chemat pentru că-s singur şi bătrîn, pentru că-s necăjit cu nenorocitele acestea de case şi nu mă pot ocupa cu asemenea daraveri. Îndeletnicirile mele sînt cu totul de altă natură. E de la sine înţeles că n-am să-ţi pun dintrodată în braţe o afacere plic-

tisitoare ca aceasta. Într-o săptămînă, în două, ai să vezi singur despre ce e vorba şi, dacă va fi cu putinţă, mă vei ajuta. Dacă-ţi va plăcea tovărăşia mea şi biblioteca, cu atît mai bine ; dacă nu, ai alte distracţii...

— Moşule, chiar voiam să-ţi cer voia asta.

— A. îmi spui «moşule», ca-n Moldova. Nu-mi face plăcere. Care voie ?

— Să cercetez biblioteca.

— Se înţelege. Să nu crezi că nu te simt. Asta nu mi-o spui numai ca să mă măguleşti. Te recunosc eu în multe ale tinereţii mele. Nu eşti prea îndrăzneţ. N-ai putut fi fătar-nic. Ai tot ce-ţi trebuie ca să nu fii fericit. Eşti vrednic să intri în blestemata breaslă a cărţii. Pătrunderea asta a mea să nu te uimească prea mult. Am avut oameni ai mei cu-noscuţi care te-au văzut la Iaşi şi mi-au dat asupra dumi-tale informaţii. Cu toate acestea nu vreau să mă încînt că am nimerit bine, pentru ca să n-am încă o dezamăgire. De-aceea ţi-am spus că se poate întîmpla să ne înţelegem.

— Avem să ne înţelegem, îl întrerupse zîmbind tînărul.

— Aşa cred. Ţi-am spus de ce te-am chemat ?

— Da : singurătatea şi unele năcazuri cu casa. Despre chiriaşi şi advocat ai vorbit şi-n scrisoare.

— Aşa este : singurătatea şi necazurile cu proprietatea. Dar mai este ceva, vorbi cu oarecare taină bătrînul, privind ţintă pe Traian Bălteanu, cu ochi care crescuseră în orbite. Mai este ceva. Încă de mult moartea mi-a cerut arvună, prin felurite semne şi mizerii ale bătrîneţii. Credeam însă că mai am. Credinţa aceasta era o iluzie, pentru că voiam să-mi isprăvesc lucrarea pe care am pornit-o. Cum această lucrare, destul de însemnată, despre moşneni, răzeşi şi mazili în trecutul nostru, putea să se prelungească multă vreme, această duşmană care-mi vrea binele mi-a dat un avertisment. Nu mă mai poate aştepta. Am să mor în curînd, sfîrşi încet bătrînul, cu aceeaşi privire fixă.

Traian avu o clipă senzaţia că-n faţa lui se găseşte un nebun.

— ...Și pentru că în privința asta nu mai am nici o îndoială, continuă Eudoxiu Bărbat, urmînd să fixeze ca-ntr-o halucinație pe tînăr, am găsit în fundul conștiinței mele cîteva scrupule și mi-am pus cîteva întrebări. Și am ajuns la rezultatul că nu trebuie să las pe hienele care mă împresoară să mă sfîșie. De ce să-mi las casa în prada unor ticăloși ? De ce să se înfățișeze aici niște indivizi fără ortografie și punctuație, ca să-mi cumpere ori să-mi vîndă biblioteca, în care doarme umbra tinereții și suferințelor mele ? N-am vrut să las toate acestea prietenului meu bun Grigore Simandiri, pentru că e bătrîn, cu voința și inteligența în scădere. Firește că nici rudelor n-am avut intenția să las ceva. Am văzut însă, din întîmplare, că între aceste rude se găsește cineva care poate alcătui onorabil o frază. Pe acest cineva l-am bănuit că nu face parte din neamul lui, ci dintr-al nostru...

Traian Bălteanu se mișcă neliniștit pe scaunul lui.

— ...ci dintr-al nostru, urmă bătrînul, zîmbind ironic. La început, cîndva, a fost un nebun care a luat două vorbe banale din două regiuni ale limbii și le-a logodit, dîndu-le sunet și frumusețe nouă. Toți cei care, apărînd între oamenii cuminți, au făcut ca dînsul, sînt legați de el prin ceva mai tare decît sîngele. Durerea a fost partea tuturor ; de aceea am spus că tagma cărturărească e blestemată. Te-am cunoscut că ești dintre ai noștri și de aceea vreau să-ți las tot ce am. Vreau să-ți las mai ales biblioteca. Poate această cămașă a lui Nesus n-o vei înstrăina. Îmbrăcînd-o, te va arde și vei fi fericit suferind, și vei primi în ființa ta trecătoare umbra mea și a celorlalți din neamul nostru. Așa vreau să biruiesc moartea...

Avînd îndoieli încă asupra rațiunii bătrînului, Traian Bălteanu se simțea totuși mișcat.

— Unchiule, începu el...

— Aha ! acuma nu-mi mai spui «moșule»...

— Unchiule, am venit să mă pun cu totul la dispoziția dumnitale ; și nădăjduiesc că ne vom înțelege.

— Așa ? Atuncea du-te și te curăță și te schimbă. Aud că și Atihia a venit din piață. I-am dat un nume elin, ca să nu fie nici o confuzie. Și i-am zis «nenorocire», pentru că uneori îmi arde friptura și afumă mîncarea. Du-te și fii încredințat că nu vorbesc totdeauna așa de mult. După masă vom continua.

«Nenorocirea» lui Eudoxiu Bărbat avea nume de acasă Ana Tulbure. Era o bătrînică mititică, vioaie, albă la cap și cu fața plină de crețuri mărunte. Plecase de-acasă, din sat de la Dumitrești, din Muscel, de treizeci de ani. Acuma avea șaizeci. Și de cincisprezece ani servea pe profesor. Cînd văzu pe Traian apărînd în antret, îl privi cu mirare întăi. Apoi c-un fel de spaimă. Își puse jos coșul și se repezi spre odaia stăpînului său. Deschise ușa și vîrî capul prin deschizătură. Văzînd că bătrînul pensionar n-a fost asasinat, și mormăiește nemulțămit la biroul lui, se întoarse c-o față prietinoasă spre Traian.

— Atuncea *matale* ești nepotul lui domnu profesor ?

— Da.

— Și care-ți este numele. dacă nu te superi ?

— Traian.

— Frumos nume. Și frumușel tînăr, n-am ce zice. Poftește atunci în odaia dumitale. Am pregătit tot. Eu îmi iau coșul și mă duc la mine în bucătărie. Mie domnu profesor îmi zice Atihia. Mi-a explicat domnu Grigore ce înseamnă asta. Dumneata te rog să mă chemi Ana. N-am să ard niciodată friptura.

Mișcîndu-se și vorbind grăbit, Atihia lăsă și apucă iar coșul. Deschise ușa de la camera pregătită, vorbi despre lavoar și apă ; apoi se întoarse și deschise iar ușa și vîrînd numai capu-n odaie, arătă că prosopul se găsește în saltarul din dreapta. În saltarul din stînga este săpun de glicerină. Ea crede că săpunul de glicerină e cel mai bun dintre toate săpunurile, pentru că nu numai curăță bine, dar ține și pielea moale. Mai venind o dată, trecu repede, sunîndu-și

tălpigii, pînă la ferestre și ridică de tot storurile coborîte pînă la jumătate. Potrivi perdelele și începu să se mustre că întîrzie cu mîncarea. Totuși se mai opri un timp cercetînd colțurile ; apoi ieși și începu să caute prin antret. Intră din nou, spăriată :

— Domnule Traian, unde-s bagajele ? Văd că ușa din față a rămas deschisă !

Traian îi lămuri chestia bagajelor și ea se liniști și iar își aduse aminte că întîrzie cu mîncarea. Însfîrșit intră în oficiul ei, unde tînărul în curînd o auzi vorbind singură.

După ce se curăți de funinginea trenului și alungă cu apă rece, truda nopții. Traian ieși. Atihia veni după el și-nchise ușa. După ce se orientă și ieși în Calea Victoriei, pe lîngă Poșta Centrală, luă o trăsură și se duse să-și caute geamantanele. Mulțimea și graba oamenilor de pe străzi nu-l impresionară prea mult. Era preocupat mai mult de vorbele întortochiate ale bătrînului cărturar. «Poate e mai mult un om ciudat», își zicea el.

Cînd se întoarse, Atihia îi ieși întru întîmpinare și-l lămuri că, dacă voiește să nu tulbure pe domnu profesor cu soneria, îi poate arăta intrarea cealaltă, pe care o întrebuințează și ea, pe unde vine și domnu Grigore Simandiri, și pe care ea o supraveghează necontenit, pentru că o vede pe fereastra bucătăriei. Îl mai încredință că mîncarea a ieșit foarte bine ; mai ales mușchiul e frumos rumenit, așa încît ar putea face cinste celui mai bun restaurant din București. Cînd intră în camera lui, Traian găsi lumină, ferestrele deschise și pe prăgușorul uneia din ele un ghiveci c-o muscată înflorită.

Era ceasul unsprezece. Se lăsă pe divan, într-un cot, și o clipă se gîndi la cei de-acasă. Căzu într-un somn adînc, cu tot trupul cufundat ca într-o saltea moale și binefăcătoare. Auzi apoi o chemare de glas străin și depărtat. Deschise ochii, dar nu cunoscu pe Atihia, care sta zîmbind în mijlocul odăii.

— Poftiți, domnule Traian, la masă. A venit și domnu Grigore.

— Care domn Grigore ?

— Domnu Grigore Simandiri.

Impresia că ceva straniu se petrece în juru-i îi apăru iarăși în conștiință. Apoi cunoscu pe bătrîna servitoare și văzu unde se află.

— Ce face unchiul ?

— E în birou, cu domnu Grigore. Se aude cum strigă. Se ceartă.

— De ce ? Cu cine ?

— Pentru documenturi și hîrtii de-a dumnealor. Pentru oameni morți.

Tînărul o privi surprins. Femeia începu a rîde.

— Așa mi-a spus domnu Grigore... zise ea și rîndui, în fugă, patul.

Traian Bălteanu își vîrî capu-n apă rece, se șterse grăbit, apoi trecu în bibliotecă. Cînd apăru, bătrînii întoarseră spre el capetele și-și conteniră discuția. De pe scaunul pe care stătuse el dimineața, se coborî s-ar putea zice, scund și rotofei, chel și lustruit pe cap, cu obrazul bucălat, ras cu îngrijire, omușorul căruia-i zicea Grigore Simandiri. Plin și legănîndu-se pe picioarele scurte, părea și mai mititel decît era. Strînse puternic mîna lui Traian și-l privi cu simpatie, înălțînd capul, ca și cum îi admira rumeneala și luciul blond al obrazului. Cînd voi să se salte iar pe scaun, două bătăi sunară în ușă. Părăsind scaunul, zîmbi satisfăcut :

— Ne chiamă Atihia la masă.

Eudoxiu Bărbat își părăsi ochelarii pe cartea deschisă și trecu spre ușă.

— Eu cred că Marișca Păun și Oană erau veri, zise el.

— Bine, bine, o să-i cercetăm, ș-o să-i vedem... răspunse domnu Grigore privind vesel și viclean spre tînărul Bălteanu.

La ușă se opri și-l pofti cu ceremonie pe Traian să treacă întâi. Aceleași gesturi și manevre le repetă și la ușa bucătăriei, pe care bătrînul Eudoxiu intrase fără a mai privi înapoi, preocupat și cufundat în gînduri.

Traian se aștepta să treacă într-o sufragerie. Văzu însă cu mirare și plăcere o bucătărie largă și luminoasă cu pereții îmbrăcați în faianță albă pînă la înălțimea omului. Pe jos era mozaic strălucitor. Mașina de bucate, în teracotă cenușie, părea un aparat de laborator, sub mantaua de zinc care aspira mirosul bucatelor și aburii.

Tingiri de aramă, oale albastre de smalț, un dulap cu rafturi și saltarașe cu etichete, o masă albă într-un colț alcătuiau domeniul Atihiei. În mijloc, masa, cu fața de pînză și tacîmuri simple. În alt colț, bufetul de nuc : între ferestrele cu ghiveciuri înflorite, un ornic rotund cu ramă de lemn castaniu. Era o bucătărie ca-n tablourile flamande. Era cea mai veselă și mai frumoasă odaie a locuinții. Simandiri făcu haz de uimirea lui Traian. Bătrînul Eudoxiu zîmbi :

— La această înțelepciune culinară, zise el, am ajuns după ce m-am otrăvit jumătate de viață în restaurante. De altminteri sînt încredințat că asta nu-mi lungește viața, însă nu-mi jignește ochii și nasul.

Atihia oficia tainic în colțul ei, și aduse îndată supa.

Bătrînul Grigore Simandiri era vechi autor al *Calendarului României,* pe care Abraham Patron, anticar, librar și editor de cărți populare, i-l tipărea de un sfert de secol. Publicația aceasta îi aducea un mic venit ; iar editorul, în fiecare an, îi dovedea pe hîrtie niște pierderi neliniștitoare. Simandiri îl credea zîmbind, și-l consola ușor, iscălind un nou contract. În afară de această îndeletnicire, avea o slujbă care-i ocupa toate diminețile, de la 7 pînă la 1, ca paleograf și arhivar al unei însemnate instituții. Din leafa slujbei, avea cu ce-și plăti dejunurile, masa, locuința, cafelele și țigările. Venitul calendarului îl transforma în haine și încălțăminte. Singur, fără griji și fără familie, mergea eroic

spre moarte. Dacă vedea înainte-i pe masă, o salată de icre, un ghiveci călugăresc, un imam-baialdî, ori niște sărmăluțe cu smîntînă, se putea socoti fericit. Venise în țară de la Abdela, din Macedonia, încă de cînd era un copil, și multă vreme o dusese foarte greu. Fusese și băiat de prăvălie. Intrase ca tovarăș și într-o negustorie. Pe urmă se apucase iar de carte. Și de foarte multă vreme era prietin nedespărțit al lui Bărbat, cu care se legase la Arhive, cercetînd peceți de ceară și urice de piele de vițel. Cărturăria lui arhaică între documentele prăfuite îl mulțămea ca un măr nobil după o mîncare aleasă. Rareori mărturisea lui Eudoxiu Bărbat păreri de rău că nu s-a făcut negustor și milionar. Din înclinările lui de macedonean și om de negoț, arăta că n-a rezultat decît calendarul pe care el îl socotea o afacere însemnată. Alinările bătrîneții, acuma, în urmă, îl împăcaseră desăvîrșit cu rezultatul la care ajunsese. Și, ca și Bărbat, fără rafturi, fără hîrțoage, fără miros de șoareci și tipăritură n-ar mai fi putut trăi.

Prietinia acestor doi bătrîni era adîncă și serioasă. Ca-n orice prietinie, unul era stăpîn și altul supus. Cel care stăpînea, aici, era Bărbat. Simandiri era admiratorul. De documente, cărți, informații pentru lucrările profesorului, se interesa și arhivarul. El era și auditorul blajin și satisfăcut al articolelor și studiilor lui Eudoxiu Bărbat. Statornic în vremuri mediocre, se bucura din toată inima de situația de proprietar a pensionarului, și se amesteca cu gravitate și din toată inima în toate chestiile și năcazurile acestei proprietăți. Simandiri fără îndoială își plătea masa. Și niciodată n-ar fi primit, la cafenea ori berărie, să achite prietinul său pentru el.

— Banu-i delicat și pricinuitor de discordie, declarase el într-un rînd. Cugetarea asta am s-o pun și-n calendar.

Eudoxiu Bărbat primea, în privința chestiei acesteia, orice situație și orice aforism. El avea nevoie de o sumă anumită pentru cărți și reviste. Încolo, Atihia făcea cum credea că-i mai nimerit. E adevărat că-i înfățișa, în amă-

nunt și pe hîrtie, socoteala de toate. El o asculta grav și-i da descărcare, gîndindu-se la un text vechi, la o frază din cronicari, ori la un vers de Virgiliu. Tot Atihia trebuia să-l îndemne, prin cuvinte învăluite, să-și primenească garderoba sau albiturile. Aici bătrînul punea multă încăpățînare și rezistență. Instalarea bucătăriei, făcută cu șapte ani în urmă, fusese sugerată de Simandiri. El se ocupase de materiale și de lucrători. Și amiciția lui era așa de mare, încît bucuros atribui această invenție măiastră străduinții și ingeniozității lui Bărbat. Și nu se ostenea să-și admire în fiecare zi capodopera, atribuind-o altuia.

Viața lor era interesantă cînd dezbăteau o chestie, și glasurile lor aveau un sunet înăbușit între pereții tapetați cu cărți. Viața lor era intensă, plină și reală, mai ales cînd tăceau, între urnele sacre ale scriitorilor morți.

Din amorul tîrziu al unui anticar cu Mnemosina s-a născut a zecea muză, Crineis. Această zînă a cărturăriei a venit însă în vremuri tîrzii și ofilite, cînd Zeus-tatăl nu se mai bucura de vechiul prestigiu și vechea putere. Nemaiavînd privilegiul eternei tinereți, a îmbătrînit curînd și muritorii n-au cunoscut-o decît fată bătrînă, curat îmbrăcată în haine cenușii, cu fața încrețită, cu fruntea dungată, cu ochii străpungători, c-un zîmbet ironic pe buze. Cercetează și răsfoiește bibliotecile, cînd nimeni nu mai este în ele și stau singuratice și tăcute după miez de noapte. Cu mîni de ceară, rînduiește tomurile în rafturi și uneori rămîne visătoare asupra unei pagini deschise ; atunci are un zîmbet curat și dulce care amintește o tinereță cerească pe care se crede c-a avut-o, care însă nu-i decît o iluzie. Fantoma acestei zîne a curiozității era muza celor doi bătrîni prietini.

Din darurile Atihiei bătrînul Eudoxiu gusta puțin, ca un cunoscător fin. Plăcerea lui Grigore Simandiri era de altă natură : el mînca mult, repede și cu veselie. După masă, prietinii îl luară pe Traian între ei, pe străzile întortochiate, pînă la Cafeul European.

În preajma mişcării şi freamătului de pe Calea Victoriei şi Lipscani, dosită în strada ei laterală ca într-un fel de cotlon, această instalaţie a lui Alexandru Körner demonstra că mulţimile şi îmbulzelile sînt un vast deşert în care ea era o oază a liniştii. O faţadă severă cu geamuri înalte, pe care firma simplă şi lapidară se deslușea în litere pline de alamă ; o uşă care te lăsa să intri uşor şi se închidea singură cu grabă ; mese grele de marmură, scaune masive de stejar, un comptuar monumental unde trona o zeitate grasă, blondă şi destul de urîtă ; un serviciu curat, chelneri bătrîni şi amicali, bere ca pentru cunoscători, un şvarţ cu renume între clienţi, ouă bune, unt proaspăt, cornuri şi franzeluţe fragede ; toate gazetele obişnuiţilor localului, întinse cu grijă pe aparatele lor de trestie de mare ; ş-o linişte, o pace, ş-o tihnă ca-ntr-o familie de sectari.

Bătrînii introduseră cu grijă pe tînăr în acest templu, şi-l duseră la masa lor rezervată, între doi pilaştri, în plină lumină şi ferită de curent. Se aşezară în scaune ca-ntr-o proprietate a lor, poftiră între ei pe Traian, şi deodată, în preajmă, apăru un om nalt şi solemn, c-o barbă mare revărsată pînă la lanţul de aur al ceasornicului, un om grav ca un ministru plenipotenţiar cît tăcu, înclinîndu-se ceremonios. Cum deshise gura, deveni prietinos şi îndatoritor.

— Ce mai faceţi domnule profesor ? întrebă el cu voce plină de interes.

— Bine, domnule Körner. Mi-a venit nepotul.

— Da ? Asta mă bucură foarte mult. Şi Körner scutură cu afabilitate mîna lui Traian. Şi dumneavoastră, domnule arhivar ?

Şi domnul arhivar era bine, ceea ce bucură din nou pe domnul Körner. Înălţîndu-se, făcu nişte semne misterioase. Un chelner mărunt şi uscat, cu profil de Dante şi cu ochi spăriaţi care priveau parcă infernul, făcu ocol în jurul mesei, ca şi cum ar fi împlinit o vrajă ; apoi dispăru şi se întoarse ca de pe alt tărîm c-un serviciu de

argint şi trei cești de porțelan. Vărsă șvarțul repede, dispăru iar şi se întoarse cu gazetele, pe care le depuse pe un scaun între cei doi bătrîni. Respectabilul domn Körner trecu spre alți prietini. Localul se popula încet-încet, fără să i se tulbure liniştea şi tihna. Cînd Eudoxiu Bărbat duse ceaşca de cafea la gură şi sorbi atent şi uşor din licoare, domnul Alexandru Körner se înfățişă iar, trase dintr-un buzunar de la piept o cutie flexibilă de piele pe care o deschise, oferind domnului profesor o țigară de foi, care numai în acest local şi-n acest buzunar se putea găsi.

— Mie îmi plac țigările obişnuite... zise cu modestie Grigore Simandiri, scobind şi scoțînd dintr-un buzunăraş al vestei un pachet de «intim-club».

Bătrînii cetiră gazetele cu răbdare şi răsfoiră revistele. Schimbară puține vorbe şi observații. Înainte de plecarea lor, domnul Körner se înfățişă a treia oară şi povesti o întîmplare interesantă. Se vedea că în fiecare zi îi place să servească unor clienți anumiți cîte un asemenea mic ecou gazetăresc. De data asta era vorba de un individ cu monoclu, care a căutat de cinci ori în cursul dimineții pe domnul profesor. — Nu-i aici domnul profesor ? — Nu. — N-a venit încă domnul profesor ? — Nu. — Domnul profesor tot n-a venit ? — Nu — Bine, atunci cînd l-aş putea găsi pe domnul profesor ? — După amiază ! «De-abia atunci a încetat să mă onoreze cu vizitele şi întrebările sale.» Şi domnul Körner rîdea foarte vesel, de şi barba îi era gravă.

— Poate să vie, zise bătrînul Eudoxiu ; cu mine nu mai are de-a face. Să binevoiască a sta de vorbă cu nepotul meu, domnul Traian Bălteanu, care-i advocat. Iar dumneata, prietine, apărîndu-mi şi de data asta tihna, dovedeşti că porți cu cinste numele oşteanului şi poetului Körner...

— Mulțumesc, stimate domnule profesor, răspunse patronul cafenelei, emoționat.

Bătrînii se pregătiră să plece, iar chelnerul uscat și spîn se arătă iar, înconjurînd masa. Prezintă jobenul lui Eudoxiu, pălăria moale de pîslă a lui Simandiri și cele două umbrele. Traian mai căută o dată din ochi figura impunătoare a patronului.

— Nepoate, îi zise Eudoxiu, ai dreptate să stimezi și să admiri pe domnul Körner. Omul acesta a venit în țară din Würtembergul lui acum patruzeci de ani. Îl cunosc de cînd eram tînăr și i-am fost credincios, urmîndu-l în peregrinațiile lui. Oriunde își așează penații, se face liniște și se bea șvarț bun. În război, i-au murit doi băieți, ofițeri sub drapelul nostru. Au fost măcelăriți de bulgari la Turtucaia. El însuși a fost închis o bucată de vreme în lagărul străinilor. Cînd s-a întors, soția a avut vreme să-l îmbrățișeze și a murit «de inimă bună» cum spune el. Acest om, cum vezi, după toate cîte i s-au întîmplat, a avut totuși puterea să continue a-și îndeplini menirea pe pămînt. Și-a deschis aici cafeneaua, și noi l-am urmat cu fidelitate.

Din liniștea Cafeului European, ieșiră în furnicarul după-amiezilor Capitalei. Regiunea aceea mai ales, de la Bulevarde pînă la Chei, cuprinzînd Sfîntul Gheorghe, Bursa, Lipscanii, era ca o zbatere de valuri înghesuite. Tînărul ieșan totuși nu era prea impresionat de aceste manifestări externe ale mulțimii. Sufletul lui culegea alte sensații din viața nouă în care intrase.

Cum ieșiră în mulțime, bătrînii ațîțați începură a dezbate o chestie asupra căreia nu căzuseră încă de acord. Era vorba despre Oană Păun și despre Marișca Păun. Eudoxiu Bărbat avea deocamdată convingerea că indivizii care au purtat aceste două nume la 1619 erau veri. Grigore Simandiri îi credea frați.

— Să mă ierți, stimate amice, dacă te contrazic, striga Simandiri cu vocea-i năvalnică, pufnind și răsuflînd grăbit ; n-ai cetit cu destulă atenție izvodul care se găsește alăturea de uricul dumitale. Și din izvod, și din hotarnică,

se vede că moștenitorii lui Oană Păun au dobîndit și partea Marișcăi ; și amîndouă părțile au fost un sfert dintr-un sfert din jumătatea «bătrînului"» Ursu. Oană s-a însurat cu Maria Vameșu și a avut șapte feciori și două fete. Marișca a murit stearpă. Acuma bagă de seamă ce se mai vede că rezultă din hotărîrea cinstitului divan...

Toate aceste lucruri, Grigore Simandiri nu le putea rosti decît făcîndu-și cu greu loc prin mulțime, lovit din stînga de unii, împins la dreapta de alții. Un grup compact îl oprea ; el trebuia să-l ocolească și să alerge pe picioarele-i scurte și să-și înalțe glasul ca să fie auzit de Bărbat, care, înalt și osos, își făcea mai lesne drum. Unii dintre cei în care se izbea bătrînul arhivar, se întorceau în loc și îl priveau o clipă cum gesticulează, rostind cuvinte ciudate și neînțelese. Bărbat, de și înainta grav, mormăia replici și observații uneori ironice, alteori serioase. Traian era încredințat că amîndoi se socot singuri, trăgînd fiecare de cîte un capăt al uricului răzășilor putneni.

Cînd intrară acasă, Atihia îi întîmpină în antret și arătă stăpînului ei că «iar a venit unul».

Bărbat mormăi nemulțămit :

— Cine-o fi fiind și ăsta ? Nu-l cunoști ?

— Nu-l cunosc, nu l-am văzut pînă acuma. Dar astăzi a venit de două ori după ce-ați plecat. Ș-a spus că vă caută la cafenea și, dacă nu vă găsește acolo. se întoarce iarăși.

— E hotărît ca un ucigaș, după cît văd, zise profesorul. Dacă vine, du-l să vorbească cu domnul Traian. De astăzi înainte pe toți să-i duci în odaie la domnul Traian. Dumnealui are să le spuie ce are de spus.

Traian nu înțelese ce ar putea să spuie acestor musafiri ; tăcu însă.

— Iubite nepoate, îi vorbi bătrînul, pe cînd intrau în bibliotecă, dacă nu vei ști ce să le spui, să taci, ori să le vorbești despre tratatul de la Cuciuc Cainargi. Deocam-

dată am să-ți comunic un fapt. Într-una din zilele trecute, am trecut Dîmbovița ș-am făcut la notariat un act prin care declar pe Atihia, alias Ana Tulbure, proprietară a camerelor ce ocupă : bucătăria, odaia în care te-a găzduit, și-o cămăruță în care și-a făcut acuma sălașul. Asta, bineînțeles, după moartea mea. Va fi stăpînă a acestor încăperi și a ieșirii celei mici, cît va trăi. La moarte o moștenește casa.

— Aceasta-i o bună orînduire, complectă Simandiri.

Tînărul tăcea, cam nedumerit.

— Mai întîi, urmă bătrînul Eudoxiu, asta o ține pe Atihia lîngă mine. M-am deprins cu ea și aud că acum servitoarele, pe lîngă că se găsesc foarte greu, dar au tendințe despotice și subversive. Cum nu vreau să mă însor nici la bătrînețe, nici nu vreau să risc să fiu otrăvit, mă mulțumesc cu nenorocirea pe care o am. Orînduirea mea asigură pe Atihia și încurcă puțin pe cei care mă necăjesc și visează să devie proprietari în strada Lepidopterului numărul 14.

Clopotul sună în antret și Atihia vîrî îndată capul pe ușă, vestind că «a venit iar domnul cel cu monoclu».

— A, e un domn cu monoclu... observă Bărbat. E cel de la cafenea.

Traian trecu în camera lui. Atihia introduse pe musafir. După o clipă intrară și cei doi bătrîni prietini. «Voĭ să vadă cum ies eu din încurcătură», gîndi zîmbind. Trajan.

Vizitatorul era un domn îmbrăcat într-un frumos complect cenușiu, croit după cea din urmă modă americană : pantaloni cu manșetă, cu dungă ireproșabilă și cu cîte un creț sub bată, la nașterea acestei dungi. Sacoul larg. Guler nalt, cravată îngustă înodată strîns și străpunsă de un bold cu mărgăritar. Ghete de lac, pălărie de paie, baston cu mîner de argint, mănuși de piele de Suedia. Păr lins, cu cărare la mijloc. Obrazul cu îngrijire

ras, arăta un om ca de treizeci de ani, brun, cu buza dispreţuitoare şi ochii tulburi, dar foarte mobili. Se recomandă A. Florescu, publicist ; privi în juru-i cu oarecare mirare, apoi se întoarse spre bătrînii care intraseră aproape odată cu el.

— Eu doresc să am onoarea unei convorbiri cu domnul Eudoxiu Bărbat, declară el.

— Vorbiţi cu procuratorul său, îi răspunse tînărul Bălteanu.

— Da, domnul Traian Bălteanu este procuratorul meu, întări cu linişte şi răceală profesorul.

Musafirul privi atent pe bătrîni, apoi pe Traian.

— Advocatul domnului Eudoxiu Bărbat ştiam că este Gorciu, vorbi el. I s-a retras procura ?

Bătrînul Eudoxiu tăcu.

— Domnul Traian Bălteanu nu cumva este ieşan ? vorbi iarăşi domnul Florescu.

— Nu vă înşelaţi : sînt ieşan.

— Atuncea desigur sînteţi fiul advocatului Bălteanu. Am cetit în *Zorile* lucruri semnate de dumneavoastră... Sîntem întrucîtva confraţi... Eu cunosc foarte bine pe domnul Iancu Bălteanu, tatăl dumneavoastră, după cum de altminteri cunosc pe toţi ieşenii mai de samă. Am din cînd în cînd afaceri pe la dumneavoastră. Aţi venit de mult ?

Domnul Florescu vorbea distins şi politicos. Fără să-i răspundă la ultima întrebare, Traian îl pofti să şadă pe scaun. Bătrînii se aşezară şi ei mai la o parte, neclintiţi şi impasibili, ca nişte judecători severi.

— Cu ce informaţie vă pot servi, domnule Florescu ? întrebă Traian.

— Domnule Bălteanu, răspunse cu glas plăcut musafirul, eu cîteodată îmi las să doarmă muza şi mă ocup şi de afaceri. Am auzit, din mai multe surse vrednice de încredere, că domnul Eudoxiu Bărbat (se întoarse spre bătrîn, aşteptînd parcă de la el răspuns), că domnul Eudoxiu Bărbat ar avea intenţia să vîndă proprietatea aceasta... Am

auzit că a găsit, ori că e cu putință să găsească, o casă mai potrivită pentru domnia sa, într-un cartier mai liniștit, lucru foarte explicabil. O asemenea afacere, aducîndu-i un beneficiu însemnat și fiind deci cu totul în avantajul domniei sale, am înțeles că este grabnică. M-am informat că nu s-a făcut nimic însă. De aceea mi-am luat libertatea să mă prezint, încredințînd pe domnul profesor că cele mai bune condiții de vînzare i le-aș putea asigura eu. Chestia cealaltă, a achiziției unei proprietăți, e mai ușoară și a fost studiată de mine. Cunosc două case foarte drăguțe : una în Tunari, alta în Precupeții Vechi...

Musafirul se opri din vorbirea-i însuflețită și privi zîmbind pe Traian, apoi spre bătrîni.

— Domnule Florescu, răspunse cu gravitate tînărul Bălteanu, informațiile dumneavoastră nu sînt tocmai exacte... Îmi dați voie, accentuă el, văzînd pe domnul Florescu gata de replică. Nu sînt exacte pentru că noi n-am manifestat niciodată dorinți pe care ni le atribuiți. Chestia de altfel prezintă și oarecare complicații de care dumneavoastră poate nu aveți cunoștință.

Florescu întrerupse :

— Voiți să vorbiți de actul privilor la doamna Ana Tulbure ?

— Da ; sînt însă și alte chestii.

— Faceți poate aluzie la dificultățile cu chiriașii ?

— Văd că domnul Gorciu v-a pus întrucîtva în curent cu unele chestii, zise zîmbind Traian, pe cînd bătrînul se frămînta în scaunul lui. Cum însă domnul Gorciu, de mîine, nu va mai reprezenta interesele unchiului meu, va trebui să primiți informații de la alții, adică de la mine.

— Vra să zică retrageți procura cu care ați onorat pe domnul Gorciu ? întrebă Florescu, întorcîndu-se spre bătrîn.

— Da ! răspunse profesorul, mai tare decît se aștepta tînărul.

— Și-n chestia care mă interesează, răspunsul mi-l dați dumneavoastră, domnule Bălteanu ?

— Da, domnule Florescu. Un răspuns de altminteri foarte simplu. Nu ne-am gîndit încă să vindem casa. Mai bine zis, nu voim s-o vindem...

Domnul A. Florescu zîmbi, ca și cum ar fi fost înveselit de acest răspuns. Se scuză de deranjul pe care l-a făcut ; ceru lui Traian onoarea și plăcerea să-l mai întîlnească, fie la Cafeul European, fie la Cafeul Bulevard, și se retrase salutînd cu eleganță și distincție.

— Cine o fi fiind acest domn ? întrebă cu dispreț bătrînul Simandiri.

— Trebuie să fie un om viclean și primejdios, răspunse Traian. L-am simțit dintrodată, căci mi-a bătut inima și-am avut sensația luptei...

— Băiatul are dreptate, vorbi Eudoxiu. Văd legătura cu Gorciu, văd că pașii îmi sînt urmăriți, actele cunoscute. Chestia cu Ana Tulbure mai ales m-a surprins. Acuma sînt mai mulțumit ca oricînd de ideea mea. M-am gîndit bine și-am ales bine. Mi-a plăcut cum a răspuns și s-a ținut băiatul, urmă el, către Simandiri, pe cînd ieșeau din cameră. Mîine retrag procura lui Gorciu și fac alta pentru Traian. Trebuie grabă ; domnul acesta Florescu nu-mi place deloc ; e un om prea politicos. În fiecare zi aveam cîte una de acestea. Bine că scap. Atihia, poftește aici pe domnul Traian. Nepoate, zise bătrînul c-un accent în voce pe care tînărul încă nu i-l auzise, prietinul nostru, domnul Grigore Simandiri n-are dreptate, cu tot zapisul și hotărnicia lui. Dacă nu ne tulbura domnul Florescu, voiam să-ți arăt pentru ce-ți cer jertfe ca cea de azi. Zilele fug și cînd vorbești cu oameni ca cel care a fost aici, însemnează că sfredelești nisipul. Aceste zile din urmă ale mele le-am închinat unei lucrări care lămurește o chestie destul de întunecată din trecutul nostru. În lumea unde mă voi duce nu sînt biblioteci, de-aceea mă grăbesc să întrebuințez pe acelea de aici...

Bătrînul Simandiri găsi vreme să mărturisească şoptit lui Traian că «prietinul nostru Eudoxiu astăzi e destul de bine dispus.»

Rînduind cărţi şi documente şi punînd în lumină un manuscript pe jumătăţi de coală, înegrit de o caligrafie maşcată şi ascuţită, pensionarul arăta, în aprobarea complectă şi entuziastă a celuilalt bătrîn, că e vorba în teancul acela de foi, de o glorie necunoscută. Era vorba de vechea nobleţă teritorială a voievodatelor româneşti. Moşnenii şi răzăşii de altădată, oameni liberi, nobili prin această libertate şi prin stăpînirea pămîntului, oşteni totdeauna gata pentru slujba domnească, au fost tăria trecutului.

— Decăderea politică a principatelor dunărene, zicea bătrînul mutînd tomuri dintr-un capăt într-altul al biroului, decăderea politică a principatelor dunărene se confundă cu decăderea acestei clase interesante de oameni. O domnie ereditară s-ar fi sprijinit fără îndoială pe ei, căci ei erau oştirea. Slăbiciunea domnilor i-a lăsat deocamdată în aer. Întărirea unei boierimi anarhice le-a pecetluit osînda...

— Aşa este, zise cu tristeţă Grigore Simandiri ; le-a pecetluit osînda...

— Eu am căutat, reluă aţîţat Eudoxiu, să stabilesc cîteva serii de acte cu legătură în două sau trei veacuri. Fiecare priveşte o moşie ş-un neam. La 1680 se arată că Oană şi Marişca, fraţi... (profesorul se uită triumfător la Simandiri), că Oană şi Marişca, fraţi, pomenesc între înaintaşii lor pe un bătrîn hatman Grozav. O cneaghină Măgdălina trebuie să fi fost mama lor. Oană se simţea şi el între neamuri şi avea sate şi mori. Urmaşi lui, după optzeci de ani, se războiesc într-un proces fără sfîrşit cu postelnicul Balmez care intrase în proprietăţile lor prin cumpărături întăi, apoi prin confiscări arbitrare... La 1805, răzăşii se mai judecă, dar sînt săraci şi împuţinaţi. Divanul le dă cea din urmă lovitură, şi, la 1850, satul Oneşti adăposteşte numai oameni proşti şi de rînd. Gospodăriile,

livezile și viile, prisăcile și morile, ceairurile de cai și armele, slujbele domnești și viața liberă nu mai sînt nici măcar o amintire... Urmașii și-au plecat fruntea în pulbere și se sting în ticăloșie.

— Se sting în ticăloșie... murmură cu tristeță Simandiri.

— Lucruri de acestea am eu aici... urmă Bărbat ; adun fapte și dovezi...

— Fapte și dovezi, strigă Simandiri săltînd de pe scaun. Acum am mai găsit ceva noi. E vorba de Vrînceni ; de unul Costan din Topliţa. Acest Costan a avut cinci feciori...

— Șase ! îl întrerupse Bărbat.

— Cinci ! strigă Simandiri : Grigore Limbă-Neagră, Tudose Limbă-Neagră, Misail Limbă-Neagră, care a fost călugăr la Soveja, Ionuț Limbă-Neagră și Nichita Limbă-Neagră. Al șaselea copil a fost o fată. E adevărat, au fost șase, însă cinci feciori ș-o fată, Teodosia. Această Teodosie s-a măritat cu Cloanță Ungureanu, ș-apoi de aici se trag Ungurenii din Topliţa... Noi arătăm aici lucruri grozave ! urmă Simandiri venind la birou și bătînd manuscriptul cu palma.

— Aș ! răspunse ironic Eudoxiu Bărbat, nu sînt deloc grozave.

— Ba da, ba da, susţin că sînt grozave și așa de importante, încît eu n-aș îndrăzni să public asemenea lucruri, căci la urma urmei unii din cei despre care vorbim noi aici sînt lupi, iar acei care sînt mari și tari în zilele noastre sînt nepoţii lupilor. Uitasem să spun că un nepot al lui Cloanță a omorît un turc la vama Buzăului și s-a făcut hoț și nu l-au mai putut prinde niciodată... Apoi de asta i-a globit domnia pe topliţeni de i-a distrus. Ce stai dumneata să-mi spui că nu sînt importante și grozave ? Îți dovedesc eu mîni cît de importante sînt ! Acuma n-am vreme, trebuie să mă duc să văd pe Abraham Patron. Vrea să-mi arate niște socoteli. El nu știe că eu îl cîntăresc cu degetul meu cel mic. Dar mîne să poftești dum-

neata să-mi spui că nu-s importante, și-ți dovedesc îndată că sînt și importante și grozave, precum am avut cinstea să spun. Să ne vedem cu bine !

Grigore Simandiri își smunci pălăria de pîslă și plecă, avînd aerul amenințător și indignat. Bărbat rămase zîmbind în jîlțul lui și privi un timp cu ochi rotunzi pe Traian, fără să-l vadă.

— Nepoate, vorbi el după cîteva clipe ; la acest ceas sînt totdeauna singur. După echinocțiul de primăvară, soarele apune spre Cotroceni și ajunge și-n ferestrele mele. Îmi umple odaia, ca și acuma ; îl simțesc pătrunzînd în mine, ca și cum ar vrea să-mi facă provizie pentru noaptea de veșnic reumatism. Are să-mi fie frig peste puțină vreme și-i primesc cu foarte mare plăcere vizita. În ceasul acesta gîndesc, ori scriu... Stările și sensațiile de pace nu le mai pot însă avea de-o vreme... Ascultă : n-auzi nimic ?

Bătrînul rămase atent, cu sprînceana ridicată, ascultînd clădirea.

A doua oară în ziua aceea Traian se simțea înfiorat.

— N-auzi nimic ?

— Nu.

— Ascultă bine. Cîntă cineva din flaut. Ferestrele acestea de aici dau în stradă. Cîntărețul însă stă la una din ferestrele care dau în curte, în aripa dreaptă. Din camera dumitale ai să-i auzi mai bine. Dacă deschizi fereastra, îl și vezi. Acuma auzi ?

— Aud, răspunse Traian, prinzînd un sunet vag și foarte depărtat.

— În curînd ai să-l auzi mai bine. Eu îl aud și-l simt prea tare. Nu mă lasă liniștit ; nu mă lasă să lucrez. Cîntă la ora aceasta, cîntă cîteodată și dimineața, și peste zi. E un funcționar de la finanțe, un băiat subțire, slab, cu ochi negri. A început de opt zile. Am răbdat patru. Ce puteam să fac ? Așteptam să isprăvească, însă el nu isprăvea. A cîntat și-ntr-a cincea zi, dimineața. M-am hotărît să mă

înfățișez la doamna Barbara Demetrescu. Doamna Demetrescu e chiriașa mea. Iar tînărul a subînchiriat o cameră de la doamna Demetrescu. Intru prin urmare la doamna Barbara Demetrescu. Mai întîi am fost întîmpinat de un miros cumplit de varză acră ; al doilea de un fox care rodea într-un ungher un papuc. A lăsat papucul și s-a repezit cu sălbătăcie la mine. Doamna Demetrescu l-a strigat sentimental de după ușă ! Fiki ! și foxul s-a întors la papuc. Doamna Barbara Demetrescu însăși s-a arătat și a țipat rușinată cînd m-a văzut. Era numai în camizol. Doamna Barbara Demetrescu e o persoană foarte bine, ca să spun așa. Cînd stă în prag nu poate nimeni trece pe lîngă domnia sa. Are puțină mustață, ceea ce ar dovedi energie, însă ochii îi sînt foarte blînzi..

Bătrînul se opri atent.

— Acum a stat, șopti el. Dar în curînd începe iar. alt cîntec. S-a întors scuzîndu-se și acoperindu-și gîtul și sînii c-un *fichu* roz. De la dînsa am aflat că bucata ceea de pînză se chiamă *fichu*. Îi vorbesc de tînăr. Doamna Demetrescu mă privește zîmbind și-mi arată că eu însumi am consimțit să subînchirieze o cameră. N-am scris nicăieri lucrul acesta, dar advocatul meu, domnul Gorciu. i-a comunicat că poate subînchiria o cameră. Chiriile s-au ridicat și pensia sa. ca văduvă de căpitan de cavalerie. e o adevărată mizerie în zilele noastre. — Se poate, doamnă, îi răspund eu, se poate să fi consimțit, de și eu nu-mi aduc aminte : însă tînărul acesta cîntă din flaut. — Așa mi se pare și mie, mi-a răspuns rîzînd doamna Barbara Demetrescu : îl aud și eu... — Cărei pricini se datoresc aceste concerte ? întreb. — N-aș putea, domnule profesor. să vă răspund, zice ea. Înclin însă a crede că tînărul Ionescu e înamorat !... Am rămas surprins de această pătrundere ; ș-am încercat să vedem prin ce mijloace s-ar putea să fim scutiți de accesele de flaut ale tînărului Ionescu... Doamna Demetrescu rîdea și mă privea foarte ciudat. Nu mi-a fost.

greu să înțeleg că respinge cu putere orice bănuială că ar exista vreo legătură între domnia sa și cîntecul tînărului. În același timp s-a crezut datoare să dea sfaturi acelor persoane care ar descoperi în ele simțiminte de gelozie. Auzi ? Concertul a început din nou. Am bănuială că această îmbelșugată persoană mă crede cuprins pentru ea de un amor tîrziu și fatal... Am observat pe măsuța lîngă care m-a poftit un roman ferfenițos ș-o pereche de cărți de joc... Așa încît pe această cale n-am putut ajunge la nici un rezultat. Ce-i de făcut ? Dumneata ce spui ? Concertele acestui mierloi, în care strigă instinctul speciei, nu mă lasă să trăiesc. A încetat iar.

Tînărul tăcea nedumerit. Bătrînul privea țintă și neliniștitor.

— Închipuie-ți că-l aud și cînd îmi pun bumbac în urechi. Chestia aceasta trebuie rezolvată. Nu mai am liniște de cîteva zile. Cînd vin ceasurile flautului, mă simțesc într-o stare de mare descurajare.

— Ar trebui poate să vorbești cu tînărul.

— A vorbit Atihia. Nu se poate. Cu greu a găsit camera asta, e criză mare de locuințe. În ce privește cîntecele, a rîs. Are dreptate. Cîntă în camera lui și asta-l privește pe dînsul. Dar de ce cîntă ? Pentru cine cîntă ? Alaltăieri și ieri am stat în camera dumitale, pe cînd tînărul își împlinea misiunea de victimă, în cadrul ferestrei sale, și mi s-a părut că am văzut și alaltăieri și ieri, în aripa stîngă, în geamlîcul etajului de sus, un profil tînăr, un cap brunet, c-o floare roșie la ureche. Mi se pare că e o slujnicuță. Atihia a recunoscut-o. Ar fi chemînd-o Melania.

— Bine, unchiule, nu se putu opri tînărul de a observa, în casa aceasta mare sînt, îmi închipui, mai multe femei tinere, și brune și blonde. De unde deduci că domnul Ionescu concertează pentru profilul brun cu floare roșă la ureche ?

— N-am spus asta. Atihia știe tot ce se petrece în casa noastră. Am unsprezece chiriași. Și sînt patru ca-

mere subînchiriate. Femei tinere sînt opt. În vîrstă, împresurate de copii și griji, sînt mai multe. Atihia știe că tînărul Ionescu n-are nici o legătură aici.

— O fi avînd în altă parte.

— Nu cred. Am ajuns la asta prin mai multe deducții logice.

— Atunci ?

— Atunci, urmă aţîţat bătrînul Eudoxiu, mi-am pus întrebarea dacă Melania n-o fi avînd legături. Din ce spune Atihia, înţeleg că-i melancolică, măcar că e tînără şi sîntem în primăvară. Iarna i-a înghețat întîia pasiune. Ş-atunci am plănuit să mă substitui zeilor, să fac fericiți pe acești tineri și atunci domnul Ionescu își va părăsi concertele, deoarece va avea ceva mai interesant de făcut. Îmi dau socoteală mai bine decît oricine de meschinăria preocupărilor mele. Totuși numai așa nădăjduisc să scap de această pătrunzătoare persecuţie.

Tînărul Traian cu greu își stăpînea veselia.

— Astă-noapte, pe cînd nu puteam dormi, am rîs și eu de toate acestea, urmă sumbru bătrînul. Ieri, am încercat o primă înfrîngere. Am așteptat dimineața pe Melania, să iasă la piață. Și m-am luat după ea. Voiam s-o opresc, la un colț de stradă, ori într-un gang, să-i vorbesc și s-o încredinţez că ei se adresează romanțele de disperare, că tînărul n-așteaptă decît un semn ș-o privire. La urma urmei, într-o formă familiară și glumeață, aceste lucruri se puteau spune unei slujnicuțe. Închipuiește-ți că n-am putut. La prima mea încercare, ființa aceea s-a apărat ș-a crezut că trebuie să se salveze rîzînd absolut fără sens, pretinzînd a înțelege că știe foarte bine ce urmăresc eu prin asemenea manevre. Am priceput de aici că bătrînețea vine întovărășită și de multe lucruri ridicole și suferințe... Atihia s-a declarat în stare să convingă ea pe cele două ființe că sînt predestinate din veci unui amor înflăcărat, și astăzi credeam că va începe iarăși o eră de

pace. Văd însă că destinul nu s-a schimbat. Să aşteptăm. Atihia nu e acasă. N-o simt umblînd prin farmacia ei. Să trecem în odaia dumitale şi să deschidem fereastra...

În camera lui Traian, spre curtea pătrată, fereastra era deschisă. Lumina soarelui se stînsese. Bătrînul întinse capul, pe lîngă ghiveciul de muşcată, cu obrazul încreţit de bolnavă curiozitate. Traian văzu dintr-o aruncătură de ochi la etajul de jos, în aripa dreaptă, pe tînărul negricios şi uscat. Urmărindu-i atitudinea şi ochii, ca pe un fir suspendat, trecu la etajul de sus din aripa opusă. Acolo stătea la geamlîcul deschis, rezemată pe coate şi cu braţele pe sîni, slujnicuţa brună, cu floare roşie la ureche.

Eudoxiu Bărbat se întoarse ironic şi răutăcios.

— Mi se pare că se isprăveşte o carieră artistică, vorbi el arătîndu-şi dinţii. N-am însă nici o mustrare de cuget. Bătrîneţea-i tristă şi egoistă.

Tînărul Bălteanu dormi adînc, de şi era în loc străin. Anii tineri au multe privilegii. Se sculă foarte de dimineaţă, deschise fereastra şi primi în faţă soarele. După ce se îmbrăcă, se aşeză la masă şi scrise o lungă epistolă către cei de-acasă. Despre drum şi Capitală avea puţine de spus : mai interesante decît orice erau fiinţile în mijlocul cărora căzuse. Bătrîni cu manii, servitoare cu nume eline... Cei de-acasă aveau întrucîtva dreptate : unchiul Eudoxiu «pare puţintel cam într-o parte». Mai nostim şi mai vesel decît el e bătrînul Simandiri.

Înainte de a fi isprăvit scrisoarea, Atihia îi aduse cafeaua cu lapte.

— Te-ai sculat cam de dimineaţă, domnule Traian, îi zise ea zîmbitoare şi prietinoasă. Ai dormit bine şi trimeţi veşti acasă. Noi ne-am odihnit mai puţin.

— Cum se poate ? întrebă Bălteanu. De ce ?

Văzînd că femeia e hotărîtă să se statornicească o bucată de timp în mijlocul odăii, pături scrisoarea şi o strecură în buzunar. Ca să n-o uite cumva şi să nu fie

cetită, se gîndi el : fără îndoială că le-ar displăcea, atît bătrînilor. cît și Atihiei.

— Nu i-a fost bine astă-noapte domnului profesor, vorbi femeia privind pe tînăr cu mîhnire și clătinînd din cap. De cîtăva vreme domnul profesor merge cam rău, urmă ea cu glas șoptit. În iarna asta de trei ori a trebuit să mă duc după doctor, noaptea.

— Dar ce are ?

— Un fel de boală de inimă. Tulburări a avut de multe ori, încă de acum cinci-șase ani. dar au trecut și el nu le-a prea băgat în seamă. Acuma a început a se teme. L-a apucat mai tare în noaptea de Bobotează : o strînsoare de piept, o înăbușeală, o lipsă de somn. Am adus un doctor bun, tînăr. domnul doctor Bazilescu. I-a dat rețete, i-am făcut doctorii. I-a fost mai bine. În cîte-o noapte însă iar îi e rău. Astă-noapte n-a dormit. M-am speriat. Însă mi-a poruncit să nu te scol. În zori-de-ziuă a ațipit...

Atihia trecu pînă la fereastră. și inspectă repede cele două etaje pe care în ajun tînărul le văzuse legate printr-un fir telepatic.

— Nu cred să mai cînte... zise rîzînd Traian.

— Nu se știe... Mi-a spus mie fata, răspunse c-un zîmbet șiret Atihia, că nu-i place domnul Ionescu. Ea ar dori un tînăr blond și nobil... Așa că amenință să-nceapă iar cîntecul. Totuși. nădăjduisc și-n necazurile de dragoste, ca s-aveam pace. Am să trec pe la dumnealui. să-i dau în cărți...

Spionînd curtea pătrată, cu ochii ei mici și cu nasul ascuțit, Atihia avea o înfățișare redutabilă, care impresionă pe Traian.

Oftînd, femeia se retrase de la fereastră și se statornici iarăși în mijlocul camerei, cu mînile la buzunarele șorțului.

— De cîtăva vreme avem și altele. vorbi ea din nou ; avem și altele, care-l necăjesc mai mult decît arată. Domnul profesor e un om care adeseori tace ori se face că rîde.

Astă-noapte am auzit foarte bine la domnul Isac Löbel, chiriașul de deasupra noastră, cum pisau zahăr. Se opreau un timp, pe urmă iar începeau să piseze...

— Și dumneata crezi că pisau într-adins ?

Femeia îl privi lung.

— Dumneata, domnule Traian, nu știi încă toate ale noastre. Astă-noapte ne-a mai făcut una și domnul Stelea. A spart lacătul și a intrat în magazia de lemne. A luat lemne. Și dimineața, înainte de-á te scula dumneata, striga că eu i-aș fi furat o găină. A intrat în magazie și mi-a luat cocoșul, pentru găina pe care zice că i-am furat-o. Nu de mult mi-a otrăvit cățelul, un cățel deștept, care-mi da totdeauna noaptea de știre, cînd s-auzea vreun zgomot. Mîrîia subțire la căpătîiul meu și eu mă trezeam. Mai am din cînd în cînd scandal cu copiii — obraznici și gălăgioși... Îi trimet părinții lor la ferestrele noastre. În altă zi, tot domnul Stelea a atins cu bastonul pe rînd rufele întinse pe frînghie și mi le-a murdărit. Acuma trebuie să mă duc la secție pentru lemne și cocoș. Dumneata ce spui ? Secția, știu și eu, nu poate face nimic. Trebuie să-l dau în judecată. Toate istoriile și boclucurile acestea au început de vreo trei săptămîni. Astă-dimineață domnul Stelea striga la mine că într-o seară are să aducă lăutari, să-i cînte în curte toată noaptea. Chiriașii scoteau capul pe geamuri și rîdeau. Ei știu ce însemnează asta și se veselesc.

— Crezi că toate prostiile acestea se fac cu scop ?

— Da, domnule Traiane, se fac cu scop. Domnul profesor a înțeles îndată și văd că are dreptate. Vor, domnule Traiane, să ne alunge de aici, să ne cumpere casa. Chiriașii prietini cu domnul Stelea au pornit și un proces, precum că li se ia chirie de speculă... Atuncea s-a hotărît domnul profesor să te cheme. Ai făcut bine c-ai venit la noi, domnule Traiane. Sîntem împresurați de oameni răi. Vor să ne facă să dăm casa pe nimic, să ne alunge, și ei s-o

speculeze, să cîştige cine ştie cît. Asta-i domnule Traiane, şi de asta pisează, noaptea zahăr deasupra noastră, sparg magazia, murdăresc rufele, poate şi pe cel cu flautul l-au adus anume ; scornesc vorbe că domnul profesor a fost la cucoana Barbara, să-i facă o declaraţie... Numai Melania e cuminte şi a tăcut. Şi să vezi că au s-aducă şi lăutari cu nai şi contrabas ; au înţeles că domnul profesor nu poate suferi muzica. Ş-au să facă şi altele. Oamenii se pricep să facă rău, domnule Traiane. Ieri i-a părut tare bine domnului profesor c-ai sosit. De mult nu l-am văzut aşa. Aseară mi-a şi spus : Atihio, acum sîntem mai tari. Pe urmă i-a fost rău. Pentru un om bolnav de inimă, atîtea neplăceri şi atîtea asmuţări nu sînt deloc bune...

Bătrîna se opri, întinzînd urechea.

— S-a sculat, şopti ea, mă chiamă.

Ieşi şi peste puţină vreme se întoarse.

— Domnule Traiane, am găsit pe domnul profesor îmbrăcat. Doreşte să te vadă. Zice că se simte mai bine şi trebuie să ieşiţi...

— Traian găsi pe bătrîn palid şi cu ochii obosiţi şi tulburi. Silindu-se să-i zîmbească, îi arăta că s-a hotărît să meargă la tribunal ca să retragă procura lui Gorciu şi să facă o procură nouă «pe numele domnului advocat Traian Bălteanu".

— Îndată ce primesc procura, introduc o acţiune împotriva domnului Stelea, zise Traian. O să trebuiască să începem şi noi o serie de procese.

— Luptăm pentru o pricină dreaptă ; se poate întîmpla să cîştigi, răspunse bătrînul, zîmbind maliţios.

Ieşiră în stradă şi Traian opri cea dintăi trăsură goală pe care o întîlniră. La palatul de justiţie cerură informaţii, aşteptară un timp la grefă, unde tînărul pregăti hîrtiile şi timbrele, apoi îndeplinirăm formele în faţa magistratului. Prin mulţimea din sala paşilor pierduţi nu întîlniră pe

Gorciu ; cînd ieşiră însă, îi salută foarte politicos domnul A. Florescu.

Pe cînd bătrînul şi nepotul coborau treptele de piatră, domnul Florescu se opri în loc, cu zîmbet pătrunzător, privindu-i lung. Ştia că are să-i întîlnească la palatul de justiţie, şi avea sensaţia păsărarului care întinde laţuri. Sucindu-se brusc în loc, pătrunse prin mulţime, în sălile nalte, şi începu a căuta, scînteindu-şi monoclul în toate părţile. Găsi pe Gorciu la arhivă, răsfoind dosare. Îl prinse familiar de braţ c-o mînă şi cu cealaltă îl bătu uşor peste grumaz, aplecîndu-se spre el, cu glas vesel.

— Meştere, lasă o clipă hîrtiile acestea, care nici măcar nu sînt curate, şi vino să facem doi paşi de vals.

Gorciu îi strînse mîna, îşi scoase ochelarii, închise dosarele şi-şi luă servieta.

— Este ceva nou ? întrebă el.

— Este, cum nu, de şi toate-s vechi şi nouă toate !

Advocatul Mitu Gorciu abia atinsese jumătatea vieţii. Cei patruzeci de ani însă îi împlinise cu multe succese şi cu o adevărată celebritate în anume cercuri. Era ceea ce se numeşte «un om popular». Un cartier întreg de dincolo de dulcea apă a Dîmboviţei îl preţuia şi-l urma. Îl preţuia încredinţîndu-i afaceri şi procese pe care ştia să le ducă la bun sfîrşit. Îl urma pe calea politică, pentru că era un om care «ştia să se învîrtă» şi «cunoştea la obraz». Era simpatic pentru că era vesel ; şi era şi un om frumos şi prezentabil, de şi bărbiile şi ceafa îi acopereau gulerul, de şi era cam prea spătos şi abundent. Mustaţa neagră, răsucită cu îngrijire, guşa rasă zilnic şi pudrată. Ochii mari şi răsăriţi priveau pe om drept şi aveau proprietatea să se umple de lacrimi şi cînd era patetic şi cînd rîdea c-o puternică veselie. Pentru oamenii lui, pentru cartierul lui, era «nenea Mitu». De la măcelarii şi băcanii din Popa Dobre pînă la proprietarii şi pensionarii din Strîmbeasca, toţi îl urmau sub steagul adevărului, dreptăţii şi patriotismului. S-a întîmplat odată ca cei chemaţi să

conducă destinele țării să nu înțeleagă bine merite evidente și interese superioare, ș-atunci domnul Mitu Gorciu le-a retras creditul său și le-a dovedit la alegeri de deputați și de comună de cine trebuie să se ție samă în cartierul său. Reforma electorală și votul universal s-ar putea spune că i-au consolidat puterea. La întruniri înțesate de lume glasul său mare și gesturile-i largi au avut un efect, de care cu drept cuvînt mărturisea că se simte mîndru. Ca urmare a tuturor acestor daruri, pentru care în fiecare duminică domnul Gorciu mulțămea lui Dumnezeu la biserica din Popa Dobre, un scaun de deputat nu însemna nimic, dacă la deputăție nu s-ar fi adăogit ceea ce toată lumea știa că se cuvine unui om de credință și de acțiune. Procese ale statului ș-ale comunei, permise de export, pe care însuși advocatul le socotea drept un adevărat scandal, consiliile de administrație ale societăților anonime Clădirea și Petroșița erau atîtea îndeletniciri care creaseră domnului Gorciu o situație dintre cele mai frumoase. Dacă rîvna omenească ar avea o margine, domnul Mitu Gorciu s-ar fi putut socoti ajuns la țintă. Avea proprietăți și depuneri. Dar încă nu voia să dezarmeze. Nu era bolnav nici de stomah, nici de rinichi, era vesel și activ și mai avea de recoltat în lanurile vieții. Era tot anul supraîncărcat de afaceri și de procese.

Cel care-l ducea de braț și-l scotea la lumină spre cheiul Dîmboviței, mai tînăr cu zece ani, venea pe alte căi și cu alte arme în cîmpul de luptă al Capitalei. Domnul A. Florescu văzuse lumina în fundul Moldovei, în mlaștinile și maghernițile Tîrgului Frumos. Acolo, tatăl său, Iacob Blum, trăia ș-acuma, după ce copiii i se împrăștiară în toate orizonturile ; trăia senin și liniștit, cu barba lui albă și cu *tora*, într-o prăvălioară întunecoasă, în dosul fierăriilor, frînghiei, lulelelor și sacilor de crupe. Ș-acuma se ridica nemulțămit de la studiul textelor lui sfinte, cînd îi intra un mușteriu în dughiană. Rămăsese de vorbă cu Dumnezeu și aștepta serios moartea. Unul din

feciori, cel mai mic, se arătase într-o vreme în București ca publicist, și iscălise *A. Florescu* o serie de epigrame destul de corozive. Își făcu în curînd un nume de gazetar ager. Cronicile lui parlamentare care au apărut în *Soarele*, în capul dărilor de samă a ședințelor Camerei, au avut succes și răsunet. Asta l-a făcut curînd prietin al oamenilor politici. Pe unii, bărbați gravi însă fără talent, îi servea destul de discret c-un discurs de răspuns la mesaj sau chiar c-o interpelare în chestia națională și a «trădătorilor războiului». Șapte ani de războaie și nenorocire, de ocupație, de frămîntări politice, de vremuri tulburi, fuseseră pentru domnul A. Florescu ca cele șapte vaci grase din Biblie. Din ce se vînturase în juru-i, venise și-n jicnițele sale ceva. Legăturile cu presa și cu oamenii zilei încă le păstra. Multora din acești oameni ai zilei domnul A. Florescu le spunea pe nume și le zicea *tu*, la Capșa și-n restaurante. Își socotea venită vremea să pășească la o întreprindere mai serioasă ; și avea în carnetul său însemnat un șir de proprietăți din Capitală, care ocupau colțuri de străzi. Părerea sa era că aceste colțuri prețuiau aur.

— Observi înaintea noastră două umbre ? întrebă el pe Gorciu, două umbre care merg ca și noi la braț în lungul cheiului ?...

— Se-nțelege, răspunse advocatul. Una din acele umbre aparține profesorului Eudoxiu Bărbat, scumpul meu client...

— Ai putea zice încăpățînatul dumitale client, care nu vrea să-și vîndă casa.

— Încă nu ?

— Încă nu ; și care iese de la palat, unde a venit să dea altă procură. Procura dumitale ți-o retrage.

— Cum se poate ? Cum asta ? strigă Gorciu cu violență, oprindu-se în loc. Rămîi aici, sau pășește mai repede ; trebuie să-i cer socoteală...

— Stăi pe loc ! îi cîntă cu veselie Florescu, prinzîndu-l de braţ. Nu te amporta, mai bine să antamăm o mică *discusiune*. Ţi-a retras procura, s-a isprăvit ! Noul său procurator este tînărul advocat Traian Bălteanu, din Iaşi, care i-i nepot, şi pe care-l vezi la braţ cu el.

— Şi de ce mă rog mi-a retras procura ?

— Aş putea să-ţi spun curat : pentru că nu mai are încredere în dumneata. Dar vreau să fiu politicos : pentru că a dat-o nepotului său.

— *Mon cher ami*, lasă copilăriile şi spune-mi ce este. Am fost foarte ocupat. N-am văzut pe bătrîn de cîteva zile.

— Foarte rău ; trebuia să-l vezi ; eu l-am văzut ieri.

— Ei şi ?

— Îţi spun îndată ; te rog numai să-mi răspunzi la o întrebare. Cum se retrage o procură ?

— Foarte bine. Cum ai dat-o, aşa o primeşti înapoi.

— Dar dacă nu te întîlneşti cu cel ce ţi-a dat-o, dacă n-ai prilej să i-o dai, procura dumitale e valabilă ?

— Cît o am e valabilă. Însă spui că mi-a retras-o.

— Desigur, ţi-a retras-o, ceea ce spui dumneata are, însă, importanţă.

— Pînă la un punct, răspunse vesel domnul Mitu Gorciu. Procura mea ar putea servi poate la lucruri mărunte, însă importante pentru dumneata, pînă în momentul cînd aş primi o notificare. Trebuie să ţinem socoteală de toate. De pildă, se mai poate subînchiria un apartament în casele bătrînului ; de pildă, se poate aduce un război de ţesut ş-o ţesătoare harnică în apartamentul domnului Löbel.

— Mi-am închipuit şi eu aceste mărunte lucruri, nene Mitule, de aceea mi-am permis să te întreb. La urma urmei, fără a abuza de procură, ceea ce în situaţia dumitale nu se poate, e destul să n-o restitui un timp. E o mică mizerie în plus. Acum ascultă. Ieri, m-am înfăţişat la bătrîn acasă, după ce l-am căutat în cîteva rînduri. Deodată am înţeles că lucrurile nu merg bine, cînd am văzut

că-mi pune în față un băiat de douăzeci și doi de ani, un băiat de douăzeci și doi de ani care face, mă rog dumitale, versuri, și în ochii căruia am văzut dintrodată o hotărîre și-o încăpățînare care m-au dezgustat. E un băiat bun, dar e simplu. Eu îmi cunosc oamenii. L-am cîntărit și l-am prețuit îndată. Crede în fantasmagorii. Încă nu s-a desmeticit. Îți voi mărturisi deci că prețul pe care-l dau pe un asemenea copil e destul de scăzut.

— Apoi, dragul meu, strigă Gorciu indignat iarăși, dacă-i vorba pe retragere de procură, atuncea o să le dovedesc eu că nu se joacă cu mine. Ceea ce am început noi cu o parte din chiriași e numai o glumă. Procesele de speculă au să se înmulțească ; și au să urmeze și altele. La urma urmei ce însemnează asta ? Nu e un adevărat scandal ca un bătrîn care nu mai are nici un rost pe lume, un bătrîn singur, să se îndărătnicească într-o proprietate care trebuia sporită, amenajată și valorificată ?... În zilele noastre, asta e o chestie de patriotism și cetățenie.

— Nene Gorciule, zise Florescu cu liniște, voiam tocmai să-ți spun că pe mine chestia procurii mă lasă destul de rece. Avem arme suficiente. Și de la dumneata în special aștept mai ales presiune la primărie, cînd va sosi momentul.

— Negreșit, încredință advocatul cu căldură. Să n-ai îndoieli.

— N-am îndoieli, declară rîzînd publicistul, întrucît e și interesul dumitale în joc și eu numai în oamenii inteligenți am credință. Vei vedea că chestia exproprierii mie-mi va servi și ca sperietoare a prostiei. Îs proști, iubite meștere, — acesta e cuvîntul. Și dacă singura justificare și glorie a omului pe pămînt e inteligența, atuncea noi avem dreptate și facem bine. Cred că nu mai e nevoie să facem pe detectivii în urma umbrelor noastre. Să intrăm undeva să luăm o țuică și să ne întoarcem la treburile noastre. Eu mai am un plan.

— S-auzim. Pînă acum ai dovedit destulă fantezie...

Florescu zîmbi, pe cînd advocatul rîdea zgomotos.

— După cugetare matură, zise gazetarul, am ajuns la hotărîrea că trebuie să chem la București pe domnul Bălteanu tatăl. E advocat, e un om cuminte, cunoaște lumea. Are interese în moștenirea lui Bărbat, e drept — dar această moștenire întîrzie și o combinație bună poate constitui o arvună asupra cifrei așteptate. Îi fac onoarea să-l socotesc om inteligent și cred că ne va sprijini, în orice caz va da sfatul cel mai bun atît tînărului Bălteanu, cît și bizarului bătrîn, care poartă un nume fără rost.

— Epigrama e bună, declară mulțămit Gorciu.

— Cred că nu mă-nșel, urmă Florescu. Să nu nimeresc omul, mi se-ntîmplă rar. Prin urmare telegrafiez chiar acum domnului Bălteanu-senior : «Rog veniți imediat București, afacere importantă. A. Florescu, str. Domnul Tudor 8 bis». Va veni. Afacerile sînt afaceri. Ne vom înțelege. Numai ieri, îți spun drept că am rămas uluit cînd m-am lovit de o nebunie bătrînă, care-și asociase un entuziasm nevîrstnic.

Nebunia bătrînă și entuziasmul nevîrstnic mergeau domol în lungul cheiului Dîmboviței. Eudoxiu Bărbat era tăcut ; soarele primăverii parcă trezise în ființa lui un fel de uimire. La stînga, în canal, alunecau ape urîte și uleioase, însă calea era largă și aerul sonor. Într-un timp se astîmpără și zgomotul căruțelor. Și bătrînul, oprindu-se, văzu parcă întăia oară castanii înfloriți.

— Poate voiești să ne-ntoarcem ? întrebă tînărul.

— Nu, răspunse bătrînul ; mă simt mai bine... Nici nu știam că primăvara e-n floare. Castanii produc minuni, iar noi procuri și procese. Mi se pare bizar, mai ales că niciodată în viața mea n-am avut afaceri de acestea urîte.

— Niciodată ? întrebă mirat tînărul.

— Niciodată ; pîn-acum n-am cunoscut obrazul magistraturii, iar poliția pentru mine era înfățișată printr-un vardist pașnic, cu nasul rumenit de vin. Eu n-am cunoscut

multe lucruri, îngînă profesorul ca-ntr-un fel de mărturisire afectuoasă, apucînd iar braţul tovarăşului său ; viaţa mea a fost destul de sarbădă. N-am făcut nici călătorii. Am avut ş-un fel de pornire împotriva trenului. De-o bucată de vreme chiar mă tem de calea ferată. Declar că am laşitatea asta, mă tem să nu fiu estropiat într-un accident. Şi cu toate acestea, o călătorie aş fi vrut să fac. Măcar una. Dar n-am făcut-o niciodată...

— Ce călătorie, unchiule ? vorbi rîzînd Traian. Poate voiai să vii la Iaşi ?

— Nu. N-am simţit niciodată nimic în mine pentru neamurile mamei, poate pentru că mama a vărsat însemnate doze de oţet şi fiere în viaţa aceluia care mi-a fost tată...

Tînărul tăcu.

— Ţi-am mai spus, îi zise bătrînul strîngîndu-i braţul, că şi tu şi eu avem alte neamuri. Am glumit mai puţin decît crezi. Şi cu toate că m-am deprins a-mi arăta colţii, vei fi băgat de seamă că nu sînt nici om rău, nici om vesel. De asta nu m-am însurat. Femeilor le plac naturile fericite, le place ceea ce se chiamă un Făt-Frumos, adică un tînăr şi fermecător imbecil. Tatăl meu n-a fost fericit. Gura lui totdeauna a avut o dungă amară. El a spus odată mamei că toată viaţa a purtat-o în spate, şi numai o dată a pus-o jos şi atunci a auzit-o tînguindu-se c-o doz picioarele. Altceva nu ştiu să-i fi spus. Nu-mi aduc aminte. Cu mine însă vorbea, şi de la el mi-a rămas dorul acela de călătorie despre care ţi-am vorbit. Bătrînul a fost un fecior de răzeş din Dorna, din munte. În tinereţe l-a dat tată-său la ciobănie, iar el a fugit ca să înveţe carte, a venit în ţară, şi cu ai lui nu s-a mai răspuns. De la el mi-au rămas cele dintîi acte şi însemnări, care mi-au dat ideea lucrării pe care n-am s-o isprăvesc... Mama era foarte ruşinată de trecutul tatălui meu ; cu toate acestea, el cobora dintr-o rasă nobilă...

Bătrînul pensionar se opri, ca să răsufle. Traian îl privi atent şi-i văzu ochii mîhniţi şi obrazul ca într-o paloare de amurg. Şi deodată simţi în el, ca o lovitură, înţelegere pentru bătrînul cărturar. Avu intuiţia vieţii lui triste şi curate, şi i se umplea fiinţa ca de un abur de milă.

— Ascultă, îi zise Eudoxiu, c-un glas schimbat. Tatăl meu mi-a povestit pribegia lui şi mi-a vorbit şi de acele zile din copilărie pe care le-a petrecut în munte, în mijlocul unor oameni tari. Îi rămăsese o amintire plină de poezie. Turmele părăsind costişele şi pădurile de braz şi coborînd în cîmpie, toamna, la iernatic. Flăcăi cu toiege nalte, cîni cu ragilă la gît, şi oi multe pe mirişti şi imaşuri... Drumuri lungi, într-o căruţă căptuşită cu sarici ; popasuri grave — şi iarăşi porniri, ca-ntr-un exod misterios. Îmi vorbea de-o noapte cînd dormita între poclăzi. Şi căruţele şi oile înaintau încet printr-o lucire de lună şi de brumă. Căruţele pe drum moale, oile şi ciobanii pe cîmpuri nedesluşite, ca nişte ape. Din cînd în cînd se auzeau tălăncile pălind lin... Aceste imagini rămăseseră în el şi-l chemau din vreme în vreme înspre acele locuri şi spre trecut. El nu s-a dus. De şi toată viaţa am rîvnit şi eu acest drum, am să mor fără să-l fi făcut. Visînd la aceste izvoare curente am întreprins lucrarea mea. Lucrînd, aveam sensaţia unei adieri din altă viaţă.

Bătrînul tăcu iar. Traian se simţea plin de entuziasmul pe care confratele său, domnul A. Florescu, îl observase încă din ajun cu atîta pătrundere. Îi veni pe buze, din inimă, dorinţa să spuie tovarăşului său cîteva vorbe calde.

— ...Se auzeau tălăncile pălind lin... rosti el încet şi cu blîndeţă.

— Da, îi murmură bătrînul cu voce obosită ; muzica aceasta nu va muri cu mine.

Se întoarseră înapoi, mai încet, pe drumul pe care veniseră. Bătrînul se lăsa mîngîiat de primăvară, şi tăcea, ca după o aspră sforţare. Cînd trecură podul Dîmboviţei, în dreptul palatului de justiţie, Traian îşi aduse aminte de

epistola lui neisprăvită. O căută în buzunar, o scoase, o rupse în bucăţi mărunte ş-o aruncă peste parapet. Bătrînul îi urmărise nepăsător mişcările, apoi îi zise cu uşoară mustrare de ironie :

— Cei de la Iaşi au să aştepte zadarnic scrisoarea asta...

— Am să le scriu alta... răspunse înroşindu-se Traian.

Pîn-acasă bătrînul nu mai rosti nici o vorbă. Acolo găsiră pe arhivar. Părea vesel că mai dăduse peste o pecete ş-un pergament de la *Io Petrea-Voievod, hospodar zemli Moldavscoi*, dar se cunoştea bine că e năcăjit de altă preocupare. Şi Atihia părea a şti ceva, căci, pe cînd stăteau în jurul mesei în bucătăria albă, Simandiri îi strecura cîte-o privire de înţelegere.

— Prietine Grigore, îi zise batjocoritor Eudoxiu Bărbat, privindu-l piezîş ; spune repede ce ai de spus căci altfel viaţa ta e-n primejdie...

— Ce să spun ? se apăra Simandiri năvalnic şi pufnind. N-am nimic de spus. Dar la urma urmei tot o să afli. Voiam întîi să vorbesc cu domnul Traian. M-am întîlnit, chiar cînd veneam acasă, cu domnul Florescu.

— Ne-am întîlnit şi noi. Ei ?

— Mi-a dat o veste care, drept să-ţi spun, mie nu-mi place. (Atihia se întorsese, cu polonicul în mînă, lîngă maşina ei de bucate şi-l privea îngrozită.) Mi-a spus cum că *Lepidopterului 14* — aşa-i zice el — casa noastră adică, trebuie să sufere o expropriere.

— Se poate ? îngînă Bărbat întorcîndu-se spre Traian, cu ochii rotunzi.

— Să vedem, răspunse tînărul, încercînd să-şi stăpînească neliniştea.

— Aşa mi-a spus domnul A. Florescu, reluă Simandiri. El zice că-n planul nou, care rectifică şi lărgeşte strada Triumviri, cădem şi noi. A văzut planul. «Vă spun pertinamente», s-a exprimat el. Ce-i de făcut ?

Bătrînul îşi plecă fruntea. Toţi tăcură.

— O expropriere nu se face nici mîni, nici poimîni, grăi Traian. Voi vedea ce este. Mă duc chiar după masă la primărie. Asemenea lucrări de edilitate, eu cred că privesc viitorul, cînd Comuna va putea fi mai bogată. Așa încît nu mă sperii de amenințarea domnului Florescu.

— Într-adevăr, e o amenințare, rînji bătrînul Eudoxiu. Dacă onorata Comună nu se grăbește, nu voi avea plăcerea s-o văd dărîmîndu-mi un colț de casă. Eu știu c-atunci voi fi într-alt loc mai liniștit, totuși arbitrarul acesta, pe care îl văd în juru-mi necontenit, îmi produce o suferință fizică. Mă înăbuș și parcă simțesc sînge în beregată ; văd că am dușmani pe care nu-i merit, simt țesîndu-se în juru-mi o coaliție a răutății și-a interesului sălbatic, căreia nu-i pot opune nici înverșunarea resentimentului, nici răutatea necesară. N-am putut urî, asta mi-a fost slăbiciunea. Ironia și zîmbetele mele au fost înșelătoare și s-au substituit energiei și acțiunii. Cît am fost sărac, am putut sta liniștit în găoacea mea, ca un melc... Averi nevinovate nu prea cunosc ; un om detreabă nu se îmbogățește decît printr-o întîmplare. S-a întîmplat să-mi cadă și mie în cap asemenea întîmplare ; văd că-i dură ca un bolovan. Eu aveam probabil altă menire, nu să devin proprietar fără voie. Am intrat într-un tumult cu care n-am nici o posibilitate de armonizare. Ce-mi pasă mie de politică și de afaceri ? Am fost de cîteva ori la Cameră, ca la un spectacol. Am văzut acolo mulți oameni care ar trebui să moară perpendicular și cucoane multe, în rochii cam scurte. Am auzit vociferări, am văzut gesturi furioase. Am auzit însfîrșit moara umblînd întruna, dar nu curgea făină. Într-o discuție de principii, niște indivizi cu ochii holbați s-au repezit la un *leader* al minorității ca să-l apuce de barbă și să-i strice reputația. Odinioară regii aveau bufoni, acum se vede că au parlamente. În toate acestea eu nu am ce căuta, căci eu sînt feciorul omului din lună, cum îi spunea tatei, mama. Și pentru că drepturile stăpînirii sînt teribile

și primejdioase, — oamenii care mă prigonesc fără să le fi făcut nimic pot găsi mijloace nu numai să mă exproprieze, dar să-mi ia și lumina soarelui. N-am nimic altceva de făcut ; trebuie să mor !

Toată această înșirare de cuvinte bătrînul o debită nervos și rupt, cu voce șuierătoare și cu buza uscată. Apoi se opri gîfîind, ascultîndu-și parcă lăuntrul bîntuit de furtună. Se ridică șovăind. Traian îl sprijini. Atihia deschise ușa. Îl duseră în bibliotecă și-l lăsară în jîlț, unde rămase cu capul cufundat între umeri, cu sprîncenele acoperindu-i ochii, într-o tăcere bolnavă. Bătrînul Simandiri era cam spăriat. În atitudinea lui, Atihia văzu ș-o stînjenire pe care o înțelese, și-l pofti în șoaptă să meargă să guste ceva, căci se răcește mîncarea. După o clipă de nehotărîre, măruntul arhivar ieși oftînd, și Traian zări buzele lui Eudoxiu încrețindu-se, — ceea ce-i păru semn îmbucurător.

La ora două jumătate, tînărul Bălteanu se înfățișă la primărie și căută cancelaria inginerilor. După cîteva nedumeriri și trimeteri, un dorobanț îl introduse într-o cameră destul de întunecoasă, unde un tînăr simpatic, așezat în lumina prielnică a unei ferestre, cetea o scrisoare. Cu oarecare regret își întrerupse îndeletnicirea și întrebă pe Traian cu ce chestie ar putea să-i procure plăcerea unui serviciu. La întrebările lui Traian, se grăbi să răspundă c-un zîmbet :

— Strada Triumviri ? Da. Știu de așa ceva.

— E într-adevăr vorba de o expropriere, ori numai de un proiect ? întrebă Traian.

— Ce-aș putea să vă spun ? răspunse tînărul. E un proiect. Ca să se facă această expropriere, aveți nevoie de multe stăruințI...

— Serios ? răspunse vesel Traian. Vă rog să credeți că voi stărui din toate puterile...

Strînse mîna tînărului și-l lăsă puțintel uimit. Apoi ieși la aer, dispus, — cu impresia că toate cîte se fac și

se proiectează în jurul bătrînului Eudoxiu nu sînt decît niște spărietori. «Puțină răbdare și vor fi înlăturate, murmură el. La un moment dat aveam impresia că trebuie să chem pe tata. Dar nu va fi nevoie...» Zîmbea, și, cînd își întoarse privirea în afară către lumea din juru-i, văzu că-i răspunde c-un rîs plin și alb o fată zglobie, care pășea îndrăzneț, c-un mănunchi mare de liliac în brațe. Avu impresia că rîsul care trecea îi era cunoscut. Voi să se întoarcă în loc. Era în piața Sfîntului Gheorghe, la confluența Lipscanilor. Din mulțime, cineva i se puse în cale. Auzi un glas prietinos și văzu silueta elegantă a domnului. A. Florescu.

— Te salut, domnule Băltene... După cît văd, îți place liliacul. Ești bun să-mi acorzi două momente de întrevorbire ?

— Mă rog, poftim, răspunse Traian ; dumnitale îți plac casele.

— N-am nimic de obiectat ; aș dori numai să număr un adversar mai puțin.

— Va trebui să treci peste trupul lui ! declamă ușor tînărul.

— E într-adevăr așa de îndîrjit ? Războaiele noastre sînt de obicei scurte, numai tratativele de pace durează mai lung. Eu consimt la despăgubiri.

— Iubite domnule Florescu, răspunse Traian c-o voce nu tocmai stăpînită ; altădată făceai o literatură onorabilă, asta pe care o faci acuma jignește. La revedere ; îmi place mai mult liliacul.

— Eu prefer casele, răspunse domnul Florescu răsucindu-se în loc și salutînd cu răceală, cu buza disprețuitoare.

«Trebuia să-i răspund mai calm și mai tăios», se gîndea Traian, trecînd prin Lipscani. Avea în el o bucurie copilărească și impresia de siguranță îi crescu. Această impresie și vioiciune, și veselia lui, făcură bătrînului Eudoxiu mai mult efect decît o doctorie galbenă dintr-o sti-

cluță cu eticheta roșie. Profesorul petrecu deci liniștit după-amiaza. Nu se auzi nici glasul de flaut. Clădirea părea că și-a reluat vechea și domoala ei somnolență. Și-n umbra serii, Atihia inspectă zăvoarele de la uși și ferestre, pășind și zvîcnind înainte cu trupul și capul, ca o găină.

Domnul Iancu Bălteanu sosi la București c-o săptămînă în urma lui Traian, adică într-o vineri, 7 mai. Aducea cu el o nădejde neliniștitoare, o nedumerire și multe reproșuri ale doamnei Bălteanu pentru Traian. Domnișoara Emi îi încredințase ș-o epigramă destul de spirituală, însă la scoborîrea din tren, după o noapte tulbure, advocatul nu-și mai aduse aminte de ea. «Ce să fac acuma ? se gîndi advocatul, trăgînd din buzunarul vestei și mai cetind o dată telegrama iscălită *A. Florescu, Str. Domnul Tudor 8 bis*. Să mă duc la adresa aceasta, e prea dimineață. Trebuie să văd întăi pe Traian.»

Fără îndoială, așa era mai bine. Ca să-i facă reproșurile cuvenite, pe de o parte, pentru că n-au primit de la el decît o scrisoare cu totul neînsemnată, și pe de alta pentru că e necesar să vadă ce se petrece cu bătrînul Bărbat și cu casa. După discuții lungi la Iași, au ajuns la convingerea că telegrama, vorbind de o afacere importantă, are legătură cu chestia care-i preocupa. Traian va fi creat dificultăți oamenilor de afaceri, conchidea cu mîndrie doamna Bălteanu. Prin urmare e neapărată nevoie de intervenția experienței și echilibrului.

După ce ia primele informații în strada Lepidopterului, se duce imediat să vadă pe personajul misterios cu telegrama, cum îi zicea Emi.

Înainte de a se coborî din trăsură la numărul 14, în strada Lepidopterului, Iancu Bălteanu judecă dintr-o aruncătură de ochi clădirea, colțul și poziția aproape de centru, ca un vechi om de afaceri. Se coborî mulțămit și, intrînd în gang, se întîlni cu domnul Stelea, care ieșea corect, cu baston, cu gambetă și cu țigara în gură.

— Dumneavoastră probabil că veniți cu trenul de Moldova ? întrebă zîmbind funcționarul comercial.

Advocatul recunoscu faptul și fu uimit, fără să-și trădeze impresia.

— Probabil că am onoarea să vorbesc cu domnul Iancu Bălteanu ? urmă cu politeță domnul Stelea. Nu trebuie să vă miraţi prea mult de ce vă spun, șopti el, rîzînd discret. E firesc să veniți întîi aici ; însă sînteți cu nerăbdare așteptat în altă parte...

După ce se recomandă, scurt, Stelea, și scuturâ cu tărie mîna lui Iancu Bălteanu, ieși cu demnitate în stradă, aruncînd țigara și pipăindu-și, din obișnuință, gulerul și cravata.

Bălteanu sună și Atihia se înfățișă cu grijă și cu luare-aminte. Dar cînd înțelese că persoana aceea căruntă e tatăl lui domnul Traian, deveni veselă, se feri din prag și pofti pe «boier» să intre.

— Domnul Traian s-a sculat. Scrie.

Advocatul intră fără nici o pregătire la băiat, fu fericit de mirarea și de ochii lui bucuroși ; îi strînse mînile și-i atinse fruntea cu buzele.

— Bine, frate dragă, se poate ? strigă el brusc și afectuos : se poate să ne lași așa, fără de nici o veste ? Se poate să nu ne scrii ? Maică-ta mai ales e foarte neliniștită și îngrijată.

— Am scris, răspunse Traian cu îndoială și cu jumătate de glas.

— Asta se chiamă a scrie ? Zece rînduri e scrisoare pentru o mamă ?

— Unchiul doarme ? se adresă Traian Atihiei, cu aceeași voce scăzută.

— S-a trezit, răspunse femeia, dar încă nu s-a sculat.

— Tocmai acum, reluă Traian, mă pregăteam să scriu o scrisoare kilometrică. Asta ar fi mulțămit-o pe mama. Și tocmai voiam să te rog să vii cîteva zile la București... E o potrivire minunată că ai venit singur.

— Am un termen la Casaţie, răspunse Bălteanu. Şi m-am gîndit că poate să-ţi fiu şi de un folos cu împrejurarea asta. Ai nevoie într-adevăr de mine ? Ce s-a întîmplat ?

— Nimic deosebit, afară de ceea ce v-am scris, foarte sumar, recunosc... mărturisi tînărul.

— Vezi că eşti vinovat ? Şi Bălteanu îl ameninţă cu degetul zîmbind. Spune, ce este ?

— Nimic deosebit ; totuşi, dacă s-ar putea, aş vrea să previn atacurile duşmanilor noştri.

— Care duşmani ?

— Sînt mai mulţi, vorbi Traian însufleţindu-se. Eu bănuiesc că au un interes de speculă, ca să puie mîna pe proprietatea unchiului Eudoxiu. E o proprietate la colţ şi aproape de centru ; poate fi transformată în prăvălii, în birouri, în depozite — mai ştiu eu ? Aşa bănuiesc, cel puţin. Şi văzînd că noi n-avem de vînzare...

— Ce n-aveţi de vînzare ?

— Casa. Văzînd că n-avem de vînzare casa, au început o serie de intrigi şi procese, ca să ne exaspereze...

— Înţeleg. Legea excepţională a chiriilor poate da naştere la aşa ceva. Însă afară de procese şi de şicane, nimic serios nu poate rezulta. Şi nimic nu poate sili pe Eudoxiu Bărbat să schimbe o valoare imobiliară, solidă, pe hîrtie monedă cu curs forţat.

— Se-nţelege, nimic nu ne poate sili. Însă unchiul e un om care a avut totdeauna groază de lucruri de acestea. Şi mai cu samă acuma are nevoie de linişte, căci e bolnav. Oamenii cu care ne luptăm vor să ne facă să cedăm subt ameninţări de expropriere, cu larmă şi zgomote, cu scandaluri, cu tot felul de meschinării care înveninează pe un cărturar paşnic şi bătrîn. Dacă ţi-aş număra toate prostiile la care se dedau, ai rămînea uimit.

— Expui foarte bine chestia... zîmbi satisfăcut Iancu Bălteanu. Aveţi procese ?

— Avem. Am intentat şi noi cîteva. Ieri şi alaltăieri am văzut la tribunal introduse trei hîrtii împotrivă-ne pentru chirie de speculă. Astăzi desigur că se mai introduce una. Recunosc aici activitatea fostului procurator al unchiului ; un advocat foarte activ şi cunoscut, Gorciu, care însă nu prea pare a se împiedica de scrupule... Nici pînă acuma n-a înapoiat procura. Şi recunosc şi motorul principal, în orice caz agentul acestui motor principal : un oarecare A. Florescu...

— Locuieşte în strada Domnul Tudor, 8 bis ? întrerupse Iancu Bălteanu. Şi imediat văzu că nu trebuia să facă această întrerupere.

— Nu ştiu unde locuieşte. Îl cunoşti ? întrebă Traian. El spunea că te cunoaşte — cum de altminteri cunoaşte pe toţi ieşenii.

— Se poate ; dacă-i acel care a fost prin Iaşi, îl cunosc, îngînă advocatul.

Se gîndi că băiatul n-a dat importanţă întreruperii. Privirea, întunecată o clipă, i se înveseli iar. Atihia îi observa atentă, cu mînile în buzunarele şorţului, şi zîmbea satisfăcută, cu toate că înţelegea prea puţin.

— Acuma sînt grăbit, vorbi Iancu Bălteanu, trebuie să văd întăi de mica afacere pentru care am venit. Pentru chestia ta mai rămîn cîteva zile, dacă va fi nevoie. Studiem împreună toate dosarele, şi te pot asigura că nu plec pînă ce nu scoatem un lucru limpede din toată această afacere tulbure. Eşti mulţămit ?

— Sînt mulţămit, răspunse Traian vesel şi sigur de sine.

— Atuncea-i bun. Ne vedem înainte de masă.

— Poftiţi la noi la masă, întrerupse Atihia.

— Da ; se poate ; mulţămesc. Atunci am să văd şi pe Bărbat. Acuma nu-l pot aştepta să se scoale. Şi mai vorbim atuncea, fiind şi el de faţă. Şi pe urmă chestiile noastre personale le punem la cale între dosare, cu legea şi procedura în mînă.

După plecarea lui Iancu Bălteanu, Traian intră la profesor. Îl găsi în jîlțul lui. Fu primit c-un zîmbet palid de suferință. Bătrînul părea mai slăbit ; avea buzele albe și ochii lucitori. Mărturisi totuși lui Traian că se simțește mai bine decît în ajun.

— A venit tata... zise Traian, cu oarecare sfială.

Bătrînul primi nepăsător vestea.

— A venit cu trenul de dimineață, avea afaceri ș-a plecat îndată. A spus că se-ntoarce. Astăzi voiam să-ți spun că aveam intenția să-i cer unele sfaturi. Tata e un mare meșter al șicanei.

— A venit fără să-l chemi ?

— Da. Are o afacere la Casație.

— Foarte bine. Desigur, l-ai poftit la masă... Doresc să-l văd.

Cu tot accentul neprietinesc al glasului, tînărul primi ca pe ceva plăcut fraza din urmă. Totdeauna pomenirea neamurilor de la Iași se făcea într-o atmosferă penibilă. Condescendența bătrînului îi părea nu numai un semn de dragoste pentru el. Afacerea îi apărea și mai sigură: și lupta cîștigată.

La intrarea Lipscanilor, Iancu Bălteanu se întîlni din nou cu domnul Stelea, care-l salută cu politeță și respect și-l opri.

— Stimate domnule Bălteanu, tocmai vă căutam. Permiteți-mi să vă-ntreb dacă doriți să vedeți pe domnul A. Florescu.

— Îmi vorbești din partea lui ?

— Fără îndoială. Ați primit de la dînsul o telegramă

— Tocmai. Ș-acuma mă duceam în strada Domnul Tudor 8 bis.

— Atunci fiți bun și mă întovărășiți pînă la Bursă Domnul Florescu v-așteaptă acolo.

Astfel s-a îndeplinit această fatalitate. Și domnu Stelea, după ce puse față în față pe cei doi oameni, se retrase în îmbulzeala și murmurul enorm al străzii. Dom-

nul Florescu se arătă foarte vesel şi foarte mulţămit de întîlnire ; Iancu Bălteanu fu rezervat. Publicistul şi omul de afaceri făcea însă, zîmbind în sine, constatarea că totuşi s-a răspuns destul de grabnic telegramei sale. Deci s-ar cuveni ca jocul să fie mai puţin făţarnic.

— Iubite domnule Bălteanu, vorbi el desmierdător, te-am chemat de la Iaşi, ca să-mi faci plăcerea să bei cu mine o bere la Bulevard. Aici, în strada Doamnei, în fiece clipă un individ îţi pune cotul în coastă ; la fiecare pas ţîrîie soneriile cinematografelor ; e o huruială de tramvaie, ş-o hărmălaie, cum se zice pe la noi, de nu s-aude nici în cer, nici pe pămînt.

— Nu beau bere înainte de masă, răspunse advocatul.

— Nici eu — ceea ce-i foarte potrivit, ca să putem vorbi o jumătate de ceas.

— Bine, zise cu demnitate Bălteanu, să vorbim dacă-ţi face plăcere dumnitale.

— O foarte mare plăcere, te asigur, iubite şi stimate domnule Bălteanu. Să intrăm şi să ne aşezăm la o masă mai retrasă. Chelnerul îmi cunoaşte obiceiurile şi se va grăbi s-aducă două pahare de băutură blondă ; în urmă ne va lăsa în pace.

— Mă vezi răbdător şi liniştit, declară Bălteanu aşezîndu-se pe scaun.

— Asta-i semn de cumînţenie şi prevedere, iubite şi stimate domnule Bălteanu, şi simt că nu m-am înşelat în prevederile mele. Fiul dumneavoastră, care e un tînăr remarcabil din multe puncte de vedere, nu-i nici răbdător, nici liniştit. Zilele trecute mi-a făcut o adevărată declaraţie de război.

— De ce e vorba ? întrebă cu mirare advocatul.

— Întăi m-am prezentat acasă la bătrînul Eudoxiu Bărbat, urmă Florescu trecînd peste întreruperea partenerului său. Nu vrea să vîndă casa.

— Care casă ?

— Nu vrea să vîndă casa şi e cu tărie sprijinit de Bălteanu-junior. Ori, domnule Băltene, un lucru voiam să-ţi comunic dumnitale, care eşti un om cuminte. Noi oferim pentru proprietate un milion şi jumătate. Faceţi puţine investigaţii şi vă veţi convinge ce înseamnă această sumă pe lîngă ceea ce raportează în prezent casa. Am mai putea aştepta ; am pus în mişcare mijloace, care, dat fiind cu cine avem a face, ne vor procura rezultatul dorit. Eu însă am nevoie de grabă. Afacerile nu se fac în ziua de astăzi cu întîrziere. Cer sprijinul dumnitale.

— Domnule Florescu, răspunse advocatul, fiul meu, cu care am vorbit mai adineaori, e de părere că la o proprietate ca aceea despre care e vorba, nu se pierde nimic aşteptînd. Din contră. Trebuie să mai recunoşti că un imobil e o valoare reală. Eventualii moştenitori de mîne ar putea să regrete o vînzare pripită.

— Toate raţionamentele acestea mi le-am făcut şi eu, reîncepu cald şi prietinos publicistul. Mi-am spus chiar că o sumă de bani, oricît de mare, îşi poate schimba destinaţia, ori se poate risipi. Totul e posibil. Cu toate acestea, domnule Băltene, îndrăznesc să solicit a doua oară sprijinul dumnitale. Iată argumentele mele. Presupun că moştenirea va fi a dumneavoastră. Va fi o moştenire. Socot că intenţiile testatorului nu se vor schimba dacă în loc de imobil veţi avea de-a face cu o respectabilă sumă lichidă. Vă rog să nu mă întrerupeţi, căci sînt gata să declar că nu trebuie să ţinem socoteală de acest lucru. E indiferent dacă moşteniţi ori nu. Folosul dumneavoastră e altul şi imediat. Despre asemenea lucruri nu puteam vorbi nici c-un bătrîn imbecil, nici c-un tînăr naiv. Cu dumneavoastră voi vorbi.

— Aştept o explicaţie... murmură nepăsător advocatul.

— V-o dau imediat. Eu, stimabile şi iubitule domnule Bălteanu, am fost totdeauna un om franc. Îmi place să joc pe faţă. Puteam să vă ofer pentru intervenţia dumnea-

voastră un onorariu de o sută mii lei. Puteam să vă ofer două sute de mii. Aceştia sînt bani imediaţi şi mai siguri decît moştenirea. Ca să vedeţi însă că aveţi a face cu un om de onoare, vă voi face descoperirea că mi-e necesară achiziţia imediată a acestei proprietăţi pentru motivul că este supusă exproprierii.

— Asta nu-i scade valoarea ?

— O scade, firește, pentru cei ce au acuma proprietea. Pentru mine însă, și numai pentru mine, vă rog să fiți atent, această expropriere înseamnă aur. Proprietatea va valora după aceea indiferent cît. Eu însă voi putea dobîndi un preț de expropriere pe care dumneavoastră nu-l puteți bănui. Ce preț de expropriere crezi dumneata, domnule Bălteanu, că pot eu dobîndi ? întrebă zîmbind Florescu.

Advocatul tăcu.

— Acest preţ, pe care numai eu îl pot dobîndi, pentru motive mie cunoscute, se poate ridica la patru sau cinci milioane. Vă ofer dumneavoastră un milion. Proprietatea o plătesc ceva mai mult decît face. Nu e asta o afacere serioasă ? Puteam eu însă să o prezint aşa bătrînului profesor şi tînărului său amic ?

Bălteanu părea gînditor.

— Nu puteam s-o prezint, urmă Florescu, şi nici n-am prezentat-o. Iar ca încheiere mai am de adăogat două cuvinte. Eu am posibilitatea să lichidez îndată chestia exproprierii. Clădirea principală nefiind atinsă, valoarea imobilului nu va scădea simţitor. Voi revinde şi-mi voi scoate banii. Din preţul de expropriere dumneata cîştigi un milion. Alţii vor mai avea de două ori cît dumneata. Mie îmi va rămîne restul : un milion, un milion şi ceva — asta n-are importanţă, căci eu mai am notate în carnetul meu încă o mică serie de asemenea clădiri care urmează să fie expropriate. E şi asta o mică specialitate. Afaceri, domnule Bălteanu, sînt. Trebuie să le cauți, să le găsești și să le realizezi.

— Așa este... încuviință domnul Bălteanu.

Un fulger scăpărase pe dinaintea ochilor săi. Totuși se stăpînea, încerca să judece limpede, și înțelegea din ce în ce mai bine că, la urma urmei, i se cerea o simplă intervenție, un lucru destul de nevinovat și de onest.

— Am pus în mișcare alte mijloace... reluă încet Florescu : intervenția dumnitale poate să fie mai hotărîtoare și mai grabnică... Chelnerul meu, urmă c-un ton vesel omul de afaceri, îmi știe obiceiurile. Dacă-i fac acuma un semn, înlătură paharele de bere care e o băutură cu totul lipsită de savoare. Ne aduce în loc două păhărele de coniac vechi și veritabil. Le putem ciocni, și între oameni de cuvînt afacerea se poate socoti încheiată.

— Fără nici o garanție ? întrebă advocatul, c-o privire fixă și rece. Inima îi bătea însă destul de grăbit.

— Asta e o afacere de amănunt și sînt cu totul la dispoziția dumnitale, răspunse Florescu și făcu un gest grav, la care chelnerul răspunse c-o grabă uimitoare.

Întorcîndu-se spre liniștita casă din strada Lepidopterului, Iancu Bălteanu vîntura în minte gînduri felurite. Fără îndoială soția lui dovedise mare pătrundere și fineță, ceea ce nu se întîmplă deseori sexului slab. Fatalitatea îl purtase o viață întreagă prin meandrele-i leneșe, ca să-l scoată destul de tîrziu la adevăr. De și făcea această constatare filosofică, totuși se găsea vinovat pentru lipsa lui de îndrăzneală, pentru apatia în care trăise cei mai buni ani ai vieții. «Cu toate acestea nu e tîrziu nici acuma : o afacere bună e totdeauna binevenită.» Și găsea în această constatare o deosebită mîngîiere. La urma urmei, nu era vorba decît de-o simplă intervenție : și se pregăti s-o facă energic.

Fu primit de bătrînul Eudoxiu cu o răceală care îl jigni întrucîtva. Arhivarul însă și Atihia îi dovedeau, și prin vorbă și prin gesturi, o simpatie deosebită ; puțintel cam silită poate, însă destul de măgulitoare.

Îndată după masă, Traian deschise convorbirea pe care tatăl său o aștepta cu aspră nerăbdare. Bătrînul profesor sta cufundat în jîlțul lui, cu ochii pe jumătate închiși, slab și aproape nepăsător.

— Pe drum m-am gîndit la chestie, începu fără grabă Iancu Bălteanu. Am privit-o întâi dintr-un punct de vedere cu adevărat negustoresc. Ce venit aduc astăzi casele ?

— Avem unsprezece chiriași, răspunse Traian. Scăzînd dările, totalul chiriilor se urcă aproximativ la o sută de mii de lei.

— Din care s-ar deduce reparațiile și destule alte cheltuieli, observă advocatul. Cifra pe care o dai ca venit este cam umflată. Cred că nu mă înșel.

— Ai dreptate, așa este.

— Socoteala aceasta, urmă Bălteanu adresîndu-se lui Simandiri, am făcut-o ca s-o pun în față cu suma ce se oferă pentru casă. Oferta se ridică la un milion jumătate.

Bătrînul Eudoxiu ridică deodată pleoapele și întoarse ochii fără a se clinti.

— De unde cunoști dumneata suma aceasta ?

— O cunosc ; ai vorbit și dumneata de dînsa în scrisoare, se grăbi să răspundă Bălteanu. În acest caz, o socoteală simplă, punînd numai un procent de zece la sută, ne arată un venit curat de-o sută cincizeci de mii de lei la un capital de un milion jumătate.

Simandiri dădu semne de aprobare. Profesorul își întoarse iar privirile. Vorbi liniștit și tăios :

— Socoteala aceasta nu mă interesează, întrucît nu vreau să vînd casa.

— Înțeleg, răspunse Bălteanu. Nici nu insist. Cred însă că-i de datoria omului să examineze afacerea pe toate fețele. Mi-ai vorbit dimineață, se adresă el iarăși lui Traian, despre o serie de procese.

— Da, răspunse tînărul, cred însă, ca și dumneata, că nu prezintă o deosebită dificultate ; nădăjduiesc să le scot la capăt.

— M-am gîndit la asta, vorbi cu gravitate Bălteanu ; și lucrul nu mi se pare chiar așa de ușor. Cunosc bine legea excepțională a chiriilor și am avut la Iași cazuri nenumărate în această speță. Vădit, legea aceasta e în favoarea chiriașilor. De aceea, de cele mai multe ori, proprietarul e nevoit să suporte, pe lîngă neliniște și mizerii, nedreptăți și cheltuieli istovitoare.

— Ce vrei să spui ? șopti a treia oară Eudoxiu.

— Vreau să spun că, pe cît înțeleg, chiriașii dumneavoastră sînt aliați cu cei ce vor să cumpere casele. Micile răutăți pot fi infinite. N-ai cum reacționa împotriva lor. Înscenările de procese de speculă vă pot ține pe loc ca-ntr-o mlaștină. Și mai este un lucru la care nu v-ați gîndit, dar la care se pot gîndi adversarii dumneavoastră. Rînd pe rînd aceiași chiriași pot introduce cereri *in refere* pentru reparații. Ș-atunci vă puteți trezi cu devize de reparații de sute de mii de lei la o chirie cu mult, cu mult mai mică. Vă mărturisesc c-am văzut cazuri cînd proprietarul era bucuros să scape de chiriași cu casă cu tot. Nu-i trebuia nimic, decît liniște. Și n-am isprăvit, mai este ceva. Mai este chestia exproprierii...

— Comuna n-are nici o grabă, observă Traian.

— De acord, însă chestia o pot grăbi cei ce au interes.

Urmă o tăcere penibilă. Traian se simți deodată stînjenit și încurcat. Bătrînul Bărbat se sili iar să-și înalțe fruntea și rosti c-un accent de îndîrjire :

— Dumneata zici că aperi cauza mea ? Îmi propui să cedez ? La așa ceva poate să-ți răspundă băiatul. Eu nu mai am nimic de zis.

O clipă, Traian primi pînă în suflet privirea de ură îndreptată împotriva tatălui său. Tresări.

— Este o cauză dreaptă, strigă el, cu ochii fierbinți. Am credință în ea. Noi nu cedăm !

— N-am nimic de zis, încheie c-un zîmbet Bălteanu, eu vă voi ajuta din toată inima. Avem să ne mai gîndim ș-avem să mai vorbim ; nu-i așa ?

Bătrînul Eudoxiu întoarse capul spre umbra bibliotecii. Tăcu îndărătnic. Arhivarul trase o carte dintr-un raft și începu s-o cerceteze atent. Iancu Bălteanu ieși. Traian îl urmă în antret.

— Cînd ne mai vedem, tată ? vorbi el, fără să-l privească.

— Mîni după amiază, răspunse Bălteanu. Mai gîndește-te și judecă cu răceală.

Întors în bibliotecă, tînărul își luă locul pe scaunul lui, așteptînd. Într-o vreme Eudoxiu oftă. Își întoarse privirea și văzu în ochii copilului o lumină intensă de dragoste.

— Cu toate că mă simțesc obosit, zise el zîmbind, cred că tot mai putem să ne facem drumul pînă la prietinul nostru Körner. Joc o partidă de șah cu Simandiri. Poate e cea din urmă.

Traian își simți lacrimi în priviri.

În noaptea de vineri spre sîmbătă, un zgomot harnic începu la etaj, deasupra odăilor bătrînului Eudoxiu Bărbat. În liniștea clădirii tresări deodată o pulsație de febră, și Atihia începu a umbla nesimțit prin colțuri, oprindu-se și pornind iar, ca o fantasmă osîndită, pînă ce însfîrșit înțelese că era vorba de același război. Aștepta să fie chemată de profesor ; stărui cu urechea alipită la ușa lui. Neauzind nimic, nici un semn, nici o chemare, îndrăzni ; bătu în ușă și se strecură în biblioteca largă. Candela pregătită de ea, ca-n fiecare sară, ardea pe marginea biroului, ca un ochi al singurătății, împresurat de cercuri de umbră.

— Dumneata ești, Atihie ? întrebă cu glas obosit și liniștit bătrînul, din colț, de pe patul lui de campanie.

— Eu sînt, domnule profesor. Credeam c-aveți nevoie de mine.

— Nu, Atihia, n-am nevoie. Aud zgomotul, însă sînt liniștit.

— E un război de țesut.

— Da, am înţeles îndată. Îi număr bătăile.

Atihia se retrase spre uşă, dar se opri iarăşi deodată. Primise în auz acorduri de muzică.

«Domnul Stelea se ţine de cuvînt», gîndi ea cu spaimă.

— Mi se pare că cineva îţi face serenadă, Atihie, murmură profesorul în ungherul lui. Ascult-o cu recunoştinţă şi pe urmă du-te şi te culcă...

Femeia îl auzi rîzînd, schimbat şi stîns, şi se înfioră.

În antret, Atihia observă uşa de la camera lui Traian deschisă. Se apropie şi bătu uşor.

— Ce face unchiul ? întrebă Traian.

— Nu doarme, însă pare liniştit. L-am auzit rîzînd .. şcinci Atihia prin întuneric.

Tînărul se mişcă ; apoi începu să umble prin odaie. Femeia înţelese că se îmbracă şi va trece la bătrîn. Stăpînindu-şi răsuflarea, îi asculta paşi. Începea apoi şi ea să numere bătăile vatalelor şi înfiorările păreţilor. Mica orchestră de coarde şi de flaut suna dulce în noaptea curată de mai şi capetele mirate ale chiriaşilor apărură la ferestre. Atihia le pîndea pe geamul ei şi-şi înghiţea lacrimile. Într-o vreme începu să se închine, c-un murmur nedesluşit de rugăciuni şi de blesteme. Nu se hotărî să se lase într-un cot, decît după ce se mai strecură o dată pînă la uşa bibliotecii şi ascultă, cu răsuflarea oprită, glasul bătrînului ş-al nepotului amestecîndu-se.

Traian înţelegea mai limpede ce se ascundea în glasul trudnic al profesorului. Ca pe un copil, nu izbuti să-l adoarmă, decît foarte tîrziu, după ce-l convinse să primească o bulină de veronal. Aproape aţipit, cu degetele crispate şi reci, cuprindea încă mîna băiatului, murmurînd c-o veselie ciudată:

— De-o bucată de vreme în fiecare zi şi-n fiecare noapte se întîmplă ceva nou. Cu toate acestea mă simt din ce în ce mai bine, din ce în ce mai bine...

Traian avu și el somnul neliniștit și înfiorat. Se trezi tîrziu și se îmbrăcă în grabă. Bătrînul îl aștepta — palid, însă zîmbind cu ironia-i obișnuită.

— Astăzi am fost eu mai harnic, domnule advocat. Trebuie să ies numaidecît.

— De ce, unchiule? Nu-i mai bine să stai liniștit acasă? Eu mă duc la primărie, să mă informez mai de-aproape de chestia exproprierii. Vom ieși după amiază, ca de obicei...

— Bine, du-te la primărie. Eu am treabă în altă parte.

În stradă, Traian se încredință că bătrînul umblă dîrz și drept, ceea ce-i părea aproape neexplicabil. Îl petrecu pînă spre chei ; apoi Bărbat îl îndemnă stăruitor să-și facă cursa la primărie. Se întoarse acasă cu jumătate de ceas înaintea amiezii. Bătrînul încă nu sosise. Lipsea și Simandiri. Tatăl său îl aștepta.

— Ieri, dragul meu Traian, au fost așa împrejurările, îi zise Bălteanu, încît n-am avut răgaz să-ți arăt ce este acasă. Îndeosebi, voiam să-ți vorbesc despre maică-ta. Voia să vie și ea; e nervoasă, te dorește; nu știe ce ți se întîmplă. Ar fi vrut să aibă informații despre condițiile în care stai aici, la vărul ei. Dacă ai vrun avantagiu, vreo speranță pentru viitor...

— Afacerea asta încă n-am discutat-o cu unchiul, zise Traian.

— Cu toate acestea este o chestie importantă pentru tine. Maică-ta are dreptate. Am avut prilej să mă conving că de data asta a văzut lucid.

— Ce-a văzut? întrebă cu oarecare curiozitate tînărul.

— A văzut încă de cînd am cetit, la Iași, scrisoarea, că aici se găsește temeiul pentru zestrea surorii tale și pentru stabilirea ta definitivă. Noi acuma putem zice că ne-am împlinit datoria.

— S-a gîndit mama la asta?

— Se-nțelege că s-a gîndit. De ce să nu se gîndească? M-am gîndit și eu. Mie mi se pare curios că asta te miră. La urma urmei, care-i scopul nostru pe lume, după ce-am

învăţat, şi ne-am străduit, şi ne-am făcut datoria? Nu cumva să trăim din vorbe frumoase şi deşarte? Am mîncat o viaţă din pînea asta şi nu pot zice că nu m-am săturat. Cum spunea şi maică-ta: uită-te în jurul tău şi vezi prostia şi îngîmfarea stropindu-te cu noroi. E adevărat, trebuie să fii cinstit, dar nu urmează că trebuie să fii prost...

— Tată, zise deodată Traian, nu înţeleg de ce vorbeşti în felul acesta şi de ce eşti aşa de neliniştit şi de nervos.

— Cum neliniştit? Cum nervos? grăi grăbit Bălteanu, aprinzîndu-se. Mă întrebi tu pe mine de ce vorbesc aşa? Apoi bine, ieri de pildă, ce inteligenţă ai dovedit tu, cînd n-ai înţeles nimic din ce trebuia să înţelegi?

— Ce trebuia să înţeleg?

— Trebuia să înţelegi că această afacere trebuie să se facă! izbucni avocatul.

Traian trecu spre uşă c-un fel de spaimă, aplecîndu-şi urechea.

— Trebuia să-nţelegi că-ntăi e în interesul tău, urmă Bălteanu.

— Nu pricep. Trebuie să vindem casa? De ce?

— Pentru că eu cred că e spre folosul nostru. Şi dacă vrei o explicaţie, la urma urmelor, ţi-o pot da. Trebuie să vorbesc cu tine ca c-un copil. E vorba de interesul pe care-l are cineva în această expropriere.

— Exproprierea aceasta e un lucru fără importanţă, obiectă Traian. Am fost şi-n dimineaţa asta la primărie. Rectificarea străzii Triumviri nu ne atinge decît în parte, o să dăm ceva din locul viran şi din atenanţe. Clădirea principală rămîne intactă.

— Crezi că eu nu ştiam aşa ceva? Asta menţine valoarea casei. Exproprierea însă îşi are şi ea valoarea, o valoare cu mult mai mare. Tu nu vrei să înţelegi că este la mijloc un interes mare. E interes să se facă o expropriere în condiţii excepţional de avantajoase. E vorba de milioane. Ce te uiţi aşa la mine? Înţelege şi fii rezonabil. Casa trebuie vîndută...

Traian primi ultimele vorbe ale lui Bălteanu în obraji: sîngele izbucni în el, pălmuindu-l.

— E vorba de o afacere cu primăria? vorbi el îndîrjit deodată. Am auzit bine?

— Ai înţeles bine, răspunse cu răceală advocatul. Însfîrşit, ai înţeles.

— E vorba de un consorţiu care se foloseşte în chip aşa de larg de banul public?

— Ai găsit o formulă. Asta ce ne interesează pe noi?

— Mă interesează. Căci eu, la ora trei, pot depune la primărie o declaraţie, iscălită Eudoxiu Bărbat, prin care cedăm fără nici o pretenţie locul expropriabil, după plan. Cum ţi-am spus, am văzut planul. Ş-atunci interesul de care vorbeşti, devine nul.

— Băiete, nu vorbi prostii! grăi sever şi ameninţător advocatul. Nu-ţi dau voie să faci aşa ceva. La urma urmei, încă o dată, e în folosul tău. Pentru numele lui Dumnezeu, — nu te înţeleg deloc... Mi se pare că n-aud bine. Asta e idioţie curată! Ai să mă-nveţi tu cum se face o afacere?

Traian simţi că se dărîmă ceva în el. Tinereţa şi viaţa lui întreagă se surpau cu sunet. Tatăl lui îl privea rînjind din pragul unui trai lung de mediocritate cinstită. Rînjea şi-l privea cu ochi de duşman, — cu sforţări înfricoşate de a trece de la hotarul unei pustii într-o oază de mult rîvnită.

— Îmi ceri într-adevăr să mă dezonorez? strigă el cu înverşunare, ca şi cum glasul i-ar fi tresărit sub bici. Îmi ceri dumneata mie să mă dezonorez? Dumneata ai trimes lăutarii şi războiul de astă-noapte?

— Eşti un prost! strigă furibund Bălteanu şi ieşi trîntind uşa.

Atihia, cu mîna la gură, îl privi trecînd furtunos. Apoi făcu un pas spre Traian şi încercă să-i spuie cîteva cuvinte, arătînd spre bibliotecă. Traian înţelese însfîrşit că bătrînul s-a întors şi se năpusti într-acolo.

Bărbat sta în jilț, cu fruntea înălțată, cu urechea atentă la grătarul ventilatorului care răspundea în odaia lui Traian. Cînd văzu pe băiat, clipi și-și lăsă capu-n piept.

— Am auzit... șopti el; și întinzînd mîna-i albă, cuprinse tremurînd de grumaz pe băiat, aplecîndu-l adînc, parc-ar fi vrut să-i destăinuiască ceva la ureche.

— Vor să te asasineze! strigă tînărul, fulgerat de un gînd grozav, și începu a plînge, nestăpînit și nervos.

Bătrînul îl lăsă să plîngă. Apoi îi puse mîna rece pe frunte.

— Ți-am spus, se sili el c-un zîmbet uscat, că noi sîntem din alt neam. Iată pe birou copia unui testament pe care l-am depus astăzi la notariat. Fii cuminte, fă ce spun eu acolo, și nu vinde casa. Fă primăriei donația. Cu asta cred că am cîștigat biruința, și se cuvine ca unul din noi să rămîie pe cîmpul de luptă...

Din ceasul acesta, bătrînul tăcu. Traian simți pătrunzîndu-l un venin mistuitor. O revelație bruscă și dramatică, iscată în pripă, se desăvîrșea în el. Avu pentru bătrînul maniac o putere de durere pe care nici nu și-o bănuise. Și-i închise ochii plîngînd și amestecînd lacrimile pierderii acesteia cu ale celei dintăi.

Sîmbătă, la 9 mai, apăru în gangul casei din strada Lepidopterului 14 semnul morții: negru și alb, ceea ce dădea bătrînei clădiri o înfățișare de rîs sinistru. Îngroparea profesorului Eudoxiu Iosif Bărbat avu loc luni, la 11 mai, cu totul neobservată și fără nici un răsunet în presă. Tînărul poet ieșan se închise neurastenizat în umbra bibliotecii, c-un fel de încredințare stranie că e fiul mortului, care lucru, după părerea mea de medic, nu prevestește nimic bun.

Fevruarie 1923

MORMINTE

1939

Între toate afacerile pe care le-am avut, aceasta e remarcabilă prin finalul ei cu totul neașteptat.

S-ar fi părut, așa cum pornise, că mă va duce într-o serie de ședințe penibile sau, mai curînd, că va trece de la mine la un confrate mai iscusit în sinuozități juridice.

Ei bine, în puține termene și în puține zile, procesul meu era pierdut.

Mai bine zis, era cîștigat.

Pierdut și cîștigat înainte de a fi început.

Pierdut de noi cei vii, de și unii din noi sînt departe de a găsi în asta pricină de supărare.

Cîștigat de mort.

În dimineața de 18 aprilie, mă chiamă cineva la telefon :

— Hello ! acolo domnul avocat Emanoil Modru ?

Nu cunosc vocea asta aspră. Mă supără prin acest «hello» americănesc. Dar ce are a face ? Un client nu trebuie să pară niciodată nesimpatic.

Răspund :

— Da. El este. Cine întreabă ?

— Hello ! aici doctor Constantin Ionescu.

— Da. Ce poftiți ?

— Am impresia, reia vocea, că nu sînteți bine fixat asupra interlocutorului dumneavoastră. Am spus doctor Constantin Ionescu, și precizez : director al revistei «Progresul Social». Vă amintesc că ne-am întîlnit acum două săptămîni în cabinetul unui prietin comun, înalt demnitar la Finanțe.

— A, da ! am făcut eu.

În receptor a sunat un rîs scurt, sau o tusă : ha-ha ! Apoi vocea :

— V-ați fixat ?

— A, da, desigur, m-am întors eu, îmi aduc foarte bine aminte. Stimate domnule doctor, mă bucur că pot relua cu dumneata o discuție pe care atunci am întrerupt-o. Sînt la dispoziția dumnitale.

— Mulțămesc, domnule Modru. Aș veni la dumneata nu pentru discuția la care te referi și de care îmi amintesc vag ; ci pentru o afacere urgentă și importantă. Îmi închipui că e mai importantă decît toate cîte ai avut dumneata în cariera dumnitale.

— Mă rog...

— Se poate să vin ?

— Desigur ; v-aștept.

— Îmi trebuie o jumătate de oră. Aș dori să nu ne deranjeze nimeni.

— Poftiți.

Am auzit în aparat «țac» ! A depus receptorul.

Unii confrați ai mei s-ar bucura : afacere importantă, afacere grasă.

Ce poate să fie ? Să cugetăm puțin, pe cînd facem toaleta biroului. Să împrăștiem mapele : aducem în colțul acesta un tom de jurisprudențe ale Casației și două casete cu volume de drept legate în piele flexibilă. Secretarii

mei au sosit și au început să lucreze în camera alăturată. Se aude mașina de scris clănțănind cu hărnicie. Vocea groasă a lui Neagu Pompilian dictează.

Da. Mi-am adunat cîteva elemente asupra omului meu.

Doctorul nu e numai director al unei importante reviste ; ține și cronica socială la cea mai populară gazetă zilnică. «Prietinul comun» mi-a vorbit despre cariera lui în etape scurte : după ce s-a întors din Germania doctor în științi sociale, a fost director de minister, secretar general, apoi deputat în primele rînduri ale unui partid puternic. Ar fi astăzi un personagiu bine stabilit, cu relații întinse și tari. Revista lui și-a crescut importanța fără a-și spori tirajul. Publicația aceasta pe hîrtie velină a făcut bună operă, împingîndu-l la președinția a felurite societăți și asociații, în care dezvoltă o activitate neobosită. Oamenii blînzi și delicați pot zîmbi ; energia acestui om brun, cu ochii bulbucați și violenți, a dărîmat pînă acuma toate obstacolele. În ultimul timp, un patriotism vehement, bine pus în valoare, i-a consolidat succesul. Nu ne putem mira — gîndeam eu în sine-mi — că un bărbat atît de activ a izbutit să agonisească avere. Cuantumul acestei averi, după informații competente, n-ar putea fi încă evaluat. Pînă acuma, an după an, activul se schimba simțitor în favoarea sa. În ultimul timp duce o luptă aprigă pentru niște terenuri petrolifere. Cîștigul sună a zeci de milioane. Însă, din întîmplare, tocmai despre acest proces faimos știam lucruri precise, care îmi îngăduiau să am siguranța că doctorul Constantin Ionescu va pierde. Omul invincibil, patrioticul doctor — mă bucuram eu — a găsit de data asta pe alții mai tari decît dînsul. Încercarea sa de a da procesului o întorsătură socială și națională n-a reușit.

Să fie oare asta afacerea urgentă și importantă pe care poftește să mi-o propuie ?

Continuam a zîmbi : n-aș fi deloc dispus să ascut iarăși colții lupului. Nu mi-ar plăcea să mă înham la o afacere compromisă.

Poate îl invidiez pe domnul doctor pentru succesele lui de pînă acuma ? Poate greșesc depreciind o activitate în care îndrăzneala și cunoașterea oamenilor s-au aliat ; scrupulele mele sînt poate vanitate și lipsă de forță ; nu pot nega că voi avea bucuria să-l văd în noua ipostază, cerîndu-mi sprijin, și, la bucurie, voi adăuga satisfacția de a nu accepta să reiau afacerea terenurilor rău mirositoare.

Ce-l poate determina pe doctorul Constantin Ionescu să se adreseze unui avocat încă tînăr ?

Pe așii cei bătrîni ai baroului i-a încercat. Acuma e nevoit să înceapă o altă serie — în care serie secundară m-aș afla și eu.

Nu. Secretul vestirii telefonice e mai simplu. Doctorul încearcă să-mi treacă mie afacerea pierdută pentru motivul că eu am o soră, care soră e măritată cu Ion Popescu Inod, care Ion Popescu Inod va prezida foarte curînd o secție la Casație, care secție la Casație are în dosarele ei celebra afacere a terenurilor. La Ion Popescu Inod nu se poate ajunge ; magistratul acesta subțire și nalt, chel și în aparență somnolent, e dur ca o bară de fier ; — însă Ion Popescu Inod are slăbăciune pentru soția sa, prea frumoasa și prea cocheta mea soră Ana ; iar prea frumoasa mea soră are la rîndul ei slăbăciune pentru fratele ei geamăn Emanoil Modru.

Dacă ar ști energicul domn doctor Constantin Ionescu, om cu interese multiple și cunoscător a toate, ce ființă curată și dreaptă e Ana Popescu Inod, născută Modru ! Dreaptă și curată la suflet ca părinții ei făgărășeni ; ca bunicii noștri care au trăit totdeauna în Țara Oltului ; ca toți acei baci din veac care s-au închinat piscurilor de sub cer,

sumă și coborînd turmele, urmînd datina neamului și legea lui Dumnezeu.

Încît șansele lui, «ca să se întoarcă la atac cu izbîndă», devin mediocre.

Acest tatar nu-și va putea valorifica tactica.

După ce am stabilit la soare locul meu și al surorii mele Ana, în Țara Oltului sub piscurile făgărășene cu cele sufletești, îl înțelegeam mai bine pe acel doctor cu ochii bulbucați însă struniți spre tîmple, cu umerii largi și picioarele scurte. Învierșunarea lui, bătăliile lui pentru dobîndă, izbînzile lui — aveau și ele explicație și veneau din fundurile stepei răsăritene. Acest pămînt îmbielșugat de la Dunăre a fost sălaș multor neamuri ; amestecul încă nu s-a topit ; și într-un veac nou, subt un nume indiferent, puteam deosebi pe străin. El e mai ager și mai atent la luptă ; sînt sigur că-mi va vorbi în primul rînd de datoriile lui patriotice.

«Dar iarăși mă întorc și zic», cum se exprima bunicul meu Manole de la Arpaș. Bunicul meu Manole, baci vechi. Iarăși mă întorc și zic : poate nedreptățesc pe creștin. Un om cu atari succese e natural să stîrnească dușmănii, mai cu samă dușmănii de vorbe. «Îmbogățire rapidă — îmbogățire malonestă», pare axiomatic și logic ; însă cei care emit asemenea axiomă uită că vremurile de astăzi sînt nu numai ale aeroplanului și ale undelor herziene, ci și ale unor răsturnări fulgerătoare și prefaceri febrile de azi pe mîne. Doctorul meu e un om al acestor vremuri.

Însă totuși... mi-am zis eu iarăși.

Nu mi-am mai spus nimic, căci intrarea clientului meu s-a făcut cu zgomot și cu mare mișcare.

Am auzit în hall vocea aspră. Mașina de scris din camera de alături și-a încetat țăcănitul. M-am grăbit a ruga pe secretarii mei să facă o plimbare pînă la Palatul de Justiție, ca să caute niște acte la Secția a doua. Cînd m-am întors, ușa cealaltă a biroului era deschisă și două

doamne mă priveau cu puţină nedumerire : una grav, alta zîmbind. Îndată după ele se ostenea oarecum, cu rîs şi gesturi afabile, doctorul, încercînd să grăbească intrarea. Dar doamnele nu se grăbeau. Se lăsau privite.

Cea gravă şi puţintel tristă sau plictisită era mai în vîrstă ; poate să fi avut treizeci de ani. Cealaltă părea cu mult mai tînără. Amîndouă aveau aceiaşi ochi bruni şi migdalaţi. Nu-mi era greu să cunosc că erau surori. Doamna gravă purta un costum cenuşiu ; pălărioară fără podoabe. Cealaltă avea pe ea roşu şi o pălărioară de o formă imposibilă ; ea însăşi era primăvăratică oarecum şi părea vicleană ; cu toate că o aducea doctorul, îmi plăcea. Mi se părea că am mai văzut-o undeva.

M-am înclinat ceremonios. Doctorul răzbi însfîrşit în biblioteca mea, călcînd îndesat ; îmi scutură mîna şi aflai îndată că nu mă înşelasem în prepusul meu. Femeile erau surori. Cea gravă era soţia doctorului. Doamna Florette Ionescu. Tînăra era domnişoara Cireşica Demetrian.

Am poftit pe doamne să stea.

Doctorul făcu prin cameră cîţiva paşi neliniştiţi. Parcă s-ar fi aflat într-o cuşcă. L-am privit zîmbind cu plăcere : avea ochi tătărăşti. Avea în el o putere care trebuia numaidecît să explodeze la intervale.

— Domnule Modru, strigă el oprindu-se ; de ce-ţi închipuieşti că am venit noi la dumneata ?

— Domnule doctor, am răspuns eu, îmi închipui, din cele ce mi-ai comunicat la telefon, că e vorba de un proces.

— E mai mult o nebunie decît un proces.

— Nu înţeleg.

— Ai să înţelegi numaidecît, stimate domnule Modru. E mai mult o nebunie decît un proces. Ce zici dumneata de un bărbat respectabil, cultivat şi ajuns într-o înaltă situaţie, care a pus totuşi copilelor sale, aici de faţă...

Doamna cea gravă protestă cu voce blîndă şi muzicală :

— Costi, te rog...

— Nu mă ruga, doamnă ; permite-mi să vorbesc. Ne aflăm în faţa unui om de legi care-i şi om de bun simţ. Ce-ai zice dumneata, stimate domnule Modru, de un asemenea bărbat care pune copilelor sale nume — uneia Floarea şi alteia Cireaşa ? Ai pune oare dumneata copilelor dumnitale asemenea nume ? Eu n-aş pune.

— Domnule doctor, dă-mi voie...

— Ce voie să-ţi dau ? binevoieşte, te rog, a răspunde la întrebarea mea.

— Domnule doctor, depinde...

Atunci tînăra începu a rîde şi mă privi drept :

— Nenea pretinde, zise ea repede, că tata ne-a pus nume absurde. Asemenea nume nu mai poartă decît ţigăncile. Cu toate acestea, tatei îi era drag să ne cheme aşa...

— Tatăl lor a fost un om important, se amestecă doctorul ; generalul Oraţiu Demetrian.

— A fost general şi personaj important, dar îi plăceau numele vechi. Asta a fost o chestie între el şi noi...

— Nu ştiu, Cireşico, dacă îi plăceau şi dacă numele sînt vechi. Şi nu mă interesează dacă a fost o chestie numai între voi. Eu am întrebat pe avocat dacă nu-i pare că asemenea om are puţintică lipsă... foarte puţintică... Ce zici, domnule Modru ?

— N-aş putea spune nimic deocamdată, domnule doctor ; mie nu-mi displac asemenea nume.

— Nu te cred, vrei să fii politicos.

— Ai putea fi şi dumneata, nene.

— Eu ? de ce să fiu politicos, domnişoară ? Eu sînt un om rezonabil. Am căutat întîi să atenuez ciudăţenia bătrînului.

— Nu era bătrîn, nene. S-a prăpădit în floarea vîrstei. N-avea decît cincizeci şi cinci de ani.

— Să lăsăm asta ; dacă poftești, pot admite că era în floarea tinereții. Am căutat să atenuez ciudățenia tatălui vostru, de aceea tu ai devenit Cireșica și sora ta Florette.

Doamna gravă se mișcă iar :

— Costi, te rog...

— Am isprăvit, draga mea. Avocatul trebuia să cunoască și asta ; căci asemenea fapt, în aparență neînsemnat, face parte din seria altor fapte, care s-au încheiat cu testamentul. Este un testament, repetă cu putere doctorul, întorcîndu-se spre mine. Îl am în această servietă. Cîntărește un sfert de kilogram. Ce zici dumneata, domnule Modru, de un testament care cîntărește un sfert de kilo ? Cincizeci de jumătăți de coală. Ce zici de asemenea testament ?

— Nu spun nimic pînă ce nu-l cetesc.

— Lasă asta ; îl vei ceti. Ce spui dumneata de un testament de un sfert de kilogram ? Nu ți se pare că cel care l-a redactat are puțintică lipsă... foarte puțintică lipsă ?

— Costi, te rog...

— Am isprăvit, doamna mea. Află deci, stimate domnule Modru, că socrul meu generalul Orațiu Demetrian a decedat în octomvrie trecut, fiind victimă a unui accident de automobil. Și asta a fost una din ciudățeniile lui : era sigur că va muri într-un accident de automobil. În război, se poate spune că a dovedit un curaj împins pînă la temeritate. Era absolut sigur — înțelegi dumneata — absolut sigur că nu va pieri de glonț. Însă după asta a fost sigur că sfîrșitul său va fi într-un automobil.

— Nene, exagerezi.

— Eu ? exagerez ? dimpotrivă. Rămîne stabilit, în orice caz, că socrul meu avea unele ciudățenii. Astea nu le știu numai eu ; le-au aflat și alți oameni. A fost înmormîntat la Cluj cu toate onorurile. Soția mea și domnișoara Cireșica și-au făcut datoria, plîngînd ca niște fiice bune...

La aceste vorbe, doamnele întoarseră capetele, ca să privească gravurile ce împodobeau zidul.

— După ce s-au isprăvit toate, m-am interesat de succesiune. Generalul Demetrian a avut numai aceste două copile, deci afacerea era simplă. Totuşi generalul îşi putea aduce aminte şi de alte neamuri ale sale, rămase într-un sat de moşneni din judeţul Gorj. Moşneni săraci ; nu ar fi de mirare, deci, dacă s-ar fi gîndit să-i ajute. Moştenirea de la părintele său, mare şi cunoscut proprietar, Oprea Stîngaciu Demetrian, ar fi putut ajunge ca să îndestuleze numai din veniturile ei zece moşneni calici; însă, cît a trăit, generalul Oraţiu n-a făcut călătorii, n-a cercat speculaţii, n-a jucat cărţi, n-a avut amante, n-a pariat la alergări, încît averea sa a crescut într-o măsură la care nici eu nu mă aşteptam. Pămînturile arendate şi efectele de stat se ridică la o valoare de patruzeci pînă la cincizeci de milioane.

— Frumoasă moştenire, am acceptat eu, zîmbind spre doamne.

— Cum ai spus, domnule ?

— Am spus : frumoasă moştenire.

Doctorul m-a privit cu ochi mînioşi, scrijelaţi de aţe sîngerate.

— Unde crezi dumneata că e moştenirea aceasta ? - a strigat el. Dumneata crezi că testamentul voluminos pe care îl am în geanta mea aici se ocupă de drepturile succesorale ale soţiei mele şi ale acestei frumoase domnişoare ? Dacă crezi asta, apoi te înşeli amar. Mai întîi, acest testament nu e în posesiunea noastră decît de patru zile. Între hîrtiile de pe biroul răposatului, s-a găsit îndată după accident o scrisoare cu menţiunea : iubitelor mele fiice. Credeam, în primul moment, că e ce trebuia să fie. Nu era însă ce trebuia să fie. Era o simplă notă, lămurind că se află depus la notarul său domnul Claudiu Roman testamentul amănunţit, care — fii, te rog, atent —

nu se va deschide decît după șase luni de la moartea sa. Șase luni exact, zi cu zi. Ce zici de asta ?

— N-avem a judeca voința unui testator decît în anumite împrejurări.

— Da ? Și nu găsești dumneata aici «anumite împrejurări», care se adaogă la celelalte anumite fapte de care ți-am vorbit ? Scurt, stimate domnule Modru, după părerea mea, — care desigur va fi și a dumnitale, — acest testament în greutate de un sfert de kilogram cuprinde tot ce poftești, vorbește de cîte în lună și în soare, însă desmoștenește pe soția mea și pe domnișoara aceasta.

— Nu-i adevărat ! protestă cu veselie domnișoara Cireașa Demetrian.

— Așa ? nu-i adevărat ? Nu te desmoștenește cînd îți lasă jumătate din a treia parte ? Asta se numește moștenire ? Îți ajunge ție atît, ca să te măriți onorabil ? Și-mi ajunge mie partea Florettei ca să duc la împlinire planurile mele ?

— Ba, nene, mie îmi ajunge ; și dumneata nu trebuie să duci la îndeplinire nici un plan.

Doctorul privi în juru-i cu ochi mînioși și pufni :

— Ph ! poftim vorbe de femeie !

Pe urmă se liniști.

— Domnule avocat, îmi zise el solemn, deschizînd servieta și scoțînd la lumină un manuscript voluminos, depun în mîinile dumnitale acest act în copie. Originalul se află în păstrarea notarului, care se întîmplă să fie și executor testamentar. E un bătrîn nătîng, care s-a emoționat la lectura acestor foi ; ai să-l cunoști și are să te amuze. Cetește deci acest act și dă-ți, te rog, seamă că în cuprinsul lui se găsesc elementele evidente al ataculuí. Asemenea act trebuie anulat ; moștenitoarele trebuie să intre în dreptul lor. Ne-am înțeles ?

— Cred că da ; voi ceti manuscriptul.

— Cetește-l ; cred că are să-ți placă ; e bun de pus la un premiu cultural ; are să te intereseze, căci și dum-

neata faci puţină literatură. (Domnişoara Cireaşa a zîmbit !) Însă nu e testament cum nu sînt eu papa de la Roma.

Doamna tristă făcu iar un gest, fără a mai rosti un cuvînt. Însă domnişoara Cireaşa se umplu deodată de însufleţire ; ochii i se aprinseră.

— Dar mă rog dumnitale, nene, vreau şi eu să ce-tesc testamentul. Vreau să aflu, vreau să cunosc. Ce este în el grav ? Întrucît sîntem nedreptăţite ?

Se întoarse către mine, tînguindu-se copilăreşte :

— Mă, rog frumos, domnule Modru, convinge-l pe doctor să ne dea şi nouă manuscriptul. Chiar nouă ar trebui să ni-l dea întăi. La urma urmei, ce spune acolo tătuţa nostru e mai important decît milioanele dum-neavoastră.

— În orice caz, ale mele nu sînt, domnişoară, am replicat eu.

— Bine, bine ; vom vedea ce e şi cu banii ; dar mai întăi vreau să ascult şi glasul tătuţei...

Cuvîntul acesta din urmă, domnişoara Cireaşa îl rostea cu dulceaţă şi drăgălăşie.

— Ascultă, domnişoară, îi zise sever doctorul, fii rezonabilă ; afacerile sînt afaceri şi o consultaţie e o consultaţie. Îndată ce domnul Modru ia cunoştinţă de act, nu văd nici un motiv să nu vi-l comunic şi vouă în toată întregimea. Pînă atunci să-ţi fie suficient a cunoaşte, aşa cum ţi-am mai spus, că bunul tău tată nu-ţi lasă nimic ; în orice caz îţi lasă prea puţin. Deci după ce precizăm chestia juridică, poate urma şi şedinţa literară. Ne-am înţeles ?

Domnişoara Cireaşa făcu semn de împotrivire din cap, ţuguindu-şi botişorul. Doamna Florette închise pleoapele o clipă, apăsată de un plictis funebru.

— Asta este ! încheie doctorul, punînd punct oricărei discuţii asupra incidentului.

Doamnele se ridicaseră. Doctorul deveni uman ; zîmbi.

— Am ţinut, adăogă el, să fie de faţă şi persoanele sensibile ; să cunoască pe de o parte că manuscriptul a trecut la altcineva şi deci nu mi-l mai pot cere de o sută de ori pe zi ; iar pe de altă parte să vadă că intrăm din divagaţii în realităţi, anulînd o absurditate.

— Se va vedea... am zis eu.

— Lucrul mi se pare neîndoielnic, m-a încredinţat doctorul.

Am rămas singur în bibliotecă. Înainte de a atinge caietul cel voluminos, mi-am aprins o ţigară şi am încercat stăruitor să-mi aduc aminte unde am mai văzut pe domnişoara Cireaşa Demetrian. Unde am mai văzut-o ? unde am mai văzut-o ? Vorbele acestea cîntau în mine ca un refren.

Am deschis fereastra, ca să mai văd o dată, în stradă, pe vizitatorii mei. Am zărit-o, o secundă numai, pe domnişoara Cireaşa, pe cînd se urca în automobil. A ridicat ochii spre mine ? Mi-a rămas numai în închipuire, scrisă cu c mic, şi am avut în gură un gust de ceva fraged.

Am zărit-o poate într-o adunare mai mare ; poate la una din şezătorile literare la care am participat în funcţiunea secundară a vieţii mele, adică în calitatea mea de poet fără cetitori.

Se poate. Automobilul a plecat ; strada a rămas goală ; printre acoperişuri am văzut grădini înfrunzite, apoi un colţ de cer azuriu.

Servitorul mă anunţă că domnul doctor s-a întors.

De data aceasta, domnul doctor Constantin Ionescu a intrat liniştit. A observat că deschisesem fereastra ; s-a uitat la manuscriptul rămas pe masă încă nedesfăcut.

— Domnule Modru, a zis el cu zîmbetu-i puţin silit, am lăsat pe doamne să plece şi m-am întors, căci mai trebuie să-ţi dau cîteva mici explicaţii în afacerea pentru care am venit. Nădăjduiesc că, în trei zile, voi putea vorbi despre o afacere «a noastră». Îţi dau trei zile ; te vestesc

că lectura e penibilă. Numai surprinderea și, aș putea adăogi, indignarea, m-au făcut să-l consum într-o noapte, pe nerăsuflate. Cînd cineva, în loc să se ocupe de copila pe care ai văzut-o, divaghează asupra unor presupuși strămoși de acum o mie de ani, îmi dai voie să nu mai am nici o îndoială asupra diagnozei. Știu că vrei să mă întrebi cîteva lucruri.

— Desigur, domnule doctor.

— Vrei să mă întrebi de ce n-am comunicat femeilor testamentul în tot cuprinsul lui — să zic literar... Știi de ce am întîrziat să-l comunic ? Pentru că sînt femei, și pentru că sînt fiicele tatălui lor. Pentru că le lipsește și lor puțintel ceva... Nu zîmbi. E așa cum spun eu.

— Însă, domnule doctor, și eu sînt puțintel cam... căci sînt poet.

— În primul rînd, domnule Modru, ești avocat. Să fim serioși. Am adoptat deci pentru femei metoda pe care am socotit-o mai bună. Las' că nici nu era timp de pierdut. Au vreme să-l cetească și după ce se vor fi făcut cele necesare. Ne adresăm și unui medic specialist. Pot să te vestesc că voi lua toate măsurile ca cei care vor aprecia faptele să fie și ei pregătiți.

Îl ascultam în tăcere, fără a-l privi.

— Nu-i așa că mai ai o întrebare ? Îmi închipuiesc că vrei să cunoști, domnule Modru, de ce m-am adresat dumnitale și nu m-am adresat altui avocat.

— Poate, am replicat eu ațintindu-l, fiindcă sora mea e soția lui Popescu Inod ?

— Într-adevăr ? Asta mă bucură foarte mult ; îți mărturisesc însă că nu știam.

Totuși vedeam că știa.

— Să nu crezi, urmă doctorul, că nu apreciez și această împrejurare. Sîntem de carne și sînge ; trăim între oameni ; avem interese și ducem lupte ca să izbîndim în viață ; trebuie să folosim arme bune și să nu neglijăm strategia și tactica epocii noastre. Naivii cad la fund.

Nu-ţi voi face injuria să te socotesc un naiv. Dacă ai fi fost aşa ceva, n-ai fi făcut o carieră aşa de frumoasă. Ştiu că ai talent ; dar talentul nu e îndestulător... Nu vorbesc de poezie ; vorbesc de talentul dumnitale de avocat.

— Mulţămesc, doctore.

— Nu încerca să fii ironic ; ştii foarte bine că am dreptate. Deci trebuie să afli întrucîtva de ce m-am adresat dumnitale în primul rînd. Nu din pricina doamnei Ana Popescu Inod. Ci din pricina unei tinere puţintel cam romanţioasc, pe care ai admirat-o acum un pătrar de oră, cînd stătea în acest fotoliu.

— Domnişoara Cireaşa Demetrian ?

— Da. Din pricina domnişoarei Demetrian. Ea te apreciază în altă ipostază.

— Am văzut-o cumva la şezătoarea literară de la Fundaţia Carol ?

— Exact. Te mirai unde ai zărit-o. Merită să fie zărită ; e o persoană remarcabilă. Ai zărit-o probabil şi la o a doua şezătoare la care ai participat şi dumneata. Am înţeles că te apreciază ca poet, în măsura în care te apreciez eu ca avocat. Nădăjduiesc că va fi sensibilă şi la proza profesionistului. Ţineam, stimate domnule Modru, să te pun la curent cu această împrejurare, îndemnîndu-te să reflectezi asupra tuturor perspectivelor ce se deschid atît unui avocat inteligent, cît şi unui tînăr simpatic.

Gata. După ce mi-a lăsat această bombă, doctorul m-a salutat şi s-a retras.

S-a grăbit chiar să se retragă, ca să-mi lase mai mult timp de gîndire. Se vedea că doctorul are experienţa oamenilor ; ştie să arunce o sămînţă care rodeşte ; va şti să se întoarcă, să-şi ia partea lui de recoltă. Deasemenea ştie că o mînă spală pe alta şi amîndouă obrazul ; bineînţeles, acest obraz nu-i curat. Însă după ce îl spală amîndouă mînile cu îngrijire, acest obraz se poate arăta în lume şi poate pretinde că n-a fost niciodată prihănit.

Acest doctor mai cunoaşte probabil şi alte adevăruri, care privesc persoana tînărului avocat stabilit de cinci ani într-un destul de costisitor apartament din Bulevardul Elisabeta. Cunoaşte, poate, că afacerile acestui tînăr avocat nu merg aşa de strălucit pe cît s-ar părea ? Totuşi nu merg nici aşa de puţin bine pe cît şi-ar închipui el, sau, mai degrabă, pe cît ar nădăjdui el. Dar poate bănuieşte la acest tînăr o ambiţie deosebită, pentru că îl vede subscriind, în unele reviste bucureştene, mici opere poetice de puţină valoare. Mai curînd asta i-ar dovedi oarecare lipsă de seriozitate a tînărului. Poate şi ceva mai grav : un spor de sensibilitate în dauna inteligenţei. Această din urmă însuşire e cu atît mai rară cu cît mai mulţi socot că au dreptul să şi-o atribuie. Cei care într-adevăr o posedă, cei prea puţini, ar avea datoria s-o valorifice într-o măsură ce nu poate fi îngrădită de legile oamenilor de rînd. Totuşi, poate domnul doctor Constantin Ionescu face o confuzie între inteligenţa curată şi dezinteresată şi între acea variantă minoră a ei care e viclenia. Informaţiile lui vor fi fiind şi altele : că de şi sînt la vîrsta primejdioasă, nu am încă nici un angajament matrimonial. Mai mult : că biata mea inimă de mai multe ori rănită se află într-un fel de concediu de convalescenţă.

Trebuie să recunosc, acceptam eu, că lovitura lui cea mai dibace e în această insinuare că domnişoara în chestie ar avea oarecare înclinare pentru poet. Dacă se află ceva adevăr în asta, atunci am dreptul să reflectez că viaţa omului nu e o veşnicie şi că tinereţa e la antipodul acestei noţiuni absurde. Durere ! cum se spunea odinioară la gimnaziul nostru din Braşov ; primăverile trec şi tinereţea noastră se împuţinează. Iată că în luna întăia a acestui an am împlinit şi eu vîrsta veacului, adică ani treizeci şi opt. Atît de dibace şi de otrăvită a fost această insinuare, încît sînt ispitit să-l socotesc pe acest domn doctor drept un binefăcător al meu. Păstrîndu-mi capul rece — aşa de rece, încît observă că inima s-a încălzit — sînt înclinat

să-i fiu recunoscător. Asta înseamnă că mă plătesc față de domnia sa cu o declarație verbală, iar eu urmez destinul meu, nu interesul lui. Iar destinul meu pare a fi să mă bucur în primăvara aceasta de o iubire nouă. Aș putea spune : o iubire definitivă ; căci reprezentarea acelei mici persoane radioase, al cărei nume se scrie cu c mic, continuă să-mi dea sensația delicioasă pe care o mai încercasem. Pe fereastra deschisă intra de multă vreme un miros vag de flori. Deci visam cu ochii deschiși.

Soneria m-a trezit. Servitorul a întîmpinat pe cineva ; e întrebat și dă deslușiri. Da ; domnul poate primi. Da ; domnul se află singur în biroul său.

Nu cunosc glasul celui care vine. E un străin ; e un client ; nu-mi va putea niciodată plăti atîta încît să răscumpere pierderea viziunii minunate în care mă statornicisem. Asemenea pierdere nu poate fi răscumpărată nici de realitatea palpabilă. Între visul meu și între domnișoara Demetrian se puteau așeza răsturnări totale. Visul îmi adusese o imagine blîndă și docilă ; domnișoara noastră era în realitate, după cît înțelegeam, o capricioasă și o impulsivă.

Se deschisese ușa.

Mă privea din prag un bătrînel firav, cu o timiditate care din primul moment mi s-a părut suspectă. Purta ochelari, însă mă privea pe deasupra lentilelor, puțintel piezișș și dintr-o parte. Avea pe el o redingotă neagră îmbumbată pînă la cravata-plastron. Părul alb îi era periat în sus cu îndîrjire ; acesta era singurul amănunt agresiv al înfățișării omulețului. Era delicat în mișcări și în felul de a se ține. Ar fi vrut să nu mă tulbure ; cerea oarecum învoire să înainteze ; s-ar fi retras la un gest al meu. Avea în el și ceva de apariție. Înfățișarea lui veche justifica această impresie.

A întrebat cu grijă :

— Nu vă conturb ?

— Nu, domnule. Cu cine am onoarea ?

— Mă rog domniei voastre. Doresc să știu dacă am plăcerea să vorbesc cu domnul avocat Emanoil Modru ?

— Aveți asemenea plăcere.

— Sînteți oare domnia voastră în persoană domnul avocat Emanoil Modru ?

— Da, domnule.

— Observ în vocea domniei voastre oarecare nerăbdare. Vă rog să nu vă supărați că-mi iau toate precauțiunile. Mă iertați, stimate domnule avocat ? Dacă, după cît înțeleg, mă iertați, atunci permiteți-mi să înaintez și să mă recomand : eu sînt Claudiu Roman, notar public.

— Poftiți și luați loc.

— Mulțămesc. Am spus : Claudiu Roman.

— Da ; am înțeles. Nu aud întăia oară acest nume.

— Desigur că nu-l auziți întăia oară, m-a încredințat cu blîndeță musafirul meu ; l-ați mai auzit acum o oră, aici în acest loc, rostit de domnul doctor Constantin Ionescu.

Musafirul meu s-a așezat cu fereală în fotoliu, ocupînd un loc strict minimal. Își înclinase modest fruntea largă și naltă, pe cînd eu îl priveam cu surprindere.

— Într-adevăr, am răspuns eu, fără a-mi stăpîni mirarea ; doctorul mi-a vorbit de dumneavoastră. Însă de unde știți ?

— Îmi am eu informațiile mele... a zis cu modestie și cu voce scăzută bătrînelul.

Își înălțase fruntea și mă cerceta prin ochelari. Întăi mă privi drept în față, apoi examinarea lui luă o formă circulară și totală. Păru satisfăcut și-mi zîmbi.

— Mă rog domniei voastre, domnule avocat, aș dori să nu vă fiu cu nimic supărător.

— Nu mă supărați cu nimic, domnule notar public, l-am încredințat eu.

— Aveţi şi pentru mine niţel timp ? Am spus «niţel», ca la Bucureşti... s-a veselit bătrînelul. Ştiu că sînteţi ocupat, m-a prevenit el ; nu vă cer decît o jumătate de oră. Vă rog să nu mă refuzaţi.

— Nu refuz ; sînt la dispoziţia dumneavoastră o jumătate de oră, domnule notar.

— Prea bine. Mă rog domniei voastre... aici, pe birou, în apropiere de mine, în acest plic mare, galben, se găseşte oare testamentul excelenţei sale fie-iertatul general Demetrian ?

— Da, am răspuns eu.

— Observ că iarăşi sînteţi contrariat, a zîmbit bătrînul. De data asta nu puteţi avea nici un motiv de nedumerire. Copia de faţă a fost întocmită în biroul meu şi am aşezat-o eu însumi în plic, predînd-o domnului doctor. V-aş ruga însă cu respect, stimate domnule avocat, să binevoiţi a o aşeza într-un loc mai potrivit. Văd că aveţi o casetă de fier de cea mai bună marcă ; introduceţi acest plic în caseta de fier. Sau găsiţi-i un loc şi mai sigur.

Am tras spre mine plicul. Am răspuns :

— Mi-am luat angajamentul să cetesc acest testament al răposatului general Oraţiu Demetrian.

— Dar nici nu l-aţi desfăcut ; deci n-aveţi încă intenţia să-l cetiţi.

— Îl voi ceti cînd voi socoti eu că trebuie să-l cetesc.

— Mă rog domniei voastre : bag sama că iarăşi vă supăraţi.

— Nu m-am supărat. Aştept să-mi arătaţi scopul vizitei dumneavoastră.

— Ba da, v-aţi supărat ; şi din motivul acesta mă aflu prea neliniştit. Doresc să cunoaşteţi că eu am venit la domnia voastră nu ca adversar. Doresc să mai cunoaşteţi că n-am în această chestiune nici un interes personal. Ţin numai să-mi fac datoria către fie-iertatul meu client şi să îndeplinesc o poruncă a sa ; în acelaşi timp, tot după porunca clientului meu şi nu numai din porunca lui, ci şi

din simpatia personală pentru fiicele sale, am datoria să supraveghez ca legatul să se îndeplinească față de domniile lor fără știrbire.

M-am mirat :

— Nu mi-a spus oare cu totul altceva doctorul ?

— Da ? ce v-a putut spune domnul doctor ? Nu cumva că doamnele ar trebui să ceară anularea testamentului ?

— Într-adevăr.

— Pentru care motive ?

— Pentru motive felurite, pe care dumneavoastră le cunoașteți, domnule notar.

— Le cunosc. Primul motiv e că o mare parte a averii respectabilului meu client are o destinație specială. Fiicele clientului meu își au partea lor ; totuși domnul doctor Constantin Ionescu ar înțelege să anuleze legatele speciale ; recte, partea soției sale — adică partea pe care o socotește a sa proprie — să se mărească cu jumătate din suma pe care o reprezintă legatele.

— Domnule notar public, am zis eu, doctorul Constantin Ionescu nu a intrat în asemenea amănunte ; în orice caz domnia sa nu le-a mărturisit. Pe domnul doctor Constantin Ionescu îl preocupă numai nedreptatea pe care generalul a făcut-o fiicelor sale. Cum firesc este ca un părinte să nu nedreptățească pe copiii săi, doctorul a căutat și a găsit o explicație. Încă n-am cetit testamentul ; el se pare că cuprinde o dizertație cu caracter literar.

— Cu caracter științific, domnule avocat.

— Fie și cu caracter științific... o dizertație care ne-ar îndreptăți să tragem anume concluzii asupra stării mintale a răposatului, în momentul cînd a testat.

— Însă domnia voastră n-ați cetit testamentul.

— Îl voi ceti. La dizertație se adaogă și alte cîteva observații privind fapte și vorbe ale răposatului dumneavoastră client.

— Asta o spune domnul doctor ?

— Da.

Bătrînul s-a făcut mai mic și mai umilit în scaunul său. A oftat și și-a frămîntat mînile fine și palide.

— Defectul meu, domnule avocat, mi-a zis el încet, e că nu știu să vorbesc complicat și să-mi ascund gîndirea. Asta pare a veni dintr-o violență pe care cu greu mi-o pot stăpîni. Rog să fiu iertat că m-am exprimat astfel despre intențiile domnului doctor, de și domnul doctor nu e încă formal clientul domniei voastre.

— De unde deduceți dumneavoastră asta, domnule notar public ?

— Îmi am eu informațiile mele... a șoptit bătrînelul. Îngăduiți-mi în această jumătate de oră să vă comunic cîteva lucruri mai mult sau mai puțin interesante. Poziția mea față de testament, stimate domnule avocat, este strict neutrală ; nu vreau să vă propun nici să vă sugerez ceva. Dacă doamnele vor face proces și vor cîștiga, eu mă înclin și zic că așa a fost voia lui Dumnezeu. Înainte de a vă face comunicările, vă rog să binevoiți a confirma că domnia voastră sînteți fiul lui Aurel Modru din Arpaș.

— Sînt fiul notarului public Aurel Modru. Nu văd nici o legătură între asta și testament.

— Mă aflu liniștit și cu privire la această informație, s-a bucurat cu un fel de nevinovăție bătrînelul. Eu am fost conclasan cu Aurel Modru și am rămas amici pînă la sfîrșitul vieții sale. Îi rămîn amic și după asta, pînă la sfîrșitul vieții mele. Acum, precum cunoașteți, sînt stabilit în Cluj. Cum cunoașteți deasemeni, am înmînat domnului doctor Constantin Ionescu această copie, bine întocmită și bine pachetată. Aflu, după patru zile, că doamnele n-au luat cunoștință de conținutul copiei. Primesc de la domnișoara Cireașa o scrisoare indignată, pretinzînd că trebuie numaidecît să cunoască cele scrise de tătuțul său. Cum domnul doctor refuză, pentru motive ale sale, să-i comunice domnișoarei copia, domnișoara îmi pretinde mie originalul.

Nu să i-l las, căci asta nu se poate ; ci să i-l comunic și, după asta, să-l iau iarăși cu mine la Cluj. La cetirea acestei scrisori, am luat numaidecît testamentul original pe care îl aveam în casetă și m-am dus de l-am depus în «safeul» meu de la Banca Ardeleană. M-am suit apoi în tren și am venit la București. Am impresia, stimate domnule avocat, — aș putea spune că am siguranța, dar mă mărginesc a spune impresia — am impresia că cineva a căutat în geamandanul meu. Fie că faptul s-a petrecut în tren, fie că s-a petrecut în hotel, — aceasta e impresia mea. Dumneavoastră aveți să mă întrebați : cu ce scop cineva a căutat în geamandanul meu ? Iar eu am să vă răspund că nu știu cu ce scop. Poate cu scopul de a găsi testamentul original ; însă nu sînt deloc sigur de asta. De și o copie nu e același lucru cu originalul, vă rog să binevoiți a depune și domnia voastră acest plic într-un loc sigur. Îl luați și-l cetiți cînd vă e de lipsă ; după asta îl puneți iar la loc sigur.

În tăcerea de o clipă, am insinuat o întrebare :

— Pe cine bănuiți ?

— Fiți sigur, mi-a răspuns bătrînul Claudiu Roman, că nu bănuiesc pe domnișoara Cireașa. De altminteri nu am dreptul să bănuiesc pe nimeni. Dacă eliminăm pe domnișoara Cireașa, rămîne a doua participantă a scrisorii : doamna Floarea, cealaltă fiică a clientului meu și onorabila soție a doctorului. Căci în scrisoare mi se spunea că și doamna Floarea e indignată și poftește să cunoască originalul, deoarece nu poate ceti copia. Însă doamna Floarea de mult nu mai poate fi indignată. De cînd sănătatea și voința i s-au ofilit, domnia sa nu mai are indignări ; s-a resemnat să rabde. Excelența sa clientul meu a socotit că face fericirea copilei sale cînd a consimțit s-o dea soție unui bărbat de viitor cum se arăta domnul doctor Constantin Ionescu. Deasemeni i-a acordat domnului doctor și protecția sa, de care domnul doctor avea atunci nevoie. În curînd domnul

doctor a făcut cariera pe care o cunoaștem, însă clientul meu a avut prilej să afle că fiica sa nu e fericită. Fiecare dintre noi trebuie să recunoască stăruința și dibăcia domnului doctor ; le recunoștea și excelența sa ; însă doamna Floarea își pierduse vioiciunea și mergea în scădere. Pentru oamenii de aici se găsesc căi simple spre a soluționa o asemenea situație ; dar excelența sa generalul avea asupra căsniciei părerile de la noi, adică prejudecăți, cum se spune aici, și era mai puțin impresionat de rînduielile civile, care sînt schimbătoare, decît de rînduielile religioase, care sînt eterne. Ceea ce a legat Dumnezeu oamenii să nu deslege. Așa încît doamna Floarea a continuat să rămînă tristă. Nu pot pretinde că domnul doctor ar fi silit-o să ceară testamentul original ; dacă domnul doctor ar fi putut influența voința doamnei, n-ar fi putut influența pe a domnișoarei Cireașa. Afară de cazul că domnișoara ar fi înțeleasă cu domnul doctor, ceea ce mi se pare puțin probabil. Dacă domniei voastre vă face plăcere, pot preciza că ipoteza ultimă mi se pare cu desăvîrșire absurdă. Mai rămîne deci a treia persoană care ar putea avea un interes și acea persoană ar fi însuși domnul doctor. Domnul doctor e un om puternic, cu multe mijloace, și mie mi-e frică de domnia sa. N-aș putea afirma că îl stimez, însă mi-e frică de domnia sa. Deci nu-l pot bănui.

— Dar, domnule notar public, am intervenit eu : poate vă înșelați ; poate n-a căutat nimeni în geamandanul dumneavoastră.

— Recunosc că și asta e posibil... a rostit cu liniște, cu voce moale, vizitatorul meu.

— Ați recunoscut totuși că cineva ar fi cercetat ?

— Am recunoscut, stimate domnule avocat, dar sînt gata să declar că poate m-am înșelat.

— Atunci cum ?

Bătrînul Claudiu Roman nu mi-a răspuns ; a suspinat cu umilinţă. Apoi deodată şi-a reluat atitudinea piezişă, privindu-mă pe deasupra lentilelor.

— Promiteţi-mi, vă rog, că nu veţi lăsa pe birou, la vedere, această copie. Nu bănuim pe nimeni ; dispariţia ei n-ar avea o însemnătate capitală ; totuşi mi-aş permite să vă atrag atenţia că actul v-a fost încredinţat cu martori şi că v-aţi afla într-o poziţie nu prea bună dacă el ar dispărea sau ar suferi lipsuri. Aţi fi oarecum la discreţia domnului doctor şi nu se cuvine să vă subordonaţi unui om care are asemenea dibăcii şi asemenea mijloace. Am uitat să vă mai spun că, în ultimul timp, la cererea excelenţei sale, am cercetat toate afacerile domnului doctor. Am procedat discret şi cu o metodă a mea, ceea ce mi-a îngăduit să fac clientului meu un expozeu complect. Din acea clipă, domnul doctor n-a mai avut nici un fel de posibilitate să se apropie de clientul meu. Într-adevăr, cum afirmă şi domnul doctor, clientul meu era un om ciudat.

Musafirul meu păru că a isprăvit ; îşi retrase oarecum ochii îndărătul lentilelor. Apoi mă privi iarăşi pe deasupra, cu un zîmbet subţire.

— Stimate domnule avocat, îmi zise el, aş dori să cunosc dacă îmi mai permiteţi o întrebare.

— Mă rog.

— V-aş întreba — fără a vă obliga să-mi răspundeţi — ce părere aveţi despre domnişoara Cireaşa.

— Domnule notar, întrebarea dumneavoastră mă surprinde. Nu înţeleg ce sens are. Vă pot răspunde că am despre domnişoara Demetrian o părere bună.

— Sînt mulţămit de răspuns, a declarat cu blîndeţă bătrînul. Sensul întrebării mele nu e greu de explicat. Am ţinut să mi se confirme că aţi sta la îndoială să luaţi, în chestiunea aceasta, o atitudine care i-ar provoca domnişoarei noastre nemulţămire. Cuvîntul nu e tocmai bun : am vrut să spun : o atitudine care i-ar provoca mîhnire.

Atunci am simțit că acea privire era extrem de atentă și stăruitoare.

— Intreb ca bun prietin al tatălui dumnitale.

— N-aș putea să-i provoc mîhnire... am răspuns eu.

Nu puteam să exercit o deplină stăpînire asupra mijloacelor mele de apărare. De aceea cred că mi s-a ridicat o flacără în priviri. Am simțit-o o clipă. Bătrînul continua să mă fixeze.

— Vă rog să însemnați cîteva note în carnetul dumneavoastră, vorbi el cu hotărîre blîndă. Notați așa că mîni, duminică, după ce veți primi o înștiințare telefonică, veți merge într-un loc unde sînteți așteptat.

— De cine ?

— Nu vă spun ; veți vedea dumneavoastră singur, de și sînt încredințat că înțelegeți de pe acum. Veți merge într-un loc unde sînteți așteptat. Nu uitați să scoateți din casetă și să luați cu dumneavoastră copia testamentului. Luați de la stația apropiată un taxi. Vă opriți în strada Albaneză nr. 35, unde se găsește un mic restaurant ardelenesc, ținut de oameni foarte cumsecade, un bătrîn și muierea sa, prietini ai mei. Eu, cînd vin în București, nu mînînc decît acolo. Intrați și vă duceți direct la casă. Spuneți atît : domnul notar public Claudiu Roman a lăsat pentru mine, aici, un ordin. Vi se va răspunde : Da. Îndată veți fi călăuzit într-o curte interioară. De acolo ieșiți în altă stradă. Faceți douăzeci de pași către o bisericuță înconjurată de ziduri. Alături de biserică o mică proprietate cu grilaj de fier. Doamna Micu, soția prietinului meu, vă deschide o portiță. Intrați pe aleea de lilieci și ajungeți unde trebuie. Eu, stimate domnule avocat, trebuie să plec în astă sară la Cluj. Bănuiesc că voi fi urmărit. Sînt sigur după asta că, îndată ce ajung la Cluj, voi avea prilejul să mă întîlnesc cu domnul doctor, care a dorit prea mult să mă găsească în București și nu m-a putut afla. Poftește

să stea de vorbă cu mine, dar, cum v-am spus, eu mă tem de domnia sa. Deoarece totuşi trebuie să ne întîlnim, prefer să ne întîlnim la Cluj, pe terenul meu. Astfel, domnul doctor nu va fi mîni în Bucureşti. Totuşi domnia voastră faceţi aşa cum v-am rugat eu şi luaţi toate măsurile pe care vi le-am recomandat.

N-aş putea spune că această convorbire între mine şi notarul public Claudiu Roman mi-a adus vreo deslușire ori mi-a produs bună impresie. Atitudinea îndoielnică şi vorbele ocolite ale acestui sol au avut darul numai să mă scoată din ceaţa unui început de vis şi să mă restabilească în realităţile vieţii. Al cui sol să fie oare — mă întrebam eu, după ce am rămas iarăşi singur — al cui sol să fie oare acest personagiu întortochiat ?

Dacă sufletul lui mărturiseşte drept despre legătura cu tatăl meu, care a fost însăşi conştiinţa demnităţii umane, atunci aş putea deduce că omuleţul e sol al excelenţei sale mortul. Însă viaţa din Bucureşti mi se dovedise, într-atîţia ani, a fi cu totul alta decît la Făgăraş. Iluziile şi naivităţile mele făcuseră loc dezamăgirii. Cugetam prin urmare, în mod firesc, că, în ecuaţia ce mi se prezenta, termenul necunoscut putea fi însuşi doctorul meu Constantin Ionescu, deoarece numai asupra lui se îndreptaseră săgeţile bătrînului notar. Prin ce fel de perversiune, deci, voia să mă aducă acest agent al şicanei să servesc chiar interesele personagiului — pe care el mi-l prezenta puternic şi primejdios ? Nu mi se părea greu de stabilit că interesul elementar era pentru mine să nu fiu adversar al doctorului. Despre asta mă avizase în chip special notarul clujan.

Atunci ce caută aici domnişoara Cireaşa ? Se pare că pe această tînără persoană trebuie s-o văd a doua zi duminică ? Precauţiunile ce mi se recomandaseră mă trans-

puneau într-un roman senzaţional. Voia oare domnişoara să lege lecturile sale preferate cu viaţa, alcătuind un decor complicat pentru o piesă naivă ? Sau mă aflam în preajma unei drame adevărate, în care victima palidă era doamna Floarea ? Atunci rolul principal era al acestei tinere zîmbitoare alături de doctor, omul a toate biruitor ?

Dar atunci care era rolul meu ? În loc s-o conving eu pe domnişoara Circeaşa, urma să mă convingă domnia sa pe mine ? şi trebuia la urmă să fie convins iubitul meu cumnat, magistratul Popescu Inod ? În definitiv, de ce nu ? Calea doctorului era bine aleasă ; poate ştia mai multe decît mine doctorul despre lipsa de mlădiere a acestui cumnat. În ziua de azi toate sînt cu putinţă. Cireşele pot fi acide, zîmbetele înşelătoare, generalii bătrîni mai mult poeţi şi fetele lor cu mai multă strategie decît suflet.

Ziua aceea de sîmbătă a fost pentru mine o zi lipsită cu totul de noimă. Consultaţiile mele au putut părea desănţate unora dintre clienţii care au urmat înainte de ora amiezii. Iar după amiază, tinerii mei secretari au aflat cu mirare că ţăcănitul maşinii, şi glasurile, şi paşii lor în camera de alături mă supără ; de şi asemenea activitate ar fi trebuit, după părerea lor, să aibă din partea mea o cu totul altă primire.

După ce am ieşit de la restaurant, am încercat să-mi aduc aminte ce am mîncat. Abia după ce am intrat în Cişmigiu şi am ocolit, pe sub platani, malul lacului, am bănuit că unul din felurile de mîncare ce am ingurgitat trebuie să fi fost o tocană de gîscă. Îmi apăruseră lebedele sub pletele sălciilor plîngătoare. M-am mirat îndată că mă aflu în Cişmigiu, unde nu intrasem de ani de zile. Eram prin urmare într-o dispoziţie poetică şi sentimentală ce mă umilea. Eu făceam tot ce trebuie ca s-o înlătur şi ea îmi stăpînea cu viclenie subconştientul.

Cînd paserile acelea au ieşit cu graţie de subt arcul sălciilor şi au slobozit cîteva ţipete aspre, confuzia mea a fost deplină. Între vis şi realitate am statornicit faptul că neglijasem complect să pun la adăpost manuscriptul ce mi se încredinţase. Eram sigur acum că, întorcîndu-mă acasă, nu-l voi mai găsi. Am ieşit din grădină, am grăbit paşii spre locuinţa mea, am urcat pripit treptele, am lăsat uşile să cadă una după alta în urma mea cu zgomot şi am rămas cu ochii aţintiţi asupra biroului.

Testamentul lipsea. Inima începu să-mi bată şi mi s-a făcut negru înaintea ochilor, cum se spune la noi în Făgăraş. Unde-i manuscriptul ? Poate, prin imposibil, să se fi transportat în casa de fier ?

Am deschis casa de fier, socotind că execut un act de demenţă. Căci eu nu atinsesem plicul de pe birou.

Plicul se afla în casa de fier. În clipa cînd l-am zărit, mi-am amintit precis şi de gestul pe care îl făcusem ca să-l pun la adăpost. Uitasem totul cu desăvîrşire.

Am scos testamentul şi l-am aruncat iarăşi pe birou, hotărît întrucîtva să-l desfac şi să-l cetesc. L-am privit un timp c-o şovăială inexplicabilă. Casa de fier era încă deschisă. L-am pus la loc şi am închis. Totuşi, ar fi trebuit să-l cetesc, am reflectat eu.

— Îl voi ceti mîni, mi-am zis eu, între bucurie şi nelinişte.

Lumina zilei s-a tulburat iar. Am ieşit să caut ceva ; nu ştiam ce caut şi nici n-am găsit. M-am întors iarăşi acasă tîrziu şi am avut în cursul nopţii nesomn şi puţină febră.

Nu era greu să înţeleg că această domnişoară caută intrare în mine. De şi credeam că fac tot ce trebuie ca să-mi apăr libertatea, mă bucuram că sînt covîrşit de preocuparea de a o revedea. Şi totuşi eram sigur că nu

e nimic din «acea subtilă flacără», cum îi spusesem eu în versurile mele, care încă nu mă pătrunsese cu adevărat și pe care nici n-o mai nădăjduiam. Nu era nimic din acel «lung prilej pentru durere». Era poate mai degrabă o presiune a anotimpului.

Am adormit tîrziu, dorind să visez ceva agreabil, și n-am avut nici un fel de vis. Am intrat într-un necunoscut opac. M-a trezit dintrodată soneria telefonului.

Era foarte de dimineață. Printr-un colț de perdea, se strecura un mănunchi de raze, ca o înfiorire de aur. M-am grăbit să mă bucur. Mi-am zis : «Avem vreme frumoasă». Îndată după aceea, mi-am dat o replică : De ce «avem» ? De ce asociez și pe altcineva la plăcerea acestei lumini matinale ? Probabil deasemeni că flori nouă au apărut în grădini, însă mai mult pentru alții decît pentru mine.

— Allo !

Am cunoscut vocea vicleană.

— Eu sînt ! am răspuns. Am auzit iarăși în receptor, imediat, înainte de a-mi dezvolta salutarea convențională :

— Ascultă !

Glasul a luat o mlădiere dulce și muzicală :

— *Drumuri ! E timpul drumurilor...*

Aparatul s-a închis. Am mai așteptat, crezînd că poate mă înșel. Însă nu mă înșelam. Cuvintele acestea m-au înjunghiat brusc. M-am socotit pierdut. Taina era descoperită ; mă aflam la discreția adversarilor mei.

— *E timpul drumurilor...* am murmurat eu. De unde și cum ? Trebuie să aflu numaidecît.

Singurul interes al clipei e că trebuie să aflu numaidecît și cu orice preț. Nu mai poate fi vorba acum de testament și de lecturi ; întăi e necesar să ies dintr-o capcană ; deci voi lăsa testamentul unde se află, adică închis într-o casetă solidă de oțel, «marcă bună», cum ob-

servase c-un zîmbet pieziș și notarul, adică mai bine zis spionul, sau agentul de legătură de la Cluj.

M-am grăbit să fac un duș rece, ca să mă liniștesc. Bineînțeles m-am liniștit prea puțin. M-am îmbrăcat în pripă. M-am descoperit într-un tîrziu că mă aflu în fața oglinzii, observîndu-mă cu deosebit interes. Eram puțin cam palid, dar n-aveam motiv să fiu nemulțămit de această expresie interesantă de oboseală a figurii mele.

Cînd am fost gata de plecare, am făcut cele mai normale și mai precise gesturi ca să extrag din casetă, așa cum îmi recomandase agentul «nostru», manuscriptul excelenței sale răposatul general. L-am pus într-o servietă, am luat servieta la subsuoară și, după ce am comunicat servitorului meu mirat că nu știu cît voi lipsi nici cînd mă voi întoarce, nici dacă mă voi întoarce, — am coborît.

— *E timpul drumurilor*, am șoptit cu tainic, cu înmlădierea pe care o ascultasem în receptor ; cine știe ce catastrofă mi se poate întîmpla astăzi !

Am zîmbit imediat la asemenea presupunere ; dar am avut grijă să observ, c-un aer cu desăvîrșire degajat, dacă nu se află postat în preajma locuinței mele un tip suspect, care fumează căscînd gura spre acoperișurile caselor. Asemenea tip nu se afla ; strada era goală. Însă la cea dintăi răspîntie, un om subțire și nalt, cu gambetă și lavalieră, părînd puțintel cu chef, m-a întîmpinat zimbind ironic și m-a lăsat să trec, după asta și-a potrivit pasul după al meu.

La prima stație de automobile am avut bucuria să constat că așteaptă un singur vehicul. Deci voi face așa ca omul cu gambetă și lavalieră să n-aibă cînd se cățăra pe bara de la spatele caroseriei. Ținînd samă că agitația dimineții începuse, absurditatea socotelilor mele era evidentă ; totuși am făcut întocmai ca în cartea cu detectivi pe care o ținea poate în mînă, în acea clipă, domnișoara Cireașa, cetind-o cu deosebit interes.

M-am uitat pe geamul din spate, să văd dacă omul meu rămîne în urmă. Omul meu se urca și el într-un automobil care-i sosise la timp. Acest automobil a virat și a apucat înspre Cotroceni ; pe cînd eu mă grăbeam într-o direcție contrară.

Am respirat. Însă am rămas pîndind, să văd dacă inamicul nu revine.

În strada Albaneză, la numărul 35, am oprit ; am plătit ; am așteptat ca mașina să dispară la colțul străzii ; m-am încredințat că la nici o fereastră din preajmă n-a apărut un cap ; că puținii oameni care trec par cetățeni pașnici ; și am cercetat firma : un pătrat de tablă verde deasupra unei uși scunde : *Birt Ardelean, Dionisie Micu.* Glastre cu mușcate la ferestre. Cînd deschid ușa, sună un clopoțel deasupra. Cîteva mese acoperite cu fețe albe de pînză. Dulapuri brune bine lustruite. De lîngă contuarul din fund apare stăpîna locului, care trebuie să mă călăuzească. E o femeie cu forme cam îmbielșugate, curat îmbrăcată în strai cernit ca pentru biserică, cu capul pieptănat strîns, acoperit de o horbotă neagră. E cărunță ; zîmbește cu dinți foarte albi ; zîmbește plăcut : a fost frumoasă femeie.

Îmi aduc aminte ce cuvinte trebuie să rostesc.

— Domnul notar public Claudiu Roman din Cluj a lăsat pentru mine, aici, un ordin.

— Într-adevăr, îmi confirmă doamna cărunță. Numele meu e Agripina Micu. Soțul meu profesorul Dionisie Micu e dus la piață.

— Profesor ?

— Da, mă rog. Soțul meu a fost profesor. Acuma e proprietar de birt. Întîmplarea noastră e destul de interesantă și poate veți afla-o și domnia voastră cîndva. Îmi dați voie să încui ușa de la intrare. Dionisie își are cheia lui. Acum vă sînt la dispoziție. Binevoiți a mă urma.

— Doamnă, am zis eu încurcat, vă rog să mă iertaţi că nu m-am prezentat.

— Ştiu cine sînteţi, mi-a răspuns ea. Sînt bucuroasă că vă cunosc.

— Doamnă, am insistat eu, vă sînt recunoscător pentru asemenea cuvinte. Deoarece ştiţi cine sînt, fără îndoială ştiţi cine mă aşteaptă.

— În privinţa asta, nu sînt ţinută să vă dau nici o lămurire, domnule avocat. În cîteva minute veţi afla singur.

Pe cînd întrebam şi mi se răspundea, cu o intonaţie şi o ţinută pe care le apreciam în cel mai favorabil chip, de şi continuam a rămînea bănuitor, — treceam printr-o săliţă de o extremă curăţenie, cu pereţii ornaţi cu horbote şi cadre cu fotografii vechi, şi ieşeam într-un pridvor, unde ne întîmpină o mîţă neagră foarte blîndă. A stat s-o mîngîi. Doamna Agripina a întors spre mine o privire bună, plină de aprobări. Apoi m-a călăuzit la o portiţă pe care a descuiat-o. M-a lăsat să trec, a venit după mine ; a încuiat portiţa.

Mîţa neagră a micunat în urma noastră.

Doamna Agripina a întors capul spre portiţă şi a dat asigurări animalului :

— Mă întorc numaidecît, Miţo.

Miţa a înţeles şi a tăcut. Eu priveam cu mare surprindere colţul de Bucureşti în care mă aflam. Nu-l văzusem niciodată, nici nu-i bănuiam existenţa.

Am avut o clipă impresia că nici nu mă aflam în capitală. Printr-un joc obişnuit mie al imaginaţiei, am admis că e cu putinţă să fi trecut într-un peisagiu străin, depărtat şi tainic. S-a deschis şi s-a închis o portiţă ; Bucureştii a rămas la o sută sau la o mie de kilometri. Mă aflu într-o înfundătură de grădini, lîngă o bisericuţă. Copaci bătrîni se ridică după un zid. Doamna Agripina s-a oprit

lîngă o poartă grea de fier. Are și aici cheie. Fără să mai rostească un cuvînt, a deschis și m-a lăsat să intru ; a închis și n-am mai văzut-o. Am regretat dintrodată ochii ei simpatici și foșnetul straiului ei.

Am stat singur un răstimp privind în jur ; în stînga era umbră de arbori deși ; în dreapta grădină deschisă, cu flori nouă, pînă la terasa unei case acoperită cu țiglă roșie. Pereți albi, persiene verzi. Trei scaune de mlajă, în jurul unei măsuțe, pe terasă. Singurătate desăvîrșită ; nu se vede om, nu s-aude glas. Poate-i casa cu personagii adormite de vrajă. O casă de departe, din basmele prunciei.

De la bisericuța de aproape sună clopotul, melodios, sub cerul de azur curat al dimineții. Într-un tei vechi din preajma mea un grangur a fluierat sonor de cîteva ori. Atunci vraja s-a isprăvit ; ușa casei s-a deschis. Pe terasă, a ieșit înaintea mea domnișoara Circeașa. Avea o rochie albă creață și o panglică trandafirie. Era pieptănată strîns, «ca la noi», cu cosițele în cunună. M-a privit fără maliție și m-a lăsat să mă apropii pînă la doi pași de ea. Sprijinindu-se cu dreapta de spetează unui scaun, cu stînga mi-a făcut semn să mă opresc. Ca să fie toate altfel decît în toate celelalte zile ale vieții, a început a spune, cu glasul ei, cuvinte care erau ale mele. Acuma pricepeam deplin anunțul misterios de la telefon. Domnișoara aceasta șireată recita poema mea închinată Făgărașului. De unde o luase ? Căci erau versuri vechi. De cînd le scrisesem, începusem a îmbătrîni. Auzindu-le din gura aceea așa de frumos conturată și așa de bine zugrăvită cu creion roșu, mă simțeam fericit și nefericit în același timp, deoarece nu știam ce mă așteaptă.

Avusesem ideea că aceste versuri de tinerețe erau mai puțin bune ; îmi reveneau acuma cu un nou prestigiu. Nici într-un chip n-aș fi bănuit că primul pas al căderii

mele va fi pricinuit de propria-mi vanitate şi de proprii-le-mi divagaţii.

Ascultam plin de luare-aminte, fără să îndrăznesc a privi pe partenera mea :

INCHINARE
C-UN PAHAR DE VIN,
FĂGĂRAŞULUI

Drumuri... E timpul drumurilor !
În şesuri, atîrnă perdeaua fumurilor.
Pe ţancuri flutură veac de cremene,
Pîrăul şi cerul curg gemene.

De la Zamolxe şi Burebista-rege
Văzut-ai fulgerul alb al romanilor
Ca şi spulberul negru al hunilor ;
Ci ai rămas sub vechea lege,
F'ăgăraş, cuib al zăganilor
Şi al străbunilor !

Înălţimi ale Domnului milelor,
Regiuni ale norilor,
Sălaş al păstorilor ;
Horă a feciorilor şi copilelor —
Tristeţă şi împăcare a veteranilor,
Aici stă tezaurul anilor.

Sub şuvoi şi vifor stă vechea Domnie
În armură, călare, de mister apărată,
Datina părinţilor, solie
Către generaţia cea mai depărtată
Ce va să vie.

Mi-a nălucit aici, la marginea poienii,
Surîsul bunicuţei din milenii...

27 Strada Lăpuşneanu

— Domnule avocat, a urmat domnișoara Cireașa după ce a terminat recitativul, ia, te rog, loc pe acest scaun, uită-te la mine și mărturisește că nu știi cum, de unde și de cînd cunosc eu aceste versuri.

Am privit-o ca prin ceață. Eram amețit. Am bolborosit :

— Nu știu nimic.

— Sînt bucuroasă să-ți explic, a reluat domnișoara Cireașa, c-o veselie întrucîtva silită. După ce îți voi explica, ai să te convingi că trebuie să scurtezi puțin din mîndria pe care știu că ai avut-o ieri, cînd ai aflat că nu lipsesc niciodată de la șezătorile literare la care dumneata participi. Domnul meu, află că n-am fost uimită, nici n-a căzut la picioarele mele trăsnetul, cînd te-am ascultat întăia oară. Ci venisem la acea șezătoare numai din curiozitate, după ce cunoscusem de la tatăl meu generalul versurile Făgărașului, cum le intitulase el. Nu numai că n-am fost cuprinsă pentru dumneata de sentimente nobile, dar m-am aflat chiar puțintel dezamăgită de versurile celelalte pe care te-am auzit că le rosteai cu oarecare emfază la șezătorile cu pricină. Și am dat dreptate tatălui meu cînd mi-a spus că acestea pe care ți le-am reprodus sînt poate singurele dumnitale versuri sincere. Nu te superi că-ți spun asta, nu-i așa ? Tatălui meu îi plăcea *Închinarea* în chip deosebit și te stima fără să te cunoască. De la el le știu eu și le-am învățat pe dinafară, atît în memoria lui, cît și ca să dau o tinctură de romantism întîlnirii noastre. Ți le-am spus și pentru ca să-ți fiu dragă ; mai bine zis, ca să nu te am dușman.

Nu știam ce să răspund. I-am cerut cu un gest stîngaci mîna. Mi-a dat-o și i-am sărutat vîrfurile degetelor. Unghiile lăcuite roș aveau întrucîtva aparență de ghiare. Parcă suferisem o destul de adîncă zgîrietură a lor ; cu toate aceste ieșeam dintre nesiguranțe într-o stare cu mult mai bună decît aceea în care mă aflasem c-o jumătate de oră înainte. Dimineața lustruită și decorul înflorit și tihnit

dădeau anume farmec cochetăriei domnișoarei Circașa și mai ales îmi luminau mai bine sufletul ei copilăresc și sincer. Nu era nevoie să mă mai înșel asupra sentimentelor mele adevărate. Și nădăjduiam că declarațiile ei nu răspundeau adevărului decît într-o relativă măsură.

— Am adus testamentul, am zis eu punînd servieta de piele pe măsuță.

— A, da ; așa este... a zîmbit și a oftat domnișoara Demetrian.

S-a răsucit grațios spre ușa rămasă deschisă, chemînd c-o mlădiere cîntată de voce :

— Flo-ré-ta !

N-a răspuns nimeni. Domnișoara Demetrian a chemat a doua oară, apoi a pîndit cu coada ochiului înfățișarea mea de dezamăgire.

— Trebuia să fie aici și sora mea, nu-i așa ? mi-a comunicat ea, cu jumătate de glas. Astăzi e una din zilele noastre de libertate. Flo-re-ta ! Casa asta mi-a lăsat-o tatăl meu numai mie ; era ascunzișul nostru din București, al meu și al lui. Și al surorei mele, în zilele ei negre.

S-a deschis un canat de fereastră. Glasul surorii celei mari a întrebat pripit și alterat :

— S-a întîmplat ceva ? Mă chiamă doctorul ?

— Nu s-a întîmplat nimic rău, a răspuns domnișoara Circașa.

— Atunci de ce-mi zici «Floreta» ?

— Nu știu de ce ; poate pentru ca să necăjesc pe domnul avocat Modru, care a sosit. A venit ca să ne comunice testamentul.

— A ! a făcut glasul ; parcă cea care vorbise fusese brusc trasă de cineva îndărăt.

Soția doctorului n-a întîrziat să se arate, într-o haină lungă și largă de coloarea stînjenelor înfloriți în preajma noastră. O umbră asemănătoare petalelor triste ale acestor

flori îi îngreuia încă pleoapele. Doamna Floarea, cum o numeam eu în sine-mi, îndepărtînd voit numele ce-i dăduse doctorul, părea încă apăsată de o migrenă. Își ducea des mînile la tîmple. În același timp își pipăia febril pieptănătura, care era foarte îngrijită.

— Crezi că nu ne tulbură nimeni ? întrebă ea, venind la soră-sa. Își întoarse spre mine ochii și păru surprinsă. Îmi întinse o mînă moale, ca să i-o sărut, și se lăsă în scaun.

— Ar trebui să aducem cafeaua... zise îndată după aceea, ca și cum cafeaua ar fi fost obiectul principal al întîlnirii noastre.

Sora mezină avu un zîmbet maliţios.

— Am fi putut prefera ceea ce ne-a adus domnul avocat Modru...

— O, iartă-mă, domnule avocat, suspină cu vădită suferinţă doamna Floarea. Cireașa ne privi pe amîndoi, dintrodată gravă, apoi își puse degetul arătător al mînii drepte la tîmplă. Cu mînuţa stîngă mîngîie tîmpla surorii ei.

— Poate e mai bine să isprăvim întăi cu datoria asta a dimineţii, vorbi ea grăbit. Cum bat din palme, toate se prezintă pe această masă ca prin farmec.

A bătut din palme. A răspuns din platan grangurul. După aceea o slujnicuţă a adus și a depus între noi cele de trebuinţă. După ce s-a retras slujnicuţa, domnișoara Cireașa m-a invitat, c-un gest, să consum, după plăcerea mea, pe lîngă lichidele fierbinţi, tot ce se mai găsea dulce pe tablaua de argint.

— Dar dumneavoastră ?

— Eu, mi-a răspuns domnișoara Cireașa, nu mînînc dimineaţa, ca să-mi păstrez silueta.

— Dar doamna ?

— Ah ! a suspinat doamna Floarea, eu sînt bolnavă și mă tem să nu vie cineva din partea doctorului, să mă cheme.

Cireașa o mîngîie iarăși pe tîmplă.

— Fii liniștită, soră Floare, soțul tău e la Cluj.

— Ah !

— Are acolo treburi încurcate și discuții lungi cu domnul notar Claudiu Roman.

— Ah ! suspină iarăși doamna Floarea ; cît am să duc eu viața asta ?

Îndată după aceste cuvinte închise ochii. Apoi, după ce-i deschise, îmi zîmbi. Ciuguli dintr-o felie de cozonac de cîteva ori, așteptînd să isprăvesc eu de absorbit cafeaua. Am trecut zece minute penibile, mîncînd singur. Domnișoara Cireașa mă privea din cînd în cînd, furișat. Într-adevăr, o aprobam eu, cine a văzut pe un poet într-o situație mai ridicolă, chiar în sfertul de ceas cînd naște amorul său dintăi. Situația nu se schimbă nici pentru avocat, cînd rectifică pe poet în sensul că, dacă nu e amorul dintăi, desigur e amorul cel adevărat.

Însfîrșit, am deschis servieta și am scos manuscriptul. M-am simțit mai sigur de mine însumi.

În acel unghi depărtat de lume, de viața de toate zilele și de noi înșine, aș putea zice, — am cetit cele ce urmează :

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU, SCRIS DE MINE

Generalul de Divizie *Orațiu Demetrian.*

Aici este ultima mea voință, pe care o afirm, cunoscînd că, din voința lui Dumnezeu, zilele omului sînt nesigure. Aș fi dorit să trăiesc pînă ce aș fi văzut bine stabilite și fericite pe fiicele mele Floarea și Cireașa, dar am presentimentul că nu voi putea ajunge să-mi cunosc îndeplinită această speranță. Evul modern dă mai puțini

sorți de durată existenței omului. Unii dintre noi sîntem nevoiți să ne folosim de ultimele invenții care tind să suprime distanțele și să anuleze timpul, și cădem lesne victime ale acestei înșelări. E foarte posibil, după aprecierile mele, să pier brusc de avion sau automobil. Deci am pus aici ultima mea voință ; sau, mai curînd, am pus aici inima mea.

Iubitele mele copile ! știți cît de mult îmi sînteți dragi. Mama voastră s-a prăpădit prea curînd ; eu am încercat să acopăr pentru voi lipsa ei și am găsit în voi mîngîiere la singurătatea mea. Să știți că, în cea din urmă clipă, în ochii mei va îngheța imaginea voastră. Ca să nu fiți mirate de concluziile testamentului meu, vă scriu aceste explicații. Poate nu le veți găsi necesare ; eu am socotit de datoria mea să vi le dau.

Prima izbitură mare morală a fost pentru mine pierderea soției mele pe care am iubit-o din tinereță. Eugenia Stîngaciu a fost vară a mea ; la iubirea noastră s-au adaos prietinia și stima. Cînd a părăsit această viață, credeam că trebuie s-o urmez. Am persistat a trăi pentru că vă aveam pe voi ; mi-am alcătuit din voi și din amintirile moartei un liman final.

A doua zguduire mare mi-a adus-o războiul. Mi s-a rupt avîntul ; mi s-au anulat nădejdile. Eram colonel de infanterie cînd am avut bucuria să ascult trîmbițile și clopotele mobilizării întregului popor pentru sforțarea cea din urmă. Eram partizan al avîntului sufletesc, pe care îl puneam mai presus decît orice forță materială. Credința mea găsea o justificare în succesele rapide pe care trupele noastre le-au avut în primul moment cînd au păsit peste așa-zisa frontieră. Destinele noastre, după nedreptatea de veacuri, păreau că sînt ocrotite de o voință divină.

Iată însă că, la puține zile după 15 august 1916, am luat cunoștință de realități. Lipseau avîntului nostru elementele materiale și tehnice. Cunoscusem în parte scăde-

rile pregătirii noastre ; acum se dezvăluiau, la fiecare dezvoltare a operaţiunilor militare, toate problemele nesoluţionate legate de zestrea uşoară a luptătorului şi de forţa colectivă a armamentului mare. Aveam o raniţă mai grea decît a inamicului, cu efecte mai puţine ; o încălţăminte mai puţin comodă ; un transport mai puţin repede ; mitraliere şi felurite scule, cum le spuneau soldaţii noştri, într-o proporţie cu totul redusă. Tot ce se leagă de muniţii, avioane, baloane, telefon, aprovizionări alimentare se afla într-o stare de relativitate de care am suferit simţitor îndată ce reacţiunea inamicului a sporit. În interiorul ţării era destul de liber jocul forţelor aeriene ale adversarilor noştri.

Am văzut ce s-a petrecut la Turtucaia. A fost o tragedie al cărei poet încă nu s-a născut. Entuziasmul ofiţerului, îndîrjirea soldatului au marcat în fiecare colţ de pămînt al luptelor o valoare încununată de moarte. Am asistat la retragerea din cîmpia Munteniei. Pas cu pas şi popas cu popas unităţile noastre au acţionat cu intensitate maximă şi în marginile celor din urmă posibilităţi. Copleşite de număr şi de forţă industrială, coloanele şi-au salvat totuşi cea mai mare parte de arme şi materiale pe un lung spaţiu şi subt o presiune imensă.

Mi-am notat în carnetul meu de campanie o sumă de observaţii privind ofiţeri şi trupa. Eram mişcat în chip deosebit văzînd că apar atîtea acte de iniţiativă individuală, dovedind valoarea materialului uman. Dumnezeu trebuia să dea într-o formă nouă izbîndă unui popor care însumează fără ezitare, într-o singură campanie, mai multe jertfe decît s-au produs în cursul secolelor anterioare.

Într-adevăr, n-au trecut decît opt luni de la aceste zile grele şi s-a putut vedea la Mărăşti, Mărăşeşti şi Răzoare, precum şi în alte părţi, că, la mijloace tehnice mai puţin diferenţiate, soldaţii pămîntului acestuia pot să adaoge un coeficient superior de valoare personală.

După asemenea satisfacții și realizări, s-a întîmplat să mă aflu, într-o zi, la o masă veselă, cu mai mulți camarazi ai mei, majoritatea mai tineri decît mine. Cred că a fost la Iași. Tinerii făceau tot posibilul ca să avem cu îndestulare o băutură de coloarea sîngelui, căreia dînșii îi spuneau vin de Uricani. La un anumit moment au început a se rosti cuvîntări entuziaste, sărbătorind momentele noastre de revanșă.

Am ascultat un timp cu liniște. După aceea s-a produs în ființa mea acea întoarcere pe care unii camarazi ai mei o cunoșteau sub numele de «una din curiozitățile colonelului Demetrian». Dar nu era deloc o curiozitate. Era o îndîrjire față de aprecieri nedrepte.

— Domnilor ofițeri, am spus eu, ridicîndu-mă și privindu-i cu supărare, știu că indignarea mea n-are rost, iar privirea mea nu exprimă adevărul, căci toți îmi sînteți dragi ; țin însă să vă chem la realități. Vă rog să abandonați acest concurs verbal. Adjectivele dumneavoastră sînt fără noimă. Ce însemnează asemenea laude pentru ultimele acțiuni ale armatei noastre ? Sînt într-atîta fapte vrednice de uimire ? Sau e firesc ca, în condiții întrucîtva egale de utilaj modern, acești daco-romani să aibă superioritate. Căci asemenea neam îndărătnic se bate pe acest pămînt de mii de ani și are în sufletul său rezerve pe care nu le bănuiește nimeni. Dacă vreți să lăudați, atunci aduceți-vă aminte ca și mine de zilele dezastrului. Atunci am văzut ceva ce m-a înfricoșat. O armată modernă, perfect organizată pentru cucerire, exercita asupra noastră, c-o artă aș putea zice științifică, operația de distrugere. Oastea care se retrăgea avea privirea în pămînt și părea că primește putere de la morții ei din veac. Energia ei spirituală ceda pentru moment materiei. A renăscut imediat, îndată ce s-au produs îm-

prejurări prielnice. Așa încît lăudați, domnilor, pe morți și pe cei jertfiți — închinîndu-le o picătură din acest pahar.

Camarazii mei au executat libațiunea rituală și au zîmbit pe furiș unii către alții de ieșirea mea violentă. Ei nu știau că, în vremea tragediei, eu primisem o inițiere surprinzătoare de la pămînt și de la oameni.

Am să vă vorbesc îndată de un rezervist pe care îl chema Grigore Priceputu și pe care l-am avut ordonanță.

Înainte de a cunoaște mai bine pe Grigore Priceputu, s-au prezentat înțelegerii mele și sufletului meu și alți cîțiva soli, soldați umiliți, umbre trecătoare din mulțimea pămîntenilor.

Am auzit odată la un foc de găteje, sub pădure, o istorisire a unui soldat din escadronul I al regimentului 1 Roșiori. I-am notat numele : îl chema Motorga Ion.

Era schimbul al treilea de sentinelă, în post pe Dealul Mare, povestea el camarazilor lui, și se revărsau zorile zilei de Anul Nou 1917.

«Cum stam așa, iaca văd pe domnu sublocotenent venind cu sorcova pe linia sentinelelor... domnu sublocotenent ista... cum îi zice... c-apoi pe urmă a murit pe Argeș în jos...

Îmi spune domnu sublocotenent :

— Buna dimineață, Motorga Ion, și la mulți ani Anul Nou. De ce ești supărat, Motorga Ion ?

— Mă gîndeam la ale mele, domnule sublocotenent : acasă, la copii și la nevastă.

— Lasă asta, Motorga Ion, acuma avem altele. Acuma trebuie tărie și credință.

— Da, domnule sublocotenent, zic eu.

Așa că, la asemenea vorbă, mi s-a întărit sufletul. Domnu sublocotenent ista... cum îi zice... c-apoi a murit pe Argeș în jos... trece spre bordeiul domnului maior. Iaca vine și domnu sergent Agapie de mă schimbă din

post. M-am dus la colibe, la camarazi. Unii erau mîhniți cum fusesem eu ; alții mai proști glumeau fără grijă ; alții își scoseseră de pe ei rufele și le ceteau ca pe niște gazete, la foc.

Spune unul una, spune altul alta. Mai înjură pe inamic. Intră la noi domnu sublocotenent... ista...

— Ascultați, băieți, zice el... dar el era mai tînăr decît noi... Ascultați, băieți, zice. Anu Nou s-arată cu socoteală. Mergem la treabă. Trebuie să scoatem pe nemți din Dealul Bărăștilor.

Am stat noi și ne-am uitat unii la alții. Apoi ce să facem ? Haida, să scoatem pe nemți din Dealul Bărăștilor.

Întăi am mincat și am băut cîte-o țeică de vin, ca într-o zi ca aceea ; după asta am pus pe noi halaturile, am strîns cătărămile la centiron și am așteptat pe domnu sublocotenent.

Am tot întîrziat și n-am pornit decît pe la ceasurile trei. Domnu sublocotenent... ista... cum îi zice... mergea înainte, cu sorcova în mîna stîngă și cu carabina în dreapta. Au început tunuri, puști, mitraliere : cîntec și urare de Anul Nou. Pînă sara, am ajuns pe Dealul Drăgoteștilor, la trei sute de metri de șanțurile nemților. Din locul nostru, îi auzeam bolborosind în limba lor... *cioro boro maht șpațir*. Toată noaptea au urmat focuri de pușcă. În zori, am pornit iar. Trebuia să coborîm clina Drăgoteștilor și pe urmă să suim dealul Bărăști, la creastă.

Domnul sublocotenent... ista... zice :

— Băieți, acuma s-arătați voi ce pot călăreții.

A făcut semn cu sorcova.

— Înainte !

Ne-am dus înainte ; trompetul a sunat asaltul. Am ajuns și m-am luptat cu unii și cu alții. Pe lîngă mine veneau și ceilalți, uitîndu-se urît. Inamicul s-a tras repede spre altă linie de tranșee.

Domnul sublocotenent vine la mine. Avea ce avea el cu mine, fiind eu cel mai bătrîn dintre toţi :

— Bine, Motorga Ion, zice ; tu ai intrat cel dintăi la dînşii...

Şi m-a bătut aşa uşurel cu sorcova peste frunte.

Apoi după aceea s-a prăpădit ista... cum îi zice...»

Lîngă focul lui, Motorga a oftat şi s-a uitat în pămînt. Asta am băgat eu de samă mai tîrziu, că se uitau toţi în pămînt. Am mai observat că cei mai mulţi au acea ezitare pe care o avea şi Motorga... Par a nu-şi aduce aminte de ceva, ori nu ştiu cum să umple un gol al vorbirii. Dar nu-i asta. Cred că mai degrabă se întorc în sine, nu atît în sufletul cît în subconştientul lor misterios, şi vorbirea lor rămîne spartă de expresii absurde. Aşa era şi Grigore Priceputu, de care am să vă vorbesc numaidecît.

În ianuarie 1917, avînd cu mine ca adjutant pe locotenentul Eugen Ştefănescu, umblam printre dealurile ondulate din nordul Moldovei, printr-un peisagiu de iarnă şi pe un frig simţitor. Zăpezile erau greu de străbătut mai ales între păduri, pe fundul văilor. Către amiaza zilei începuse şi viscol. Caii înhamaţi la sanie înaintau penibil ; pe părul lor înflorea o spumă îngheţată. Mai aveam mult pînă la punctul terminal al inspecţiei mele. Calea mi se părea tot mai grea şi abia aşteptam un popas cu adăpost şi-un pahar de băutură fierbinte.

Am ajuns însfîrşit undeva. Am trimes caii la hodină şi la ovăs. Am cunoscut că intrăm în localul unei secţii de jandarmi. De la masă s-a ridicat un plotonier înalt, cu sprîncene tufoase şi mustaţă enormă roşie. A avut onoarea să ne salute, după rînduială, şi ne-a împins cîte un scaun. Nu ne-a întrebat de unde venim şi încotro mergem ; a avut însă inspiraţia genială să se informeze dacă nu poftim să bem ceai.

După ce a ieşit ca să caute această nobilă băutură, eu m-am uitat în juru-mi şi am observat, într-un colţ, un

soldat care se silea să stea drept, lîngă lădiţa lui, de şi era evident că starea aceasta nu-i era deloc prielnică. Piciorul stîng îndeosebi îi părea beteag. Avea însă în toată făptura lui şi alte semne de suferinţă. Părea şi foarte trudit, deci ajunsese pînă în acel loc umblînd pe jos.

— Şezi, camarade, l-am îndemnat eu.

El nu cuteza să se aşeze. M-am dus la el şi i-am pus mîna pe umăr, silindu-l să ia loc pe lădiţă.

L-am întrebat :

— Eşti rănit ?

— Să trăiţi, domnule colonel, mi-a răspuns el ridicîndu-se îndată, sînt soldatul Gavril Tudose, Regimentul 15, batalionul întăi, compania a treia. Am fost pînă ieri în spitalul militar ; acuma mă *stramportez* la alt spital de cova... de covali... nu ştiu cum dracu-i zice...

— Cu ce te transportezi, Tudose, la acel spital de convalescenţi ?

— Cu piciorul, domnule colonel ; da aştept să treacă vreo sanie, să mă agăţ şi eu.

— Ai avut o rană la picior ?

— Da, să trăiţi, domnule colonel.

— Numai la picior ?

— Nu, domnule colonel. S-a întîmplat să am şi prin alte părţi.

— Eşti bun. camarade Gavril Tudose, să şezi şi să-mi spui şi mie cum s-a întîmplat aşa ceva ? Primeşte această ţigară ; aprinde-o şi spune.

— Da, domnule colonel. Să trăiţi, domnule colonel... Se chiamă că noi am luptat la Oituz. Era într-o zi a lunii lui noemvrie. Nu era frig, nu era cald ; vreme bună de arătură. Pînă cătră amiază a fost linişte. La amiază, artileria «lor» începe să stropească în tranşeele noastre. Nu ştiu cum au fost simţit «ei» că noi ne pregătim a ieşi la atac. Bat ei jumătate de ceas ; bat un ceas. Bine, lasă-i să bată. Numai ce se sparge o căldare nu departe de mine ;

m-ajunge o schijă la braţul stîng. Nu-i nimic ; pot merge şi aşa ; se chiamă că dreapta-i sănătoasă. Dar nu trece mult şi se farmă iar un obuz şi-mi umple sufletul de putoare. O ţandură îmi ia o bucată de ureche. Zic : dacă mă ia aşa cu cîte o bucăţică, apoi mai am pînă desară.

— Hai, flăcăi ! zic unii şi alţii.

Ieşim din tranşee. Aud pîc ! în cizmă. M-a plesnit peste picior. Dar pot merge. Atunci se chiamă că nu pot rămînea de ceilalţi. Pîc ! alt glonte, în genunchiul stîng. N-are a face ; m-au mai zgîriat ei şi altă dată. Schimb încărcătorul şi urmez a trage. Şi mă tot duc pînă ce aud că strigă feciorii ura ! Aşa, cînd stau, bag de samă că nu mi-i tocma bine. Curge sîngele şi de ici şi de colo. Au venit brancardierii şi m-au luat cu targa. Asta-i.

După ce şi-a spus istoria, i-am mai dat o ţigară. Atunci a avut îndrăzneală să zîmbească şi să-mi facă o declaraţie :

— Am şi carte.

A scociorît sub tunică şi a scos o cartă poştală militară, destul de boţită. Mi-a întins-o cu mîndrie naivă.

Am cetit : «Viteazului nostru camarad Gavril Tudose, amintire de la 10 noemvrie 1916». Erau iscăliţi un colonel, un maior, zece ofiţeri : nume aproape indescifrabile.

— Mi-a venit veste la spital, a adaos soldatul, că domnu căpitan Capră Anastase şi domnu locotenent Irimescu Ilie, care au iscălit aici, s-ar fi prăpădit. Se poate. Ce-i viaţa omului ?

După asemenea reflexie filosofică, a rămas fumînd cu plăcere. Apoi a căzut pe gînduri. Plotonierul ne-a adus ceaiul.

Găsesc în cartea mea de campanie un raport al sublocotenentului Alexandru Stegărescu din regimentul 38 infanterie.

«În una din zilele lui septemvrie 1916, ocupam cu plotonul meu o tranşee săpată în vîrful unui deal care domina

ţinutul, — scrie sublocotenentul. La poale, era risipit satul Arabagi. Dincolo de sat, altă înălţime, c-o sprînceană de pădure la creastă. Acolo era instalat inamicul. Între noi şi el, satul şi valea ; o distanţă între opt sute şi o mie de metri.»

Era un început de toamnă dobrogeană, cu soare arzător. Trupa suferea de sete. Mîncarea şi băutura se aduceau noaptea. Mîncarea părea îndestulătoare, oamenii nu se plîngeau niciodată din pricina ei. Nu se plîngeau nici de apă ; atîta cît li se aducea o istoveau imediat ; dar, ziua, din pricina arşiţei, mestecau în gură foc, cum spuneau ei.

Stăteau în adăposturi cu ochii ţintă spre o fîntînă din marginea satului. Acolo era bunul cel mai mare al vieţii în acel timp : apa. Dar între apă şi ei se afla un spaţiu gol, şi în acel spaţiu gol măturau gloanţele inamicului. Într-o după-amiază, sublocotenentul s-a simţit copleşit şi aproape bolnav de suferinţa setei. A făcut din pricina asta ceea ce nu se cuvenea să facă.

— Ascultaţi, camarazi, a întrebat el, care din voi coboară la fîntînă ?

În ascunzătorile lor, doi soldaţi vîrstnici au părut o clipă a se consulta. Apoi s-au ridicat :

— Ne ducem noi, domnule sublocotenent.

Unul avea nume Andrei Nicolae ; celălalt, Grigore Priceputu. Acesta, după aceea, mi-a şi fost ordonanţă.

— Vă bizuiţi voi ? întrebă sublocotenentul.

— Ne bizuim, de aceea ne ducem... răspunde Andrei.

— Asta este... adaogă Priceputu.

— Bine, duceţi-vă, hotărăşte sublocotenentul.

Ca să alunge imputările ce şi le putea face, le dă sfaturi.

— Duceţi-vă, dar fiţi cu băgare de samă. Folosiţi-vă de adăposturi şi de accidentele terenului. Nu întîrziaţi ; procedaţi cu repeziciune.

— Am înţeles, domnule sublocotenent, ştim noi... îl încredinţează Andrei. Priceputu nu uită să adaoge :

— Asta este.

Au luat cîte o găleată de pînză, şi-au trecut armele pe după gît şi s-au strecurat cu fereală din şanţuri. S-au lăsat tiptil la vale, folosindu-se de toate accidentele terenului. Nici o recomandaţie, nici un reglement, nici o instrucţie nu-i putea face să se ferească mai bine decît instinctul lor firesc şi o experienţă moştenită.

Au ajuns la fîntînă. Scripetele a început a scîrţîi deodată. A fost un semnal în tot satul părăsit. Din gospodării au prins a ieşi animale şi paseri rămase fără stăpîn şi fără îngrijire : viţei, porci, orătănii. Guiţau, găgăiau, măcăiau, cotcodăceau şi-şi cereau partea lor.

Întăia găleată soldatul Grigore Priceputu a turnat-o în jghiab, ca să se astîmpere fiinţile fără înţelegere. Căci Domnul Dumnezeu a pus pe om să le îngrijească. Şi-i păcat cine nu ia aminte la suferinţa lor.

Godaci, paseri şi viţei au dat năvală de-a valma.

— Beţi şi vă alinaţi... le-a binecuvîntat Priceputu.

Apoi cei doi rezervişti au tras din fundul fîntînii şi provizia poruncită. Cînd au umplut şi găleata a doua, începură împuşcături înteţite de la inamic spre fîntînă. Prima victimă a fost un purcel, care a prins a coviţa prelung. Viţeii au împuns-o la fugă ; găinile s-au zburătăcit. Rezerviştii s-au lăsat la pămînt în dosul ghizdelelor, deschizînd şi ei, după prescripţie, un foc «bine susţinut». S-a deşteptat şi dealul camarazilor, cu o pîrîială prelungă ce alunga ecouri în toată valea.

Bătrînii de la fîntînă n-au risipit prea multă muniţie. S-au oprit după primul încărcător. Apoi au deschis consiliul lor particular de război.

Au hotărît întăi să-şi împartă forţele în două. După aceea fiecare din aceste două forţe să urmeze tactica ei deosebită.

În urma acestui plan, Andrei Nicolae s-a tras pe brînci către prima casă, cu o repeziciune surprinzătoare. Gloanţele şi scurmăturile de năsip jucau în jurul fîntînii. Operaţia celeilalte forţe era ceva mai complicată, din pricina găleţilor cu apă. Grigore Priceputu a scăpărat şi şi-a aprins ţigara ; a făcut cobiliţă din puşcă, încărcînd găleţile la cele două capete ; s-a ridicat şi a pornit domol la deal, fumînd.

De sus, văzîndu-l complect descoperit, sublocotenentul a început să se agite, poruncindu-i cu răcnete disperate toate recomandaţiile de rigoare :

— Zvîrle găleţile, nenorocitule ; adăposteşte-te !

Priceputu părea că n-aude. Urca fără grabă la deal. A ajuns sus, a depus apa ; a intrat la adăpost. A rămas tăcut la locul lui, ca să lase vreme mîniei ofiţerului să se domolească. «Mai ales că m-am sfătuit cu Andrei, zicea el celor din juru-i, ca să caute la casa popei în sat nişte dulceţi. Oamenii subţiri nu beau apă goală, ca noi mişeii de rînd...»

Debitul acestei ultime observaţii, care cuprindea o mustrare pentru sublocotenent, l-am aflat ceva mai tîrziu de la însăşi partida în chestie, adică de la Priceputu. În primul moment, după ce am cunoscut raportul sublocotenentului Stegărescu, am apreciat fapta, pe care am socotit-o eroică. Mă înşelam ; era ceva mai mult decît atît. M-am hotărît să apropii asemenea om de mine.

L-am chemat.

S-a prezentat. Era un bărbat bine alcătuit, bronzat de soare şi cu ochii trişti. Nu părea să aibă în el maliţia acelei retrageri descoperite.

— Cum ţi-a venit asta în minte, Priceputule ?

— Să trăiţi, domnule colonel, mi-a venit aşa. Dacă e rînduit, moartea găseşte şi pe viermele din stîncă. Iar dacă nu e rînduită pentru mine, adică dacă nu mi-a venit ceasul, pot umbla slobod. Numaicît eu nu mă dusesem de joacă la fîntînă, luînd numele Domnului în

deșert. Ci aveam treabă ; căci lui domnu sublocotenent îi era sete. Pe urmă, am dat apă la dobitoace și la galițe.

— Ei ? ce vrei să spui cu asta ?

— Trăiți, domnule colonel, una alta asta este... cum să spun ? se chiamă că m-am răscumpărat...

L-am lăsat să se liniștească. I-am spus cîteva vorbe bune. Pe urmă i-am descoperit gîndul meu :

— Ascultă, Grigore.

— Ascult, să trăiți, domnule colonel.

Dintrodată m-a privit cu frică și absent, parcă se refugiase în el însuși și în altă lume. Obrazul lui părea fără expresie. Era un obraz spinos, neras de opt zile.

— Nu te sfii de mine, Grigore, i-am zis eu c-un glas pe care îl am uneori și pe care voi, copilele mele, îl cunoașteți. Vreau să te întreb dacă primești să intri în serviciul meu personal ?

— Da, domnule colonel.

— Să-mi fii ordonanță.

— Da, domnule colonel.

— Ai ceva de spus ?

— N-am nimica de spus, domnule colonel, fărădecît să-mi dați voie, domnule colonel, una alta asta este, să-mi aduc briciul.

— Nu înțeleg.

— Am un brici, domnule colonel, cu care mă rad duminica dimineața ; ș-apoi după aceea mă spăl și mă închin. Aicea unde ne aflăm, dacă se întîmplă să fie treburi, cu lupte și cu atacuri, apoi îmi strămut duminica pe a doua zi luni, sau chiar pe marți. Să-mi dați voie să-mi aduc briciul ; după asta sînt la porunca domniei voastre.

Asemenea început, cu briciul și cu ziua de duminică strămutată marți, nu era făcut să mă încurajeze. Am avut însă răbdare și am făcut bine. În puține zile m-am convins că am nimerit un slujitor care avea dreptul la recunoștința mea. De aceea, dată fiind și înfățișarea lui severă,

am încetat de a-l mai tutui. Priceputu a devenit «dumneata».

Mai întăi, Grigore Priceputu era un om curat din punct de vedere fizic. Cămaşa îi era totdeauna albă, haina periată. Întruna îl vedeam drămăluind şi descîntînd apă. Curăţia lui se extindea şi la cele morale. Onoarea lui era mai presus de banii pe care îi uitam prin buzunare ; minciuna o aşeza între păcatele negre.

— Una alta asta este... mi-a argumentat el într-un rînd ; noi, domnule colonel, avem un trup care se amestecă şi se preface în pămînt ; iar sufletul se înfăţoşează la scaunul Împărăţiei, ca să-şi deie răspunsurile. Dacă răspunsurile ies bune după lege, sufletul rămîne în lumina Împărăţiei ; iar dacă se dovedeşte păcătos, atuncea cade în Tartor, la întuneric veşnic.

— Ştii carte, Grigore ?

— Nu ştiu, domnule colonel. Pot lega buchile ca să alcătuiesc un răvaş, dar nu-s cărturar. Altfel, am ascultat cînd cetește popa la biserică şi, avînd ţiere de minte, n-am uitat nimica. Pe urmă, am mai aflat de la cei bătrîni ; mi-am mai închipuit şi eu...

— Livretul dumnitale spune că ai fi fiind de loc din Putna ?

— Noi sîntem din răzăşii Vizantei, domnule colonel.

— Ce fel de oameni sînt pe-acolo ?

— Una alta asta este... oameni ca toţi oamenii, domnule colonel. Unii mai buni, alţii mai răi ; asta-i după seminție.

— Vra să zică, dumneata, vei fi fiind dintr-o seminție de pricepuţi ?

— Da, domnule colonel. Dar de la tatu-meu n-am învăţat multe. Numele şi l-a purtat cu dreptate bunicul meu. El cunoştea stelele, florile şi vietăţile... A fost cioban.

— Poate ai învăţat de la el şi cîntece.

— Nu, domnule colonel, descîntecele și cîntecele sînt partea muierilor.

— De aceea nu-ți place muzica militară ?

— Ba, domnule colonel... una alta asta este... cînd auzeam la noi, în Vizantea, cîntînd lăutarii, îmi venea așa o plăcere ca să mă îmbăt. Dar aicea e atîta bătaie de dobă și atîta huiet, cît mai mult mi se spărie sufletul.

— Cum, Grigore, dumneata, om cuminte, vorbești de băutură ?

— Da, domnule colonel.

— Nu ți-ar fi rușine să te îmbeți ?

— Să trăiți, domnule colonel, asta nu-i rușine. Asta-i o bucurie a omului lasată de la Dumnezeu. Numaicît Dumnezeu ne-a mai dat minte și cuviință, pe care nu se cade să le lepădăm.

— Atuncea, cum faci, Grigore ?

— Fac așa, domnule colonel, că beau în starea întăia ; după aceea mai beau pînă ce mă aflu în starea a doua. Saracul și mișelul nu bagă de samă și trec în starea a treia, încît... una alta asta este... unul se preface în lup, altul în bou, altul cade în altă animală. Dar eu, în starea a doua, mă păstrez tot om ; mi se îmblînzește inima, îmi sporește hazul. Să trăiți, domnule colonel, eu am băgat de samă... una alta asta este... că dumneavoastră vă îndeletniciți numai cu apă. Să știți că asta nu-i bine, și că uneori se cuvine să vă îmbătați, cunoscînd starea a doua.

În așa chip mi-am însușit o primă cunoștință de la Grigore Priceputu. De și chestia beției e în contradicție flagrantă cu teoriile științifice și experiențele medicale moderne, eu am dat dreptate omului meu în ceea ce privește starea a doua. De altminteri, de și mi s-a întîmplat să-l surprind pe Grigore «băut» uneori, nu l-am văzut niciodată, în asemenea împrejurare, decăzut din demnitatea sa de om.

Am făcut cu Grigore Priceputu Neajlovul, Argeșul și retragerea. Zbuciumul meu moral găsea în calmul lui un

reconfort. Se afla totdeauna în preajma mea, priveghind să am adăpost și hrană. Nu-și lepăda niciodată din spate carabina și o întrebuința cînd socotea el de trebuință. Ni s-a întîmplat să avem pe urmele noastre, în imediată apropiere, de multe ori, escadroane de ulani, cu care luam contact strîns. Priceputu își pregătea arma și trecea în ariergardă. El mă «acoperea». Asta era semnificația psihologică a comportării lui.

Astfel, din etapă în etapă, pe ploi de toamnă, am străbătut bărăganurile, pe urmă am urcat colinele și ne-am îngropat pe linia Siretului și pe zimții munților. Petreceam zile scurte și putrede și nopți lungi ; în sufletul meu stăpînea o tăcere de moarte.

Într-o zi, îmi căutam adăpost nou pentru comandă și umblam pe o vale de pîrău, între două coame împădurite. Soarele era încă deasupra brazilor, cînd m-am oprit la o intrare de poiană. Însoțitorii mei obișnuiți, locotenentul adjutant și garda cu drapelul rămăseseră în urmă, așteptînd ordine. N-aveam cu mine decît pe ordonanță. Am tras de la șold harta și am studiat-o. Pozițiile în care ne oprisem păreau îndestulător de tari. Era necesar să-mi apropii și adăpostul meu de trupă, în vederea fixării noastre definitive.

Pe cînd eu cercetam harta, am băgat de seamă că și Grigore se dedă la un studiu al său propriu. Trăsese cu fereală, de sub manta și tunică, tocmai din brîul de dedesubt, un instrument asupra căruia se îndeletnicea, întorcîndu-mi spatele.

— Ce faci acolo, Grigore ? l-am întrebat.

— Să trăiți, domnule colonel... una alta asta este... mă ocup cu ale mele.

M-am apropiat de el.

— Ce-i asta ?

Ținea în mînă o creangă subțire cojită, bifurcată. Știam ceva despre aceste mici instrumente de radiestezie, despre care au relatat și oameni serioși ; însă totdeauna zîmbisem

şi înlăturasem explicaţiile, care-mi apăreau mai mult de domeniul fantaziei decît al ştiinţei pozitive.

— Asta-i furcuţa mea, domnule colonel, cu care pot cunoaşte ce-i în pămînt.

— Ce şi cum poţi cunoaşte ?

— Să trăiţi, domnule colonel... una alta asta este... furcuţa asta e de măcieş. Dar am acasă una de la bunicul — de salcie căprească. Aceea-i mai lungă şi n-o pot purta acuma. Asta — rîse el uşor — e de campanie. Dacă voiţi să cunoaşteţi, apoi vedeţi cum ţin eu coarnele acestei furcuţe între degete, de se află aproape slobodă. Ş-apoi aflîndu-mă într-un loc şi cercînd, ea îmi dă semn. Ori se învîrte în afară, ori se învîrte în lăuntru, ori rămîne piezişă. Am de la ea cunoaştere de ce se află dedesubt.

— De unde îţi vine cunoaşterea asta ?

— De la furcuţă, domnule colonel ; şi din mine. Dumneavoastră... una alta... cetiţi semnele cărţii ; eu cetesc semnele acestui lemnuş.

— Mă mir, şi-mi place asta, Priceputule. De pildă, acuma ce cetești ? şi mai cu samă de ce vrei să cetești ?

— Să trăiţi, domnule colonel... una alta asta este... vreau să vă aleg pentru adăpost un pămînt viu, şi un loc potrivit şi în altă privinţă. Potrivit este să nu fie apa prea aproape. Iar pămînt viu se chiamă că este pămîntul în care n-a săpat şi n-a scurmat niciodată mînă de om.

— Şi ce ar fi dacă a săpat mînă de om ?

Slujitorul meu stătu la îndoială. În umbra de asfinţit care se întindea, glasul lui deodată scăzu şi păru a intra într-o taină.

— Domnule colonel, nu se cuvine să clădim adăpost pe un loc unde se găsesc astrucaţi morţii. Nu-i bine să le tulburăm tihna.

— Şi poţi cu furcuţa dumnitale să cunoşti asta ?

— Cunosc, domnule colonel, m-a încredinţat Priceputu, cu voce gravă.

— Ce ai cunoscut aici ?

— Aici e apa aproape, domnule colonel. Îmi fac socoteală aşa, că vine vremea de iarnă şi luptele stau. Adăpostul domniei voastre poate să vă facă trebuinţă pînă în primavară. Am să caut un loc mai uscat ; cred că-l găsesc în partea de la deal a poienii.

L-am lăsat pe Priceputu să se ducă să caute. L-am urmărit cu privirea. Cerceta cu atenţie într-un loc ; se depărta apoi la dreapta ; făcea un zigzag la stînga. Se apleca din şale asupra sa însuşi ; se închina oarecum pămîntului. În vremea asta, amurgul de decbemvrie umbrea împrejurimile.

Grigore Priceputu s-a oprit în celălalt capăt al poienii şi a pus semn în laturea unui tăpşan.

M-am dus spre dînsul. L-am întrebat cu glas coborît, aşa cum simţeam eu că se cuvine în acel moment :

— Ai găsit ?

— Am găsit, domnule colonel. Mă duc s-aduc oamenii ; îndată facem coliba de noapte şi aţîţăm o zare de foc într-un covru. Ş-apoi mîni săpăm şi clădim adăpostul.

— Dar în celelalte puncte ai aflat ?

— Ce să aflu, domnule colonel ?

— Ceea ce spuneai că se află în locurile scurmate de mînă de om.

— Da, domnule colonel, am aflat, îmi răspunse omul ridicînd deodată spre mine privirea-i tristă. Sînt şi în poiana asta ciolane de oameni vechi, ca în toate părţile. De cînd bate asupra noastră acest nacaz, domnule colonel... una alta asta este... de ne poartă ba prin ţara Ardealului, ba la Jiu, ba la Dunăre... de cîte ori am poposit, am căutat pentru odihna mea un loc viu. Şi pentru a dumneavoastră hodină, am căutat totdeauna, domnule colonel, de cînd vă servesc. Pe oriunde am trecut, arar a fost să nu-mi dea furcuţa semn. Este şi un semn anume, cînd oasele sînt amestecate cu metal. Acolo poate fi comoară de aur, dar mai ales pot fi arme de fier, căci nu-i rîpă... una alta asta este... nu-i şes, nu-i deal, nu-i vale de apă, unde

să nu fi fost în vremea veche bătălie, cum este și în zilele noastre. Amărîte zile... a șoptit ca pentru sine Grigore Priceputu. Tot așa am aflat de la bătrîni că a fost și altădată. Pentru că la noi în țară a binevoit Dumnezeu să crească de toate ; iar în alte părți de lume trăiesc semințiile leșinate. Cum adulmecă lupul stînele, așa adulmecă acele seminții către noi. De aceea n-au avut nici bătrînii liniște, cum se dovedește cu această furcuță. Numai oase, numai oase îmi arăta în unele locuri, încît nici nu puteam găsi un colțișor de mas. Căci s-au tot adaos cu vremea, domnule colonel. Ori vor fi fost prăpăduri mari cînd cu tatarii și turcii. Și mai înainte vreme cu căpcăunii.

Asta a fost inițierea mea cu bagheta radiestezică. Am primit de la omul meu o furcuță la fel cu a lui și am deprins a o mînui. Deprinderea nu se face cu ușurință și necesită oarecare timp. pină ce nervii noștri dobîndesc sensibilitatea anumită ca să poată percepe anumite radiații. Am fost un timp absorbit de această ucenicie întru cele misterioase, găsind în ea un derivativ al mîhnirilor mele. După isprăvirea campaniei, am început a peregrina, cu ceea ce unii au numit nebunia mea, în toate colțurile pămîntului patriei mele, punîndu-mă în corespondență cu oasele cîmpurilor de bătălie. Am să vă explic îndată și asta.

Din ceasul acesta al inițierii mele am avut un sentiment deosebit pentru Grigore. Nu prietinie, — ceva mai subtil și mai organic, un fel de legătură triunghiulară între mine, pămînt și acel om rar. Curînd corespondența n-a mai rămas decît între doi termeni : inima mea și pămîntul, în care s-a integrat Grigore Priceputu, cînd i-a venit ceasul să se adaoge la strămoși.

În cea dintăi luptă de primăvară, după refacerea noastră din 1917, Grigore Priceputu, în apropierea mea, nu departe de adăpostul construit sub privighereа lui, a fost lovit de o schijă de obuz de mare calibru. Lupta de poziție am

cîștigat-o ; am respins pe inamic ; Priceputu n-a mai putut dura decît pînă către sară.

Fusese pus la adăpost și-l privighea un sanitar. Avusese mare pierdere de sînge ; partea de jos a trupului, profund atinsă, îi era complect paralizată. Dormitase toată după-amiaza. La ora 6, a deschis ochii și a cerut apă.

I s-a dat apă ; a înlăturat-o c-un gest ușor. Și-a întors ochii într-o parte. Dorea altceva. Eram în apropiere. M-am dus la dînsul. Mă dorea pe mine. Am înțeles asta din privirea lui.

Mi-a zîmbit. L-am întrebat :

— Cum te simțești, Grigore ?

— Bine, domnule colonel ; am avut un vis ; am fost la Împărăție.

Acestea i-au fost ultimele cuvinte ; în curînd s-a înseninat deplin.

Aflați că acest remarcabil om — simplu în aparență — a fost pricina înoirii mele. Flacăra pe care a aprins-o el în mine a crescut, mi-a aţîţat sufletul spre regiuni obscure, iar cunoașterea spre o sumă de investigații.

Un popor nu valorează prin masa lui amorfă, ci prin elementele excepționale ; acestea sînt jaloane ce indică posibilități viitoare ale colectivității. Din elemente gregare și tîmpe nu poate ieși nimic ; ele sînt menite să cadă la gunoiul veacurilor. Cu mistică surprindere constatam în oastea aceea în retragere, care mă făcuse a desnădăjdui o clipă, puterea de suflet care pe urmă a ridicat-o iar și i-a asigurat izbînzile. Grigore Priceputu nu fusese singur. Ca el căzuseră și alții ; ca el mai rămăseseră mulți ; m-am obișnuit a-i cunoaște.

Aceste individualități de elită îmi dovedeau că, în coltul de lume în care trăim azi, elementul primar «om» a urmat în timp anume legi de dezvoltare ; că lumea aceasta de la Carpați a cunoscut cîndva o înflorire culturală ; cel puțin una : aceea de acum două milenii, cînd

împărăția romană a acoperit și teritoriul Daciei. Operațiunile militare de la 101—106 au fost finalul unui proces politic ; aici, mai de demult romanii aveau interese ; mai de demult se infiltraseră coloni ai imperiului, primind legea localnicilor și influențînd la rîndul lor.

Vicisitudinile istorice de mai tîrziu au putut readuce la o viață materială primitivă pe acești oameni ; depozitul sufletesc și l-au păstrat. Astfel îmi apăruse în Grigore Priceputu lumea de altădată ; această lume aveam dreptul s-o văd proiectată și în viitor.

Începeam să mai fac o distincție : că zonele terestre pe care s-a alipit omul, sau în care a fost împins, sau în care a fost surprins, — se împart în pămînturi amicale și pămînturi indiferente ori ostile. În cele dintăi omul se simte bine, ca într-o amintire paradisiacă ; în celelalte, energia îndîrjirii și a urii se exasperează. În cele dintăi viața e un joc ; oamenii de aici sînt copiii complexului geofizic ; atitudinea lor e blîndă, față de un semen străin care vine cu sentiment de supunere, ca să fie adoptat de comunitatea preexistentă. Natura amestecă aici și lasă să se formeze tipul care-i convine, care se poate armoniza cu cerul, apele și pămîntul, în vederea, poate, a scopului misterios divin. Restul piere prin nepotrivire, ca o sămînță sterilă. În celelalte zone, îndîrjiții și energicii își caută substanța sau în excursii dramatice de hoție și pradă, așa cum au fost neamurile de năvălitori din pustie, sau, după ce încearcă dezamăgirile unui asemenea regim, revin asupra pămîntului și naturii, violîndu-le și căutînd să le smulgă tainele și comorile.

Dacia a fost un liman de viață ușoară ; de aceea împotriva ei au venit desmoșteniții lui Babel. E adevărat că, în asemenea colț binecuvîntat, localnicii și-au ascuțit înșușirile inimii, lăsînd să se aline răzvrătirile cele crîncene ; dar pe urmă, cînd alții au năzuit să le răpească ceea ce li se părea că e un drept al lor, s-au nevoit să ia armele și au fost oșteni din necesitate și din durere. S-a întîmplat,

din pricina sufletului lor, să nu fie numai apărători ai substanței, ci au fost luptători și pentru idealuri și fantasme.

Uneori am căutat să mă așez oarecum subt unghiul de vedere al umilului meu învățător Grigore Priceputu și am rațional ca el, în sensul că violenții și silnicii au ajuns, în ultimul veac, asociind și disociind elementele, să dea vieții nu atît înlesnirile mașinismului și electricității, cît aparatele de distrugere, explosibilele, aburii înveninați. Întru aceasta au păcătuit, căci Dumnezeu biruise pe demoni desfăcîndu-i și pacificîndu-i, ca să aibă tihnă zidirea sa din urmă, omul ; iar omul plăsmuind din nou răzvrătirea și robind-o pentru scopuri absurde își pregătește pieirea. Demonii lui robiți își vor căuta libertatea pînă în dezagregarea totală.

Înțelegeți că nu enunț aici adevăruri, cît preocupări ale mele personale într-un răstimp de viață de înaltă tensiune.

Dominat de asemenea preocupări, mai ales după ce s-a isprăvit campania războiului celui mare, am găsit un aliment nou sufletesc în întregirea Daciei. Poporul lui Grigore Priceputu însfîrșit se eliberase ; evenimentele se produseseră mai cu samă prin forța sa interioară.

Atunci am simțit în mine impulsiunea nebiruită să cercetez unghiurile și hotarele acestui pămînt, punînd oarecum simbolic în funcțiune furcuța pe care o aveam dar de la învățătorul meu. Astfel, de cîte ori aveam un năcaz sau o vacanță, mă întorceam în trecut.

Întăi am fost la Nicopole, ca să caut locul bătăliei de la 1396, unde au participat cavalerii europeni și pămîntenii de la Dunăre împotriva prigonitorilor crucii. Am cunoscut că au stat alături în acel sfîrșit de veac un strămoș al regelui de azi al neamului românesc și voievodul de atunci al poporului, Mircea Basarab. A fost o bătălie fără noroc pentru creștini și oasemintele lor au rămas în-

gropate în nomolurile succesive ale fluviului. După aproape cinci veacuri, 1877, aceeași sforțare se stratifica tot aici.

Așijderea m-am dus să văd Varna și Cîmpia Mierlei. Oseminte și înfrîngeri. Iancu Huniade a scos oșteni pentru credință, din cetatea Ardealului.

Am căutat închisorile de la Jiu, unde a dat dezbin Basarab cel Bătrîn lui Carol Robert, rigă maghiară. Altă dată am fost la Rovine, unde au îndurat întăia oară ordiile lui Baiazid înfrîngere de la pămîntenii Valahiei.

Am căutat în cîmpia de la Zimnicea, între două movile împuținate de plug, locul unde, într-o noapte, oștirile lui Mohamet-Sultan au suferit spaimă sinistră de la Vlad-Vodă Țepeș. Tot aici, într-un veac mai afund, au pătimit la fel mulțimile lui Darie persianul.

M-am oprit mai îndelungă vreme în preajma podului de la Neajlov, lîngă un sat care se chiamă Călugăreni. Nimene nu se mai ocupă acolo de întîmplarea veche, și automobilele capitalei trec cu viteză spre Giurgiu, fără să lase semn decît mirosul lor caracteristic de fiară metalică. Acolo s-a produs la sfîrșitul veacului XV una din cele mai mari victorii împotriva nu atît a asupritorului musulman cît a necredinciosului ; căci Mihai-Vodă a fost viteaz luptător pentru un vis.

Am văzut rînd pe rînd locurile bătăliilor lui Ștefan-Vodă. Au fost multe. Unul la Lipnic, altul la Catlabuga. altul la Baia : unul la Cozmin, altul a Șcheia ; altele la Podul Înalt și Valea Albă. Oseminte și monumente de amintire. Am cunoscut pe pisania smerită a bisericii de la Valea Albă că Ștefan-Voievod a dat bătălia pentru o nădejde a sufletului său : eliberarea creștinilor, adică a Europei ; și arată măria sa că acolo a fost biruit ; că au căzut mulți pămînteni vrednici pentru credință și pentru dreptate, prin voința de oameni neînțeleasă a lui Dumnezeu.

Însfîrșit am intrat în Țara Hațegului și am văzut baștina celor de demult, dacii, care și ei s-au luptat fără

contenire în veacurile lor. Decebal-Rege și curtenii săi s-au jertfit tot pentru dreptate.

După instigația Priceputului, oriunde m-am oprit, la un izvor, într-o poiană, pe valea unei ape sau pe o muche de deal, crenguța radiestezică a dat semn inimii mele că morții timpurilor succesive stau dedesubt, jertfă a loviturilor repetate venite din vecinătate sau din pustia depărtată.

Primăverile acestui neam au fost scurte ; iernile lungi. Așa e rînduiala văzduhului Daciei ; așa a fost rînduiala istoriei sale. Soare și vifor ; bucurie scurtă, suflet schimbător. Holde bogate, grindină năprasnică. Credință în Dumnezeul vieții, cunoaștere a nestatorniciei materiale.

În aceste veacuri tainice le-a fost dat uneori pămînteni-lor din Dacia să biruiască ; dar de mai multe ori sîngele lor n-a avut răscumpărare. Din înfrîngeri și suferință a ieșit izbăvirea de acum.

În aceste veacuri, deși erau blajini din fire și nu rîvneau nimic al altora, destinul lor a fost să poarte arme.

Ajunși la acest popas de izbăvire, destinul lor e să meargă înainte întru duhul care-i călăuzește, ca să realizeze valori nobile pentru umanitate ; dar destinul e să se apere încă.

— Deci rînduiala lor e să mai ție în mînă sabia... strecoară în mine cuvînt învățătorul meu Grigore Priceputu.

Acum veți înțelege mai ușor de ce acel general inspector de armată, nalt, uscat, puțin adus de șale și cu mustața căruntă, cu numele Orațiu Demetrian, era socotit că e întrucîtva din altă lume. Era adevărat asta. Dar eu vă aveam și pe voi, care faceți parte din lumea de azi.

Veți înțelege de ce am în chip persistent o anume viziune a sfîrșitului meu într-un accident. Aceste lucruri nouă : trenuri, automobile, aeroplane, au în ele o viclenie, care în definitiv mi se pare foarte logică.

Însfîrșit, veți înțelege de ce, dintr-o avere destul de însemnată, nu vă las vouă partea cea mai mare.

Averea aceasta, moștenită, mie nu mi-a adus un folos propriu-zis. Am avut prea puțin nevoie de alte venituri decît cele pe care le cîștigam din munca mea personală.

După ce s-a dezvoltat drama mea sufletească, am acceptat că mă aflu, față de Dumnezeu și de oameni, în situația unui depozitar. Îmi venise acest bun și-l păstrasem pentru un scop care înfine mi se dezvăluise.

Ca să mă pot integra la forțele și sacrificiile trecutului și ca să pot da ceva mai mult decît viața pentru comunitatea aceasta interesantă a lui Grigore Priceputu, din care fac parte și eu, trebuie să fac ceva mai mult decît să emit declarații. Patriotismul verbal e o molimă amabilă a timpului nostru. Cîteodată poate deveni și o boală rușinoasă ; am văzut asta la anumite personagii.

Deci am socotit să scot, din patrimoniul nostru particular, o parte pentru comunitate. De aceea veți găsi îndată însemnate sumele pe care înțeleg să le las instituțiilor armatei.

Am avut o îndoială și o mîhnire, în ceea ce te privește pe tine, copila mea...

În acest loc precis al lecturii testamentului, am fost silit să mă opresc. Am primit o lovitură, căreia au urmat îndată altele. Era drept în josul paginii 41. Peste aceste ultime cuvinte ale paginii — «în ceea ce te privește pe tine, copila mea...» — era trasă o bară lungă cu creionul; o linie aruncată din fugă, lăsînd să se înțeleagă deslușit textul. Îndată, sub linie, pe spațiul îngust alb de jos, cu același creion negru, cineva scrisese un fel de avertisment pentru cetitor: «Pasagiul ce urmează nu e necesar să fie comunicat femeilor».

Am întors imediat pagina. Era vorba nu mai mult decît de cinci rînduri, pe care am încercat să le cuprind dintr-o privire. Răsfoind apoi învălmășit ultimele foi ale manuscriptului, ocupate de cifre și de dispoziții propriu-

zis testamentare, m-am întrebat, ca într-o amenințare de primejdie, ce am de făcut. Am închis provizoriu și am ținut strîns în mîna stîngă caietul. Cu dreapta, am făcut un gest nehotărît.

Am zis:

— Aici testatorul începe a înscrie legatele.

Cele două surori mă priviră stăruitor, fiecare cu o atitudine proprie.

În cursul lecturii, observasem din cînd în cînd pe domnișoara Cireașa Demetrian. Trecuse prin stări de frămîntare exterioară și de mare tulburare lăuntrică. La un anume moment se fixase într-o exaltare radioasă. Așa o bătea lumina de dimineață; părea de o frumuseță ireală; avea în concentrarea atentă a feței ceva nou, din lăuntru, un aur al sufletului.

Soția doctorului își păstrase tristeța ; dar îi pierise orice oboseală. De și atentă la tot ce cetisem, din cînd în cînd părea că se întoarce de departe, cu un suspin.

La declarația mea că testatorul începe a înscrie legatele, domnișoara Cireașa a avut o exclamație: A!, ca și cum ar fi început să rostească alfabetul.

S-a ridicat în picioare și m-a privit ciudat.

— Domnule avocat, ne mai datorești cîteva cuvinte.

— E un alineat obscur și întrerupt, am replicat eu.

Ea a plecat fruntea, ca să nu mă privească. A rostit cu liniște, așa ca să fiu atins de fiecare cuvînt:

— E cu putință?

— Domnișoară, am răspuns eu cu disperare, nu merit nici neîncrederea pe care o simt în cuvintele dumneavoastră, nici reproșuri. Profesiunea mea îmi impune oarecare îndatoriri.

— Înțeleg. Îndatoririle acestea sînt cumva către doctor ?

— Nu vreau să spun asta. Nu mi-am luat față de domnul doctor nici un angajament. Din pricina asta am onoarea să fiu aici cu dumneavoastră.

— Atunci ?

Am tăcut o clipă.

— Atunci, a urmat domnișoara Cireașa, nu credeți că ar fi potrivit să vă ajute cineva în deslegarea acestei șarade? Am ascultat fără greș. Despre care din copilele tatălui meu e vorba?

— Ba, domnișoară, nu credeți că ar fi mai potrivit să lăsați aceste rînduri pe mai tîrziu? Aveți drept la lectura întregului testament și-l veți cunoaște fără nici o scădere. Acum e mai interesant să cunoașteți dispozițiile tatălui dumneavoastră.

— Domnule Modru, a vorbit glacial domnișoara Cireașa, tatăl meu a avut o părere excelentă despre dumneavoastră. S-ar cuveni să înțelegeți că acele dispoziții bănești nu mă interesează.

Atunci a intervenit glasul grav al soției doctorului:

— Cuvintele se referă la mine.

În clipa care a urmat, domnișoara Cireașa a binevoit a mă lăsa să admir în treacăt ochii săi bruni aburiți de lacrimi.

— Doamnele mele, am zis cu revenind la viață, trebuie să declar că n-am cunoscut manuscriptul decît odată cu dumneavoastră. Cum nu sînt dispus să accept punctul de vedere al domnului doctor și testamentul mi se pare valid, nu-mi pot permite să fiu indiscret, dezvăluind aici și acum acea ultimă mărturisire a testatorului. O consider drept o chestie strict intimă, de familie.

— Ah! a îngînat, iarăși obosită, doamna Floarea; domnul avocat socotește că procesul dintre mine și doctor s-a lichidat definitiv și că acele vorbe ale tatălui meu sînt de prisos.

— Nu mai sînt avocatul; vă rog să mă socotiți prietinul dumneavoastră.

— Așa să fie? s-a mirat domnișoara Cireașa.

— Așa este.

— Atunci îți îngăduim să cunoști tot și să cetești cele ce urmează. Mai bine zis, să le cetești și pentru noi... Am observat, stimate prietine, că poți deslega cu cea mai mare repeziciune șaradele. Să știi însă că ochii unei femei desleagă și mai iute și mai lesne șarada vie. Pentru acești ochi pe care îi vezi, nu poate fi nimic ascuns.

— Domnișoară Demetrian, mă înspăimînt.

— Dă-mi numele ce mi se cuvine, așa cum dorești în ascuns ; căci dumneata ești un om ascuns și viclean.

— Vai, nu sînt ce crezi dumneata, domnișoară Cireașa. Există o altă soluție. Să depun textul pe masă, ca să luați dumneavoastră singure cunoștință de el.

Soția doctorului a oftat :

— Soră dragă, cunosc de mai nainte acele vorbe ale tatei, căci le-am așteptat.

În grădină, se răsuceau din cînd în cînd adieri neliniștite de vînt, făcînd să se zbată frunzișul tînăr. Cînd am depus manuscriptul pe masă, a venit dintrodată, ca și cum ar fi fost chemat, un vîrtej. S-a grăbit pe alee amestecînd în jocul lui circular năsip, vrescurele, frunze vechi ; a încercat să mă dea la o parte ; m-a ocolit, s-a dus la măsuță și a smuls caietul, purtîndu-l învălmășit pînă subt o tufă de lilieci.

Domnișoara Cireașa, înveselită fără un motiv precis de asemenea incursiune, și-a apărat în primul rînd integritatea toaletei. Apoi s-a repezit, în același timp cu mine, la tufa de lilieci. S-a produs o ciocnire ; am apucat mîna stîngă a domnișoarei Cireașa cu amîndouă mînile mele ; vîrtejul de vînt a dus mai departe testamentul. Ne-am ridicat urmărindu-l. În același timp soarele s-a întunecat sub năvală de nouri și cîțiva stropi mari au depus painjeni pe năsipul drumușorului.

Am prins manuscriptul. Ne-am grăbit să ne retragem în casă. Cînd am desfăcut foile și am depus sub privirile doamnei Floarea pasagiul, soarele s-a arătat iar ; vîntul a contenit ca la o poruncă a stihiilor, îngăduind

domnișoarei Cireașa să iasă afară, să se bucure din nou de lumină. Am urmat-o, simțind că am nevoie să fiu cu ea și-n văzduh și-n pămînt.

— Se face vreme bună, mi-a zis ea cu liniște.

Zîmbea ; cunoștea că aș fi vrut să vorbesc despre cu totul altceva, mai curînd despre o furtună decît de o înseninare. Însă, după socoteala ei ascunsă, încă nu venise vremea.

După zece minute, soția doctorului aduse manuscriptul și mi-l înmînă, mulțămindu-mi, după protocolul burghez, cu o vorbă franțuzească. Avea aparență liniștită ; însă fără îndoială plînsese. Cu toată pudra pe care și-o pusese grabnic, pleoapele și vîrful nasului păstrau încă vestigii de dramă.

Iată textul așa-zisei șarade :

«Am avut o îndoială și o mîhnire în ceea ce te privește pe tine, copila mea, îndoială că poate totuși am putut să mă înșel asupra cuiva ; aș fi fost bucuros să-l fi nedreptățit ; și mîhnire că poate pînă la sfîrșit îmi voi păstra convingerea despre caracterul său, și că poate ar fi fost mai bine să dau deslegare înainte de trecerea mea dincolo.»

Judecînd în mine însumi textul întreg al testamentului pe care generalul îl lăsase contimporanilor și urmașilor săi, găseam în el cu totul altă nebunie decît cea pe care încercase a o stabili doctorul. Distinsul domn doctor pornea în chipul cel mai firesc din lume de la interesul său, așa cum ar fi înclinați să facă nouă sute nouăzeci și nouă de oameni dintr-o mie, dintre toți acei care îmi trec pe dinainte în viața de toate zilele. Și totuși, pentru mine, în înțelegerea cea mai din fundul ființii mele, era vădit că singurul înțelept dintre noi toți se dovedea acest straniu testator. Fără minte rămînea numai omul neliniștii negre, deoarece «nebunii» pot avea stări de înaltă euforie, cum aveam eu, după ce intrasem în misterul sfînt al acelui suflet care-și supraviețuia într-o formă nouă. La starea

mea de entuziasm se adăogea și lumina în care o vedeam acum pe domnișoara Cireașa. Mi se părea că o iubesc ; eram sigur că nu mă înșel. Rațiunea rece a doctorului rămînea zbîrcită și sarbădă lîngă floarea eternă a vieții umane.

Numai în aceste rînduri, de neputință aș putea zice, unde generalul nu mai era în sine, ci se izbea de cruzimea semenului său, vorbele lui îmi apăreau încîlcite și chinuite. Singurul acest text al așa-zisei șarade era lăsat să se tîrască, șerpuit. Îmi apărea evident că aceste rînduri ieșiseră ca un abur dintr-o rămășiță de otravă. Pe urmă testatorul se înălța iarăși la ale sale, împărțind legatele cu limpezime și simplicitate.

Voiam să reiau lectura.

— Simt că trebuie să facem altceva ! mă apostrofă cu violență domnișoara Cireașa. Ce-am putea face ? Nu-mi dau bine samă ce, dar nu se poate să stăm așa ! În orice caz, de cetit nu trebuie să mai cetești. Înțelegi dumneata, domnule Modru, că acum știu tot ? Adică știu ce-mi trebuie și nu mai am nevoie să știu altceva. Lasă textul pe masă ; dă-mi-l mie, ca să-l sărut și să-l depun iarăși. Dă-l și Floarei să-l sărute.

Însă doamna Floarea nu voia să sărute testamentul, ceea ce stîrni pentru scurt răstimp indignarea domnișoarei.

— Cum nu vrei ? ce nu vrei ? Nu înțelegi și tu că trebuie să săvîrșim o faptă mare ?

— Fii rezonabilă, Cireșico, suspină soția doctorului ; asta nu-i o faptă mare ; e o faptă naivă. De fapte mari mă îndoiesc că am fi capabile. Ar fi bine să facem o faptă bună cel puțin.

— Bine, să facem o faptă bună, se grăbi cu avînt domnișoara Demetrian. Nu întîrzia ; spune imediat.

— Ah ! nu-ți pot spune nimic, Cireșico ; poate nu sînt capabilă nici de asta. Totuși, tu ai dreptate ; trebuie să fac ceva.

— Nu-i așa ? nu-i așa ? dumneata ce zici, domnule Modru ?

— Eu tac ; aștept să reintru în stăpînirea manuscriptului. Văd că amenințI să-l arunci peste casă.

— Nu-i adevărat ; nu-l arunc ; ți-l dau numaidecît. Nu credeți că ar fi bine să chemăm pe domnul Dionisie Micu și pe doamna Agripina Micu ?

— Ce să faci cu dînșii, Cireșico ?

— Nu știu ; să se bucure și ei.

— N-au de ce să se bucure ; pe dînșii nu-i interesează.

— Atunci să-mi spuie povești.

— Soră dragă, ești așa de copilăroasă, încît mi-i rușine mie.

— Ba nu ți-i rușine și să știi că sînt serioasă. Să ne spuie domnu Dionisie istoria lui cu societatea pe acțiuni.

— Fetiță, nu mă supăra.

— Sînt bine încredințată că nu te superi. Asta a fost una din realizările faimoase ale doctorului. Știi ce a făcut doctorul nostru, domnule Modru ?

— Cireșico !

— Lasă-mă să spun. E un lucru în aparență foarte vesel. E o poveste fantastică din vremurile noastre. Mi-a spus-o domnu Dionisie de trei ori. Avînd o moștenire din partea soției, a lăsat catedra și a întemeiat aici, în București, un magazin de librărie și papetărie ; o afacere cu bun venit. Oamenii însă nu se mulțămesc cu bun ; le trebuie mai bun. Atunci a venit doctorul, cu o soluție minunată : o afacere «pe acții», cum spun ei. Intră oameni noi, se aduc capitaluri, se emit hîrtii, se extinde comerțul. Domnul Dionisie primește pentru fondul său și al soției sale hîrtii și demnitatea de vicepreședinte al consiliului de administrație. Curînd lista consiliului se schimbă, omul nu mai are nici un amestec în societate, «acțiile» nu mai reprezintă valoarea inițială și așa mai departe, pînă ce, fără să înțeleagă cum, alții au librăria

și papetăria și domnul Dionisie nu mai are nimic. Domnul Dionisie e nevoit să deschidă birtul de aici, și asta datorită generalului Demetrian și surorii mele care mi-au cerut să închiriez acestor oameni năcăjiți anexa proprietății mele. Trebuie să se știe că doctorul a fost furios din pricina acestui sentimentalism, cum îi spune el. E o slăbiciune sentimentală să tratezi așa pe un om care a categorisit cu vorbe aspre operația comercială a cumnatului meu, și care i-a făcut și proces. Față de asemenea oameni, care nu știu ce vorbesc și nu știu ce fac, nu trebuie să ai nici o milă. Sora mea e de altă părere.

— Nu înțeleg ce te face pe tine să vorbești despre asta. Găsesc nepotrivită și veselia ta.

— Ai dreptate, soră dragă, nici eu nu înțeleg ; poate sînt nebună ; ori poate mi-am adus aminte de doamna Agripina și de domnul Dionisie, pentru alte motive. Să-l poftim pe domnul Dionisie aici, să ne spuie versuri latinești. Cred că nici pentru asta nu m-am gîndit la dînșii. Mai degrabă am avut ideea ascunsă că trebuie să ne ospăteze pe noi cu tot cu musafirul nostru.

— Se poate ; asta numești tu o faptă bună ? Entuziasmul tău are finaluri ciudate.

— Ba e faptă bună, cînd cuget la foamea domnului Modru. Cetitorii flămînzesc mai tare decît ascultătorii.

Am intervenit cu grabă, căutînd a dovedi că se înșeală cei care vorbesc de foamea cetitorilor, mai ales a cetitorilor unor asemenea texte ca cel care a fost ascultat.

Domnișoara Demetrian s-a întors spre mine cu sprînceana ușor înourată :

— Însă cetitorii nu mînîncă ?

— Ba da.

— Deasemenea să știi că mînîncă și ascultătorii. Iar doamna Agripina Micu prepară niște mîncări... am vrut să spun admirabile, dar atunci ar fi trebuit să adaog că vremea e delicioasă... Știi de ce prepară așa de bine doamna Agripina ? Căci are totdeauna ideea că le prepară

pentru domnul Dionisie. Totuși, la drept vorbind, nu pentru asta m-am gîndit eu la domnul Dionisie Micu. Să vedem, poate să-mi aduc aminte mai pe urmă. Ori poate să-ți vie ție în minte, Floare, ce trebuie să facem. Adică ce trebuie să faci tu. Căci eu știu ce am de făcut.

— Ce ai tu de făcut și ce trebuie să fac eu ?

— În ce te privește, soră dragă, răspunse domnișoara Cireașa, n-am nici cea mai mică idee. Eu, personal, sînt hotărîtă să mă aflu în una din zilele viitoare la Cluj, ca să pun flori pe mormîntul unui general necunoscut.

— O, eu l-am cunoscut bine pe tata... șopti înăbușit doamna Floarea.

— Poate ai intenția să mergi și tu ?

— Să vedem, zîmbi palid doamna Floarea ; trebuie să cer învoire de la doctor.

Domnișoara Cireașa își zbătu mînile, apărîndu-se.

— Fără doctor ! strigă ea.

Apoi se liniști și-și reluă socotelile sale interioare :

— Să vedem, de ce m-am gîndit că trebuie să-l chem pe domnul Dionisie Micu. Fără îndoială că pentru masă : domnul Modru ne va face onoarea și plăcerea să prînzească cu noi. E o faptă bună și asta, orice s-ar spune ; domnul Modru va găsi poate de cuviință să ne dea și un sfat folositor. Nu i-l pretind, dar dacă domnia sa crede că e prietin al nostru, ni-l va da.

M-am înclinat, fără să dau o asigurare formală, neștiind despre ce poate fi vorba.

În atitudinea aceasta a mea era mai mult automatism profesional, căci în fundul ființii mele eram hotărît nu numai să dau orice sfaturi, dar să săvîrșesc orice jertfe. Deslegătoarea de enigme m-a privit ca să mă cetească, și a părut mulțămită. În acea clipă s-a auzit din casă, pe ușa deschisă, soneria moale a unui ceasornic. Am numărat unsprezece bătăi.

— Asta e explicația ! a zis domnișoara Cireașa. Știam că este ceva, dar nu-mi aminteam. La ora aceasta s-a anunțat stimatul domn Dionisie Micu. Credeam că trebuie să-l chem, însă domnia sa vine din inițiativă proprie.

— Ascultă, Cireșico, se întoarse cu oarecare severitate doamna Floarea, știi că poveștile domnului Micu nu-mi fac o plăcere deosebită. De ce l-ai chemat ?

— Nu l-am chemat eu ; s-a anunțat singur. A aflat poate că vine domnul avocat și vrea să-i ceară o consultație.

Doamna Floarea și-a acoperit ochii cu palma mînii stîngi ; a rămas puțin așa ; apoi a suspinat. S-a ridicat și a intrat în casă. Domnișoara Cireașa s-a grăbit s-o ajungă din urmă. Am avut impresia că surorile s-au îmbrățișat ; că domnișoara Cireașa a pus oarecare pasiune în gest, deoarece, întorcîndu-se, a făcut un mic popas în prag ca să-și inspecteze la oglingioară fața și să-și dreagă cu roșu buzele.

Cînd și-a reluat locul la măsuță în fața mea, s-a auzit și cheia lui domnu Micu la portița grădinii. Domnișoara Cireașa mi-a zîmbit.

— Domnul profesor e exact ; însă, la dreptul vorbind, sora mea are dreptate. Întrucît te-ar putea interesa pe dumneata alte povești ale domnului Micu ? Pe cea principală ți-am spus-o eu.

Domnul Dionisie Micu era un personagiu puțintel rigid, corect îmbrăcat, cu cravată neagră și manșete scrobite de modă veche. Își scoase de la șase pași pălăria tare și salută, aplecîndu-se reverențios. Avea frunte naltă, prelungită de o pleșuvie lucie ; mustața și sprîncenele le avea bogate și neîncărunțite, ca pentru contrast.

Domnișoara Cireașa făcu prezentările, apoi se așează la locul ei, poftind pe profesor să ia loc. Părea gravă și preocupată, însă cu un surîs la colțul buzelor.

— Aș putea oare afla, dragă domnule profesor, ce mîncăm astăzi ? întrebă ea cu grijă.

— Da, domnișoară. Soția mea vă roagă să lăsați pe ziua de azi la o parte paparada. În fiecare zi ouă, nu e consult pentru sănătatea domniei voastre. Deasemenea în fiecare zi iaurt și fructe. Aș crede și eu că trebuie să vă atrag luarea-aminte asupra faptului că fructele sînt bune pentru organismul nostru la timpul fructelor, după cum legumele la timpul legumelor. Anotimpurile înseși arată rînduiala regimurilor alimentare ; fructe din Siria și castraveți de la Istambul nu sînt sănătos lucru. Dar să lăsăm asta și să depun lista prînzului domniei voastre, așa cum l-a întocmit muierea mea. Vin — de Tîrnave. Sper că va plăcea și onoratului domniei voastre oaspete.

— Îmi place vinul de Tîrnave, l-am încredințat. Eu sînt de dincolo de Olt, din Făgăraș.

— Aa ! s-a mirat prelung și cu plăcere domnul Dionisie.

— Mirarea domnului profesor e prefăcută, s-a veselit domnișoara Cireașa, căci i-am spus domnului profesor cine ești și de unde ești.

— Într-adevăr, așa este, a rîs cu stăpînire domnul Dionisie ; observația domnișoarei Cireașa e întemeiată, ceea ce nu mă poate opri să mă mir din nou și să mă socotesc bucuros.

— I-am spus domnului avocat Modru și chestia cu societatea pe acții.

— Așa ? mi-am închipuit. Ați fost bună, domnișoară, și ați făcut bine ca totdeauna ; dar îmi voi lua libertatea să explic și eu cum au decurs în amănunt lucrurile. Nu-i vremea acum ; nu-i nici locul potrivit. Poftesc pe domnul avocat să-mi arate cum și cînd aș putea avea onoarea să-l găsesc la oficiul său.

Domnul Dionisie a rămas puțintel pe gînduri.

— E un lucru vrednic de scris într-o carte... adaose el după aceea. Dacă nu s-ar fi exercitat în dauna mea, aș putea spune că îl admir. Tot așa Machiavel admira pe acel mare criminal care a fost Cezar Borgia. Însă dacă

«Prințul», cum pare a pretinde Machiavel, are dreptul la o morală proprie de cele mai multe ori în dezacord cu morala curentă, nu tot același drept l-ar putea pretinde domnul doctor adversarul meu. Nu va fi pretinzînd domnul doctor Constantin Ionescu, om ca mine și ca domnia voastră, că ar fi avînd privilegiul acelui condotier ilustru. Chiar dacă va fi pretinzînd că-l are, atunci e necesar să cugete și la finalul tuturor operațiilor lui Cezar. Așa că se va supune soartei noastre comune ; iar mai întăi va răspunde înaintea magistratului și pentru societatea mea pe acții, și pentru altele multe. Ca profesor cu metodă, m-am informat și am întocmit un repertoriu de patruzeci și șase de afaceri ale domnului doctor, de afaceri, cum vă spun, în contradicțiune cu legile care guvernează țara și nația.

După aceste declarații, domnul Dionisie păru a-și aminti de ceva și-și lovi fruntea cu palma.

— Îmi amintesc abia acum de ce mi-a spus Agripina. Doamna Floarea e aici ?

— Da, domnule profesor, îi răspunse cu seriozitate domnișoara Cireașa.

— Atunci rog să fiu scuzat ; nu-i timp și loc pentru nici un fel de digresie. Am întîrziat mai mult decît se cuvine. Agripina mi-a recomandat să las însemnarea și să mă întorc, deoarece sînt de lipsă la afacerea noastră, ca într-o zi de sărbătoare. Avem oaspeți de la noi. Mi-a atras atenția că se află aici și sora domniei voastre, căreia eu nu-i sînt prea simpatic, datorită împrejurărilor. Recunoștința mea față de doamna Floarea, pentru tot binele ce știu că mi l-a făcut, trebuie să includă și grija, din partea mea, de a o scuti de asemenea întîlniri. Dacă ar afla domnul doctor, doamna Floarea se poate să aibă neplăceri. Domnul doctor e un bărbat ager și bănuitor. E și un bărbat puternic, însă, precum am spus, n-are drept la elogiul unui Machiavel.

Domnul Dionisie Micu se pregătea de retragere. Totuşi ar mai fi stat, dacă nu s-ar fi simţit din interiorul casei paşii doamnei Floarea. Atunci simpaticul nostru profesor avu un început de panică. Rămase pe loc foarte încurcat şi umilit.

Doamna Floarea se opri în prag şi ne privi. Căutătura ei amară se aţinti asupra profesorului.

— Domnule Micu, zise ea cu blîndeţă, te-aş ruga să-mi faci un serviciu.

— Cu cea mai mare grabă şi plăcere, doamnă, răspunse profesorul, rămînînd încremenit la locul său. Eram chiar pe punctul de a mă retrage.

— Află, domnule profesor, că nu-i acesta serviciul ce-ţi cer.

— Sînt prea bucuros, doamnă.

Profesorul îndrăzni să treacă înainte şi să-i sărute mîna. Părea încîntat de favoarea ce i se face, dar era atent, ceea ce arăta că, subt înfăţişarea lui puţin naivă, se împleteau ascunzişuri complicate.

— Aş vrea să plece cît de degrabă această telegramă, domnule profesor, urmă doamna Floarea. Te interesează puţin şi pe dumneata prin consecinţele ei. E o telegramă adresată soţului meu la Cluj — hotel Central.

— Domnul doctor se află la Cluj ?

— Da. Îi cer soţului meu să rămîie în Cluj şi să mă aştepte mîni, la ora 11, în cancelaria domnului notar public Claudiu Roman. Să mă aştepte neapărat, pentru afaceri.

Vocea doamnei Floarea părea liniştită ; domnişoara Cireaşa, însă, percepea în accentul ei ceva nou şi deveni deosebit de atentă.

Sentimentul meu pentru domnişoara Cireaşa a făcut progresul cel mai mare cu putinţă în timpul cel mai scurt ; de aceea nu se putea să rămîn eu în Bucureşti, cînd zîmbetul viclean ce-mi era drag lucea subt altă

latitudine a pămîntului. Am lăsat pe doamne să plece singure, dar se hotărîse în sfatul nostru, în dorința ochilor domnișoarei Cireașa, în destinul meu pe care îl socoteam definitiv limpezit, că nu voi lipsi de la întîlnirea hotărîtă a doua zi în oficiul domnului notar public Claudiu Roman.

Răstimpul cît am rămas singur, absurd de singur și de neliniștit, l-am întrebuințat ca să-mi chem secretarii spre a pune în rînduială treburile celor trei zile următoare, în care bănuiam că voi lipsi din București. Pornirea mea cea mai secretă era să abandonez totul, să pornesc într-o călătorie minunată care n-are loc și timp ; știam însă că viața mă va umili și mă va întoarce de unde plec. Afacerile sînt afaceri. Totuși aveam drept și la puțină nebunie.

Am ajuns la Cluj cu un tren de dimineață. Plăcerea mea a fost mediocră întîlnind, la ieșirea din gară, pe domnul notar public Claudiu Roman. Am acceptat totuși să mă opresc o clipă ca să-i strîng mîna, sperînd că voi afla de la domnia sa cele dintăi vești ce mă interesau.

Mi s-a părut că evită să mă privească. Mi-a mărturisit că a venit întru întîmpinarea mea din ordinul domnișoarei Cireașa.

L-am întrebat cum se află doamna Floarea și ce face.

— Doamna e bine, m-a informat el. V-așteaptă în oficiul meu la ora 11 ; dorește să nu lipsiți.

— Dacă nu mă înșel, va fi și domnul doctor Constantin Ionescu ?

— Va fi și domnul doctor Constantin Ionescu, a încuviințat bătrînul Claudiu Roman. Trebuie să vă mărturisesc, domnule avocat, că mi-e frică.

— Nu înțeleg de ce frică poate fi vorba.

— Veți înțelege numaidecît. Vă rog să mă urmați pînă la trăsura mea. Să mă iertați că nu vă pun la dispoziție un automobil, dar eu nu întrebuințez decît trăsură cu cai. Mi se pare mai comod și mai sigur. Calul și vizitiul meu au o vîrstă înaintată, ceea ce mă face să umblu de la un

boc la altul fără bătaie de inimă. Poftiți, vă rog, trăsura e largă ; ar fi putut încăpea și domnișoara Cireașa ; dar domnia sa a fost grăbită să se ducă mai curînd cu florile la cimiteriu ; iar de-acolo vine de-a dreptul la casa pe care a locuit-o excelența sa generalul. Acolo mergem și noi. Pe doamna Floarea n-o mai găsim, doamna Floarea nu apare decît la ora hotărîtă.

Bătrînul Claudiu Roman vorbea întrerupt ; îmi arunca din cînd în cînd o privire furișată. Eu aș fi dorit informații definitive despre domnișoara Cireașa, însă mă mulțămeam să ascult ce-mi spune domnul notar public și să privesc echipagiul. Bătrînul Ianoș, c-o mustață clasică, solemnă și cătrănită, făcea pe capră gesturile cele mai moi și mai rotunde, ca să nu-și strice înfățișarea nouă sau ca să nu producă spaimă calului unghiular cu copite enorme. De mult uitase spaimele acel bătrîn patruped ; părea deșertat de orice bucurie și orice violență ; alămurile hamurilor lui dădeau fulgerări în soarele dimineții. Trăsura arhaică era glănțuită din proaspăt ; de și ducea bucuria mea, totuși părea funebră. Era o trăsură de notar, făcută să întovărășească mai ales ultimele călătorii ale clienților.

— Stimate domnule avocat, îmi zise cu grijă bătrînul notar aplecîndu-se spre urechea mea, m-am obișnuit să-mi fie teamă de domnul doctor Constantin Ionescu. Obiceiul acesta îl are și doamna Floarea. În toate împrejurările, domnul doctor și-a impus voința. Fie în afacerile publice, fie în afacerile sale domestice, domnul doctor s-a deprins să înlăture orice rezistență. A avut lupte mari, precum singur a declarat, și le-a cîștigat pe toate. Fiind astfel domnia sa un biruitor al vieții, stau și mă cuget ce sorți putem avea noi...

— Care noi ?

— Vorbesc de doamna Floarea. Ce sorți de izbîndă putem avea ? Zic : ce sorți de izbîndă putem avea, căci eu, personal, aș dori s-o sprijin ; și dacă dorești și domnia ta

să-i dai un sprijin, atunci întrebarea mea e bună. Ori poate domnia ta, domnule avocat, preferi să rămîi un observator neutru ?

— N-aș putea spune că prefer așa ceva.

— În acest caz e bine că ați venit la Cluj.

— Însă, domnule notar public, e necesar să afli cel puțin domnia ta că venirea mea la Cluj nu s-a produs în interesul strict al doamnei Floarea. Am și alte motive să fiu aici.

— Bănuiesc, a șoptit bătrînul Roman, însă ceasul al unsprezecelea al acestei zile binevoiește a ni-l da clientei mele și mie. Căsătoria aceasta s-a făcut sub regimul dotal ; contractul l-am scris eu însumi, cu mîna mea ; cuprinde toate specificările și prevede toate eventualitățile.

M-am întors cu mirare spre tovarășul meu :

— Știam că e vorba de un testament, nu de un divorț.

— E vorba de amîndouă, stimate domnule avocat. Am prevăzut tot, cum a fost de datoria mea ; însă nu puteam prevedea cazul cînd soția se resemnează și se supune unei voințe care o covîrșește. De asta mă tem eu mai cu samă și nu cred în nici un succes.

— Să vedem, am zis eu încruntînd sprînceana ; mai este și domnișoara Cireașa.

— Este și domnișoara Cireașa, a zîmbit bătrînelul ; însă ea e preocupată de ale sale. Să încercăm s-o convingem să fie și ea de față. Nu știu dacă va consimți. Are griji mari.

— Crezi ? m-am mirat eu cu oarecare exagerare.

— Cred, a zis cu tristeță bătrînul notar. Istoria se repetă — fie în ce privește soarta popoarelor, fie în ce privește biata ființă omenească, supusă iluziilor, adică înșelărilor de tot felul. Nu te supăra de această reflecție nevinovată, stimate domnule avocat ; afacerea de care se leagă ea s-o lăsăm pe mîni ; iar astăzi să vedem ce ajutor putem da doamnei Floarea.

Vizitiul cu mustăți mari oprise. Mai bine zis, se oprise calul singur, aplecîndu-și botul spre genunchi și rămînînd într-un fel de cugetare afundă. Cu aceeași înfățișare filosofică și golit în mare măsură de entuziasmul cu care plecasem din București, am urmat pe bătrînul Claudiu Roman pe sub bolta unei clădiri vechi. Am urcat la primul etaj, călcînd pe covor moale și împresurați de tăcere. Un om fără vîrstă, nalt și uscat, cu înfățișare de militar și părînd intendentul clădirii, se arătă un scurt răstimp, ne deschise o ușă și se retrase discret, fără de nici un cuvînt.

Am trecut printr-o odaie cu scorțuri, panoplii și trofee de vînătoare ; am intrat în altă cameră, tixită de rafturi de cărți. Storurile erau pe jumătate ridicate și lăsau să pătrundă destulă lumină spre zidul dimpotriva ferestrelor, unde era atîrnat, în ramă brună de nuc, portretul unui bărbat cărunt, cu mustăți galice și ochi adînci umbriți de o frunte proeminentă. Ceva din ironia gurii și din expresia privirii îmi amintea vag altă privire și alt zîmbet ; am cunoscut îndată pe tatăl domnișoarei Cireașa. Era autorul testamentului și discipolul lui Grigore Priceputu. Dintrodată m-a privit fix de dincolo de moarte, așa cum privesc uneori portretele.

Mi s-a zbătut inima. Bătrînul notar Claudiu Roman rămăsese lîngă ușă, cu fruntea plecată și cu mînile împreunate ținînd pălăria. Părea și el un portret sau o fantomă. Cineva străin mă atinsese pe umăr. În clipa următoare, fără să întorc capul, am știut că mă atinsese mîna ușurică a domnișoarei Cireașa.

Cînd m-am întors, i-am văzut ochii umbriți de lacrimi. M-a lăsat să-i sărut vîrfurile degetelor. Credeam că trebuie să-i spun cîteva cuvinte ; ea mi-a făcut semn să tac. Portretul urma să ne privească stăruitor.

Într-un timp fiica umbrei mi-a cuprins brațul și m-a scos prin odaia cu trofee și pe sub bolțile scărilor la lumină și la lume. Notarul cel bătrîn ne-a urmat, împo-

vărat ca de o întristare. Vizitiul a făcut un gest retractil, calul şi-a părăsit meditaţia. Atunci domnişoara Cireaşa şi-a adus aminte că are glas.

— Întăi am fost la ţintirim, mi-a explicat ea. Am adus flori din grădina noastră de la Bucureşti. Floarea a fost foarte mişcată ; a venit cu mine şi a stat puţin în camera de lucru a tatălui nostru. N-ai să te miri cînd am să-ţi spun că a vorbit cu el.

I-am simţit braţul tremurînd subt al meu. Am ajutat-o să se urce în trăsură.

— Pe urmă am rămas singură, pînă ce ai venit dumneata. Cînd ai intrat, nu m-ai văzut ?

— Nu.

— Totuşi eram acolo. Am vorbit şi eu cu dînsul, fără cuvinte. Şi el m-a ascultat în tăcere. Nu ţi se pare ciudat ?

— Nu.

— Nu spui nimic de asemenea nebunie ?

— Nu spun nimic.

O simţeam lîngă mine vibrînd de exaltare ; aş fi vrut s-o îmbrăţişez ; m-aş fi mulţămit să-i sărut iar vîrfurile degetelor cu unghioare roşii tăiate în formă de ghiară ; însă în faţa noastră sta figura severă şi amărîtă a notarului. El nu putea aproba nimic din toate aceste nebunii vorbite sau făptuite.

Am ocolit un timp prin peisagiile luminoase ale unui Cluj primăvăratic. La ora 11, am intrat în oficiul foarte vechi şi foarte curat întreţinut al domnului notar public Claudiu Roman.

Doctorul sosise cel dintăi şi aştepta. Cînd m-a văzut lîngă domnişoara Cireaşa, a avut un uşor zîmbet sarcastic. Claudiu Roman l-a salutat fără vorbe şi s-a aşezat în fotoliul său larg de piele, punînd între el şi noi, adică între el şi lume, cliturile de dosare care împovărau biroul masiv.

În acea clipă, s-a deschis o ușă de la camerele interioare și a intrat, cu masca-i obosită, în rochie neagră, doamna Floarea. O doamnă bătrînă, cu pieptănătură de modă veche în bandouri, și c-un costum de portret de la 1870, făcu doi pași în urma ei și se opri în umbră. Era soția, sau sora, sau o rudă a domnului notar Claudiu Roman. Apăru pe o ușă ascundă, în laturea stîngă a notarului, și un fel de secretar zbîrcit și spîn, care începu dintrodată a ne cerceta în amănunt, alergînd de la unul la altul cu niște ochi negri și neliniștiți de șobolan.

Domnul doctor Constantin Ionescu se întoarse cu aspre către doamna Floarea :

— Ce înseamnă asta ?

Doamna Floarea nu-i întoarse imediat răspunsul. Se opri, fără a se așeza.

— Domnule, îi zise ea, am venit la Cluj ca să accept, ca și sora mea aici de față, testamentul tatălui meu...

— Care testament al tatălui tău vă desmoștenește.

— Care testament, dacă vrei dumneata, ne desmoștenește. Cuvîntul, însă, îl găsesc nepotrivit, și am asupra acestui act o cu totul altă părere decît dumneata.

— Da ? mă mir. Aveam impresia că și domnul notar acceptase punctul meu de vedere ; deasemenea domnul Emanoil Modru aici de față. Deasemenea doctorul alienist Herța. Deasemenea magistrații cu care am avut onoarea să vorbesc și cărora le-am expus cazul.

— Se poate, răspunse cu indiferență doamna Floarea. Să verificăm. Acceptat-a domnul notar punctul dumnitale de vedere ?

— Mă rog domniilor voastre, n-am acceptat nimic.

— A acceptat așa ceva domnul Emanoil Modru ?

— Nu cred... am răspuns eu cu destulă brutalitate.

— Dar bine, Florette, tresări din locul său doctorul ; dacă nu se pot face rezerve asupra stării mintale a tatălui tău, atunci cel puțin purtarea ta e nebunia cea mai califi-

cată. Ce înseamnă această punere în scenă ? ce e atitudinea asta pe care îți permiți s-o iei față de mine ?

Nu știu dacă vreodată un actor de comedie a putut înfățișa mai bine decît doctorul atitudinea găinii care a clocit și a scos pui de rață. Domnul doctor rămînea pe țărm și puii de rață se depărtau pe baltă.

Rățușca interesată nu păru că ar tinde să iasă din oboseala sa calmă.

— E într-adevăr o punere în scenă, dădu ea răspuns. Am vrut să am martori nu atît pentru declarația ce am făcut, cît pentru alta, ceva mai importantă.

— Nu-ți permit să mai urmezi pe acest ton.

— Cu toate acestea, domnule, voi urma pe tonul care-mi convine. Socot că operațiile dumnitale împotriva tatălui meu au încheiat o serie lungă de jigniri și uneltiri. Am răbdat toate pînă acum ; sînt hotărîtă să nu mai rabd.

— Înțeleg bine ? sau nu știi ce spui ?

— O, înțelegi foarte bine, suspină doamna Floarea ; cer divorțul.

Doctorul sări cu violență din locul său. Mînia lui era însă joc de teatru ; împotriva adevărurilor domnia sa nu putea rămîne decît un iscusit retor.

— Triplă aberație ! strigă el.

Apoi adăogi numai pentru doamna Floarea, cu voce mai joasă, holbîndu-se :

— Nu-i acum momentul să rămîi singură și dezarmată. Al doilea, am pentru tine un sentiment adînc, care a sporit în atîția ani de căsnicie. Al treilea, nu înțeleg cum ai putea uita grijile și atențiile mele, luxul de care te-am înconjurat, succesele mele de care ai beneficiat. Am dat lupte grele, ca să răzbesc în rîndurile dintîi ale societății, am avut biruințI pe care nu le-a avut nimeni în zilele noastre, într-un timp așa de scurt. Aș fi avut dreptul, dacă vrei, să te dau eu pe tine la o parte, deoarece aș fi găsit posibili-

tăți și combinații mai bune ; totuși te-ai bucurat tu lîngă mine de toate ; și acum iată recunoștința ta.

— Sînt silită să declar că ai dreptate și că sînt cu totul nerecunoscătoare, confirmă cu blîndețe doamna Floarea.

— Atunci ?

— Atunci vreau să fiu liberă. M-au jignit toate acele succese nedrepte și neleale.

— Ce știi tu ! Și asta o vezi abia acum ?

— Ba am văzut asta de mult și am tăcut pentru motive care nu te interesează.

— Mă îndoiesc de echilibrul raționii tale.

— Nu te îndoi, zîmbi doamna Floarea. Ai putea avea prilejul să mă auzi dezvoltînd în fața magistraților unele din campaniile dumnitale în care nu foloseai onestitatea drept armă. Află că știu precis ce-mi datorești după contractul de căsătorie și am siguranța că nu voi fi frustată cu nimic. Cunoscîndu-ți metodele, mi-am luat toate măsurile.

— Cad ca din cer ! strigă cu patos și cu priviri scînteietoare doctorul. Am crezut totdeauna că am lîngă mine o soție onestă.

— Nu te-ai înșelat.

— Cu toate acestea, am avut lîngă mine o spioană.

— Te înșeli.

— Și totuși mi s-a părut la început că ai cu totul altceva decît indiferență față de ființa mea.

Doamna Floarea nu răspunse la acest apel.

— Iar acum îți sînt indiferent și într-atît mă urăști ?

— Nu te urăsc.

— Cum îmi spui asta ! Iubești poate pe altul ?

— Te înșeli și de data asta.

— Pentru Dumnezeu, fă-mă să înțeleg.

— Nu știu dacă argumentul meu are destulă valoare pentru dumneata. Îmi ești indiferent și nu te stimez. Știu că, din punctul dumnitale de vedere, asta ar părea o prostie,

și o căsnicie poate dura cu indiferență și fără stimă. Însă ceva din observațiile ce ai făcut se nimerește să fie adevărat. Dumneata ai găsit o lipsă tatălui meu, cînd ai luat cunoștință de felul cum a dispus de averea sa ; o lipsă asemănătoare am eu. Sînt din alt neam decît dumneata, și din altă regiune a vieții ; despărțirea noastră a fost hotărîtă de la începutul lumii ; concubinajul nostru n-a fost decît un accident. Rămîi cu ale dumnitale, eu mă întorc și mă duc dincolo.

— Cu morții și cu nebunii ?

— Da, încheie cu aceeași blîndețe doamna Floarea.

În același timp a privit cu o hotărîre intensă și mistică în așa chip pe fostul său soț, încît acesta a putut avea sensația iremediabilului și definitivului.

În tot acest răstimp de schimburi de vorbe, pînă ce doctorul a plecat cu mișcări precipitate și cu alură de amenințare, domnișoara Cireașa a fost spectatoare atentă, cu un zîmbet plăcut, la care se adăogea o ușoară ironie asemănătoare cu a portretului.

Doamna Floarea se așează însfîrșit într-un fotoliu și închise ochii cu trudă. Pentru întăia oară de cînd o cunoșteam și o observasem, un zîmbet adevărat îi ilumină expresia feței. Doamna îmbrăcată ca în stampele de la 1870 se retrase. Intră în umbră și secretarul spîn.

Domnișoara Cireașa îmi făcu semn să mă apropii de ea.

— Stimate domnule avocat, vorbi ea, continuînd a-și păstra același surîs de plăcere ; am motive să cred că sîntem datori dramelor vieții cu o compensație. Află că prima mea apariție în biroul dumnitale nu era decît un act de trădare ; nu doream decît să te cuceresc de la partea adversă ; dar în ședințele următoare am putut constata că viclenia mea a fost o capcană pentru mine. Avînd pe lîngă asta motive să cred că nu-ți sînt nici eu indiferentă și că chiar vei fi având unele intenții în ce mă privește...

— Mă rog frumos, domnișoară și domnule, interveni deodată cu vioiciune domnul Claudiu Roman : vă rog să mă ascultați două secunde. Sînt dător să vă pun în vedere că momentul nu e bine ales pentru tranzacții serioase. În această clipă, dumneavoastră amîndoi sînteți jucăria unei eterne iluzii...

Am șoptit :

— E motiv să nu întîrziem pînă ce vom cunoaște dezamăgirea.

— Într-adevăr, a reluat domnișoara Cireașa, avînd motive să cred că nu-ți sînt nici eu indiferentă și că vei fi avînd unele intenții în ce mă privește, îți permit să mă săruți în acest moment și față cu toată lumea.

«Toată lumea» era domnul notar Claudiu Roman.

«Toată lumea» s-a sculat din jilț și s-a dus să se uite pe fereastră. De auzit, însă, a auzit. După care «toată lumea» s-a întors și, dînd probabil o semnificație juridică acestei împrejurări, ne-a felicitat cu seriozitate.

București, 1939.

CUPRINS

Prefață	V
Tabel cronologic	XXXV
Strada Lăpușneanu	1
Oameni din lună	243
Morminte	331

sadoveanu

«... în acest roman de o factură aşa-zis balzaciană, cum a fost considerat *Oameni din lună*..., şi în altele ca *Strada Lăpuşneanu* sau *Morminte* autorul nu încetează de fapt să fie el însuşi... Dacă luăm în considerare bunăoară un motiv fundamental, atît de specific universului sadovenian, acela al *drumului*, al călătoriei, ca act de iniţieri în marile adevăruri şi sensuri ale existenţei, vom vedea cît de intim comunică aceste scrieri cu restul operei autorului şi cît de interesante filiaţii îngăduie aceasta, în ansamblul ei, cu mari creaţii ale altor literaturi.»

ADRIAN ANGHELESCU

editura minerva

Lei 5